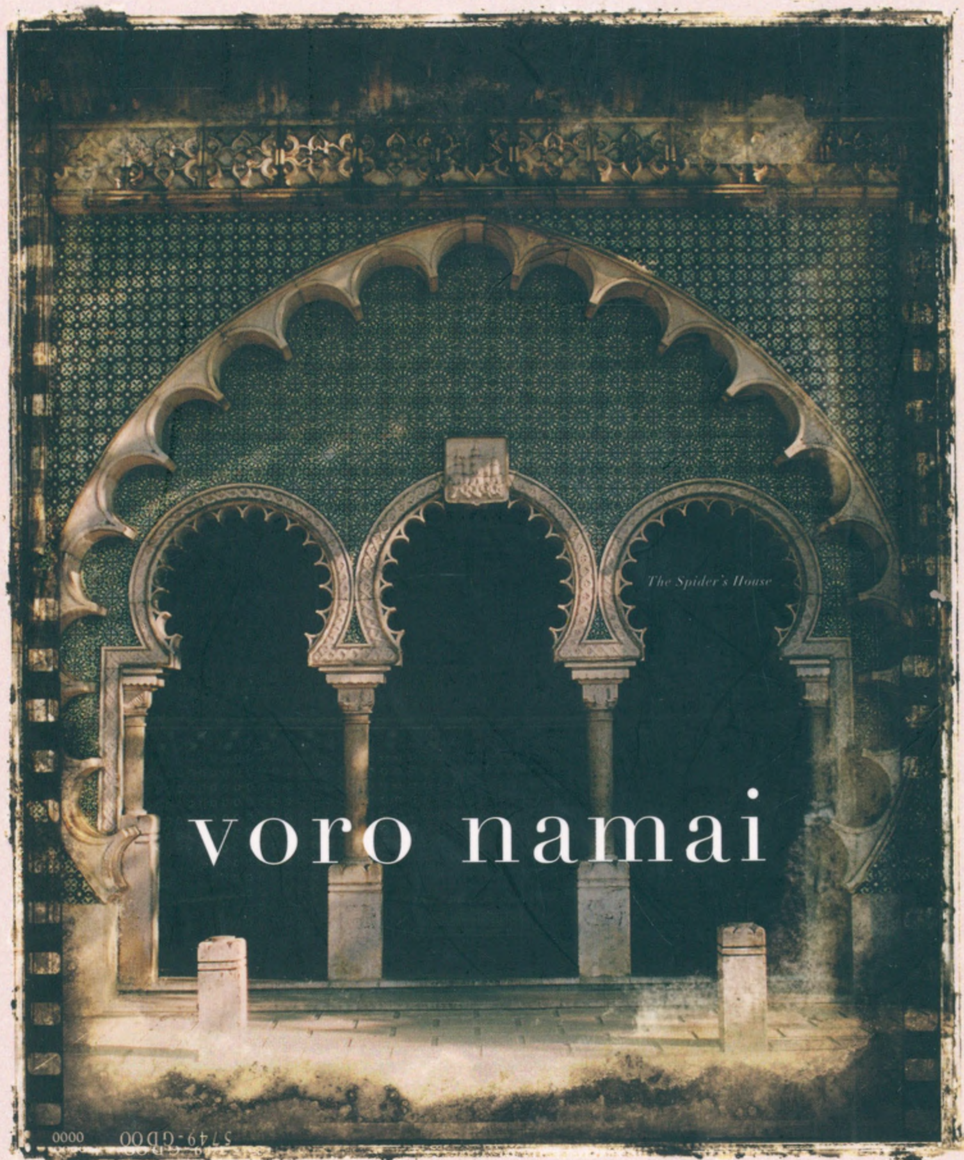
Paul BOWLES

baltos lankos

PAUL BOWLES
Voro namai

Iš anglų kalbos vertė
Gabrielė Gailiūtė

baltos lankos

UDK 821.111(73)-31
Bo-427

Versta iš:
Paul Bowles, *The Spider's House*,
Harper Collins Publishers, Ecco, 1982

Redaktorė
Asta Bučienė

Dailininkas
Zigmantas Butautis

Maketavo
Sigrida Juozapaitytė

ISSN 2029-2589
ISBN 978-9955-23-490-6

Turinys

Kas pasirenka kitą globėją vietoje Alacho,
panašus į vorą, kuris nusiaudžia namus, žiū! iš visų
namų trapiausi yra voro namai, tik jis to nesupranta. –
Koranas

Prologas

Apie vidurnaktį Stenhamas išėjo pro Si Džafaro namų duris.

– Manęs nereikia lydėti, – pasakė jis, apsimestinai šypsodamasis, kad nuslėptų balso skambesį, nes jaudinosi parodęs susierzinimą ar atkirtęs per trumpai, o Si Džafaras, šiaip ar taip, siųsdamas žmogų jo palydėti, tik naudojasi šeimininko teise.

– Tikrai, nereikia lydėti.

Nes jis norėjo grįžti vienas, nors mieste ir užgeso visos šviesos. Vakaras, regėjos, niekada nesibaigs, ir jam norėjosi surizikuoti, pasukti, kur nereikia, ir trumpam pasiklysti; jei jį lydės, ilgas kelias bus beveik lygiai toks pat, kaip viešnagė Si Džafaro salone.

Šiaip ar taip, dabar jau vėlu. Visi namų vyrai susirinko prie durų, net išėjo į drėgną skersgatvį, spirdami jį pasiimti palydovą. Atsisveikindavo jie visada ilgai ir iškilmingai, lyg keliautų į pasaulio kraštą, o ne į kitą medinos pakraštį, ir jam tai sąmoningai patiko, nes toks, jo nuomone, ir turėtų būti gyvenimas viduramžių mieste. Tačiau jie dar nė sykio nevertė jo pasiimti apsaugininką, ir jam regėjos, kad tam nėra reikalo.

Žmogus žingsniavo tamsoje pirma jo. „Iš kur jie jį ištraukė?“ – galvojo jis, prisiminęs, kaip pirmą sykį Si Džafaro terasos prieblandoje išvydo aukštą barzdočių berberą su apdriskusiais kalniečio drabužiais. Tada prisiminė, kaip prieš pusantros valandos viename kambario kampe kilo bruzdesys ir kuždesys. Kai tik Stenhamui girdint prasidėdavo tokie šeimos pasitarimai, Si Džafaras labai

stengdavosi užkalbėti jam dantį, ką nors papasakodamas. Paprastai pasakojimas prasidėdavo gana įdomiai, Si Džafaras šypsodavosi, pro dvigubus akinius švytėdavo akys, bet jo dėmesys aiškiai būdavo sutelktas į balsus kambario kampe. Kai ten kuždesiai aprimdavo, jo žodžiai pamažu imdavo trūkinėti, o akys lakstydavo į šalis, šypsena beprasmiškai sustingdavo. Pasakojimas neturėdavo pabaigos. Staiga jis nei iš šio, nei iš to pergalingai sušukdavo „Aha!". Tuomet suplodavo rankomis, kad paduotų uostomojo tabako, vandens su apelsinmedžių žiedais ar santalo drožlių užmesti ant smilkyklės, dar labiau patenkintas gal net žaismingai pliaukšteldavo Stenhamui per kelį. Panašią komediją jis suvaidino šįvakar apie pusę vienuoliktos. Dabar ją prisiminęs, Stenhamas nusprendė, kad ji užgimė, šeimai staiga nusprendus surasti, kas palydėtų jį į viešbutį. Dabar jis prisiminė, kad po pasitarimo Abdeltifas, vyriausiasis sūnus, bent pusvalandžiui dingo; tikriausiai tuo metu jis ir parvedė palydovą.

Kai jie išėjo į lauką, žmogus buvo prigludęs ties tamsios verandos įėjimu, prie pat durų. Buvo nesmagu, nes jis žinojo, kad Si Džafaras ne kažin koks turčius, ir nors tokia nedidelė paslauga neturėtų būti pasakiškai brangi, už ją sumokėti vis tiek reikėjo; Si Džafaras taip ir pasakė.

– Nieko tam žmogui neduok, – pasakė jis prancūziškai. – Aš tuo jau pasirūpinau.

– Bet man jo nereikia, – priešinosi Stenhamas. – Kelią pats žinau. Prisimink, kiek sykių grįžau vienas.

Keturi Si Džafaro sūnūs, jo pusbrolis ir žentas vienu balsu sumurmėjo:

– Ne, ne, ne.

O senis meiliai paplekšnojo jam per ranką.

– Taip geriau, – pasakė jis, keistai oficialiai linkteldamas. Nėra prasmės priešintis. Žmogus lydės jį, kol pristatys viešbučio sargui, o tuomet dings naktyje, grįš į tamsų kampą, iš kurio iššliaužė, ir Stenhamas jo daugiau nematys.

Gatvėse nebuvo nė vieno praeivio. Būtų visai įmanoma didžiąją dalį kelio eiti judresnėmis vietomis, mąstė jis, bet jo palydovui aiškiai mielesnės buvo tuščios. Jis išsitraukė mažytį žibintuvėlį su dinama ir ėmė jį spausti, nukreipęs blausų spindulį į žemę žmogui

po kojomis. Išgirdęs tarsi vabzdį zvimbiant, šis atsigręžė su nuostaba veide.

– Šviečiu, – pasakė Stenhamas.

Žmogus suniurzgė.

– Per daug triukšmo, – paprieštaravo jis.

Jis nusišypsojo ir užgesino šviesą. Kaip jie mėgsta žaisti žaidimus, pagalvojo jis. Dabar žmogus žaidžia policininkus ir plėšikus; jie nuolat arba ką nors seka, arba būna sekami. „Rytietiška sudėtingumo aistra, įsitraukimas, arabeskos", – tikino Mosas, bet jis tuo abejojo. Lygiai taip pat galėtų būti ir gilus kaltės jausmas. Jis taip ir užsiminė, bet Mosas nusišaipė.

Purvinos gatvės vedė vis žemyn, žemyn. Nė viena pėda žemės nebuvo lygi. Jam teko žengti įtempus čiurnas, visą svorį perkėlus ant pirštų. Miestas miegojo. Tvyrojo gūdi tyla, pertraukiama tik jo žingsnių čežėjimo. Basakojis žmogus žengė be garso. Retsykiais, kai kelias iš vidinių pasažų išsukdavo į atvirą erdvę, iš dangaus nutykšdavo vienišas sunkus lietaus lašas, lyg vos kelios pėdos nuo žemės kybotų šlapias skuduras. Nieko nebuvo matyti, nei gatvės dumblo, nei sienų, nei dangaus. Stenhamas staiga spustelėjo žibintuvėlį ir išvydo sparčiai blėstantį priešais skubančio vyro su ruda *djellaba** vaizdą, o milžiniškas jo šešėlis krito ant gatvės lubų sijų. Žmogus piktai suniurzgė.

Stenhamas šyptelėjo: jį visada pralinksmindavo nesuvokiamas musulmonų elgesys, ir jis jiems atleisdavo, nes, kaip sakydavo, joks kitatikis taip nesupranta musulmonų mąstymo, kad drįstų ieškoti jame priekabių.

– Jie labai toli nuo mūsų, – sakydavo jis. – Mes nė nenutuokiame, kas juos verčia veikti.

Toks jo požiūris buvo nemaža dalimi veidmainiškas; iš tikrųjų jis labiausiai tikėjosi įkalbėti *kitiems* šią neperžengiamą prarają. Vien dėl to, kad apskritai gebėjo užsiminti apie anapus jos plytinčius įsitikinimus ir tikslus, jis daug užtikrinčiau imdavosi juos analizuoti, jusdamas šiokį tokį pranašumą, jo paties nuomone, pelnytą

* Tradicinis Šiaurės Afrikos ir Viduržemio pajūrio arabų ilgas, laisvai krentantis vyrų ir moterų drabužis, dažniausiai su gobtuvu. (Arab.) (Čia ir toliau – vert. past.)

tuo, kad šitiek metų ištvėrė Maroko išmėginimus. Jis leido sau tokį malonumą – apsimesti, kad žino tai, ko kiti nesupranta – lyg už viso gyvenimo nuopelnus. Paslapčia jis neabejojo, kad marokiečiai iš esmės tokie pat, kaip visi, kad skirtumus labiausiai lemia apeigos ir gestai, kad net plonytė stebuklo užuolaida, pro kurią jie stebi pasaulį, visai paprasta, neteikianti jų regai ypatingos gelmės. Jam buvo smagu, kad šis bevardis, basakojis berberas trokšta vesti jį tamsiausiais, rečiausiai lankomais miesto tuneliais; nesvarbu, dėl ko žmogus troško slapukauti. Tai naktiniai žmonės, panašūs į kates. Ne veltui Fesas – miestas be šunų. „Kažin, ar Mosas tai pastebėjo“, – pagalvojo jis.

Retsykiais jam aiškiai regėjosi, kad jie kerta gatvę ar aikštę, kurią jis puikiai pažįsta, bet jei taip ir buvo, kampas, iš už kurio jie išsuko, buvo visai netikėtas, todėl ir pažįstamos sienos (jei *tikrai* buvo pažįstamos) susitraukdavo ar iškrypdavo viename sparčiai blėstančiame šviesos spindulyje, žaidžiančiame ant jų. Jis ėmė nujausti, kad rimtai sugedo elektrinė: elektra aiškiai dar neveikė, kitaip būtų beveik neįmanoma nueiti šitaip toli ir neužtikti nė vieno gatvės žibinto. Tačiau jis buvo pratęs po miestą judėti tamsoje. Naktį klaidžioti po mediną buvo labai panašu, kaip vaikščioti užrištomis akimis; labiausiai teko kliautis ausimis ir nosimi. Jis tiksliai žinojo, kokius garsus skleidžia kiekviena pažįstamo kelio atkarpa, kai eini ja naktį vienas. Reikėjo klausytis dviejų dalykų: savo žingsnių ir už sienų gurgančio vandens. Žingsnių garsų buvo begalinė įvairovė, priklausomai nuo žemės kietumo, pasažo pločio, sienų aukščio ir padėties. Lemtijino krantinėje, tarp odos raugyklos ir nedidelės mečetės, buvo viena vieta, kur pribloškiamai aidėdavo: skardžiai, lyg metalo žvangesys, virpantis tarp sienų, primenąs muzikalius pistoleto šūvius. Kai kur žingsniai būdavo beveik begarsiai, kitur garsas būdavo tvirtas, kapotas ir duslus, tučtuojau slopstantis, dar kitur, jam žengiant tuščiomis galerijomis, kiekvienas žingsnis nuskardėdavo nežymiai aukščiau, tad jo kelias sudarydavo smulkiausių tono dalių kylančią gamą, kol staiga atsikišusi siena ar netikėtas tunelis ją nutraukdavo, ir prasidėdavo kita ilgo noktiurno seka, pamažu atsiskleidžianti dar kitokia schema. Taip pat ir vanduo, gurgantis nesuskaitomomis vagomis tarp žemės ir akmens perskyrų. Retai išvystamas, bet beveik visada

šalia, jis tekėdavo po nuožulniais skersgatviais, čia gurgėdamas, ten vos varvėdamas, čia, už sodo tvoros, ištrykšdamas ar kapsėdamas fontane, ten gaudžiai krentantis į nematomą cisterną, o čia staiga visa galia atsiverdavo nesutramdoma upė, šniokščianti akmenimis (tad retsykiais vėjas per tvorą atnešdavo iš jos kylantį šaltą garą ir sudrėkindavo veidą), ten, prie kepyklos, užtvenkta ir beveik nejudanti, kur plaukiodavo žiurkės.

Tuos du vienalaikius žingsnių ir vandens garsų derinius jis girdėjo tiek sykių, kad jam regėjosi, jog kiekvieną dalį jau bus išmokęs mintinai. Bet dabar viskas skambėjo kitaip, ir jis suvokė, kad pažįsta tik vieną partiją, vienintelę seką, kurios dalys pasidarydavo neatpažįstamos, vos ištrauktos iš pažįstamo konteksto. Pavyzdžiui, jis žinojo, kad, norint atsidurti taip arti pagrindinės upės atšakos, kaip jie dabar priėjo, kažkurioje vietoje reikėjo pereiti per gatvę, vedančią nuo Kairuano mečetės prie Si Achmedo Tidžanio zavijos, bet jis niekaip neatpynė, kada jie ją perėjo; jis nieko nepažino.

Staiga suprato, kur esąs: siauroje gatvėje, einančioje per visą neaukštą pylimą virš upės, tiesiai po gausybe sienų, sudarančių Funduk al Jihudį. Tai buvo visai ne pakeliui, pro čia negalėjo vesti joks įsivaizduojamas kelias nuo Si Džafaro namų į viešbutį.

– Kodėl mes čia atėjome? – pasipiktinęs paklausė jis. Žmogus, Stenhamo nuomone, atkirto be pagrindo striukai:

– Eikite ir tylėkite.

„Bet jie visada tokie“, – priminė pats sau; jis niekada nesugebės apsiprasti su jų keistai sumišusiu išmaniu išsisukinėjimu ir žiauriu tiesmukumu, ir jis kone garsiai nusikvatojo, prisiminęs, kaip keistai skambėjo žodžiai vos prieš kelias sekundes: *Rhir zid o skout*. O dar po penkių minučių jie lankstu aplenkė Fonduk el Jihudį ir žingsniavo šlapiu sodu po bananų medžiais; sunkūs apdriskę lapai užkliudyti apiberdavo juos šaltais lašiukais. „Šįsyk Si Džafaras tikrai persistengė.“ Jis nusprendė rytoj paskambinti ir suregzti gerą pasaką. *Zid o skout*. Ateinančias dvi savaites tai bus baisiausiai juokingas šūkis prie arbatos stiklinių, galės kvatotis visa šeimyna.

Kraupi vasaros naktis; orą kaustė kone ankstyvo pavasario vėsa. Per Džebal Zalagą atslinko didžiulis sunkus debesis ir lyg žemos lubos užgulė miestą, uždarydamas jį viename didžiuliame kambaryje,

kurio sustingęs oras kvepėjo tik šviežia, šlapia žeme. Jiems tyliai grįžtant į gatves kalvos šlaite, kažkur virš galvos suūkė pelėda.

Kai jie priėjo išorinius viešbučio vartus, Stenhamas paspaudė mygtuką, nuo kurio suskambėdavo varpelis viešbučio viduje, kažkokiame mažame kambarėlyje prie kabineto, kur nakvodavo sargas. Akimirką jam toptelėjo: nesuskambės; šįvakar nėra elektros. Bet tuomet prisiminė, kad viešbutyje įrengta atskira elektros sistema. Paprastai šviesa kieme užsidegdavo tik po gerų penkių minučių, o sargas prieidavo prie vartų dar po dviejų ar trijų. Šįvakar šviesa įsižiebė tučtuojau. Stenhamas prisiartino prie aukštų durų ir pažvelgė pro jų plyšelį. Sargas su kažkuo kalbėjosi kiemo gilumoje. „*Ah, oui*“, – išgirdo jis. Tokiu metu kieme europietis, pasmalsavo jis, mėgindamas įžiūrėti dar ką nors. Sargas artinosi. Lyg prasikaltęs vaikas Stenhamas skubiai žengė atatupstas ir susikišo rankas į kišenes, atsainiai nusigręžęs į šoninę sieną. Tuomet pastebėjo, kad dingo palydovas. Nebuvo girdėti tolstančių žingsnių; jis tiesiog dingo. Atšovęs sunkų vartų skląstį, sargas stovėjo su chaki spalvos apsiaustu ir baltu turbanu, kaip visada susirūpinusiu veidu.

– *Bon soir, M'sio Stonamm*, – pasakė jis. Kartais jis kalbėdavo arabiškai, o kartais prancūziškai; niekada negalėjai nuspėti, kurią kalbą jis pasirinks šįsyk. Stenhamas su juo pasisveikino, dairydamasis po kiemą jo pašnekovo. Nieko neišvydo. Stovėjo tik tos pačios dvi mašinos: viešbučio sunkvežimiukas ir senas „Citroën“, priklausantis valdytojui, bet niekada nevažinėjamas.

– Šįvakar greitai pasirodėte, – pasakė jis.

– *Oui, M'sio Stonamm*.

– Buvote lauke, galbūt prie vartų?

Sargas sudvejojo.

– *Non, m'sio*.

Jis liovėsi klausinėjęs, žinodamas, kad jei nesiliaus, neteks kantrybės. Melas nėra melas; tai tik formulė, pakaitalas, ilgesnis kelias, mandagus būdas pasakyti: ne jūsų reikalas.

Raktą jis turėjo kišenėje, taigi, nuėjo tiesiai į savo kambarį, mažumėlę susigėdęs, kad ėmė kaišioti nosį, kur nereikia. Bet kai sustojo savo kambaryje bokšte, žvelgdamas į apačioje nusidriekusį neregimą miestą, suprato, kad savo smalsumą gali pateisinti. Jį sukėlė ne

vien akivaizdus sargo melas; daug labiau jį buvo sudirginęs keistas berbero elgesys: bereikalingas lankstas, niūrus raginimas patylėti, nepaaiškinamas dingimas, nespėjus nė paduoti jau pasiruoštų trisdešimties frankų. Be to, nusprendė jis, prisiminkime ir Si Džafarą. Visa šeima taip rūsčiai spyrė jį leistis palydimam iki viešbučio. Ir tai atrodė kažkoks sąmokslas. „Šįvakar jie visi pakvaišo", – patenkintas pasakė jis sau. Jis tyčia nesiejo visų tų nutikimų su mieste tvyrančia įtampa. Nuo pat tada, kai prieš metus prancūzai, dar neatsakingesni negu visada, nuvertė sultoną, įtampa tvyrojo, o jis aiškiai ją jautė. Bet tai buvo politika, o politika egzistuoja tik popieriuje; bent jau 1954 m. politika tikrai neturi nieko bendro su jo pažįstamu ir numylėtu viduramžių miestu. Būtų buvę per daug paprasta logiškai susieti tai, ką žinojo smegenys, su tuo, ką regi akys; daug smagiau žaisti tokį žaidimėlį.

Kas vakarą, kai Stenhamas užsirakindavo duris, sargas užkopdavo laiptais į *ancien palais* bokštą ir vieną po kitos koridoriuose užgesindavo šviesas. Kai vėl nusileisdavo ir nutildavo paskutinis jo žingsnių aidas, stodavo gūdi nakties tyla, trikdoma, jei pūsdavo vėjas, sode šnarančių tuopų. Šįvakar, kai neskubūs žingsniai prisiartino prie laiptų, vietoj pažįstamo jungiklio spragsėjimo sienoje prie durų, pasigirdo trumpa dvejonė, o paskui tyliai pabeldė. Stenhamas nusirišo kaklaraištį, bet dar nebuvo nusirengęs. Susiraukęs jis atidarė duris. Sargas kaltai šyptelėjo – tikrai ne dėl to, kad kieme pamelavo, pastebėjo jis, išvydęs tą šmaikštų, suvargusį veidą. Viešbutyje praleidęs penkis metų laikus, Stenhamas niekada nebuvo regėjęs kitokios šio žmogaus išraiškos. Jei pasaulis nesibaigs, jis pasens ir numirs, dirbdamas „Merinides Palace" naktiniu sargu, nes kita galimybė jam tiesiog neateis į galvą. Šįsyk jis prašneko arabiškai:

– *Smatsi.** Mane atsiuntė *M'sio* Mosas. Jis klausia, ar neužsuktumėte pas jį.

– Dabar? – nustebo Stenhamas.

– Dabar. Taip, – jis nepritariamai nusijuokė, be galo švelniai, lyg rodydamas, kad iš tikrųjų baisiai daug nutuokia apie pasaulį.

* Sveiki (Arab.)

Pirmiausia Stenhamui toptelėjo: Mosas visai ant galvos lipa. Mėgindamas išlošti laiko, jis paklausė:

– Kur jis?

– Savo kambaryje. Numeris keturiolika.

– Žinau, koks numeris, – atsakė jis. – Ar jūs vėl užeisite pas jį ir perduosite mano žinutę?

– Taip. Ar pasakyti, kad ateisite?

Stenhamas atsiduso.

– Trumpam. Taip.

Į tai sargas, žinoma, nekreips dėmesio, tiesiog pasakys Mosui, kad mesjė Stenhamas ateina, ir dings. Dabar jis nusilenkė, pasakė: „*Oukha*",* ir uždarė duris.

Jis atsistojo priešais spintos veidrodį ir vėl užsirišo kaklaraištį. Mosas dar niekada nebuvo atsiuntęs žinutės naktį, ir jam pasidarė smalsu, dėl ko anglas nusprendė pažeisti griežto diskretiškumo kodeksą. Jis pažvelgė į laikrodį: dvidešimt po pirmos. Mosas pradės išraiškingai atsiprašinėti, kad sutrukdė jam dirbti, nesvarbu, ar iš tikrųjų manosi sutrukdęs, ar ne, nes Stenhamas stengėsi sudaryti pažįstamiems įspūdį, kad dirba ne tik rytais, bet ir vakarais. Šitaip jis užsitikrindavo, kad jo niekas netrukdys, o be to, retsykiais, jei oras būdavo prastas, jis atsiguldavo anksčiau ir iš tikrųjų parašydavo dar vieną puslapį romano, kurio pabaigos dar nė matyti nebuvo. Lietus ir vėjas už lango tamsoje jį skatindavo tiek, kad nebūdavo justi nuovargio. Šįvakar, šiaip ar taip, nebūtų dirbęs: jau labai vėlu. Diena Fese prasidėdavo gerokai prieš aušrą, ir jam būdavo labai nesmagu net pagalvoti, kad nespės užmigti prieš tai, kai ankstyvieji kvietimai maldai užsuks ryto garsus, kurie pamažu pasklis po miesto ir netils, iki įdienos. Jei jis dar nebūtų užmigęs, kai pasigirs muedzinų giesmė, toliau miegoti neliks jokios vilties. Šiuo metų laiku jie pragysdavo apie pusę keturių.

Jis pažvelgė į ant stalo gulinčius mašinraščio puslapius, uždėjo ant jų sunkią porceliano peleninę ir jau ruošėsi eiti. Tada persigalvojo ir visą mašinraštį įkišo į stalčių. Nuėjo prie durų, ilgesingai pažvelgė į lovą, išėjo ir užrakino duris. Prie rakto buvo prikabinta sunki

* Viso gero. (Arab.)

nikelinė raktinė; jo kišenėje ji gulėjo kaip ledukas. O siaura bokšto laiptine kilo stiprus, šaltas skersvėjis. Jis kaip įmanydamas tyliau nusileido žemyn (nors ir nebuvo ko pažadinti), apgraibomis susirado kelią fojė prieblandoje ir išėjo į terasą. Ant šlapių mozaikinių grindų dar krito priimamojo šviesa. Dabar iš dangaus nebekapsėjo pavieniai lietaus lašai; ore pakilo silpnas vėjelis. Žemutiniame sode buvo labai tamsu; siauros kaltinės geležies grotelės prie Sultanos tvenkinio nuvedė jį į terasą, kur saulėtomis dienomis jiedu su Mosu kartais pietaudavo. Žibintai prie didžiulių keturioliktojo numerio durų nebuvo įžiebti, bet pro užtrauktas užuolaidas iš kambario langų skverbėsi ploni šviesos spinduliai. Kai jis pabeldė, išgąsdintas žvėriukas, gal žiurkė ar kiaunė, pašoko ir per augalus ir nukritusius lapus nušnarėjo jam už nugaros. Žmogus, kuris atidarė duris ir pasitempęs pasitraukė į šoną, įleisdamas jį, jam nebuvo matytas.

Mosas stovėjo vidury kambario, tiesiai po dideliu sietynu, nervingai glostydamasis ūsus, įtemptomis akimis. Tą akimirką vienintelis jausmas, kurį Stenhamas suvokė, buvo širdingas troškimas, kad nebūtų pabeldęs į duris, kad galėtų stovėti lauke, tamsoje, kaip prieš penkias sekundes. Jis nekreipė dėmesio į greta stovintį žmogų.

– Labas vakaras, – tarė jis Mosui, jo balse nuskambėjo bičiuliška gaidelė. Bet Mosas liko įsitempęs.

– Malonėk užeiti, Džonai, – sausai atsakė jis. – Mums reikia pasikalbėti.

1 knyga

Išminties meistras

Supratau, kad pasaulis – vien bekraštė tuštybė,
sutverta iš tuštybės... O mane praminė išminties meistru.
Deja! Ar kas supranta, kas yra išmintis? –

Pelėdos giesmė: tūkstantis ir viena naktis

1 skyrius

Sodą šildė pavasario saulė. Netrukus ji nusileis už aukštų sąžalynų palei greitkelį, nes jau buvo vėlyva popietė. Amaras gulėjo už seno figmedžio, paniręs aukštoje žolėje, dar drėgnoje nuo praėjusios nakties rasos. Jis lygino savo gyvenimą su savo draugų ir mąstė, kad jo būsiąs mažiausiai pavydėtinas. Žinojo, kad tai nuodėmė: žmogui draudžiama šitaip teisti, ir jis niekada garsiai neištars išvados, kurią priėjo, net jei jo mintyse ji suskambo žodžiais.

Jis regėjo medžius ir augalus aplink, ir dangų viršuje, ir žinojo, kad jie yra. O kadangi jautėsi labai nusivylęs tuo, kaip pakrypo trumpas jo gyvenimas, žinojo, kad yra ir jo nepasitenkinimas. Pasaulis toks gražus, pilnas judančių gyvūnų ir paukščių, Alacho dosniai dovanojamų gėlių ir vaismedžių, bet širdimi jis jautė, kad visa iš tikrųjų priklauso jam, kad niekas kitas neturi į jį tiek teisių, kiek jis. Jo gyvenimą visada gadindavo kiti žmonės. Tingiai rymodamas prie medžio kamieno, jis atsargiai skabė lapelius nuo rožės, kurią nusiskynė, prieš pusvalandį įėjęs į sodą. Nedaug liko laiko sugalvoti, ką toliau daryti.

Jei bėgs iš namų, reikia bėgti skubiai. Bet jis jau juto, kad likimo Alachas jam neapreikš. Vienintelis būdas jį sužinoti yra tiesiog daryti tai, kas jam parašyta. Viskas toliau bus taip pat. Kai pailgės šešėliai, jis atsikels ir eis į greitkelį, nes sutemos iš medžių išvilioja piktąsias dvasias. O kai išeis į kelią, nebebus kur daugiau eiti, kaip tik namo. Jam teks grįžti ir būti priluptam; kito pasirinkimo nėra. Ne iš skausmo baimės jis negrįžo tučtuojau, kad greičiau viskas baigtųsi. Niekai tas skausmas; jis net malonus, jei nekrūpčioji ir nerėki, nes priešiška tyla teikia pergalės jausmą prieš tėvą. Paskui

jis visada pasijusdavo sustiprėjęs, geriau pasirengęs kitam sykiui. Bet jo esybės šerdyje likdavo kartėlis, nuo kurio jis pasijusdavo dar labiau nutolęs ir vienišesnis negu ligi tol. Ne bijodamas skausmo ar to vienatvės jausmo jis liko sėdėti sode; nepakeliama buvo mintis, kad jis nekaltas, o bus pažemintas ir nubaustas kaip kaltasis. Labiausiai jis bijojo patirti savo bejėgiškumą neteisybės akivaizdoje.

Pro nendryną į sodą įsisuko šiltas vėjelis, atskriejęs iš Džebal Zalago šlaitų ir slėnių, sušnareno lapus jam virš galvos. Nuo nedrąsių jo glamonių jam net šiurpuliukai nugara nubėgo. Jis sukando dantimis rožės žiedlapį ir sukramtė jį į šlapias draiskanas. Čia visiškai nieko nebuvo, ir niekas neateis. Sodo sargas matė, kaip jis įėjo, ir nieko nesakė. Kartais sodų sargai juos išvydavo; berniukai visus juos pažinojo. Čia buvo „geras" sodas, nes sargas niekada nekalbėdavo, nebent ką nors šūkteldavo šuniui, kad jis nelotų ant įsibrovėlių. Senis nuėjo į žemesniąją sklypo dalį, prie upės. Nežiūrint retsykiais greitkeliu už sąžalyno pravažiuojančių sunkvežimių, šiame sodo kamputyje tvyrojo visiška tyla. Kadangi nenorėjo įsivaizduoti, kaip tokia vieta atrodytų sutemus, jis įsispyrė į sandalus, atsistojo, nusipurtė *djellaba*, kurį laiką apžiūrinėjo ją, nes ji priklausė broliui, ir jis baisiai nemėgo jos dėvėti, galiausiai užsimetė ją ant peties, pasuko prie spragos nendrių džiunglėse, pro kurią čia ir atėjo.

Ant greitkelio saulė kaitino labiau, o vėjas pūtė stipriau. Jis aplenkė du mažus berniukus su ilgomis bambuko kartimis, kuriomis jie daužė gudobelės medį, o vyresnis berniukas sėmė žalias uogas ir krovė į *djellaba* gobtuvą. Visi trys buvo taip įsitraukę į savo užsiėmimą, kad jo nė nepastebėjo. Jis priėjo staigų kelio posūkį. Priešais, kitoje slėnio pusėje, stūksojo Džebal Zalagas. Jam jis visada primindavo karalių su mantija, sėdintį soste. Amaras taip ir pasakė keliems savo draugams, bet nė vienas jo nesuprato. Nė nepažvelgę į kalną, jie atsakydavo: „Nesvaik", ar „Ką čia išsigalvoji", ar „Nebent patamsyje", ar tiesiog nusijuokdavo. „Jie manosi aiškiai supratę, koks yra pasaulis, todėl jiems daugiau nebereikia į jį žiūrėti", – pagalvojo jis. Taip ir buvo: daugelis jo draugų nusprendė, koks yra pasaulis, koks yra pats gyvenimas, ir nė vieno iš jų daugiau netyrinės, kad pasitikrintų, ar neklydo. Taip buvo todėl, kad jie buvo lankę ar dar tebelankė mokyklą, mokėjo rašyti ir net suprasti tai, kas parašyta,

o tai daug sunkiau. O kai kurie net mokėjo mintinai Koraną, nors, žinoma, gerai nesuvokė, ką jis reiškia, nes tai visų sunkiausia, pasiekiama vos keletui didžiausių pasaulio vyrų. Ir niekas jo nesupranta iki galo.

– Mokykloje išmoko, ką reiškia pasaulis, o kai tai išmoksti, visada žinosi, – pasakė Amarui tėvas.

„O jeigu pasaulis kinta? – pagalvojo Amaras. – Kaip tuomet sužinotum?“ Tačiau jis saugojosi, kad tėvas nenutuoktų, ką jis galvoja. Jis niekada nekalbėdavo su seniu, jei taip nebūdavo liepta. Si Drisas buvo griežtas ir reikalavo, kad sūnūs su juo elgtųsi taip pat pagarbiai, kaip jis prieš penkiasdešimt ar šešiasdešimt metų elgėsi su savo tėvu. Verčiau nereikšti nuomonės, kai jos neklausiama. Nepaisant to, kad gyvenimas namuose buvo rūstesnis, negu būtų buvęs, turint lengvabūdiškesnį tėvą, Amaras didžiavosi garbinga tėvo padėtimi. Turtingiausi, svarbiausi kvartalo vyrai ateidavo pas jį, bučiuodavo jo drabužį ir sėdėdavo tylomis, jam kalbant. Buvo parašyta, kad Amarui skirta turėti griežtą tėvą, ir nieko daugiau negali padaryti, kaip tik dėkoti Alachui. Tačiau jis suprato, kad jei kada visa širdimi įsigeistų nepaklusti tėvui, senis suvoktų, kad sūnus teisus, ir jam nusileistų. Tai jis suprato tada, kai tėvas nusiuntė jį į mokyklą. Pirmą dieną jam ten taip nepatiko, kad grįžo namo ir pareiškė daugiau ten neisiąs, o senis tik atsiduso ir ėmė šauktis Alachą liudininku, kad jis pats paėmęs vaiką ir atidavęs *aalem** globai, tad jis nebūsiąs atsakingas už tai, kas gali nutikti vėliau. Kitą dieną jis prikėlė berniuką auštant ir tarė: „Jei nenori į mokyklą, turėsi dirbti.“ Ir nuvedė jį į dėdės antklodžių siuvyklą Atarine, pristatė darbuotis staklėmis. Tai buvo daug lengviau negu mokytis, nes nereikėjo sėdėti ramiai; tačiau jis ten nepasiliko, kaip nepasiliko ir dar keliose dešimtyse darbo vietų, kur dirbo vėliau. Viena kita savaitė, ir jis traukdavo linksmintis, dažniausiai nė negavęs jokio užmokesčio. Namie jam nuolat tekdavo grumtis, kad nebūtų nuvestas į dar kokią nors tėvo pramanytą darbovietę.

Taigi, iš visų vaikystės draugų vienintelis Amaras neišmoko rašyti ir skaityti, ką parašo kiti, ir jam tai nė kiek nerūpėjo. Jei jo

* Mokytojas. (Arab.)

šeima nebūtų buvusi šorfos, Pranašo palikuonys, jo gyvenimas neabejotinai būtų buvęs lengvesnis. Jo tėvas nebūtų primygtinai reikalavęs, kad jis mokytųsi religijos įstatymų, ar nuolat priminda-vęs griežtą paklusnumą. Bet senis užsispyrė, kad jei jau sūnus liks beraštis (savaime tai nebuvo didelis trūkumas), jis bent jau privalo išmanyti islamo moralės dėsnius.

Metams bėgant, Amaras susirado naujų draugų, panašių į save, berniukų iš tokių neturtingų šeimų, kad niekada nė nekilo klausimas, ar jiems eiti į mokyklą. Kai dabar susitikdavo vaikystės draugus ir kalbėdavosi su jais, jam regėjosi, kad jie pasidarė kaip seniai, ir su jais būti jam nepatiko, o naujieji draugai, kurie kiekvieną akimirką žaisdavo ir pešdavosi taip, lyg nuo žaidimo ar peštynių pasekmių priklausytų visas jų gyvenimas, jam buvo daug suprantamesni.

Svarbus dalykas Amaro gyvenime buvo jo paslaptis. Tai buvo tokia paslaptis, kurios nė nereikėjo saugoti, nes niekas jos negalėjo nė įtarti. Bet jis ją žinojo ir ja rėmėsi gyvenime. Paslaptis buvo tai, kad jis ne toks kaip visi; jis turėjo tokių galių, kokių neturėjo niekas kitas. Tuo neabejoti buvo panašu, kaip turėti lobį, paslėptą nuo pasaulio akių, ir tai reiškė daug daugiau, negu turėti paprasčiausiai *baraka**. Ją turėjo daugelis šorfų. Jei kas nors susirgdavo ar papuldavo į transą, jei ką nors apsėsdavo dvasia, net Amaras mokėjo pagydyti, prisilietęs ranka ir sumurmėjęs maldelę. O jo šeimoje *baraka* buvo labai stipri, tokia galinga, kad kiekvienoje kartoje vienas vyras visada gydymą pasirinkdavo savo profesija. Nei jo tėvas, nei senelis niekada nedirbo, tik priimdavo nenutrūkstamą srautą žmonių, ateinančių pas juos gydytis. Taigi, nieko keista, kad ir pats Amaras turėjo tokią dovaną. Bet sakydamas sau, kad yra ne toks, kaip visi kiti, jis turėjo galvoje ne tai. Žinoma, apie savo paslaptį jis žinojo visada, tik anksčiau ji nebuvo tokia svarbi. Dabar, sulaukus penkiolikos ir tapus vyru, ji darėsi vis svarbesnė. Jis pastebėjo, kad šimtus sykių per dieną jam į galvą šauna mintys, kurios nešauna niekam kitam, bet taip pat suprato, kad jei nori žmonėms apie tai papasakoti – o tikrai norėjo – reikia kalbėti taip, kad juos prajuokintų, kitaip jie

* Pažodžiui „palaiminimas“, Dievo dovana, paprastai turima galvoje ypatinga išmintis. (Arab.)

imdavo jį įtarinėti. Tačiau jei vieną dieną, apimtas entuziazmo, jis užsimiršdavo ir sušukdavo: „Pažvelkit į Džebal Zalagą! Sultonas apsisiautė pečius debesimi!“, o bičiuliai jam atsakydavo: „Tu išprotėjai!“, jis neįsižeisdavo. Kitą kartą reikės pasistengti nepamiršti kalbėti apie jų pasaulį, susieti tai su kuo nors konkrečiu, kas juos domina. Tuomet jie juoksis, o jis džiaugsis.

Šiandien virš Džebal Zalago nebuvo nė debesėlio. Plataus, vienodai mėlyno dangaus fone ant jo keteros buvo ryškiai matyti kiekvienas smulkutis alyvmedis; o begalė išgraužų, vagojančių nuogus jo šlaitus, jau pildėsi sunkiais vėlyvos popietės šešėliais. Kelias lyg siūlas rangėsi vienos apskritos kalvos jo papėdėje šlaitu; mažutės baltos figūrėlės lėtai judėjo keliu aukštyn. Jis sustojo ir kurį laiką jas stebėjo: kaimiečiai, grįžtą namo. Akimirką jis visa širdimi troško būti kas nors kitas, vienas iš jų, gyventi paprastą, bevardį gyvenimą. Tuomet jis ėmė svajoti. Jei jis būtų *djibli**, iš kaimo, savo gudria galva – nes žinojo esąs gudrus – jis netrukus prasimanytų daugiau pinigų už visą *kabila***. Jis pirktų vis daugiau žemės, samdytų vis daugiau žmonių jai dirbti, o kai prancūzai pamėgintų žemę perpirkti, jis atsisakytų ją parduoti. Tuomet kaimiečiai imtų labai jį gerbti; jo vardas vis plačiau garsėtų, žmonės ateitų pas jį kaip pas *qoadi**** pagalbos ir patarimų, o jis dosniai juos dalytų. Vieną dieną ateitų prancūzas ir pasiūlytų jam tapti *caid*****; jis tiesiog regėjo, kaip bičiuliškai nusikvatoja ir atsako: „Bet saviškiams aš ir taip esu daugiau negu *caid*. Kam man to reikia?“ Prancūzas, jo nesupratęs, imtų siūlyti dar ką nors papildomai ir paslapčia: nuolaidas mokesčiams, merginas iš tolimų genčių, vieną kitą apelsinmedžių giraitę ar ūkį, daugiabučio Dar al Baidoje dokumentus, bet jis ir toliau maloniai kvatotųsi, sakydamas, kad nieko taip netrokšta kaip to, ką jau turi: saviškių pagarbą. Prancūzas apstulbtų (kada gi marokietis yra šitaip pasakęs?) ir išsigandęs atstotų, o žinia apie Amaro stiprybę sparčiai pasklistų, kol net Rafsajuje ir Taunate visi išgirstų apie jaunąjį *djibli*, kurio prancūzai nepapirko. O vieną dieną jis sulauktų savo progos. Slapta jį išsikviestų sultonas,

* Kaimietis. (Arab.)

** Gentis. (Arab.)

*** Šariato teisės teisėjas. (Arab.)

**** Vietininkas, bendruomenės vadas. (Arab.)

prašydamas patarimo apie jam puikiai pažįstamo krašto reikalus. Jis kalbėtų paprastai ir pagarbiai, bet nenusižeminęs, o sultonas tuo labai nusistebėtų, iš pradžių mažumėlę pyktelėtų, kol Amaras, tiesiai to nesakydamas, jam parodytų, kad pulti kniūbsčias jis atsisako tik todėl, jog supranta, kad sultonai, nors ir didingi, yra tik žmonės, deja, mirtingi ir klystantys. Monarchas susižavėtų Amaro išmintimi taip galvoti ir drąsa tai parodyti ir pakviestų jį pasilikti. Pamažu, šen bei ten šį tą pakuždėdamas, jis pasidarytų sultonui brangesnis už patį El Mochrį. Tuomet stotų nerimo dienos, kai sultonas nesugebėtų apsispręsti. Amaras būtų pasirengęs. Nedvejodamas jis ateitų ir perimtų valdžią. Čia galėtų iškilti tam tikrų sunkumų. Jis juos išspręstų taip, kaip problemas sprendžia galiūnai: kliaudamasis vien savo jėga. Jis regėjo save, graudžiai pasmerkiantį sultoną mirti; taip reikia liaudžiai. O sultonas, šiaip ar taip, juk tebuvo alevitas iš Tafilaleto – paprastai šnekant, uzurpatorius. Visi tai žinojo. Maroke yra begalė vyrų, turinčių daug didesnę teisę valdyti, įskaitant ir paties Amaro šeimą, nes jie drisiečiai, pirmosios dinastijos palikuonys, vieninteliai teisėti šalies valdovai.

Tolimos figūrėlės pamažu kilo šlaitu. Jos tikriausiai kops visą naktį, o namo grįš tik po aušros. Jis neblogai žinojo, kaip gyvena kaimiečiai; ilgus mėnesius leido tėvo ūkyje Cherib Džerade, tik vėliau teko jį parduoti, o kasmet jie keliaudavo nusiimti šeimai priklausančios derliaus dalies. Pašaipi panieka, kurią miestietis jaučia kaimiečiui, jame buvo atmiešta pagarba. Kol miestietis kuo smulkiausiai dėstydavo savo ketinimus, kaimietis tiesiog netardavo nė žodžio ir puldavo daryti tai, ką reikia.

Tebestovėdamas ir tebežvelgdamas į tolį, nutviekstą saulės, akimis sekdamas šlaitu šliaužiančias figūrėles, jis mąstė, kaip jam nepasisekė. Jei tik jo vyresnysis brolis nebūtų netyčia pasukęs galvos kaip tik tą konkrečią akimirką prieš tris naktis Mulos Abdalos skersgatvyje, dabar Amaras galėtų plaukioti upėje ar žaisti futbolą prie Bab Ftacho, ar tiesiog tyliai sėdėti ant stogo ir groti fleita, siaubo neslegiama širdimi. Bet Mustafa pasuko galvą, pamatė jį toje draudžiamoje vietoje tarp išsidažiusių moterų. O kitą dieną priėjo prie jo ir pareikalavo dvidešimties rialų. Amaras neturėjo pinigų – ir niekaip negalėjo jų gauti. Jis pažadėjo sumokėti Mustafai pamažu,

vos gaus po truputį, bet Mustafa, kuris buvo sumanus ir negailestingas, turėjo planų ir ateitimi nesirūpino. Jis neketino Amaro apskųsti; apie tai nebuvo nė kalbos. Tėvas ant skundiko užpyktų dar labiau negu ant išduotojo. Tą rytą Mustafa tarė Amarui:

– Ar turi pinigų?

O kai Amras papurtė galvą, pridūrė:

– Saulei leidžiantis, būsiu Hamadžio kavinėje. Atnešk pinigus arba grįžęs namo pasisaugok tėvo.

Pinigų jis neturėjo; jis neis į kavinę klausytis naujų grasinimų. Jis keliaus tiesiai namo ir leisis prilupamas, kad viskas kuo greičiau praeitų, o ne reikėtų laukti. Už nugaros jis išgirdo įspėjamąjį dviratininko skambaliuką, o atsigręžęs pažino berniuką. Berniukas sustojo, ir jis užsėdo ant balnelio šonu priešais dviratininką. Ties posūkiais jie lingavo – tai į vieną pusę, tai į kitą, saulėtas slėnis ir Džebal Zalagas pirma buvo kairėje, o paskui dešinėje.

– Kaip stabdžiai? – paklausė Amaras. Jis galvojo, kad mieliau nulėktų į griovį ar nusiristų nuo kalvos, negu saugiai parvyktų prie savo kvartalo vartų. Kai atsidurs ligoninėje, galbūt jam bus atleista už tai, už ką ketinta bausti.

– Geri stabdžiai, – atsakė berniukas. – Kas yra? Bijai?

Amaras niekinamai nusijuokė. Jie pervažiavo tiltą, ir žemė išsilygino. Berniukas ėmė minti. Kai prisiartino įkalnė nuo upės slėnio iki Tazos kryžkelės, minti pasidarė per sunku. Amaras nušoko, atsisveikino ir patraukė trumpesniu keliu per granatmedžių giraitę. Jis niekada neturėjo dviračio; apie tokį daiktą varguolio *fqih** sūnus negalėjo nė svajoti. Pinigų turėdavo tie, kas pirkdavo ir parduodavo. Dviračius turėjo berniukai, kurių tėvams priklausė krautuvės; Amaras tik retsykiais galėdavo jį išsinuomoti, nes žmonės, kuriuos jo tėvas gydydavo šventais žodžiais ir užkalbėjimais, turėdavo tik variokų, o kai į jį kartkartėmis kreipdavosi koks turtuolis ir siūlydavo atsilyginti didele suma, Si Drisas tvirtai atsisakydavo.

– Kai pinigus teikia Alachas, – kartodavo jo tėvas, – neperki mašinų ir kitų nazariečių pramonių. Perki duoną ir dėkoji Jam ir už ją.

O Amaras atsakydavo:

* Islamo teisės žinovas. (Arab.)

– *Hamdoul'lah.**

Kavinėje pačioje Bab Ftacho pradžioje jis sustojo ir kelias minutes žiūrėjo, kaip žaidžiama kortomis. Tuomet liūdnas patraukė namo. Motina, kuri jį įleido, reikšmingai pažvelgė į jį, o tada jis išvydo tėvą, stovintį kieme prie šulinio. Mustafos nebuvo nė ženklo.

2 skyrius

– Eikš viršun, – pasakė tėvas, pirmas kopdamas siaurais sukiužusiais laiptais. Jis nuėjo į mažesnįjį iš dviejų kambarių ir įžiebė šviesą.

– Sėsk ant čiužinio, – įsakė jis, rodydamas į kambario kampą. Amaras pakluso. Jis visas virpėjo: pats nežinojo, ar iš nekantrumo, ar iš baimės, taip pat neatskyrė, ar šiam pagyvenusiam vyrui pykčiu degančiomis akimis, stūksančiam prieš jį, jaučia žudančią neapykantą, ar begalinę meilę. Jo tėvas lėtai nusivyniojo ilgą turbaną, apnuogindamas skustą kaukolę ir visą laiką kalbėdamas.

– Šįsyk padarei neatleistiną nuodėmę, – pasakė jis, verdamas Amarą siaubingu žvilgsniu. Smaili balta barzda be ją atsveriančio turbano atrodė keistai. – Tokio berno, kaip tu, laukia tik Pragaras. Visi namų pinigai, skirti duonai tavo tėvui ir šeimai nupirkti. Nusivilk *djellaba*, – Amaras nusivilko drabužį, o senis pagriebė jį iš jo, tikrindamas gobtuvo vidų. – Nusimauk *serrouelle***.

Amaras atsisegė diržą ir nusimovė kelnes, viena ranka prisidengęs nuogybę. Tėvas išrausė kišenes, jose terado sulūžusį peiliuką, kurį Amaras visada nešiojosi su savim.

– Nėra! Visi dingo! – šaukė senis.

Amaras tylėjo.

– Kur jie? Kur jie? – su kiekvienu skiemeniu balsas kilo. Amaras tik žvelgė tėvui į akis pražiota burna. Reikėjo pasakyti šimtą dalykų; visai nebuvo ką pasakyti. Jis jautėsi lyg suakmenėjęs.

* Pažodžiui „Garbė Alachui", arabiškas pasisveikinimas.
** Plačios vyriškos arba moteriškos kelnės. (Arab.)

Pribloškiama jėga senis prispaudė jį prie čiužinio ir, išsinėręs iš kelnių diržą, ėmė lupti jį sagtimi. Saugodamas veidą, Amaras apsivertė kniūbsčias ir rankomis susiėmė už pakaušio. Skaudūs kirčiai krito jam ant krumplių, pečių, nugaros, pasturgalio, kojų.

– Kad tu padvėstum! – rėkavo senis. – Kad tu nustiptum!

Tai jau tikrai, pagalvojo Amaras. Kirčius jis juto lyg iš tolo. Lyg koks balsas jam sakytų: „Dabar tau skauda", o jis sutiktų, bet nepatikėtų. Senis daugiau nekalbėjo, tik lupo jį visa jėga. Pro švilpiantį diržą ir į jo kūną trinksinčią sagtį Amaras terasoje girdėjo katę, kniaukiančią „Miau... miau... miau...", vaikų šūksnius, o kažkur radijas grojo seną Farido al Atrašo dainą. Jis užuodė apačioje, kieme, mamos verdamą *tajine**: cinamonas ir svogūnai. Kirčiai vis krito. Staiga jis pajuto, kad reikia įkvėpti; nebuvo įkvėpęs nuo tada, kai jį parvertė ant čiužinio. Giliai atsiduso ir ėmė vemti. Pakėlė galvą, mėgino judėti, bet skausmas vėl paguldė. Ritmiški kirčiai tęsėsi, jis nebesuprato, ar jie stiprėja, ar silpsta. Jo veidas čiuožinėjo vėmaluose; po užmerktais akių vokais jį aplankė regėjimas. Jis bėgo Poeimiro bulvaru Naujojoje viloje su kardu rankoje. Jam lekiant pro krautuves, vitrinų stiklas pats savaime dužo. Prancūzės klykė; vyrai stovėjo sustingę. Retsykiais jis kliudydavo žmogų, nukirsdavo jam galvą, ir iš kaklo spjaudavo ryškus kraujo fontanas. Jį užliejo karšta siautulio džiaugsmo banga. Staiga jis suvokė, kad visos moterys nuogos. Grakščiai durdamas aukštyn, jis kardu atverdavo jų kūnus; šniodamas žemyn, nukapodavo krūtis. Nė viena neliks nesumaitota.

Kirčiai liovėsi. Tėvas išėjo iš kambario. Radijas dar grojo tą pačią dainą, išgirdo, kaip apačioje kalbasi tėvai. Gulėjo nė nekrusteldamas. Akimirką pagalvojo, kad gal tikrai numirė. Tuomet išgirdo, kaip įeina motina. „*Ouildi, ouildi***", – pasakė ji ir abiem rankomis ėmė trinti odą aliejumi. Lupamas jis nė sykio neaiktelėjo, bet dabar ėmė gailiai raudoti. Kad liautųsi, jis įsivaizdavo motinai per petį žiūrintį tėvą. Apgaulė padėjo, ir jis gulėjo tylėdamas, pasidavęs stiprioms, švelnioms rankoms.

* Tradicinis Maroko patiekalas, specialiame inde gaminamas troškinys.

** Malonybinis kreipinys, „vaikelis", „mažutis". (Arab.)

Kitą dieną ir dar kitą jis sirgo. Jam gulint mažajame kambarėlyje ant stogo, mama nuolat ateidavo ir aliejumi tepdavo mėlynes. Nuo karščio jam svaigo galva, skausmas spaudė širdį, jis nenorėjo valgyti, tik retsykiais jos atnešamos sriubos ir karštos arbatos. Trečią dieną jis atsisėdo ir ėmė groti *lirah*, nendrine fleita, kurią pats pasidirbo. Tą dieną mama išleido Diki bou Bnarą, jo naminį gaidį, iš narvelio, ir gražuolis paukštis vaikštinėjo po kambarį, kratė kojeles, kasėsi ir klausėsi jį garbinančių Amaro giesmių. Bet trečią dieną leidžiantis saulei, kai Diki bou Bnara buvo nuvytas atgal į gardą, o muedzinai baigė skelbti *maghreb**, Amaras išgirdo artėjančius tėvo žingsnius, kopiančius laiptais ant stogo. Jis skubiai nusigręžė į sieną, apsimetė, kad miega. Tuomet tėvas įėjo į kambarį ir ėmė kalbėti.

– *Ya uoildi! Ya Amar!*

Amaras nejudėjo, bet jo širdis daužėsi ir gniaužė kvapą. Tėvui prisėdus Amaro kojūgalyje, čiužinys sujudėjo.

– Amarai!

Amaras krustelėjo ir pasitrynė akis.

– Noriu su tavim pasikalbėti. Bet pirmiausia rūpinuosi, ar nelaikai neapykantos. Man labai nesmagu, kad tu taip pasielgei. Tavo motina, brolis ir sesuo šiomis dienomis stokoja maisto. Tai niekis. Ne apie tai noriu pasikalbėti. Paklausyk. Ar širdyje jauti man neapykantą?

Amaras atsisėdo.

– Ne, tėve, – tyliai atsakė jis.

Senis valandžiukę tylėjo. Staiga pragydo Diki bou Bnara.

– Noriu, kad tu suprastum. *Bel haq, fel louwil...* Pirmiausia, žinok, kad *aš* suprantu. Galbūt manai, kad būdamas senas nieko neišmanau apie pasaulį, kaip jis pasikeitė.

Amaras patyliukais paprieštaravo, bet tėvas tęsė:

– Žinau, kad taip manai. Taip mano visi berniukai. O dabar pasaulis pasikeitė labiau negu bet kada. Viskas nauja. Viskas blogai. Kenčiame taip, kaip dar niekada nekentėjome. O parašyta, kad kentėsime dar daugiau. Visa tai niekai. Kaip vėjas. Manai, aš niekada nebuvau Dar Debibage, niekada nemačiau, kaip gyvena prancūzai.

* Musulmonų vakaro malda.

Bet jei pasakyčiau, kad buvau ir mačiau, daugybę sykių? Jei pasakyčiau, kad mačiau jų kavines ir krautuves, vaikščiojau jų gatvėmis, važinėjau jų autobusais, taip pat, kaip tu?

Amaras labai nustebo. Jis manė, kad nuo tada, kai prieš daugelį metų atvyko prancūzų kareiviai, jo tėvas niekada neišeidavo už medinos sienų, nebent vykdavo į kaimą ar pirkti sudedamųjų dalių vaistams, kuriomis prekiaudavo tik kai kurie žydai. Kiek jis prisiminė, tėvo dienotvarkė visada buvo tokia pat, penkissyk per dieną jis eidavo į mečetę, valandų valandas šnekučiuodavosi bičiulių krautuvėse, eidamas į mečetę ir iš jos. Daugiau nieko nebuvo, tik jo paslaugos, kai jų prireikdavo. Keista girdėti, kad jis buvo prancūzų mieste. Amaras tuo abejojo: jei buvo, kodėl ligi šiol niekada to neminėjo?

– Žinok, kad buvau ten daug sykių. Mačiau jų krikščionišką purvą ir gėdą. Tai mums niekada nederės. Dievaži, jie blogesni net už žydus. Ne, Alachas mato, jie menkesni net už bedievius Malacho žydus! O jei taip prieš juos kalbu, tai ne todėl, kad man apie juos pasakojo Si Kaduras ar tas maitvanagis Abdeltifas ir kiti vataniečiai. Gal jie kalba tiesą, bet priežastys, kodėl taip kalba, yra melas, nes tai yra *politique*. Žinai, kas yra *politique*? Tai – prancūziškas žodis, reiškiantis melą. *Kdoub! Politique!* Kai prancūzai sako: mūsų *politique*, žinok, kad tai reiškia: mūsų melas. O kai girdi musulmonus, Nepriklausomybės bičiulius, sakant: mūsų *politique*, žinok, kad tai reiškia: *mūsų* melas. Melas visada nuodėmė. Taigi, kas labiau rūstina Alachą – melas nazariečio, neskiriančio tikros ir klaidingos tikybos, ar melas musulmono, kuris jas skiria?

Dabar Amaras suprato, kur tėvas lenkia, šitaip kalbėdamas. Jis įspėja jį nebendrauti su tam tikrais draugais, su kuriais retsykiais žaisdavo futbolą ar eidavo į kiną, ir kurie, kaip buvo žinoma, priklausė *Istiqlal**. Jo tėvas baiminosi, kad Amarą uždarys į kalėjimą, kaip Abdalahą Tazį ir jo pusbrolį, kurie vieną vakarą „Cafe de la Renaissance" šūkavo: „*A bas les Francais!*" Kaip jis klysta, pagalvojo Amaras, nudiegtas kartėlio. Tokios galimybės jis niekada nė neturėjo, nes nemokėjo prancūziškai ir buvo beraštis. Jis nieko nemokėjo,

* Pažodžiui „nepriklausomybė", knygos veiksmo metu – Maroko nacionalistų partija.

net parašyti savo vardo arabiškai. Galbūt dabar jis baigs kalbėti ir nusileis žemyn, pagalvojo jis.

– Ar supranti, ką tau sakau?

– Suprantu, – atsakė Amaras, kojų pirštais jaukdamas apklotą. Jis pasijuto geriau; norėtų išeiti truputį pasivaikščioti, bet suprato, kad jei atsikels, niekur eiti nebenorės. Pro geležines lango groteles jis matė tolimo miesto pakraščio plokščius stogus, o viršuje temo dangaus kvadratėlis.

– Musulmonui meluoti blogiau, – tęsė tėvas. – O kas iš visų musulmonų labiausiai nusideda, jei meluoja ar vagia? Šarifas. O tu, dėkui Alachui, esi šarifas...

– *Hamdoul'lah*, – sumurmėjo Amaras, klusniai, bet iš širdies. – Dėkui Alachui.

– Ne tik *Hamdoul'lah, Hamdoul'lah*! Ne! Turi tapti vyru ir *būti* šarifas*. Šarifas gyvena dėl savo žmonių. Verčiau regėčiau tave mirusį, negu augantį tokį, kaip tie maitvanagiai, su kuriais kalbiesi gatvėje. Mirusį! Supranti? – senio balsas kilo. – Jei kiekvienas jaunas šarifas nepaklus Alacho priesakams, musulmonų nebeliks.

Šitaip jis tęsė ir toliau. Amaras suprato ir tylomis pritarė, bet tuo pat metu nesusilaikė nepagalvojęs: „Jis nepažįsta šiuolaikinio pasaulio." Mintis, kad jo paties pasaulio suvokimas taip skiriasi nuo tėvo, lyg mūras saugojo visą jo esybę. Kai tėvas išeidavo į gatvę, jo mintyse būdavo tik mečetė, Koranas, kiti seniai. Tai buvo nekintamas įstatymo pasaulis, užrašytas žodis, nuolatinis gerumas, bet kažkaip jis susiraukšlėjo ir sudžiūvo. O kai pro duris išeidavo Amaras, jo laukė visa bekraštė žemė, gyva, paslaptinga žemė, kuri priklausė jam taip, kaip negalėjo priklausyti niekam kitam, ir kur galėjo nutikti bet kas. Ryto vėjelis, dvelkiąs per sienas iš alyvmedžių giraičių, upė, šniokščianti per akmenis ir skubanti vagomis miesto širdyje, judantys medžių šešėliai ant baltų dulkių apačioje, kai vidudienį sėdėdavo jų pavėnėje – tokie dalykai jam pranešdavo tai, ko negalėjo pranešti niekam kitam, ypač jo tėvui. Pasaulis, kuriame gyveno senis, įsivaizdavo jis, tikriausiai primena paveikslėlį iš laikraščio, slapta atgabento iš Egipto: pilką, murziną, beprasmį, jei neperskaitai teksto prie jo.

* Pranašo Mahometo palikuonis per jo dukros Fatimos liniją, kitaip šofra.

Jis vis nekantriau klausėsi tėvo žodžių. Šis vis kartojo, kokios svarbios Pranašo palikuonio pareigos. Kur žmonėms kreiptis sunkiu metu, jei ne į šofrą? Kiekvienas šarifas yra vedlys. Tiesa, bet jis žinojo, kad čia kažkas ne taip. Šofros buvo vedliai, bet jie savo sekėjus gebėjo vesti tik į pralaimėjimą, o to jis niekada niekam negalėjo pasakyti. Lyg užčiuopęs jausmą, jei ne tikslią mintį sūnaus galvoje, senis akimirką liovėsi kalbėjęs, o paskui prašneko daug tyliau, liūdniau.

– Aš padariau didžiulę nuodėmę, – pasakė jis. – Alachas mane teis. Reikėjo lupti tave dieną naktį, už plaukų tampyti į mokyklą, kol būtum išmokęs rašyti. Dabar jau nebeišmoksi. Per vėlu. Niekada nieko neišmanysi. Ir dėl to kaltas aš.

Amaras pakraupo; tėvas niekada šitaip nekalbėdavo.

– Ne, – nedrąsiai atsakė jis. – Kaltas aš.

Prieblandoje Amaras išvydo, kaip tėvas ištiesia į jį rankas. Senis uždėjo delnus jam ant smilkinių, tada pasilenkė ir lūpomis švelniai prilietė berniuko kaktą. Tuomet atsitraukė, kelissyk tylėdamas pakraipė galvą, pakilo ir, daugiau netaręs nė žodžio, išėjo iš kambario.

Po kelių minučių tarpduryje susiraukęs pasirodė Mustafa, aiškiai atsiųstas tėvo paklausti, kaip Amaro sveikata. Vos jį pamatęs, Amaras pirmiausia norėjo išrėžti ką nors pikta; tuomet jį apėmė keista ramybė, ir jis nejučia kuo maloniausiai ištarė:

– *Ah, khai, chkhbarek?** Jau kelias dienas tavęs nemačiau. Kaip laikaisi?

Mustafa, regis, sutriko; jis neaiškiai sumurmėjo atsainų pasisveikinimą, nusigręžė ir nusileido laiptais. Amaras atsigulė ir nusišypsojo; jis pirmą sykį pasijuto pranašesnis ten, kur pranašumo niekada nedrįso nė tikėtis. Mustafa buvo vyresnysis jo brolis; jis gimė pirmas, ir tądien paaukotos dvidešimt šešios avys, už dvi sumokėjo jo tėvas, o kai į šį pasaulį atėjo Amaras, Si Drisas nupirko tik vieną. Tiesa, būta dar vienos avies, dovanotos draugo, bet Amarui ji nesiskaitė. Be to, Mustafa gimė Cherib Džerado kalvose, o kitos dvidešimt keturios avys buvo atgintos kaip džiūgaujančių kaimiečių

* Sveikas, kaip laikaisi? (Arab.)

dovanos, nes jų tarpe gimė šarifas, o Amaras gimė vidury miesto, ir džiaugėsi tik šeima, bet tai jam nė į galvą neatėjo, kai jis ėmė sijoti savo nuoskaudas. Dabar svarbu buvo tai, kad Mustafa sutriko; jis nesitikėjo, kad tėvas pasiųs jį viršun paklausti, kaip Amaro sveikata, ir tikrai nemanė, kad Amaras galėtų būti puikios nuotaikos. Amaras suprato, kad jo brolis Mustafa ir toliau suks galvą dėl šios menkos paslapties, kol ją išsiaiškins. O Amaras nė neketino jam to leisti. Jis ir pats nebūtų galėjęs pasakyti, ką širdyje jautė Mustafai, tik kad kažkokiame tolimame, kol kas neregimame horizonte jis įžvelgė neabejotiną savo pergalę ir visišką brolio pralaimėjimą.

O dabar jis prisiminė įvykį, kurį motina jam buvo daug sykių pasakojusi. Seniai, kai jos tėvas gulėjo mirties patale tame pat kambaryje, kur dabar gulėjo Amaras, ir visa šeima susirinko su juo atsisveikinti, senis įsakė Mustafai prisiartinti prie lovos, kad galėtų palaiminti pirmgimį. Bet Mustafa buvo užsispyręs, aikštingas vaikas; jis inkšdamas pasislėpė už motinos sijono, ir niekaip nepavyko jo įkalbėti prisiartinti prie lovos. Gėdingą valandą viską stebuklingai išgelbėjo Amaras, kuris nežinia kodėl staiga nukibildžiavo per kambarį ir pabučiavo seneliui ranką. Senis tučtuojau palaimino Amarą vietoje Mustafos; tuo nepasitenkinęs, jis ėmė pranašauti, kad šis kūdikis išaugs daug geresniu žmogumi negu jo brolis. Po kelių minučių jis atidavė dvasią. Pasakojimas visada labai žavėdavo Amarą, bet kadangi jis beveik neabejojo, kad tėvai to niekada nepasakojo Mustafai, jo nepakako atlyginti nuoskaudai dėl dvidešimt šešių avių. Bet dabar, vėl tai prisiminęs, jis ėmė suvokti ligi šiol neįsisąmonintą pasakojimo reikšmę. Ką reiškia dvidešimt šešios ar net visas šimtas avių, palyginti su stebuklinga galia palaiminimo, pasiųsto jam paties Alacho senelio širdimi ir lūpomis? Tamsoje jis sukuždėjo maldelę už iškeliavusįjį ir dar trumpesnę padėką už savo sėkmę.

Tą vakarą sriubos dubenyje, kurį jam atnešė motina, buvo ne tik avinžirnių, bet ir migdolų. Jis troško sužinoti, ar juos valgo visa šeima, ar jų nupirko tik jam vienam, bet nedrįso klausti. Įsivaizdavo, kaip mama kvatodama lekia laiptais ir šaukia: „Dabar ponaitis Amaras įsivaizduoja, kad ėmėm ir migdolų nupirkom tik jam vienam, o kiti jų negavo!“ Sesuo ir Mustafa juoktųsi dar garsiau.

– Kokia skani sriuba, – pasakė jis.

3 skyrius

Kitą rytą jis pasijuto kuo puikiausiai. Atsikėlė labai anksti ir išėjo ant stogo pažvelgti per tvorą į aplink nusidriekusį miestą. Slėnyje tvyrojo rūkas. Iš pilkos jūros apačioje lyg žali dangun bedantys pirštai kyšojo aukštesnieji minaretai, buvo matyti ir kalvos abiejose pusėse, jų dyka žemė ir smulkučių alyvmedžių eilės. Bet įduba, kurioje buvo įsikūręs miesto centras, dar buvo sklidina sustingusio naktinio rūko. Jis kurį laiką stovėjo ir žiūrėjo, rytmečio ore gaivindamas veidą ir krūtinę, o pakreipęs galvą į Bab Ftacho pusę, pratarė kelis šventus žodžius. Už vartų prie kapinių plytėjo dykra, kur jis žaisdavo futbolą, o toliau – nendrinių trobelių kaimelis, kur buvo daug ožkų, o už jo – kviečių laukai, švelniai leidžiąsi iki upės, o po aukštais molio skardžiais – dumblo kaimelis. O jei eidavai dar toliau, pakliūdavai į kažkokią tarpeklio žemę, vien molio, kur pavasarį po lietaus garmėdavo vanduo, dažnai nešdamas paskendusias avis ir net karves.

Šiame regione visai niekas neaugo – vien gilios molio raukšlės ir keisti bokšteliai, suformuoti lietaus. Už jo – didieji kalnai, kur gyvena berberai, o toliau dykuma, ir kitos šalys, kurių vardus galėjo pasakyti vos keli žmonės, o paskui, žinoma, anapus visko, pasaulio viduryje, spindinti amžina nežemiška šviesa, stovi Meka. Kiek valandų jis praleido, apžiūrinėdamas ryškias chromolitografijas, kuriomis būdavo nukabinėtos kirpyklų sienos! Kai kuriose buvo vaizduojami istoriniai mūšiai, kur musulmonai grūmėsi su demonais; kitose didingi sparnuoti žirgai moterų galvomis ir krūtimis – šiais gyvūnais keliaudavo svarbūs žmonės, kurie vėliau juos iškeitė į lėktuvus, dar kitose Adomas ir Ieva, pirmieji pasaulio musulmonai, ar Jeruzalė, didysis šventasis miestas, kuriame krikščionys ir žydai iki šiol kasdien žudo musulmonus, krauna jų mėsą į skardines ir siunčia užsienin, kur parduoda ją maistui; bet visada būdavo pavaizduota ir Meka, pačiame gražiausiame paveiksle iš visų, jos stačios uolos virš aukštų balkonais nusėtų namų su terasomis viršuje, jos arkados, žibintai ir milžiniški karveliai, o galiausiai, viduryje, didžiulis akmuo, užtiestas juodu audeklu, toks gražus, kad daug vyrų alpdavo, ar net krisdavo negyvi, vos jį išvydę. Dažnai naktį jis stovėdavo šioje pat vietoje, rankomis pasirėmęs į sieną, įtempęs akis ir žvelgdamas

į tamsų žvaigždėtą dangų, mėgindamas įsivaizduoti, kad regi bent menką žiburėlį šviesos, kuri amžinai kyla dangun iš tos šventovės.

Paprastai iš terasos jis girdėdavo skardžius balsus ir būgnus iš Sidi Ali bou Ralemo turgaus. Šiandien, per šitokį rūką, buvo girdėti tik artimiausių apylinkių garsai. Jis grįžo į savo kambarį, atsigulė ant lovos, kojomis įsirėmęs į sieną aukščiau galvos, ir ėmė groti fleita: ne kokią melodiją – tik neaiškią, bejausmę natų seką, retsykiais ilgai užtęsdamas – muziką, išreiškiančią savo savijautą šį vėsų, ūkanotą rytą. Kurį laiką pagrojęs, jis staiga pašoko ir apsirengė vieninteliais turimais europietiškais drabužiais: senomis kariškomis kelnėmis ir storu vilnoniu megztiniu, o dar pasiėmė Malache pirktus sandalus – juos pasikišo po pažasčia, nes ketino apsiauti tik miesto viduryje, kai išeis iš savo kvartalo gatvių, kur tykojo priešų antpuoliai. Muštis ir, tiesą sakant, vaikščioti lengviau buvo basam, nevelkant batų svorio. Draugas jam buvo padovanojęs odinę apyrankę, kurią jis segėdavo pačiomis iškilmingiausiomis progomis, apsimesdamas, kad ant jos yra laikrodis. Jis valandžiukę žvelgė į ją, nusprendė jos nesisegti, kruopščiai susišukavo, žiūrėdamas į kišeninį veidrodėlį, kabantį ant sienos, ir pirštų galiukais nusileido laiptais į kiemą. Jį išvydusi, motina šūktelėjo:

– Eikš pusryčių! Manai, išspruksi nevalgęs?

Jis buvo baisiai alkanas, bet nežinia kodėl troško tučtuojau mauti iš namų, niekieno neužkalbintas, kad nedingtų ryto nuotaika. Tačiau jau per vėlu. Jis atsisėdo ir užvalgė virtų avižų su cinamono žieve ir ožkos pienu, kurio jam atnešė mažoji sesutė. Ji atsitūpė tarpduryje ir retsykiais akies kampučiu paslapčia dirsčiojo į jį. Jos smilkiniai ir kakta buvo nudažyti chna dryžiais, o rankos nuo dažų buvo plytų raudonumo. Ji buvo sulaukusi nuotakos amžiaus; atėjo jau du pasiūlymai, bet senis Si Drisas nieko nenorėjo girdėti, iš dalies todėl, kad norėjo ilgiau pasidžiaugti ja namuose (atrodė, kad ji gimė vos pernai), o iš dalies todėl, kad nė vienas pasiūlymas nebuvo pakankamai vertingas, kad rimtai apie jį svarstytum. Amaro motina vyrui visiškai pritarė; kuo ilgiau atidėlios vedybas, tuo labiau ji džiaugsis. Turėti sūnų – menkas malonumas, nes jų niekada nėra namie; jie praryja maistą ir dingsta, o kai suaugs, nebežinia, ar bent nakvoti sugrįš. Bet dukra, kadangi jai negalima

vienai eiti iš namų, net parnešti kilogramo cukraus iš artimiausios krautuvėlės, visada bus po ranka, kai tik prireiks. Šiaip ar taip, kas metai Halima tapo vis žavesnė: jos akys, regis, didėjo, o plaukai darėsi vešlesni ir žvilgesni.

Pavalgęs Amaras atsistojo ir išėjo į kiemą. Čia jis kurį laiką glostė du savo karvelius, stebėdamas motiną ir tikėdamasis, kad ji pakils viršun, tad jis išeitų, jos nepastebėtas. Galiausiai nusprendė vis tiek eiti.

– Gali lyti, – šūktelėjo ji, kai jis prisiartino prie durų.

– Nelis, – atsakė jis. – *B'slemah.**

Žinojo, kad ji nori dar ką nors pasakyti – bet ką, jei tik pokalbis jį sulaikys. Visada šitaip būdavo, kai jis susiruošdavo kur nors eiti. Jis šyptelėjo per petį ir uždarė duris. Skersgatvis iki gatvės vedė trimis posūkiais. Ties antruoju jis kaktomuša susidūrė su tėvu. Kai Amaras sustojo pabučiuoti jam rankos, senis skubiai ją atitraukė.

– Kaip išmiegojai, sūneli? – paklausė jis. Jie pasisveikino, ir Si Drisas įdėmiai pažvelgė į sūnų. – Noriu su tavim pasikalbėti, – pasakė jis.

– *Naam, sidi.***

– Kur eini?

Amaras pats nežinojo.

– Šiaip pasivaikščioti.

– Šiame pasaulyje nevalia šiaip sau vaikštinėti. Juk tu vyras, nebe berniukas. Pagalvok ir grįžk namo pietų, nes šiandien eisime pas Abdurachmaną Rabatį.

Amaras palenkė galvą ir nuėjo sau. Bet džiaugsmas rytą būti gatvėje aptemo. Rabatis – stambus, plačiagerklis žmogus, dažnai įdarbindavęs kvartalo berniukus pas Naujosios vilos prancūzus, o Amaras buvo girdėjęs begalę pasakojimų, kaip sunku ten dirbti, kokios visada bjaurios nuotaikos prancūzai ir kaip jie išsisukinėja nuo algos mokėjimo savaitės pabaigoje, ir, lyg to būtų negana, kaip pats Rabatis nuolat renka iš berniūkščių duoklę už tai, kad surado jiems darbą. Be to, Amaras prancūziškai mokėjo tik „*bonjour, m'sieu*",

* Arabiškas atsisveikinimas.
** Taip, pone. (Arab.)

„entrez“ ir *„fermez la porte“**, tiek jį išmokė geranoris bičiulis, o visi žinojo, kad su berniukais, kurie nemoka prancūziškai, elgiamasi dar blogiau, iš jų nuolat tyčiojasi ne vien prancūzai, bet ir tie laimingieji berniukai, kurie moka jų kalbą.

Jis pasuko į pagrindinę kvartalo gatvę, linkterėjo mėtų pardavėjui ir nelaimingas apsidairė, nė nebežinodamas, ar nori pasivaikščioti. Tėvo žodžiai ryto kraštovaizdį padengė nuodinga plėve. Išeitis tik viena – pačiam susirasti kokį nors darbą, kad kai grįš namo pietų, galėtų pasakyti: „Tėve, jau turiu darbą.“

Jis pasuko kairėn ir pakilo dulkėtu kalvos šlaitu pro didįjį puošnųjį senosios mečetės fasadą, o toliau – pro betoninę dėžę, kur patyrė tiek malonių vaikystės popiečių, kiną, apklijuotą žvilgančiomis ginkluotų vyrų nuotraukomis. Tuomet vėl pasuko kairėn į siaurą nuožulnią gatvelę, užkimštą laukiančių asilų ir karučius stumiančių žmonių, netrukus įsirausiančią po namais. Tuo tarpu jis išėjo į atvirą erdvę, šen bei ten nusagstytą apskritais bokštais. Atrodė lyg degantis kaimas: iš degto molio bokštų sklido riebūs juodi dūmai. Aplink lakstė skarmaluoti berniūkščiai, nešini glėbiais žalių šakų, kurias krovė pro krosnių dureles. Dūmai rūko ir tvyrojo pažeme, regis, nenorėdami kilti į pilką dangų. Tolimesniame kampe, palei aukštą miesto sieną, krosnys buvo suręstos dviem aukštais. Laiptai vedė ant milžiniško plokščio dumblo stogo, ir jis pasilypėjo apsidairyti. Netoliese, mažos pašiūrės tarpduryje, tupėjo barzdotas vyriškis. Amaras atsigręžė ir kreipėsi į jį:

– Ar turi man darbo?

Žmogus valandžiukę žvelgė į jį, nė trupučio nesusidomėjęs. Tuomet atsakė:

– O kas tu toks?

– *Fqih* Driso sūnus, – atsakė jis.

Žmogus pažvelgė įdėmiau.

– Kam meluoji? – paklausė jis. – Tu *fqih* Driso sūnus? Tu? – jis nusigręžė ir nusispjovė.

Amaras apstulbo. Jis pažvelgė į savo basas kojas, pakrutino jų pirštus ir pagalvojo, kad gal prieš lipant čia reikėjo apsiauti batus.

* Laba diena, pone; užeikite; uždarykite duris. (Pranc.)

– O kuo aš blogas? – galiausiai mažumėlę karingai paklausė jis. – Ir koks skirtumas, kuo aš vardu? Tik paklausiau, ar neturi man darbo.

– Ar moki minkyti molį? – paklausė žmogus.

– Per ketvirtį valandos galiu išmokti bet ko.

Žmogus nusijuokė, pasiglostė barzdą ir lėtai atsistojo.

– Eikš, – pasakė jis ir nuvedė jį prie kitos pašiūrės ant to paties stogo. Viduje tvyrojo prieblanda, ant grindų, prie didelio vandens kubilo, tupėjo berniūkštis ir trynėsi rankas.

– Eik vidun, – pasakė žmogus. Jie stovėjo ir žiūrėjo į berniūkštį, o šis nė akių nepakėlė. – Trink iš visų jėgų, – pasakė jis, – o jei rasi bent menkiausią akmenuką, išmesk jį, tuomet vėl trink kiekvieną saują, kol ji bus lyg šilkinė.

– Mat kaip, – atsakė Amaras. Darbas atrodė visai lengvas. Jis palaukė, kol jie vėl išėjo lauk, tuomet paklausė. – Kiek?

– Dešimt rialų per dieną.

Atlygis visai normalus.

– Su pietumis, – pridūrė Amaras, lyg tai būtų savaime suprantama.

Žmogus išpūtė akis.

– Gal tu proto netekai? – užriko jis. (Amaras nenuleido nuo jo akių.) – Jei nori darbo, eik vidun ir dirbk. Man darbininkų netrūksta. Tik darau tau paslaugą.

Vos Amaras imdavosi kokio darbo, net paties paprasčiausio, pavyzdžiui, odos raugykloje nešioti vandenį ar laikyti ilgas siūlų gijas, iš kurių siuvėjai gamindavo *djellaba* kilpeles priekyje, jį visiškai įtraukdavo ir pakerėdavo; jam būdavo be galo malonu šitaip įsijausti – tokio džiaugsmo jis nepatirdavo, kai galvoje likdavo vietos prisiminti, kas esąs. Jis tučtuojau ėmėsi maišyti vandenį su moliu, trinti, lyginti, plauti, rankioti akmenukus. Rytui baigiantis, žmogus užėjo į pašiūrę, pažiūrėjo ir kilstelėjo antakius. Jis pritūpė, kruopščiai patikrino mišinio kokybę, pamirkęs jame pirštų galiukus ir suglaudęs juos.

– Gerai, – pasakė jis. – Eik namo pietų.

Amaras pakėlė į jį akis.

– Aš dar ne alkanas.

– Eikš.

Jie nuėjo į ilgojo stogo galą, nusileido laiptais ir perėjo plika žeme ten, kur buvo sukrauti didžiuliai šakų ryšuliai. Čia žemėje buvo iškirsti dar vieni laiptai. Aštrus šlapio molio kvapas buvo atmieštas saldesniu, malonesniu aromatu, sklindančiu nuo keleto figmedžių, augančių žemiau, prie upės kanalo, kur vanduo tekėjo labai greitai ir be jokio garso. Uoloje laiptų apačioje buvo durys. Žmogus nuėmė spyną ir įėjo pro jas.

– Pažiūrėkim, ar moki sukti *mamil*.

Amaras nusileido pro angą grindyse, įsitaisė ant sėdynės, įrengtos viename lygyje su žmogaus batais, ir koja ėmė sukti didelį medinį ratą. Tam prireikė šiek tiek jėgų ir mitrumo, bet jis jau buvo prasilavinęs, žaisdamas futbolą.

– Ar supranti, kaip jis veikia? – paklausė žmogus, rodydamas į mažesnį ratą, kuris sukosi greta kairiosios Amaro rankos. Jis prikrovė ant besisukančio skritulio molio, atsitūpė. Minkoma ir šlakstoma vandeniu, beformė krūva netrukus virto lėkšte.

– Tu tik suk ratą, – pasakė jis, matyt, tikėdamasis, kad pavargęs Amaras sustos. – Aš padarysiu visa kita.

Bet Amaras suprato, kad prietaisas veikia taip, jog vienas žmogus galėtų viską daryti pats, vienu metu darbuodamasis ir rankomis, ir kojomis. Po kurio laiko barzdočius atsistojo.

– Dabar jau eik namo pietų, – pasakė jis.

– Noriu nužiesti ąsotį, – atsakė Amaras.

Žmogus nusikvatojo.

– Ilgai užtruks, kol to išmoksi.

– Aš jau dabar moku.

Anas, nieko neatsakęs, nuėmė savo nužiestą lėkštę ir, sukryžiavęs rankas ant krūtinės, atsitraukė, aiškiai tikėdamasis pramogos.

– *Zid*. Pirmyn, nužiesk ąsotį, – pasakė jis. – Noriu pažiūrėti.

Molis ir vanduo buvo prie dešiniosios jo rankos, o besisukantis skritulys – prie kairiosios. Kambaryje buvo tamsu, tik pro duris sklido šviesa, tad jis tikrai negalėjo įžiūrėti žmogaus darbo smulkmenų: tačiau darė viską taip pat, kaip anas, nepamiršdamas nuolat basa koja sukti didžiojo rato. Jis lėtai nulipdė nedidelę urną, labai stengdamasis ją padaryti gražios formos. Žmogus liko priblokštas.

– Tu daugybę sykių esi darbavęsis *mamil*, – galiausiai pratarė jis. – Kodėl nesakei? Mielai mokėsiu dešimt rialų ir pietus geram darbininkui, kuris šį tą išmano.

– Telaimina tave Alachas, meistre, – atsakė Amaras. – Aš labai išalkau.

Nors pietų namo negrįš, kai vakare tėvui praneš gerąją naujieną, šis apsiramins.

4 skyrius

Vienas turtingas pirklys, vardu Al Jazamis, kuris gyveno kvartale ir sykį Si Drisui buvo atsiuntęs gydyti savo seserį, tą popietę keliavo į Risanį. Jo tarnai jau buvo sunešę į autobusų stotį prie Bab al Gisos septynis milžiniškus lagaminus, kuriuos čia svėrė ir krovė ant autobuso stogo, o iš namų prie autobuso dar nešiojo daugybę dėžių ir visokiausių ryšulių. El Jazamis kasmet keliaudavo į savo šventojo globėjo šventovę Tafilalete, iš kur visada sugrįždavo praturtėjęs tūkstančiais rialų, nes kaip kiekvienas doras fesietis buvo pratęs pamaldumą derinti su verslu ir puikiai išmanė, kokias prekes vežti į pietus ir kaip jas kuo pelningiau parduoti. Stovint ir žiūrint, kaip darbininkai krauna jo prekes ant didelio mėlyno autobuso stogo, jam toptelėjo, kad prie savo krovinio būtų neprošal pridėti maždaug penkis šimtus vidutinio dydžio vandens ąsočių. Skaičiuodamas, kad suduš apie dvidešimt procentų, jis nustatė, kad vis tiek gautų maždaug šimtą penkiasdešimt procentų pelno, taigi, apsimokėtų. Todėl, lydimas sūnaus, jis patraukė į Bab Ftachą skubiai jų nusipirkti. Kai išvydo dumblo krosnių ir dūmų kaimelį, pasiuntė sūnų apžiūrėti prekių vienoje kelio pusėje, o pats patraukė kita. Tokį didelį kiekį ne visada galėjai taip skubiai gauti. Pirmas žmogus, kurį susitiko jo sūnus, buvo Amaras, pakilęs iš savo drėgno rūsio po figmedžiais atsikvėpti ir paskubomis parūkyti. Amaras truputį pažinojo bernioką, nors draugai jie nebuvo. Pasisveikinęs, jaunasis Jamazis pasakė jam, ko ieškąs.

– Galime jums parduoti visus iškart, – tučtuojau pareiškė Amaras.

– Mums jų reikia dabar pat, – tarė El Jazamis.

– Žinoma.

Jis nė nenutuokė, ar sugebės pristatyti tokį didelį kiekį, bet svarbu buvo perduoti užsakymą darbdaviui, kuris tikrai jį apdovanos.

Barzdočius nepatikėjo savo ausimis.

– Penkis šimtus? – aiktelėjo jis. – Kam šitiek prireikė?

Jis žinojo gausiąs ąsočių iš bendradarbių; jam tik rūpėjo išsiaiškinti, ar užsakymas rimtas, ar Amaras paisto niekus.

– Štai ten, – Amaras parodė jaunąjį Jazamį, pakabinusį smakrą ant kopėčių. Puodžius nesusižavėjo. Jaunuolis neatrodė ketinąs pirkti bent vieną ąsotį.

– *Nuodėmės išpera*, – pradėjo murmėti žmogus. Amaras nubėgo prie bernioko ir parsivedė jį už parankės.

– Jei pirksi ąsočius čia, rytoj tau duosiu penkiasdešimt rialų, – sukuždėjo jis.

– Nežinau... tėvas... – jis parodė vyresnįjį Jamazį, apžiūrinėjantį ąsočius tolimajame gale.

– Tučtuojau atvesk jį čia, o rytoj užeik atsiimti penkiasdešimties rialų.

Nežinia, ar puodžius apskritai ką nors jam duos, jei sandoris pasiseks, bet jis nusprendė, kad jei neduos, tiesiog mes darbą. Pasaulis per didelis, per daug jame galimybių, kad švaistytum laiką pas meistrą, kuris tavęs nebrangina.

Berniukas perėjo per kelią ir valandžiukę šnektelėjo su tėvu. Amaras matė, kaip jis rodo į jo pusę. Puodžius vėl atsitūpė prie pašiūrės.

– Grįžk prie darbo, – riktelėjo jis. Amaras dvejodamas stovėjo. Tuomet, rizikuodamas viskuo, jis perbėgo per gatvę ir tučtuojau parsivedė Jamazį ir jo sūnų. Puodžius atsistojo; trijulei artinantis, jis išgirdo, kaip orusis ponas sako Amarui:

– Prisimenu tave berniokėlį, ne didesnį už žiogą. Nepamiršk perduoti linkėjimų Si Drisui. Tesaugo jį Alachas.

Sandoris buvo sudarytas nedelsiant, o Amaras buvo pasiųstas surinkti berniukų, kurie nuneš krepšius su ąsočiais į Bab al Gisą. Kai buvo išneštas paskutinis krepšys, puodžius nusileido į tamsų kambarėlį, kur sėdėjo Amaras.

– *Zduq*, – pasakė jis, priblokštas žvelgdamas į jį, – tu tikrai *fqih* Si Driso sūnus.

Amaras pažiūrėjo į jį, apsimesdamas truputį nustebęs.

– Taip. Juk sakiau.

Žmogus mąsliai pasiglostė barzdą.

– Aš tavim nepatikėjau. Atleisk man.

Amaras nusijuokė.

– Alachas atleidžia, – ramiai atsakė jis. Nepakeldamas galvos, jis dirbo toliau, apsimesdamas, kad nieko nemato, tik savo rankas, ir svarstydamas, ar puodžius dabar jau duos jam atlygį. Kadangi žmogus apie tai daugiau neužsiminė ir ėmė pasakoti apie naują molio partiją, jis nusprendė, kad teks imtis veiksmų. Išniręs iš duobės grindyse, jis pačiupo žmogų už rankos ir pabučiavo jo *djellaba* rankovę. Žmogus atsitraukė.

– Ne, ne, – prieštaravo jis. – Šarifas...

– Meistro puodžiaus pameistrys, – priminė jam Amaras.

– Ne, ne...

– Aš tik *metallem*. Bet galiu pranašauti. Nuo šiandien tavo gyvenimas bus turtingas. Taip rodo mano dovana. Begalinė Alacho išmintis leidžia man tai žinoti, – puodžius žengė žingsnį atatupstas ir įsispitrijo į jį išpūstomis akimis. – Ir sakyčiau šitaip net tada, jei keltum ranką, norėdamas man suduoti, – puodžius sutrikęs ėmė prieštarauti. – Alachas visagalis, Jis žino, kas mano širdyje. Kaip galėčiau tai slėpti nuo tavęs? Jis žino, kad šią akimirką mano tėvas guli namie, neturėdamas pinigų net ąsočiui riebaus pieno, kuris jį pagydytų. Jis žino, kad tavo širdis dosni, todėl šiandien atsiuntė turtuolį pas tave apsipirkti, kad galėtum daryti, ką liepia širdis.

Dabar žmogus žvelgė į jį ir su nuostaba, ir įtariai. Amaras tai išvydo ir nusprendė nedaugžodžiauti.

– Sumokėk man penkių dienų avansą, ir aš šįvakar būsiu laimingiausias žmogus pasaulyje.

– Taigi, – atsakė puodžius, – o ar turiu nuosavą policininką, kuris rytoj tave surastų ir atitemptų čia? Kaip man žinoti, kad dar ateisi? Tikriausiai rasiu tave Dar Deboje, nešiojantį lupenas į upę ir mėginantį taip pat apkvailinti tenykščius.

Amaras neabejojo, kad žmogus duos jam pinigų; daugiau netaręs nė žodžio, jis nusigręžė ir vėl atsisėdo gilioje sėdynėje dirbti toliau. Kai įsuko ratą, pakėlė akis ir pasakė:

– Atleisk, *sidi*.

Žmogus stovėjo it įkaltas. Galiausiai jis beveik atsiprašinėdamas paklausė:

– Kaip man žinoti, kad ateisi rytoj?

– *Ya, sidi*, – pasakė Amaras. – Ar kada nuo pasaulio pradžios žmogus žinojo, kas nutiks rytoj? Žmonių pasaulis tveria šiandien. Prašau tavęs šiandien parodyti gerą širdį. Rytojus priklauso Alachui, ir *incha'Allah**, – kuo nuoširdžiausiai kalbėjo jis, – ateisiu rytoj ir kiekvieną dieną po to. *Incha'Allah*!

Žmogus kyštelėjo ranką į *choukra* ir ištraukė pinigus.

– Štai tavo tėvo pienas, – pasakė jis. – Te sveiksta kuo greičiau.

Dykra prie kapinių priešais Bab Ftachą nebuvo jam pakeliui namo, bet Amaras, baigęs dienos darbą, vis tiek įsigudrino eiti pro ją, tikėdamasis, kad jaunasis Jamazis galbūt žais ten futbolą su pora tuzinų kitų berniukų. Ten jo nerado, bet sutiko studentą, kurs tikino žinąs, kur jį rasti, ir sykiu jie patraukė drėgnomis Al Mochfijos gatvėmis, per upę į mažą kavinukę, kurios anksčiau nebuvo matęs. El Jamazis ten sėdėjo su bendraamžiais berniokais ir žaidė šaškėmis. Išvydęs Amarą, jis apsiniaukė: taip greitai Amaras jo galėtų ieškoti tik tam, kad pasakytų, jog pinigų nebus. Pasiūlęs Amarui „Coca-Colos“, kurios šis mandagiai atsisakė, – nes kavinė buvo brangi, vietoj demblių stovėjo kėdės ir stalai, ir jis čia jautėsi nesavas, – El Jamazis paėmė jį už rankos ir išsivedė laukan, čia jie sustojo tamsoje po aukštu platanu pasikalbėti.

Amarui labiausiai rūpėjo, kad anas neprisiartintų prie jo darbovietės, nes ten pasirodęs berniokas akimirksniu sukeltų puodžiaus įtarimą. Jis stebėjosi, kad buvo toks kvailas, pasiūlęs ten susitikti.

– Verčiau rytoj neateik, – pasakė jis. Tuomet pridūrė: – Jis man davė tik dvidešimt penkias rialas.

* „Alachui leidus“, arabiškas priežodis.

Tamsoje jis padavė monetas; anas nuėjo prie durų suskaičiuoti jų blausioje iš vidaus sklindančioje šviesoje. Buvo maloniai nustebintas, nes nesitikėjo nieko.

– Lieku tau skolingas dar dvidešimt penkias, – kalbėjo Amaras, – ir grąžinsiu, kai tik pats turėsiu. Bet tu pasistenk, kad dažniau sudarytume sandorių, gerai? Tada likusius pinigus atgausi greičiau.

El Jamaziui tai pasirodė visai protinga, ir jis sutiko padaryti, ką galėsiąs. Jie atsisveikino, abu visai patenkinti susitikimu.

Kad ir kaip būtų keista, artimiausiomis dienomis El Jamazis tikrai pasistengė surasti Amaro darbdaviui klientų, ir pastangos nenuėjo veltui. Jiems taip sekėsi, kad vieną vakarą savaitės pabaigoje puodžius nusileido į mažąjį Amaro darbo kambarėlį. Jis valandžiukę stovėjo ir žiūrėjo į berniuką, tada prašneko. Kai prašneko, jo balse buvo girdėti pasitenkinimas ir šioks toks pasigėrėjimas.

– *Sidi*, – pratarė jis. (Amaras mintyse šyptelėjo: anksčiau jis niekada taip į jį nesikreipdavo.) – Nuo tada, kai dirbi pas mane, Alachas mane taip apdovanojo, kaip niekada nesitikėjau.

– *Hamdoul'lah*, – atsakė Amaras.

– Ar tau patinka čia dirbti?

– Taip, meistre.

– Tikiuosi, pasiliksi pas mane, – tarė žmogus. Toliau kalbėti jam buvo nelengva, bet jis įstengė. Šiaip ar taip, sakė jis sau, juk tikrai pats Alachas atsiuntė jam tą berniuką; jis nepatikėjo, kad anas Šarifas ir turi *baraka*, ir dabar neprisiminė, kas paskatino jį draugiškai su juo elgtis. Ten, kur kišasi Alachas, verčiau jau būti dosniam.

– Manau, padvigubinsiu tau algą.

– Jei tokia Alacho valia, – atsakė Amaras, – labai tuo džiaugsiuosi.

Žmogus išsitraukė iš kišenės žiedelį ir ištiesė jį Amarui.

– Užsimauk jį ant piršto, – pasakė jis. – Tai dovanėlė. Niekas te nesako, kad Saidas nedėkingas už Alacho malonę.

– Labai dėkoju, – atsakė Amaras, matuodamasi žiedelį ant visų pirštų iš eilės ir žiūrėdamas, kuriam tinka dydis ir kur gražiau atrodo. – Norėčiau kai ko paklausti. Kada įsigalioja naujoji alga? Nuo šiandien ar nuo pirmos dienos, kai ėmiau pas tave dirbti?

Žmogus pažvelgė į jį, jau ketindamas piktai atkirsti, bet persigalvojo ir tik gūžtelėjo pečiais.

– Jei nori, tebus nuo pradžios, – atsakė jis; nepaisant to, kad Amaras jam visai nepatiko, jis pasiryžo, jei tik pavyks, jo nepaleisti. Berniukas buvo ne tik dangiškosios malonės ženklas, bet ir pagerėjusios prekybos faktas. Nors tuodu reiškiniu būtų galima laikyti skirtingomis to paties dalyko apraiškomis, jis nusprendė jų nesuplakti į krūvą: taip Alachui labiau patinką.

– Jei aš to nevertas... – pratarė Amaras.

– Žinoma, kad vertas. Žinoma, kad vertas, – patikino jis.

– Jei kada neturėsite pinigų, aš dirbsiu be jokio atlygio ir dvigubai uoliau, kad Alachas vėl malonėtų apdovanoti mus pinigais.

Puodžius padėkojo jam už dosnumą ir jau rengėsi eiti.

„Šešios dienos po dvidešimt rialų, – galvojo Amaras. – Jis man davė penkiasdešimt. Liko skolingas dar septyniasdešimt. O dar dvidešimt penki – Jazamiui... *bel haq*, dar ne... Ko jis čia burną aušina, užuot ėmęs ir sumokėjęs?“ Ir jis pasiryžo gauti pinigus tą patį vakarą.

– Meistre! – šūktelėjo jis, kol anas neišėjo pro duris. Puodžius nustebęs atsigręžė į jį. Dabar Amarui teko tęsti. Tai buvo negirdėtas dalykas, bet jis ketino savo darbdavį pakviesti į kavinę. O jo ištarti žodžiai jį patį pribloškė turbūt dar labiau negu vyresnįjį žmogų.

– Gerai, – atsakė puodžius. Dienai pasibaigus, jiedu nuėjo į kavinę netoli Bab Sidi bou Džidos, kurios gilumoje buvo nedidelis sodelis, per kurį buvo nukreiptas vienas iš begalės upės kanalų. Palei upokšnį augo gluosniai svyruokliai ir jaunos slyvaitės, o virš galvos ant kopėtėlių kabėjo viena nedidelė lemputė, beveik pasislėpusi tarp vynuogienojų. Demblis, ant kurio jie susėdo, buvo patiestas vos už kelių centimetrų nuo gurgančio vandens.

Amaras oriai užsisakė arbatos; jis tryško pasididžiavimu ir džiaugsmu, bet baisiai stengėsi juos nuslėpti. Jam toptelėjo, kad džiaugtųsi dar labiau, jei jo nekamuotų uždavinys ištaikyti patogią pokalbio akimirką, kad galėtų mandagiai paprašyti pinigų, ir valandžiukę jam kilo pagunda šįsyk nepersistengti ir tik mėgautis pašnekesiu. Bet tuomet jis prisiminė, kad vienintelė kvietimo priežastis buvo gauti atlygį, tad atsidusęs pasirengė griebti jautį už ragų.

Puodžius pasakojo jam apie du savo sūnus, nesutarimus su kaimynu, virtusius kone karu, o galiausiai – apie didžiąją savo svajonę įvykdyti *hadj*, nukeliauti į Meką. Amaras susižavėjo, jo akys sušvito.

– Iš Alacho malonės ten nukeliauti, tuomet mirti ramia širdim, – sukuždėjo Amaras su palaimingu šypsniu lūpose. Jis atsilošė, užsimerkė. – *Al-lah!*

– Šiemet ne, – reikšmingai pratarė puodžius.

– Galbūt kitais metais pakaks pinigų. *Incha'Allah.*

Žmogus prunkštelėjo. Tuomet jis pasilenkė pirmyn ir prisikišo lūpomis Amarui prie ausies.

– Čia ramu. Niekas negirdi.

Amaras nesuprato, bet nusišypsojo ir apsidairė po sodelio prieblandą. Kaip čia ramu, tik lengvas vakaro vėjelis kedena lemputę apraizgiusių vynuogienojų lapelius, todėl ant geltono demblio apačioje juda ir kirba šešėliai. Akimirką jis pamiršo pinigus. Retsykiais pro šalį srūvantis tamsus vanduo garsiai sugurgėdavo, lyg į paviršių akimirkai iškilus ir vėl panėrus mažai žuvytei. Jo tėvas sakydavo, kad tokiomis ramybės akimirkomis žmonės mažumėlę pajuntą, kaip būsią rojuje, kad trokštų jo visa siela ir visą žemiškąjį gyvenimą stengtųsi jo nusipelnyti. Jam buvo visiškai patogu ir gera; netrukus jiems atneš karštos mėtų arbatos, o jis paprašė, kad į stiklines dar įdėtų ir po šakelę verbenos. O kai gaus pinigų, pradės ieškotis tikrų europietiškų batų ir parduos savo žydiškus sandalus...

– Ne, šiemet ne, – toliau kalbėjo žmogus su pikta kibirkštėle akyse. – Te supūva jie pragare.

Amaras nustebęs pažvelgė į jį. Jei kas nors šitaip pasakytų, galėtų kalbėti nebent apie prancūzus, bet jis nepastebėjo, kad žmogus apie juos būtų užsiminęs anksčiau. Mintyse kratydamas pokalbį, jis juto, kad puodžiui ima darytis įtartinas.

– Nežinai Ibn Saudo? – staiga paklausė jis. – Nesi apie jį girdėjęs?

– Žinoma, esu, – atsakė Amaras, užgautas ano balso. – Chidžazo sultonas.

– *Huwa hada**, – atsakė žmogus, – bet matau, kad nė nenutuoki, kas dedasi pasaulyje. Atsipeikėk, bernaiti. Vyksta lemtingi įvykiai. Ib Saudas turi galvą ant pečių. Šiemet į Meką iš Maroko nepakliuvo nė vienas *hadji***. Visi nuvyko iki Džedos ir turėjo grįžti.

* Čia: „teisingai", pažodžiui „Jis toks".
** Musulmonas, atlikęs piligrimo kelionę į Meką.

– Vargšeliai, – tučtuojau pareiškė užuojautą Amaras.

– Vargšeliai? – riktelėjo žmogus. – Vargšai asilai! Nereikėjo leistis į kelią. Nejau dabar galima keliauti į Meką, kai sultono soste tebesėdi jų pasodintas maitėda šuva? Ne, dievaži, jei įmanyčiau, uždaryčiau visas šalies mečetes, kol susigrąžinsime sultoną. O jei taip jo nesusigrąžintume, juk žinai, ką darytume.

Amaras tikrai žinojo. Žmogus kalba apie *jihad*, kai kiekvienas musulmonas ims be atodairos skersti visus netikėlius iš eilės. Jis sėdėjo tylomis, mažumėlę priblokštas tokio žmogaus žiaurumo. Jis puikiai žinojo, kad prancūzai į šalies sostą pasodino apsišaukėlį monarchą; manė, kad visas pasaulis tai žino. Jam pažeminimas buvo toks pat skaudus, kaip ir visiems, bet jis apie tai visai nemąstė. Jo gyvenime, Beną Arafatą pakeitus Sidžiu Muchamadu, niekas nepasikeitė; taip buvo todėl, kad jis nebuvo susidūręs su tvirtų politinių pažiūrų žmonėmis. Jo tėvas visą Amaro amžių piktinosi netikėliais ir jų piktadarystėmis Maroke, tad dar viena jų niekšybė – pagrobti sultoną, įkalinti jį jūros saloje, o vietoj jo pasodinti bemaž kurčią, nebylį ir aklą kretantį senį – buvo tiesiog paskutinė ilgame jų blogų darbų sąraše.

Bet dabar jis pirmą sykį patyrė, kad būna žmonių, kurie apie tai mąsto daug rimčiau, kuriems tai – ne vien sąvoka, žodžių seka apie tolimus įvykius; jis išvydo, kaip simbolinis pažeminimas virto asmeniniu įžeidimu, nepritarimas – įsiūčiu. Žmogus sėdėjo ir dėbsojo į jį, ant raukšlėtos jo kaktos žaidė nežymus vynuogės lapo šešėlis. Staiga nendryne kitapus upelio keistai, graudžiai suūkė pelėda, ir Amaras akimirką kažką pajuto ore, kažką, kas visą laiką jame tvyrojo, bet liko nepastebėtas ir neatpažintas. Tas kažkas buvo jame, o jis priklausė kažkam taip pat, kaip žmogus priešais, o tas kažkas priklausė jiems; jis kuždėjo jiems, kad laikas senka, kad jų pasauliui artėja galas, o po jo stos neįsivaizduojama tamsa. Tai buvo neišvengiamo pralaimėjimo ir pražūties nuojauta, ji visada tvėrė juose ir su jais, tokia pat neapčiuopiama ir tokia pat tikra, kaip juos supanti naktis. Amaras išsitraukė iš kišenės dvi cigaretes ir vieną padavė puodžiui.

– Ak, musulmonai, musulmonai, – atsiduso jis. – Kas gi su jais bus?

– Kas žino? – atsakė žmogus, prisidegdamas cigaretę. Kai *qaouaji** atnešė jiems arbatos, jie gėrė tylomis, lėtai. Vėjelis sustiprėjo, atnešė vėsius kalnų oro kvapus. Tik jiems gatvėje atsisveikinus ir nuėjus savais keliais, Amaras sumojo, kad pamiršo paprašyti žmogaus pinigų. Jis gūžtelėjo pečiais ir grįžo namo vakarienės.

5 skyrius

Jaunasis pavasaris suaugo, pasuko vasaros link, atnešdamas sausesnes naktis, aukščiau kylančią saulę ir ilgesnes dienas. O su nesuskaitomomis gamtos smulkmenėlėmis, skelbiančiomis lėtą metų laikų kaitą, pasijuto ir dar kai kas, ne mažiau neapčiuopiamas ir taip pat aiškiai juntamas. Galbūt jei puodžius nebūtų atkreipęs Amaro dėmesio, jis kurį laiką dar būtų galėjęs jo nepajusti, bet dabar nebesuprato, kaip taip ilgai nieko nepastebėjo. Galėjai sakyti, kad jis kybo ore tarp dulkių, kartu su jomis sėda į sienų poras, taip susilieja su didžiojo miesto, išsidriekusio tarp kalvų, šviesa ir atmosfera. Bet jis reiškėsi išsigandusiais žvilgsniais per petį, jei kepšteldavai kam nors per nugarą, tyla, stojančia kavinėje, kai įeidavo ir atsisėsdavo nepažįstamasis; sutrikusiais žvilgsniais, lakstančiais nuo vienų akių prie kitų, kai šeima, sutūpusi aplink vakarienės *tajine*, nustodavo kramtyti, kam nors pabeldus į duris. Žmonės rečiau vaikštinėjo iš namų; naktį medinos gatvelių raizgalynė ištuštėdavo, o penktadienio popietę, kai tūkstančiai žmonių turėjo išsipuošti gražiausiais drabužiais ir traukti į Dženaną es Sabirą – vyrai turėjo vaikščioti susikibę rankomis ar triukšmingais pulkeliais aplink fontanus ir per tiltus tarp salų, o moterys susėsti ant laiptų ar suolelių joms skirtoje bambukų giraitėje, – tik pora nevalyvų kifo rūkalių smaksojo, bukai žvelgdami priešais save, o gatvės vaikėzai, spardydami iš skudurų ir virvučių suraišiotą futbolo kamuolį, kėlė dulkes.

Buvo keista regėti miestą lėtai vystant, lyg sergantį augalą. Kasdien regėjosi, kad blogiau būti negali, kad neįmanoma dar labiau

* Kavinės savininkas arba padavėjas. (Arab.)

nutolti nuo normalaus gyvenimo, kad dabar miestas jau vėl atsivers; bet kiekvieną naują dieną žmonės dievobaimingai suvokdavo, kad toks metas dar neprisiartino.

Jie norėjo susigrąžinti sultoną – tai savaime aišku – ir daugiau ar mažiau tikėjo ta politine partija, kuri prisiekdavo jį sugrąžinti. Be to, šiek tiek intrigų ir paslapčių niekada jų nebaugino; Feso žmonės garsėjo kaip patys sukčiausi ir gudriausi Maroko musulmonai. Tačiau viena yra gudrauti pagal savo papročius, o visai kas kita – pakliūti į velnių prancūzų kolonijinės slaptosios policijos ir negailestingojo *Istiqlal* kryžminę ugnį. Jie nebuvo pratę gyventi tokio įtarumo ir baimės *ambience*, kokią dabar politikai prašė laikyti kasdienybe.

Gyvenimas pamažu vis labiau išsigimė. Viskas pasidarė ne taip, kaip atrodė; viskas pasidarė įtartina – ypač tai, kas malonu. Jei žmogus šypsosi, pasisaugok jo, nes jis tikriausiai *chkam*, prancūzų informatorius. Jei jis eidamas gatve skambina *oud**, jis negerbia ištremtojo sultono atminimo. Jei viešumoje rūko cigaretę, jis neša pelną prancūzams, tad kur nors tamsiame skersgatvyje jį gali sumušti ar nudurti. Tūkstančiai Kairuano medersos ir Mulos Idriso kolegijos studentų net paskelbė neribotos trukmės nacionalinį gedulą, tad ėmė niauriai vaikštinėti po vieną ir susitikę murmėti kits kitam negirdimus skiemenis.

Amarui buvo nelengva prisitaikyti prie tokių staigių permainų. Kodėl Sidi Ali bou Ralemo turguje, pro kurį jis mėgdavo grįžti iš darbo, nedunda būgnai, negroja fleitos? Jis žinojo, kad prancūzus reikia išvyti, bet visuomet įsivaizduodavo, kad tai bus daroma šlovingai, kai tūkstančiai raitelių užsimos spindinčiais kardais, melsdami Alacho padėti jiems šventojoje kovoje, ir nujos Mulos Jusufo bulvaru prie Naujosios vilos. O sultonas pasikvies vokiečių ar amerikiečių armiją ir pergalingai susigrąžins sostą Rabate. Buvo sunku įžvelgti ryšį tarp nuostabaus išsivadavimo karo ir visų šitų kuždesių ir rūškanų. Jis ilgą laiką svarstė, ar pasidalyti abejonėmis su puodžiumi. Dabar jis neblogai uždirbo ir puikiai sutarė su meistru. Nuo to vakaro prieš keletą savaičių, kai jiedu nuėjo į kavinę, jis daugiau nemėgino užmegzti artimos draugystės, nes nebuvo tikras, ar Saidas jam patinka.

* Muzikos instrumentas, panašus į liutnią.

Žmogus jam iš dalies atrodė kaltas dėl visko, kas mieste negerai, ir jis niekaip negalėjo nusikratyti jausmo, kad jei nebūtų su juo susipažinęs, jo gyvenimas dabar būtų koks nors kitoks.

Galiausiai nusprendė surizikuoti ir pasikalbėti su juo, bet tuo pat metu tikrąjį klausimą paslėpti po kitu.

Vieną popietę jiedu su Saidu užsirakino viršutinėje pašiūrėje parūkyti. (Dabar niekas neberūkė, nebent visai paslapčia, nes *Istiqlal* nusprendė sunaikinti prancūzų valdžios tabako monopolį ir ne vien degino visus sandėlius ir krautuves, prekiaujančias tabaku, bet ir jėga versdavo visus palaikyti partijos kampaniją prieš rūkymą. Dažniausia bausmė pagautam rūkaliui būdavo skustuvu perrėžtas skruostas.) Užsidaręs tokioje ankštoje erdvėje su meistru, vienijamas su juo tokio malonaus pavojaus, kurį teikė draudžiamas užsiėmimas, Amaras įsidrąsino prašnekti. Jis atsigręžė į vyresnįjį žmogų ir atsainiai paklausė:

– Ką manot apie tuos gandus, kad *Istiqlal* gali parsiduoti prancūzams?

Puodžius kone paspringo dūmu.

– Ką? – suriko jis.

Amaras skubiai ėmė regzti pasaką.

– Girdėjau, kad rezidentas, dabar čia paskirtas *civil*, pasiūlė vadams šimtą milijonų frankų, jei šie viską pamirštų. Bet nemanau, kad jie paims pinigus, o jūs?

– Ką? – vėl užriaumojo žmogus. Stebint jo reakciją, Amarą purtė jaudulio šiurpuliukas. Atrodė, kad ligi šios akimirkos jis jį regėjo tik miegantį, o dabar pirmą sykį išvydo nubudusį.

– Kas tau taip sakė? – šaukė jis. Kalbėjo taip susijaudinęs, kad Amaras, mažumėlę išsigandęs, nusprendė nurodyti lengvai diskredituojamą šaltinį.

– Toks berniukas.

– Koks? – nenusileido žmogus.

– Ak, pakvaišėlis *deri**, toks vaikis, kuris lanko Mulos Idriso kolegiją. Mes jį vadiname Moto. Nė nežinau, koks jo tikras vardas.

* Kvailys. (Arab.)

– Ar dar kam nors tai pasakojai? – puodžius nejaukiai įdėmiai žvelgė į jį. Amarui pasidarė nesmagu.

– Ne, – atsakė jis.

– Tavo laimė. Tą pasaką prasimanė prancūzai. Jie sumokėjo tavo draugui, kad ją paskleistų. Netrukus jį tikriausiai nužudys.

Amaras nepatikėjo; tai buvo matyti jo veide. Žmogus nušveitė cigaretę ir uždėjo rankas berniukui ant pečių.

– Tu nieko nežinai, – pareiškė jis. – Tu ir pats tik *deri*. Bet pasisaugok ir nenešiok paskalų apie *Istiqlal*, apie prancūzus, apie bet kokią politiką, jokių paskalų, nes mus abu įmes į upę. O kai meta į upę, tau jau būna galas. *Fhemti*?*

Tuomet pirštais paskubomis persibraukė per kaklą, vėl uždėjo ranką Amarui ant peties ir papurtė jį.

– Manai, čia žaidimai? Nejau nesupranti, kad vyksta karas? Kaip atrodo, kodėl praėjusią savaitę nužudė Chamidu, tą storulį, tą *mokhazni***? Manai, juokais? O dar trisdešimt vieną čia, Fese, vien per šį mėnesį? Ar apie juos negirdėjai? Manai, čia žaidimai? Tai karas, vaikeli, nepamiršk. Karas! O jei neturi proto pasitikėti *Istiqlal*, bent jau užčiaupk žabtus ir nekartok melo, kurio prisiklausai iš *chkama*, – jis akimirką nutilo ir žvelgė į Amarą, lyg netikėdamas savo akimis. – Nemaniau, kad tu toks bukas. Kur šitiek laiko buvai?

Amaras, pratęs prie daug švelnesnio ir pagarbesnio savo darbdavio elgesio, į darbo kambarėlį grįžo įžeistas ir supykęs. Jis pajuto, kad puodžius nori jį pakeisti, kad jis taptų ne toks, koks esąs; jo apmaudas buvo panašus kaip tada, kai sykiu sėdėjo kavinėje, tik dar sunkesnis. Žmogus sukėlė jam kaltės jausmą. Iš tikrųjų, kur jis buvo šitiek laiko? Ten pat, kur visi, tik taip įsitraukęs į vaikystės pramogas, kad į nieką nekreipė dėmesio. Žinojo, kad Kasablankoje jau šešetą mėnesių *Istiqlal* kasdien sprogdina bombas, bet Kasablanka juk toli. Taip pat girdėjo ir apie riaušes, ir apie žudynes Marakeše, bet tie dalykai jį domino ne daugiau nei tuomet, jei būtų vykę Tunise ar Egipte. Kai jo mieste aptikti pirmieji musulmonų policininkų ir *mokhaznia* kūnai, jis jų niekaip nesusiejo su įvykiais kitose vietose.

* Supratai? (Arab.)
** Marokiečių vietinis policininkas.

Fesas yra Fesas, bet jam ir jo draugams jis reiškė tą patį, ką Marokas, jie tuos žodžius vartodavo pakaitomis. Kadangi nusikaltimai visada vykdomi dėl asmeninių priežasčių, kiekviena nauja žmogžudystė jo sąmonėje reiškė naują priešą ir naują nuoskaudą. Bet dabar jis suprato, koks pribloškiamai teisus puodžius. Kiekvienas žmogus, kurio kūnas auštant aptiktas skersgatvyje ar sienos papėdėje, ar plūduriuojantis upėje po Rasifo tiltu, neabejotinai arba dirbo prancūzams, arba netyčia supykdė *Istiqlal*. O tai reiškia, kad *Istiqlal* galingas, jis ne taip suvokė šį sąjūdį, o sąjūdis ne taip save vaizdavo: tik kaip gynybinę grupę nesavanaudžių kankinių, nepabūgstančių priešintis prancūzų prievartai, kad suteiktų vilties kenčiantiems savo tautiečiams.

Kažkas ne taip, bet jis pajuto, kad nesutapimas daug didesnis ir paslaptingesnis, ir dabar iki galo jo nesuvokė. Jei žudytų prancūzai, jis suprastų ir, be abejo, pritartų, bet mintis, kad musulmonai žudo musulmonus, – jam buvo nepriimtina. Ir nebuvo su kuo apie tai pasikalbėti; tėvas niekada nepasakys daugiau, negu jau pasakė, kad politika – vien melas, o visi, kas dalyvauja *jiffa**, – maitvanagiai. Bet prancūzai nepaliaudami politikavo prieš musulmonus; nejau nėra būtina musulmonams turėti savo gynybinę organizaciją? Jis žinojo, kad tėvas atsakytų, jog ne, nes visa Alacho rankose ir ten tepasilieka, ir iš esmės jis tam pritarė; bet kaip tuo tarpu jaunuoliui nusiraminti ir laukti, kol įvyks dieviškas teisingumas? Juk tai neįmanoma.

Dabar, kai galvoje ėmė tarpti nauja problema, darbas jam nebeteikė tiek malonumo. Kad pajustų įprastinę laimę, darbas turėjo visiškai užvaldyti jo sąmonę, o tai nebepavyko. Jis jautėsi tiesiog laukiąs, jėga stumiąs valandas, užpildydamas jas bevaisiais judesiais. Taip jis pirmą sykį pajuto laiko tėkmę; tai pajusti galima tik tuomet, kai protas ne vien atspindi tai, kas dedasi išorėje. Be to, pirmą sykį gyvenime naktį negalėjo užmigti, vien žvelgė į tamsą, mintyse svarstydamas problemą, bet vis tiek nieko nesuprasdamas. Kartais jis neužmigdavo iki trečios, kai tėvas pabusdavo, apsirengdavo ir eidavo į mečetę, pirma apsiplauti, tada melstis, o tuomet, kai išgirsdavo jį išeinant, ir namuose vėl stodavo tyla, jis staiga užmigdavo.

* Purvas, šiukšlės. (Arab.)

Vieną tokią naktį, kai tėvas uždarė laukujes duris ir dusyk spynoje pasuko raktą, jis atsikėlė ir ištykino į terasą. Ten, prieblandoje, sėdėjo Mustafa, atsirėmęs į turėklą, žvelgdamas į tylų miestą. Amaras kažką sumurmėjo; susierzino, išvydęs brolį ten, kur tikėjosi vienas pasižvalgyti po naktį. Mustafa irgi sumurmėjo.

– *Ah, khai, 'ch andek?* – pasakė Amaras. – Ir tu negali užmigti?

Mustafa atsakė negalįs. Atrodė labai nusiminęs.

Nebuvo tikėtina pasipasakoti Mustafai; nepaisant to, Amaro balse pasigirdo kvailõs vilties gaidelė, kai jis paklausė:

– Kodėl?

Mustafa nusispjovė į skersgatvį ir prieš atsakydamas sulaukė, kol seilės tekštelės.

– Mano *mottoui** tuščias. Neturėjau pinigų kifui.

– Kifui?

Amaras dažnai rūkydavo su draugais, bet kifo pypkė jam buvo ne tokia reikšminga kaip cigaretė.

– Prieš miegą visada surūkau kelias pypkes.

Amaras žinojo, kad tai naujas įprotis. Kelissyk kai jiems tekdavo nakvoti tame pačiame kambaryje ir kifo nebūdavo, Mustafa kuo puikiausiai užmigdavo.

– *Ouallah?*** Be jo negali užmigti? Pirma turi parūkyti?

Dabar Mustafos narsa išgaravo, ir jis vėl pasidarė toks, kaip visada.

– O ką tu pats čia veiki? – subarė jis. – Marš į lovą.

Amaras nenoromis pakluso; prieš miegą teks dar kai ką apmąstyti.

* Kapšelis kifui. (Arab.)

** Jaustukas nuostabai išreikšti.

2 knyga

Galas nuodėmėms

Sakai, kad keliauji į Fesą.
Bet jei sakai, kad keliauji į Fesą,
Tai reiškia, kad nekeliauji.
O aš juk žinau, kad keliauji į Fesą.
Kodėl tu, mano draugas, man pamelavai?

Marokiečių priežodis

6 skyrius

Ramadanas, nesibaigiančių dienų be maisto, gėrimo ir cigarečių mėnuo, atėjo ir praėjo. Naktys, kurios kitais metais būdavo vienas malonumas, – medina visa švytėdavo, krautuvės veikdavo iki paryčių, gatvėse šurmuliuodavo vyrai ir berniukai, smagiai vaikštinėją po miestą, kol vėl ateis metas valgyti, – buvo niūrios ir liūdnos. Tiesa, kaip ir anksčiau iš minaretų skardeno *rhaita**, dudėjo būgnai ir gaudė avinų ragai, pučiami kviečiant žmones paskutinį sykį pavalgyti, taip pat, kaip visada, bet tie, kas juos išgirdo, visai nesidžiaugė. Visa ramadano patirtis, pasididžiavimas, sėkmingai laikantis susivaržymų, dvasios pergalė prieš kūną, kažkur dingo; žmonės pasninkavo automatiškai, pasyviai, nesivargindami, kaip paprastai, pokštauti apie per didelius drabužius ar skaičiuoti, kiek dienų liko iki šventės, žyminčios vargų pabaigą. Net buvo kuždamasi, kad daugelis *Istiqlal* narių nesilaiko ramadano, kad bet kurį vidudienį galėjai išvysti juos, įžūliai valgančius Naujosios vilos restoranuose, bet dažniausiai tai buvo laikoma prancūzų propaganda. Paskui pasklido gandas, kad nebus Id–es–Sagiro, nebus šventės, kai baigsis pasninkas. Gandas vis stiprėjo, kol pamažu imtas laikyti neginčijamu faktu. Ir tikrai, atėjus numatytai dienai, vietoje gatvių, pilnų naujais drabužiais pasipuošusių vyrų, – nes tą vienintelę dieną metuose visi privalėjo apsivilkti tiek naujų drabužių, kiek tik įstengė įpirkti, – ankstyvieji praeiviai pamatė, kad jau šimtai garbių piliečių sukilę ir apsitaisę prasčiausiomis savo *djellaba* ir kostiumais; o daugelis, kurie nepatikėjo gandais, turėjo nuošaliomis gatvėmis skubėti namo persirengti, nes nedrįso pasirodyti viešai. Keletą naujų apdarų supjaustė skustuvų

* Šiaurės Afrikos nendrinė dūdelė.

ašmenys, bet muštynių nekilo. Ir šitaip gėdingai ramadano mėnuo užleido vietą šavaliui.

Dabar jau kaito kaip reikiant. Amaras keldavosi su aušra, dirbdavo pusę ryto, tuomet išsitiesdavo ant demblio, kuriuo apklojo savo urvo grindis, ir pramiegodavo nepakeliamas dienos valandas iki vėlyvos popietės; pavalgęs jis vėl darbuodavosi, kol sutemdavo. Tuomet tvankiomis gatvėmis lėtai žingsniuodavo namo, kartais stabteldamas pasiklausyti tolimų šūksnių, sklindančių iš kito miesto kvartalo, minios triukšmo, skelbiančio, kad įtampa jau įgyja fizinį pavidalą. Visi elgėsi taip pat keistai, akimirką stabteldavo gatvėje ir klausydavosi, nes niekas neabejojo, kad įtampa amžinai tvyroti negali. Vieną dieną kas nors būtinai nutiks – tai buvo aišku. Kaip pasireikš iškrova, galėjai nebent spėlioti. O naktį gulėdamas ant stogo po žvaigždėmis – nes buvo per karšta miegoti kambaryje ant čiužinio – jis įtempdavo ausis, mėgindamas įsivaizduoti, kad girdi, galbūt nuo Al Dūcho ar Talos, tolimą daugelio balsų šūksnį. Bet iš tikrųjų visada tvyrojo tyla, tik retsykiais pertraukiama apsimiegojusio gaidžio ant kurio nors stogo tolumoje, ar apačioje kniaukiančios katės, ar sunkvežimio Tazos kelyje, pukšinčio nuo kalno upės link.

Vieną ankstų rytą, išėjęs iš savo kambario ant stogo, jis suprato tądien į darbą neisiąs. Jį su didžiausiu jauduliu užliejo mintis veikti ką nors, bet ką kita. Jautėsi lyg jau ilgus metus kasdien vaikštąs į dumblo trobelių kaimą, sveikinąs puodžių, pasiimąs iš jo urvo raktą, nusileidžiąs laiptais ir traukiąs į drėgną kambarėlį, kur stovi *mamil*, nusileidžiąs į sėdynę grindyse ir imąs sukti ratą. Kiekviena diena tokia pat, kaip vakarykštė; niekas nesikeičia, o jo žiedžiamų ąsočių ir indų formos jo nebedomino. Visa tai nieko nereiškė – net pinigai, kurių pusę jis nuolat atiduodavo tėvui, o dalį pasitaupydavo, visur nešiodamasis su savim skepetaitės mazge. Kasdien skepetaitę atrišdavo ir pinigus vėl perskaičiuodavo, galbūt šį tą pridėdavo, ir svarstydavo, ką galėtų nusipirkti už tiek, kiek dabar turi. Tikrų batų porai dar nepakako, bet tik todėl, kad turėjo kitų išlaidų.

Jis norėjo valgyti, bet namie buvo tyku. Tėvas, grįžęs iš mečetės, vėl atsigulė, ir visa šeima miegojo. Jis skubiai apsirengė ir nusileido laiptais. Tykiai burkavo karveliai ant laktos prie šulinio. Gatvės oras kvepėjo lyg pasaulio pradžia. Dauguma prekystalių buvo uždaryti,

o tų kelių, kurie veikė, gilumoje dar glaudėsi nakties patamsiai. Jis nusipirko didelį apskritimą duonos, šešis bananus ir popierinį pakelį datulių, tada patraukė palei Rasifą. Čia dirbo visos žuvų krautuvės, o stiprus aitrus šviežios žuvies kvapas raižė orą lyg peilis. Pamažu gatvės pilnėjo, žmonės lindo pro duris. Kai prisiartino prie naujesniųjų Al Mochfijos namų, šen bei ten už tvorų augančiuose medžiuose giedojo paukščiai. Jis išėjo iš miesto pro Bab Džadydą ir perėjo per tiltą. Dulkėtas kelias vedė tarp dviejų aukštų nendrių sienų, svyruojančių į visas puses. Kai priėjo pagrindinį kelią, valandžiukę sustojo, neapsispręsdamas, į kurią pusę sukti. Tuomet visai netoliese balsas tyliai pašaukė:

– Amarai!

Jis pasuko galvą ir pažino Muchamadą Lalamį, šiek tiek aukštesnį berniuką, gal metais kitais vyrėlesnį. Jis išlindo iš sąžalyno upės krante, nuo jo plaukų varvėjo vanduo. Jie pasisveikino.

– Kaip vanduo? – paklausė Amaras.

– Nelabai. Per daug nusekęs. Neišeina plaukioti. Bet jei nori tik nusiprausti purvą, bus gerai, – jis įnirtingai lyg šuva purtė galvą, tada susiglostė plaukus, kad išgręžtų iš jų vandenį.

– Gal eime paplaukioti į Ain Malką? – pasiūlė Amaras. Nors anksčiau jiedu bičiuliavosi, Muchamado nebuvo matęs jau keletą mėnesių, todėl norėjo su juo pasikalbėti ir pasmalsauti, kas dedasi jo galvoje.

– Ajajai! – atsakė Muchamadas. – O kaip mes ten nusigausim?

– Išsinuomosim dviračius Naujamiestyje.

– Cha! Gal juos ten nemokamai dalija?

– *Ana n'khalleslik*, – tučtuojau atsakė Amaras. – Aš moku. Turiu pinigų.

Muchamadas, vaizduodamas susigėdusį, neatsisakė, vadinasi, priėmė pasiūlymą, ir jie pajudėjo. Pro šalį važiavo miesto autobusas iš Bab Ftacho į Naujamiestį, jie įlipo ir įsitaisė ant užpakalinės platformos, įsikibdami ties posūkiais ir pokštaudami su vienakoju žmogumi karišku švarku, kuris tikino esąs karo veteranas.

– Kokio karo? – paklausė Amaras, narčiai, nes su juo buvo Muchamadas.

– *Karo*, – atsakė žmogus. – Nejau nesi girdėjęs apie karą?

– Girdėjau apie daug karų. Vokiečių karą, ispanų karą su *rojos*, Indokinijos karą, Abd al Krimo karą.

– Apie visa tai nieko nežinau, – nekantriai pertraukė žmogus. – Buvau kare.

Muchamadas nusikvatojo.

– Manau, jis turi galvoje Mulos Abdalos karą. Pakliuvo ne į tą viešnamį, ir kas nors užtiko jį su svetima mergiote. Tai jis tau tik koją nurėžė? Sakyčiau, tau dar pasisekė.

Žmogus nusikvatojo sykiu su berniūkščiais.

Naujamiestyje dviračius nuomojantis prancūzas pabrėžtinai rūpestingai apžiūrėjo jų *cartes d'identite*, tik tada juos išleido.

– Kekšės vaikas, – sumurmėjo Muchamadas, jiems minant Prancūzijos prospektu po platanais, – jis nenorėjo mums jų nuomoti. Matei, tą prancūzą, kuris atėjo, kol mes laukėm, jam dviratį išnuomojo, nė nepaprašęs kortelės.

– Jis buvo jo draugas, – atsakė Amaras. Būtų buvusi paranki proga paklausti, kas dedasi jo galvoje, bet dabar to dar nesinorėjo; dar per anksti, o jis per daug laimingas.

Kai išvažiavo iš miesto, ir nebeliko šešėlio, jie pajuto, kaip skaudžiai svilina saulė. Bet nuo to jiems tik dar labiau norėjosi nuvykti į Ain Malką. Dabar jie važiavo lyguma; pro šalį lėtai slinko suskeldėjusios žemės išsvilintų ražienų laukai. Abiejose tiesaus kelio pusėse driekėsi kanalai, kurių vanduo tekėjo jų link. Jie dusyk stabtelėjo atsigerti, šaltu vandeniu nusiprausė veidus ir apsitaškė krūtines.

– Duonos? – pasiūlė Amaras; jam nuo alkio net svaigo galva. Bet Muchamadas buvo po pusryčių ir valgyti nenorėjo, todėl jis nusprendė palaukti, kol atvažiuos.

Likus maždaug kilometrui iki Ain Malkos, kelias vedė per eukaliptų giraitę ir ėmė suktis vijomis, leisdamasis prie ežero. Muchamadas važiavo pirmas, o Amaras, žvelgdamas į jo sprandą ir kojas, susimąstė, ar atsilaikytų, jei kada netyčia su juo susimuštų. Bežiūrėdamas jis pamatė, kad Muchamadas pasuko į šalikelę, ir pamanė, kad šis laukia, kol jis pasivys, bet jis dar stipriau paspaudė rankinius stabdžius, kad atsiliktų. Nusprendė, kad nors Muchamadas aukštesnis, jis pats esantis stipresnis ir vikresnis, todėl galbūt net sugebėtų jį priveikti. Sykį jis žiūrėjo filmą apie dziudo ir dažnai

įsivaizduodavo, kad prireikus mokėtų sėkmingai pasinaudoti tomis savybėmis prieš savo priešininką. Reikia staiga krypteleti riešą, ir žmogus bejėgiškai sudrimba tau po kojų. Dabar jis atleido stabdį, ir dviratis šovė pirmyn, vydamasis aną.

– Čia vėsiau, – pasakė jis.

Atrodė, kad jie leidžiasi milžiniško piltuvo šonu. Nuožulni žemė po medžiais buvo ruda nuo storo ilgų seniai sudžiūvusių lapų sluoksnio; saulės šviesa, nuolat mirganti šešėliais, pasidarė pilka. Giraitėje buvo visiškai tylu, tik po ratais gurgždėjo smulkus žvyras.

Kai jie nusileido į apačią, nusėdo nuo dviračių ir ėjo pėsčiomis, nes žemė buvo minkšta. Pro gluosnius priekyje buvo matyti lygus ežeriuko paviršius.

– Ak, – patenkintas atsiduso Muchamadas, – čia tikras rojus.

Nieko nebuvo matyti. Jis atrėmė dviratį į medį ir, Amarui dar nė neprisiartinus, nusivilko marškinius ir *serouelle*. Apatinių nevilkėjo.

– Taip ir plaukiosi? – nustebęs paklausė Amaras. Nuo tada, kai įsidarbino pas puodžių, jis įsitaisė dvi poras medvilninių trumpikių, kurių vienas dabar ir mūvėjo po kelnėmis.

Muchamadas strykinėjo vietoje tai ant vienos kojos, tai ant kitos, nekantraudamas šokti į vandenį. Jis nusikvatojo:

– Taip, štai šitaip, – atsakė jis.

– O jei kas nors ateis? O jei ateis moterų, ar koks nors prancūzas?

Muchamadas nesusijaudino.

– Tu galėsi nubėgti ir atnešti man kelnes.

Amarui toks pasiūlymas pasirodė ne itin patogus, bet ką padarysi; jei Muchamadas nori maudytis, jam teks maudytis nuogam. Jie sykiu pralaužė ledinio vandens paviršių ir pūškavo, kol įbrido iki pečių. Tuomet įnirtingai paplaukiojo pirmyn atgal, kiekvieną sykį nuo šalčio užsimodami stipriau negu reikėjo. Kai ištaškė pirmąjį energijos pliūpsnį, išlipo ant nedidelės betono užtvankos, pastatytos viename ežero krante, ir ilsėjosi prieš saulutę ant sausos statinio dalies virš tekančio vandens. Čia jie pokštavo ir krizeno, kol saulė ėmė taip kepinti kūnus, kad tamsa po vandens paviršiumi vėl ėmė vilioti. Tačiau pasirodė, kad jiedu be žodžių sutarė pasivaržyti, kuris ilgiau ištvers ten neniurktelėjęs. Bet netrukus liovėsi, nes abu vienu metu suvokė, kad nukristi nuo tolimojo užtvankos krašto ant sausų

akmenų, jei kuris nors paslystų, yra per daug pavojinga. Atsistoję jie atsikvėpė, o tada, lyg davus ženklą, nėrė į vandenį. Dabar Amarui rūpėjo tik viena: pusryčiai. Jis taip ir pasakė Muchamadui, kai jie gaudė orą, burbuliavo ir taškėsi vandeniu; iki kranto abu pasileido lenktynių.

Amaras dumblėtą krantą pasiekė pirmas, nėrė po gluosniais, kur stovėjo jo dviratis, ir nurišo nuo bagažinės ryšulėlį. Jiedu nusinešė maistą tolėliau krantu ir susėdo pavalgyti saulėkaitoje. Ten sėdėdami, tarp uolų kitame krante pajuto atėjus dar vieną berniuką, kuris kruopščiai skalbėsi drabužius ir džiaustė juos ant uolų. Prisidengęs delnu akis, Muchamadas kurį laiką žiūrėjo į jį.

– *Djibli*, – galiausiai pareiškė.

Amarui buvo visai nesvarbu, ar berniukas iš kalnų, ar iš miesto, ir jis toliau kramsnojo datules su duona, žvalgydamasis į vandenį, po smulkias kaktusais nusėtas kalveles aplink ežeriuką, o retsykiais pakeldamas akis dangun, kur sykį į jo akiratį pakliuvo sakalas – jis nėrė žemyn, ėmė sklęsti ir dingo už horizonto.

– Kur dabar dirbi? – paklausė Muchamadas.

Amaras jam pasakė.

– Kiek moka?

Amaras padalijo tikrąjį skaičių pusiau.

– Kaip einasi? Geras *maallem*?

Amaras gūžtelėjo pečiais. Tas gūžtelėjimas ir jį lydintis vypsnys reiškė: o kas šiais laikais būna gero? Pašnekovas suprato ir pritarė. Amaras žinojo, kad Muchamadas retsykiais uždarbiauja kurioje nors tėvo krautuvėje. Jis atsilošė; ant akmenų buvo patogu, ir jis tik norėjo kelias minutes padrybsoti prieš saulę ir pasidžiaugti, kad pavalgė. Bet Muchamadas nerimo, vis muistėsi ir plepėjo; Amaras nejučia ėmė gailėtis čia atvažiavęs ne vienas.

– Prie Ras al Ma vakar vėl kilo didelis gaisras, – pasakė Muchamadas. – Aštuoniolika hektarų.

– Kai baigsis vasara, Maroke visai nebeliks kviečių, – tarė Amaras.

– Tikiuosi, ne.

– O ką kitą žiemą valgysim?

– Nieko, – ramiai atsakė Muchamadas.

– Tai kaip pramisim?

– Prancūzai pasirūpins. Jie atsiųs kviečių iš Prancūzijos.

Amaras tuo abejojo.

– Galbūt, – pasakė jis.

– Geriau jau nesiųstų. Jei žmonės bus alkani, greičiau sukils.

Lengva Muchamadui šitaip kalbėti, kai jis pats bemaž neabejojo, kad maisto nepristigs. Jo tėvas buvo pirklys, tad miltų, aliejaus, avinžirnių namie tikriausiai buvo sukaupęs tiek, kad prireikus išsiverstų dvejus metus. Vidurinės klasės ir turtingi fasiečiai visada turėdavo gausybę asmeninių atsargų netikėtiems atvejams. Sugebėti atlaikyti apgultį buvo miesto tradicija; net per prancūzų okupaciją buvo keli tokie atvejai.

– Taip kalba *Istiqlal*? – paklausė Amaras.

– Ką? – Muchamadas žvelgė į kaimietį, kuris baigė skalbti ir dabar nuogas tupėjo ant didesnio akmens, laukdamas, kol išdžius drabužiai.

– Kad geriau tegu žmonės alksta?

– Juk ir pats supranti, ne? Jei žmonės gyvena taip, kaip visada, pilnais pilvais, jie ir toliau gyvens taip pat. Jei pakankamai išalks ir įpyks, kas nors pasikeis.

– Bet kam reikia alkti ir pykti? – paklausė Amaras.

– Gal tu proto neturi? – užriko Muchamadas. – Nejau nenori, kad prancūzai išsinešdintų?

Amaras visai neketino šitaip pakreipti pokalbio.

– Te tie šunys dega pragare, – pasakė jis.

Štai kur bėda su *Istiqlal*, su visa politika: kalbi apie žmones taip, lyg jie iš tikrųjų nebūtų žmonės, lyg jie – tik daiktai, skaičiai, galbūt gyvuliai, bet ne žmonės.

– Ar šią savaitę buvai Zekak ar Rumane? – paklausė Muchamadas.

– Ne.

– Kai ten eisi, pasižiūrėk į stogus. Ant kai kurių namų stirkso tonos akmenų. *Ayayay!* Jie aiškiai matyti. Sukrauti taip, kad atrodytų lyg sienos, bet iš tikrųjų palaidi, parengti mėtyti.

Amaro širdis ėmė daužytis.

– *Ouallah?*

– Eik ir pažiūrėk, – atsakė Muchamadas.

Amaras kurį laiką tylėjo. Tuomet tarė:

– Nutiks kažkas baisaus, taip?

– *B'd draa*. O kaip kitaip, – atsainiai atsakė Muchamadas.

Staiga Amaras prisiminė, ką buvo girdėjęs apie Lalamių šeimą. Muchamado tėvas, sužinojęs, kad vyresnysis Muchamado brolis priklauso *Istiqlal*, išvijo jį iš namų, o brolis nukeliavo į Kasablanką ir įkliuvo policijai. Dabar jis kalėjime laukė teismo su dar dvidešimčia jaunuolių, kurie tuo pat metu buvo suimti už dalyvavimą teroristų veikloje, tai yra už tai, kad per sieną iš Ispanų Maroko nelegaliai vežė dėžes su rankinėmis granatomis. Jis tapo šiokiu tokiu didvyriu, nes žmonės kalbėjo, kad juodu su kitu fasiečiu prancūzų spauda aprašė kaip ypač įžūlius ir žiauriai įvykdžiusius tam tikras žmogžudystes. Tad Muchamadas tikriausiai žino daug daugiau, negu sako, o jo nė nevalia klausti, ar tiesą žmonės kalba apie jo brolį; to neleido etiketas.

– Ką darysi, kai ta diena ateis? – galiausiai paklausė jis.

– O tu ką darysi? – atsakė Muchamadas.

– *Ana?* Nežinau.

Muchamadas šyptelėjo, lyg gailėdamasis jo. Amaras pažvelgė į jo lūpų formą, ir jį užliejo atgrasumo banga.

– Klausyk, ką aš darysiu, – tvirtai atsakė Muchamadas. – Darysiu tai, ką man lieps.

Nenoromis Amaras susižavėjo.

– Tai tu...

Muchamadas jį pertarė:

– Niekam aš nepriklausau. Kai ta diena ateis, visi klausys įsakymų. *Majabekfina*.

Amaras stengėsi negalvoti, kas nutiktų, jei jis garsiai ištartų tai, kas sukasi jam ant liežuvio galo. Tai buvo: „Įskaitant ir turtuolius, kaip tavo tėvas?“ Tokio įžeidimo negalima ištarti net juokais. Tuomet akimirką, kaip tikras musulmonas, jis susimąstė apie kariškos drausmės grožį. Niekas, galvojo jis, neprilygsta valdžiai, kuri tik sąžiningai, kardu ir jėga, vykdo islamo priesakus. Galbūt *Istiqlal*, jei jam pasisektų, galėtų sugrąžinti tuos šlovingus laikus. Bet jei partija to trokšta, kodėl niekada apie tai neužsimena savo propagandoje? Kol valdė tikrasis sultonas, partija kalbėjo apie turtuolius ir vargšus,

skundėsi, kad savo laikraščio negali spausdinti taip, kaip nori, ir netiesiogiai kritikavo monarchą už smulkmenas, kurias jis darė, ir smulkmenas, kurias turėtų daryti. Bet nuo tada, kai prancūzai nušalino sultoną, partija ėmė vien kalbėti, kaip jį sugrąžinti. Jei jis grįžtų, viskas būtų kaip anksčiau, o *Istiqlal* juk tuomet visai nebuvo gerai.

– *Yah*, Muchamadai, – pratarė Amaras. – Kodėl partija nori sugrąžinti Sidi Muchamadą Chamį į sostą?

Muchamadas pažvelgė į jį, lyg netikėdamas savo ausimis, ir per akmenų krantą nusispjovė į vandenį.

– *Enta m'douagh,* – pasišlykštėjęs atsakė jis. – Sultonas niekada negrįš, o partija nenori jo sugrąžinti.

– Bet...

– Kuo dėta partija, kad visi marokiečiai – *hemir*, asilai? Jei negali to suvokti, tuomet ir pats verčiau imk ėsti kitokį šieną.

Muchamadas atlošė galvą, užsimerkė; atrodė labai savimi patenkintas. Amaras pajuto, kad širdis krūtinėje staiga nusmailėjo. Laimei, pamanė jis, Muchamadas tą akimirką nepastebėjo jo išraiškos, kai žvelgė į jį, nes tikrai nebūtų apsidžiaugęs. Iš dalies jis pyko asmeniškai, bet labiausiai jis niršo, staiga išvydęs, kas negerai jo tėvynėje, kad keli paršai nazariečiai gali atsibelsti čia ir imti valdyti jo tautiečius. Jei visko galima įgyti sutarimu ir draugyste, nelieka nieko kita, tik įtarumas, atšiaurumas ir peštynės. Visada šitaip buvo; taip bus ir toliau. Jis atsiduso ir atsistojo.

Muchamadas atsisėdo ir pažvelgė į vandenį. Kaimietis vaikštinėjo akmenimis, ant kurių buvo išdžiaustęs drabužius, ir čiupinėjo, ar jau sausi. Muchamadas žvelgė labai prisimerkęs. Galiausiai jis dirstelėjo į Amarą.

– Perplaukim ir pasismaginkim su juo, – pasiūlė jis. O Amarui neatsakius, pridūrė. – Tu man jį palaikyk, o aš tau.

Žodžiai išsiveržė iš Amaro lūpų, jam nė nespėjus jų sudėstyti mintyse.

– Aš tau tavo močią palaikysiu, – piktai drėbė jis, nė nepažvelgdamas į Muchamadą.

Muchamadas pašoko ant kojų.

– *Kifach?* – užriko jis. – Kaip suprasti? – jo akys išvirto; atrodė kaip pamišėlis.

Dabar Amaras pažiūrėjo į jį, ramiai, nors širdis visa apaugo spygliais, o alsavimas apsunko.

– Sakiau, kad palaikysiu tau tavo močią. Bet tik jei tu palaikysi man savo sesę.

Muchamadas nepatikėjo savo ausimis. O net kai prisiminė, kad Amaras net dusyk tai pakartojo, kad neliktų abejonių, vis tiek iš sykio nesureagavo. Atrodė neįmanomas joks gestas: jiedu stovėjo per arti, beveik susiglaudę kūnais ir veidais. Taigi, Muchamadas žengė atatupstas, bet neišlaikė pusiausvyros ir griuvo į seklų vandenį prie akmenų. Amaras puolė paskui jį, pajuto, kad tą akimirką, kai Muchamado nugara atsitrenkė į vandens paviršių, jis dar skriejo ore, o po akimirkos taip pat pajuto, kad nusileido veik apžergęs Muchamado pilvą, visai negiliai panirusį po vandeniu. Muchamadas burbuliavo ir stenėjo, mėgindamas iškelti galvą virš vandens; vanduo buvo toks seklus, kad jis atsitrenkė į akmenis. Amaras atsistojo; Muchamadas nerangiai pakilo ant kojų, visas dumblinas, vis dar aimanuodamas. Tuomet suriko kaip laukinis ir puolė Amarą, ir abu sykiu vėl nugriuvo į vandenį. Šįsyk į ežero dugną ėmė trankytis Amaro galva. Akmenukai, kieti, slidūs lapai ir supuvę pagaliai guro jam į veidą, aplink vien suplaktas vanduo ir oras, šviesa ir tamsa. Jis juto, kaip Muchamadas spaudžia jį – čia alkūne, ten keliu, ranka gniaužia gerklę. Akimirką atsipalaidavo, tada įtempė visas jėgas ir šiek tiek išsivadavo iš Muchamado gniaužtų. Jis dusyk iš visų jėgų trenkė kumščiu Muchamadui į pilvą, o vieną sykį sugebėjo iškelti galvą iš vandens ir įkvėpti. Užsimojęs koja, jis spyrė į kažkokią minkštą Muchamado vietą. Po sekundės abu jau stovėjo, ir kiekvienas matė tik priešininko akis, nosį ir burną. Dabar laimės atkaklesnis. Amaro kumštis pataikė tiesiai Muchamadui į kairiąją akiduobę.

– Gonorėjos išpera! – subliuvo Muchamadas. Beveik tą pat akimirką Amarui pasirodė, kad jis stačia kakta trenkėsi į akmenų sieną. Skaudėjo tiesiai po nosies pertvara. Jis paspringo, suprato, kad į gerklę srūva kraujas, atsivėdėjo ir visa, kas ten susirinko, spjovė Muchamadui į veidą, tiesiai į panosę. Tuomet galva trenkėsi jam į pilvą, pargriaudamas jį aukštielninką, ir tuomet, dar geriau nusitaikęs, viršugalviu trenkė taip, kad Muchamadas liko drybsoti kranto dumble. Amaras pašoko, tučtuojau apsižergė jį ir iš visų jėgų

ėmė daužyti veidą. Iš pradžių Muchamadas labai stengėsi atsistoti, paskui nusilpo, kol galiausiai tik dejavo. Amaras vis tiek nesiliovė. Kraujas, pasipylęs jam iš nosies, per kūną nuvarvėjo Muchamadui ant galvos ir krūtinės.

Kai jau įsitikino, kad Muchamadas ne šiaip sau gudrauja, ketindamas netikėtai šokti ant jo, jis netvirtai atsistojo ir basos kojos kulnu stipriai spyrė berniūkščiui į galvą. Turėjo vis šniurkščioti, kad kraujas nesilietų iš šnervių; jam toptelėjo, kad reikia nusiprausti.

Jis atsitūpė už kelių metrų nuo kranto ir skubiai nusiprausė, vis dirsčiodamas per petį, ar Muchamadas vis dar taip pat guli. Nuo šalto vandens kraujas, regis, apstojo tekėti, bet jis toliau taškėsi veidą ir šniurkštė vandenį nosimi. Kai grįžo prie drabužių, sustojo ir atsiklaupė greta Muchamado. Šitoks, ramiu veidu, pūkuota įdegusia veido oda, kuri pro kraują ir purvą atrodė labai švelni, jis neatrodė piktas. Bet kaip skiriasi Muchamadas, kurį Amaras dabar mato, ir Muchamadas, koks jis iš tikrųjų yra širdyje! Tikras slėpinys. Jis ketino trinktelėti jo galvą į žemę, bet dabar nebenorėjo, nes Muchamado čia nebuvo; prieš jį nuogas tysojo nepažįstamasis. Jis atsistojo ir nuėjo apsirengti. Daugiau neatsigręždamas, jis nusivedė dviratį keliu, užsėdo ir numynė. Kai šlaitas pasidarė per daug status, jam teko eiti.

Eukaliptų giraitė atrodė dar tykesnė negu pirma. Viršuje, kai jau ketino sukti į ilgą tiesų kelią per lygumą, jam pasirodė, kad iš apačios kažkas šaukia. Negalėjai suprasti. Kam Muchamadui jį šaukti? Jis sustojo ir įsiklausė. Kažkas tikrai šūkavo giraitėje, bet toli. Balsas buvo skardus ir iškreiptas. O jam vis tiek regėjos, kad šaukia jo vardą, tik buvo neįsivaizduojama, kad Muchamadas dabar šitaip elgtųsi. O gal ir ne; galbūt jis neturi pinigų ir prancūzo iš dviračių nuomyklos bijo labiau, negu gėdijasi šauktis Amaro. Šiaip ar taip, Amaras tikrai jo nelauks. Pasibjaurėjęs savimi ir nusiminęs, jis vėl užsėdo ant dviračio ir po vidudienio saule numynė atgal į miestą.

7 skyrius

Kaip dauguma berniukų ir jaunuolių, gimusių Fese nuo tada, kai vos už kelių kilometrų nuo jo sienų prancūzai įkūrė konkuruojantį Fesą, Amaras neįprato vaikščioti į mečetę melstis. Visiems, išskyrus pasiturinčiuosius, gyvenimas pasidarė anarchiškas, pabiras reikalas, žmonės palikdavo šeimas ir keliaudavo dirbti į kitus miestus arba stodavo į armiją, kur tikrai bus pamaitinti. Kadangi melstis nepastoviai yra daug didesnė nuodėmė negu visai nesimelsti, jie tiesiog liovėsi stengtis gyventi kaip vyresnieji ir vylėsi, kad išmintingasis Alachas supras ir atleis. Bet Amaras dažnai abejodavo; galbūt prancūzai atsiųsti tam, kad būtų išmėgintas musulmonų tikėjimas, kaip maras ar badas, ir Alachas įdėmiai stebi kiekvieno žmogaus širdį, kaip šis brangins tikėjimą. Tokiu atveju, sakydavo jis sau, Jis dabar turėtų niršti, matydamas, kaip netikusiai gyvena Jo žmonės. Retsykiais jis pasijusdavo labai toli nuo Alacho malonės, taip jautėsi ir dabar, visu greičiu mindamas per sudžiūvusius lapus, o virš galvos milžiniška saulė siuntė jam mirtiną kaitrą.

Jis žinojo, kad Muchamadas prasikalto, bet tik tuo, dėl ko nėra kaltas – dėl to, kad yra Muchamadas; o jis pats iš tikrųjų prasikalto, nes norėjo, kad Muchamadas būtų ne toks, kaip parašyta, kad jis turįs būti. Jis žinojo, kad žmones gali pakeisti nebent Alachas, bet vis tiek jautė nuoskaudą, kad Muchamadas nepasirodė esąs tinkamas būti draugu, kokio jis ieškojo, kuriuo galėtų pasitikėti, kuris jį suprastų.

Prieš jį už nematomos medinos atsivėrė Džebal Zelagas, šiuo rakursu ne itin grėsmingas – tik aukštesnioji dalis ilgo kalnagūbrio, regis, be galo nusidriekusio nuo vieno horizonto krašto iki kito. O šiandienos kaitroje jis buvo be spalvų, tik pilkas, negyvos spalvos, kaip pelenai. Arabų miesto, žinoma, nesimatė, nes jis buvo pastatytas iš esmės plačiame slėnyje žemiau aukštikalnių lygumos; tokia padėtis žiemą šildė, nes užstojo ledinius vėjus, siaučiančius lygumoje, o vasarą vėsino, nes negailestingi saulės spinduliai čia pakliūdavo ne taip galingai. Be to, per slėnį, kuriame buvo pastatyta medina, nesuskaitomais kanalais tekėjo upė, kuri taip pat vėsino orą. Gyventojai tarpusavyje ar svečiams dažnai kalbėdavo, koks nepakenčiamas

Naujamiesčio klimatas, nes prancūzai savo miestą pasistatė tiesiog lygumoje, todėl jo niekas nesaugojo nuo šėlstančių Maroko orų. Amaras negalėjo suvokti, kaip kas nors, net prancūzai, galėjo būti tokie kvaili, kad iššvaistytų šitiek pinigų tokiam didžiuliam miestui pastatyti, kai jis akivaizdžiai niekam tikęs, nes žemė, ant kurios jis stovi, visada buvo nieko verta. Jis ten lankėsi žiemą ir juto speiguoto vėjo gūsius, lekiančius plačiomis gatvėmis; neabejojo, kad niekur pasaulyje nėra tokio atšiauraus ir žmonėms gyventi netinkamo oro. „Grynas nuodas", – pasakodavo jis, grįžęs iš Naujamiesčio į mediną. O vasarą, nepaisant medžių, kuriais jie apsodino savo prospektus, oras būdavo tvankus ir sustingęs, kiekvienos gatvės gale šmėžčiojo negyva dykra, kepanti siaubingoje saulėkaitoje.

Tolumoje jis regėjo baltus taškus – naujojo miesto daugiabučius; jie atrodė kaip paukščių išmatos, susikaupusios bekraštėje lygumoje. „Visa tai pražus per vieną naktį", – pagalvojo jis, kad nusiramintų. Buvo parašyta, kad netikėlių darbai bus sunaikinti. Bet kada? Jis norėjo išvysti dangų laižančius gaisrus ir išgirsti klyksmus, jis troško vaikštinėti po dar švytinčius griuvėsius ir džiaugtis, kaip džiaugiasi tas, kuris žino, kad šiame ir kitame pasaulyje blogis nubaustas, kad ir žemėje, ir anapus turi laimėti tiesa ir teisingumas.

Tokią valandą niekas nesibastė; nuo pat Ain Malkos jis nesutiko nė gyvos dvasios. Galėjai pamanyti, kad žmonija apleido žemę ir paliko ją vabzdžiams, kurie giesmėmis garbino kaitrą, o jis mynė pro šalį – iš visų pusių skardeno viena nesibaigianti įnirtinga, šaiži, nepaliaujamai vis tęsiama gaida.

Jam vėl iš nosies ėmė bėgti kraujas, ne taip smarkiai, kaip pirma, bet kas trys ar keturi pedalo ratai vis po lašą; nosis ėmė rodytis išplatėjusi per visą veidą, ją skaudėjo. Jis sustojo, atsiklaupė prie vandens griovio šalikelėje ir nusiprausė veidą. Vanduo buvo šaltas; neprisiminė, kad jis būtų buvęs toks maloniai šaltas. Giliai įkvėpė, susilenkė ir panardino galvą; nuo stiprios srovės ėmė virpėti skruostai. Kai baigė praustis ir maudytis, pasijuto atsigavęs ir aprimęs. Nuo to įsigeidė truputį pailsėti. Jis atsistojo ir lygumoje apsidairė medžio, bet jo nebuvo, todėl nuvažiavo toliau. Už kelių kilometrų pastebėjo žalią lopą tolokai į kairę. Atrodė, kad ten – nedidelis sodelis, o per laukus lopo link vedė takas. Jis pasuko. Takas buvo nelygus, minti

sunku; tačiau sugebėjo stumtis pirmyn nenusėsdamas. Jei teks eiti, bus priverstas pagalvoti, ar apskritai verta sukti iš kelio. Sodas pasirodė didesnis ir toliau, negu jis manė. Jis augo nedidelėje įduboje; nuo kelio pastebėjo tik medžių viršūnes, o jam artinantis, jie augo. Šitokia žaluma rodė, kad čia esama požeminių šaltinių. „Alyvmedžiai, kriaušės, granatai, svarainiai, citrinmedžiai..." – murmėjo jis, sukdamas į sodą.

Tą akimirką priekyje jis išgirdo artėjanti motociklą. Jam nė į galvą nebuvo atėję, kad tame sklype gali stovėti namas, kad tame name gali kas nors gyventi, bet dabar toptelėjo, ir mintis atrodė dar nemalonesnė, įtarus, kad gyventojai tikriausiai bus prancūzai, o tuomet jie arba jį sumuš, arba nušaus, arba atiduos policijai, paskutinė galimybė buvo pati baisiausia. Visada būdavo labai blogai įkliūti prancūzo ūkyje, bet ypač dabar, kai paskutines kelias savaites šimtus *domaines* apiplėšė ir jų javus padegė *Istiqlal.*

Jis skubiai nušoko ant žemės ir, pakėlęs dviratį, ėmė nerangiai bėgti tarp medžių, ieškodamas, kur pasislėpti. Bet sodas buvo gerai prižiūrėtas, be krūmų ar sąžalynų, ir jis suprato, kad sumanė kvailai: turės nubėgti labai toli, kad motociklininkas jo nepamatytų, jei netyčia važiuodamas pro šalį žiūrėtų į jo pusę. O garsas jau buvo labai stiprus, beveik prie pat. Jis apsigręžė, nuleido dviratį ir labai lėtai grįžo atgal. Kai išvydo motociklą, jau buvo beveik pasiekęs taką. Motociklininkas, žemas, apkūnus žmogus su akiniais ir kepuraite su snapeliu, nepatogiai strykčiojo, motociklui klupčiojant nuo vienos senos provėžos prie kitos ir trankantis į žemės grumstus, kietus lyg akmenys. Važiuodamas jis žvelgė tiesiai į Amarą; jis sustojo, akimirką paliko motociklą burgzti, tada išjungė variklį. Staiga stojusi tyla pribloškė, bet tuojau paaiškėjo, kad tai visai ne tyla; medžiuose čirpė cikados.

– *Msalkheir**, – pasisveikino žmogus, atsargiai nusiimdamas kepuraitę, paskui akinius ir nenuleisdamas akių nuo Amaro veido. – Kur ir iš kur eini?

– Vaikštinėju, – atsakė Amaras. – Ieškau medžio, po kuriuo galėčiau prigulti.

* Labas vakaras. (Arab.)

Jis nusprendė, kad žmogus būsiąs musulmonas (ne todėl, kad laisvai kalbėjo arabiškai, nes tai sugebėjo ir kai kurie prancūzai, bet dėl jo elgesio ir kalbėsenos), ir taip atsipalaidavo, kad ėmė ir paprasčiausiai pasakė tiesą.

– Vaikštinėji su dviračiu? – nusijuokė žmogus visai maloniai, bet aiškiai rodydamas, kad netiki nė vienu Amaro žodžiu.

– Taip, – atsakė Amaras. Tuomet jam iš nosies kaptelėjo kraujo lašas, ir jis pastebėjo, kad juo nutaškyti jo marškiniai.

– Kas yra? – paklausė žmogus. – Kas tave taip sudaužė? Nukritai nuo dviračio?

Dabar meluoti jau per vėlu, apmaudžiai pagalvojo Amaras.

– Ne, susimušiau. Su draugu, – skubiai pridūrė jis, kad žmogus nepamanytų, jog susimušė su sklypo darbininku ar sargu.

Žmogus vėl nusikvatojo. Jo veidas buvo apskritas, akys didelės ir švelnios, jis pamažėl pliko.

– Susimušei? O kur tas draugas? Guli negyvas kur nors mano sode? – žmogaus akyse Amaras neįžiūrėjo nieko daugiau, kaip tik smalsumą ir linksmumą.

– Ain Malkoje.

Dabar žmogus susiraukė.

– Atleisk, bet man regis, kad tu trenktas. Ar žinai, kurioje pusėje Ain Malka?

Amaras šniurkštelėjo, kad iš šnervės nenukapsėtų dar vienas lašas kraujo.

– Aš jūsų vaisių neliečiau, – nusiminęs pasakė jis. – Jei norit, kad dingčiau iš čia, taip ir sakykit.

Žmogaus veide šmėstelėjo gailestis.

– *La, khoya, la**, – švelniai pasakė jis, lyg ramintų pasibaidžiusį arklį. – Iš kur trauki tokią kvailystę? Nieko panašaus, – jis įjungė variklį. „Išvažiuos", – viltingai pagalvojo Amaras. Bet jam net širdis į kulnus nukrito, kai žmogus, viena koja įsispyręs į žemę, apgręžė motociklą ir apsisuko, atsigręždamas ten, iš kur atvažiavo.

Burzgiant varikliui, jis suriko:

– Sėsk ant dviračio!

* Nurimk, brolau. (Arab.)

Amaras pakluso.

– Važiuok pirma manęs!

Jis parodė, ir Amaras ėmė minti vis gilyn į sodą, o jam įkandin lėtai burzgė motociklas.

Jiedu važiavo. Nebuvo jokios priežasties dairytis atgal, nes žmogus laikė vienodą atstumą. Amaras nusiminė. Kvaila net galvoti sprukti; tai akivaizdžiai neįmanoma. Bet jis labai bijojo: dar nebuvo regėjęs šitokio musulmono, kurio ketinimus būtų taip sunku nuspėti, lyg jis būtų koks nazarietis.

Kelias staiga pasisuko dešinėn ir pasirodė senas namas, pastatytas sodo proskynoje. Prie durų vedė takelis; palei jį augo aukšti rožynai, visai sulaukėję. Kaime toks namas atrodytų milžiniškas, ilgos sienos be langų aukštis tikrai siekė dešimt metrų. Nuo viršaus žemyn rangėsi plyšių zigzagai; juose sudygo žolės ir krūmai, bet visi buvo nudžiūvę, išskyrus varganą figmedį, kurio pilkas kamienas pro sieną prasilaužė lyg riebi gyvatė. Variklis jam už nugaros nutilo, ir Amaras pagaliau nedrąsiai pažvelgė atgal. Žmogus nušoko nuo motociklo ir nuleido jo kojelę, kad šis nenugriūtų. Jis pažvelgė Amarui į akis ir šyptelėjo.

– Štai ir atvažiavome, – pasakė jis. – Durys atrakintos. Keliauk vidun.

Tačiau Amaras tik priėjo prie slenksčio ir sustojo, laukdamas šeimininko, o šis prisiartinęs nekantriai stumtelėjo jį pirmyn. Viduje kilo aukšti laiptai, jais jiedu ir užkopė, kol pasiekė dengtą galeriją, iš trijų pusių supančią erdvų kvadratinį vidinį kiemą. Kai kur turėklai buvo perpuvę, kelios stambios sijos virš galvos pavojingai įlinkusios. Ore dūzgė nesuskaitoma begalė vapsvų.

– Šičia, – pasakė žmogus ir švelniai stumtelėjo jį pro duris į ilgą kambarį, į kurį šviesa krito pro mažus langelius virš galerijos stogo. Tolimajame gale ant pagalvėlių, suklotų per visą kambarį, sėdėjo trys berniokai, visi dvejais ar trejais metais vyresni už Amarą. Žmogus nuvedė jį pas juos, ir jis paspaudė kiekvienam ranką, tuo pat metu atkreipdamas dėmesį, kad jie visi sveikinasi europietiškai – prilietę jo ranką, nepakelia pirštų prie lūpų. Be to, jie visi buvo apsirengę visiškai prancūziškai, prancūziški buvo ne tik drabužiai, bet ir jų dėvėsena. Vienas vaikinas skaitė knygą, o kiti du, vienam trinant švarko rankovę

žibale sumirkytu skudurėliu, kalbėjosi, bet dabar visi mandagiai metė savo užsiėmimus ir nekantriai palinko pirmyn, o Amaras atsisėdo.

Pats žmogus, įsitaisęs ant žemo suolelio priešais juos, parodė ranka Amarą, lyg šis būtų retas gyvūnas, kurį jam pavyko sumedžioti.

– Tik pažiūrėkit, ką? – suriko jis. – Štai keliavau sau į miestą susitikti su Lachsinu, kuris šią minutę manęs laukia „Renaissance", bet ėmiau ir sutikau sode šią gazelę. Suprantat, ne ant tako, bet ateinantį nuo gamyklos.

– Kokios gamyklos? – įsiterpė Amaras. Kraujas pagaliau nuvarvėjo jam ant lūpos.

– Tada jis sako, – nesutrikęs tęsė žmogus, – kad ateina iš Ain Malkos.

Skaitantis vaikinas nusijuokė.

– Ak, jis su dviračiu, – patikslino žmogus. – Visai įmanoma. Bet kas jam nutiko? Tik pažiūrėkit. Jis nekalba. Sako, kad susimušė su draugu.

Bernioką raginti nereikėjo; jie įdėmiai, bet be paniekos apžiūrinėjo Amarą. Norėdamas išsisukti nuo tokios apžiūros, kuri, nors mandagi ir draugiška, jam vis tiek buvo nemaloni, Amaras ėmė atsainiai dairytis po keistąjį kambarį. Nebuvo regėjęs nieko panašaus. Jo nuomone, kambarys buvo baisiai netvarkingas, nė iš tolo neprilygstantis iščiustytiems jo namų kambariams, bet negalėjai sakyti, kad jis būtent nešvarus. Ant grindų riogsojo didelės netvarkingos stirtos knygų ir žurnalų, lyg tyčia šen bei ten mėtėsi, visai nesistengiant surikiuoti jų į eiles, kaip derėtų, minkštos odos suoleliai. Ant trijų nedidelių kavos staliukų, irgi bet kaip pastatytų vidury kambario, stovėjo milžiniški krepšiai persikų; ore tvyrojo sodrus jų kvapas. Sienos, ant kurių galėjai tikėtis didelių auksu įrėmintų giminaičių nuotraukų, – nes namai akivaizdžiai priklausė turtuoliui, nors ir buvo seni, – buvo tuščios, be jokių puošmenų ar atvaizdų, tik pastelinėmis spalvomis atspaustas labai didelis Maroko žemėlapis; tokį jis išvydo, sykį slapta dirstelėjęs pro langą į *Bureau du Controle Civil*. Ir, kad ir kur žiūrėtų, visur jis matė pilnas pelenines ir pelenus, jų buvo pribirę net ant grindų. Nusprendė, kad toks būsiąs tipiškas prancūzo kambarys, ir kad žmogus mėginąs visiems atrodyti prancūzas.

– Čia ne Tribunolas, – nusišypsojo Amarui žmogus. – Bet vis tiek, pagavau tave savo valdose ir noriu sužinoti, ką čia veiki. Nejau dėl to pyksi?

Amaras nebuvo girdėjęs, kad kas nors šitaip kalbėtų jo kalba: žmogus vartojo vietos posakius, bet sykiu į sakinius įterpdavo žodžių, rodančių, kad jis moka tikrąją arabų kalbą, mečetės, *medersa*, *imam* ir *aallem* kalbą. O tuodvi kalbas jis maišė taip sumaniai, kad atrodė, jog kalba visai nauja kalba, lengva ir malonia ausiai.

– Ne, – atsakė Amaras. – Bet aš sakiau tiesą.

Jis nejaukiai pajuto, kad jo paties kalba beviltiškai šiurkšti, gatvės kalba.

– Galbūt, bet negana man papasakojai. *Zid.* Tęsk. Papasakok viską. Gal nori atsigerti.

Amaras buvo ištroškęs, todėl atsakė:

– Taip.

Vienas vaikinas pašoko ir nuėjo į kitą kambario galą, grįžo nešinas aukštu buteliu ir keliomis labai mažomis stiklinaitėmis. Amaras įtariai pažvelgė į butelį. Pastebėjęs jo žvilgsnį, vaikinas paaiškino:

– *Chartreuse*, – ir įpylė jam. Tuomet aptarnavo kitus. Amaras norėjo visai ne to, bet gurkštelėjo ir toliau pasakojo dienos nuotykius. Kai priėjo iki muštynių, žmogus jį pertraukė:

– *Essbar**, – pasakė jis. – Dėl ko jūs susimušėt?

Jis norėjo atsakyti „Nežinau", nes nemokėjo išreikšti tikrosios priežasties, kodėl panoro taip įžeisti Muchamadą. Tikrai ne dėl jo pasiūlymo; jis nebuvo kuo nors nepaprastas, ir nebūtų buvę netikėta, jei Amaras būtų jį priėmęs. Greičiau dėl Muchamado įsitikinimo savo teisumu – jis tiesiog toks žmogus, kuriam norisi užvažiuoti. Bet jis suprato neturįs daug vilčių paaiškinti tai savo klausytojams, nesileisdamas į ilgą šneką, kuri atvestų prie politikos, ir net jei būtų pasirengęs leistis į tokią diskusiją, apie tai nebuvo galima nė pagalvoti. Jis nė nežinojo, kurioje pusėje jo klausytojai; o jei jie visi už prancūzus?

– Man jis nepatiko, – atsakė Amaras. – Jis toks *ouild***, kuriam retsykiais tenka iškaršti kailį.

* Išprotėjai. (Arab.)
** Vaikas. (Arab.)

– Mat kaip, – rimtai atsakė žmogus, pakreipdamas galvą ir į visus tris vaikinus pažvelgdamas taip, lyg perspėtų juos nesijuokti. – Tai tu ir iškaršei. *Zid.*

Dabar Amaras truputį aprimo; jis pajuto, kad žmogus juo tiki, ir to pakako, kad prisimintų muštynių smulkmenas, kurias kruopščiai ir išpasakojo. Žmogui dabar jau atvirai darėsi juokinga – Amaras tai matė jo akyse, – bet jis sėdėjo ir rimtai klausė tol, kol Amaras ėmė pasakoti, kaip sode išgirdo motociklą ir veltui mėgino slėptis tarp medžių, tad apsigręžė ir buvo užtiktas, nepasiekęs tako. Žmogus pasilenkė ir paplojo jam per petį, kvatodamas.

– Šaunuolis, šaunuolis, – pasakė jis. – Manau, galim šita pasaka ir patikėti. Dabar man trumpam reikia į miestą, bet aš grįšiu. Tu pabūk čia, jauskis kaip namie. Jei ko nors norėsi, tiesiog paprašyk.

Jis atsistojo; Amaras iškart pašoko ant kojų. Jis išgirdo ir suprato žmogaus kvietimą, bet nusprendė, kad buvo pakviestas tik iš mandagumo. Be to, norėjo važiuoti sau; namas, berniokai ir jo šeimininkas kažkaip išaiškėjo, lyg sapnas, ir jį apėmė nejaukumas. Jis pakėlė akis ir pro langelius sienos viršuje išvydo mėlyno dangaus lopinėlius.

– Sėsk, – pasakė žmogus. Tai aiškiai buvo įsakymas, ir jis pakluso. Žmogus lengvai žengė durų link ir dingo. Po akimirkos suburzgė motociklas, tuomet jo garsas pamažu išblėso.

8 skyrius

Visi sėdėjo nė nekrusteldami, kol visiškai nutilo motociklo garsas ir nieko nebebuvo girdėti net įtempus ausis, lyg tai būtų kokios apeigos. Tuomet vaikinas, kuris pirma skaitė, Amarui pasakė:

– Imk persiką. Jų turime tūkstančius.

Amaras pasitrynė ranka veidą.

– Aš labai noriu gerti.

Jis pažiūrėjo į savo delną ir pamatė ant jo išdžiūvusį ir šviežią kraują, ir diena staiga pasirodė begalinė.

– Man reikėtų eiti, – nedrąsiai pratarė jis.

Visi trys tučtuojau ėmė mandagiai priešintis. Jis suprato, kad jie jo neišleis, jei prireiks, net jėga.

– Man reikėtų namo, – pakartojo jis. – Nosis...

Vaikinas, kuris pirma jį kalbino, atsistojo ir pažvelgė į jį iš aukšto.

– Klausyk, – pasakė jis. – Prigulk čia, o aš tavim pasirūpinsiu.

Jis priėjo prie durų ir šūktelėjo:

– *Yah, Mahmoud!*

Tučtuojau pasirodė pagyvenęs žmogus su mažumėlę purvina balta *gandoura**; vaikinas išėjo į galeriją ir trumpai su juo šnektelėjo. Tuomet grįžo, atsiklaupė priešais Amarą ir ėmė auti jam sandalus. Susigėdęs Amaras nustūmė jo rankas ir pats juos nusiavė.

– Dabar gulk čia, – įsakė vaikinas, rodydamas vietą, kur jis sėdėjo. Kitiems dviem žiūrint, jis padėjo Amarui patogiai įsitaisyti, pakišo po galva pagalvių, Amarui visą laiką silpnai priešinantis iš gėdos, kad aplink jį šitaip šokinėja. Bet atsigulti buvo gera. Jautėsi labai pavargęs. Niekas netarė nė žodžio, kol atėjo tarnas su padėklu, pastatė jį ant grindų greta Amaro pagalvės. Pasikėlęs ant alkūnės, Amaras išgėrė stiklinę šalto vandens. Ant stiklinės buvo gandrai, nupiešti ryškiai raudonais iškilusiais brūkšniais.

– Galbūt galiu ateiti aplankyti jūsų tėvo kitą dieną, – pratarė jis. Neabejojo, kad žmogus nėra nė vieno iš jų tėvas, bet norėjo išgirsti, ką jie atsakys. Akimirką stojo tyla; buvo aišku, kad kiti nesugalvoja, ką jam pasakyti.

– Mula Ali netrukus grįš, – pasakė juo besirūpinantis vaikinas; matyt, jis kalbės už visus. – Gulkis. Uždėsiu tau ant veido *filfil***.

Amaras atsigulė.

– Užsimerk, stipriai.

To nė nereikėjo sakyti, nes Amaras ir pats nebūtų leidęs pritepti raudonųjų pipirų sau į akis, jokiu būdu. Vaikinas švelniai užtepė košės jam ant kaktos ir nosies kremzlės.

– Tau reikia pas daktarą, – baigęs pasakė jis. – Man atrodo, lūžo nosis.

* Trumpas platus berankovis drabužis. (Arab.)

** Pipirų rūšis. (Arab.)

*Mektoub**, pagalvojo Amaras, mintyse gūžteldamas pečiais. Jis neturėjo nė menkiausio noro kreiptis į daktarą; pinigus jis taupė batams.

Vaikinas atsisėdo tolėliau ant pagalvės, už kitų dviejų, kurie, kaip Amaras pajuto, tik sėdėjo ir spoksojo į jį. Kambaryje buvo labai tylu; retsykiais pasigirsdavo verčiamas žurnalo puslapis, ar kuris nors atsikrenkšdavo. Jis girdėjo, kaip galerijoje nepaliaujamai dūzgia vapsvos, o dar toliau, kažkur popietės saulėkaitoje, retsykiais pragysdavo gaidys. Stengėsi būti labai stipriai užsimerkęs, bet pamažu veido raumenys atsipalaidavo, ir jis pajuto, kad gresia užmigti. To šiuose namuose, stebint svetimiems, jokiu būdu negalima daryti; net šiurpas nukrėtė nuo tokios minties. Jis nusprendė kalbėti, apie bet ką, kad tik neužsnūstų. Būtina prasižioti ir ką nors pasakyti. Jam regėjosi, kad jis sėdi ir ilgai, rimtai diskutuoja su trijule, o jie klausosi ir jam pritaria. O kažkur, labai toli, danguje dudeno griaustinis. Staiga kažkas atsikosėjo, ir jis sumojo, kad visai ne sėdi; tai reiškia, kad jis beveik užsnūdo.

– Sakykit, – garsiai pratarė jis. – Ar Mula Ali tikrai manė, kad atėjau padegti jo namų?

Trijulė netikėtai nusijuokė.

– Verčiau paklausk jo paties, – atsakė tas, kuris jam padėjo. – Iš kur man žinoti, ką jis manė? Jis netrukus bus čia.

– O jūs visi gyvenat Fese? – nesvarbu, kad trijulei jo klausimai atrodys paiki, jei tik jie padės neužsnūsti.

– Jiedu – taip. O aš gyvenu Meknese.

– O dabar apsistojai čia?

– *Sa'a, sa'a,* kartais atvykstu čia kelioms dienoms paviešėti. Mula Ali – geras bičiulis. Iš jo išmokau daugiau negu iš visų *aallem*.

Kiti du pritariamai sumurmėjo.

Keistai pasakyta.

– O ko jis jus moko?

– Visko, – kone karštai atsakė anas.

– Noriu atsisėsti, – pasakė Amaras. – Gal galėtum nuvalyti *filfil*?

* Pažodžiui „taip parašyta“, lemtis, likimas. (Arab.)

– Ne, ne. Gulėk ramiai. Netrukus grįš Mula Ali. Noriu, kad jis matytų, jog tavim pasirūpinau.

Amarui pavyko išsibudinti tiek, kad nebesibaimino užmigti. Kažkur tolimame pasaulio kampe vėl sududeno griaustinis. Jis ramiai gulėjo. Netrukus tolumoje pasigirdo keliu artėjantis motociklas, pasuko į taką, pravažiavo tarp sodo medžių, o galiausiai su baisiu triukšmu sustojo priešais namus. Laiptinėje pasigirdo balsai, ir į kambarį įėjo Mula Ali, lydimas kito žmogaus nepaprastai gaudžiu, žemu balsu.

– Čia Lachsinas, – pasakė Mula Ali. Vaikinai su juo pasisveikino. – Aha! Žiū, mūsų bičiulis užmigo! Kuo čia jį išterliojai? *Filfil?*

– Aš nemiegu, – atsakė Amaras. Jis mielai būtų išvengęs pokalbio, bet juk negalėjo gulėti ir tylėti.

– Tegu jis atsisėda, – pasakė Mula Ali. Meknesietis, prilaikydamas Amaro galvą, nuo kaktos ir antakių peiliu ėmė jam krapštyti sudžiūvusią košę. Viską nuvalęs, nušluostė drėgnu skuduru. Lachsinas ir Mula Ali kalbėjosi kažkokias nesąmones.

– Šitas?

– Taip, devyni.

– Turiu.

– Maniau, sakei vienuolika.

– Ne! Ne tas. Šitas, šitas!

– Ak, teisingai.

– O šitas penki.

– O*ukha*.

– O apie šitą aš tau pasakojau. Matai, niekaip nesuprasi.

– Aš suprantu.

– Kaip gali suprasti? Patikėk.

– Gerai, tiek to.

– Pridėk dar šešis, ir bus gerai.

– O kaip?..

– Vėliau pažiūrėsim. Imk persiką. Skaniausi Sajyje.

Nusprendęs, kad aplink akis jau sausa, Amaras atsimerkė ir atsisėdo.

– Ak, štai ir jis! – sušuko Mula Ali. – *Kif enta?* Jau geriau?

Kambario viduryje aukštas žmogus su švelnia pilka *tarbouche** ant galvos pasilenkęs, kad neapsitaškytų drabužių, valgė persiką. Paskui išsitiesė, išsitraukė skepetą ir nusišluostė burną ir rankas. Tuomet, pakviestas Mulos Ali, prisiartino ir pasisveikino su Amaru. Jo kairiosios akies vyzdys ir rainelė buvo visiškai balti, lyg marmuras. Amaras tučtuojau įspėjo, kad jo socialinė padėtis ne tokia, kaip trijulės ir šeimininko. Jis aiškiai ne toks išsilavinęs: jo kalba buvo ne ką turtingesnė už Amaro. Štai koks tas Lachsinas, pagalvojo jis, niekaip nesuprasdamas, ko Mula Ali lėkė į Naujamiestį jo parsivežti.

– Prekybą atidėkim, – pabrėžtinai pratarė Mula Ali, – tegu Machmūdas paruošia mums arbatos.

Jis priėjo prie durų ir šūktelėjo tarną.

Amaras net drebėjo nuo minties apie arbatą; tai reiškė, kas jis negalės išvažiuoti, kol su šeimininku neišgers bent trijų stiklinių. Nusiminęs atsilošė ir pažvelgė į Lachsiną, kuris krapštė nosį. *Tarbouche* jam ant galvos buvo vienintelis musulmoniškas drabužis visame kambaryje, ji keistai čia nederėjo – nei prie aplinkos, nei prie tos kulkos formos galvos. Tokias kepures dėvi pasiturintys, mažumėlę keistuoliai seniokai, kurie penktadieniais vedžiojasi anūkus pasivaikščioti.

– Sėsk, – pasakė Mula Ali naujajam svečiui. – Pasikalbėk su mūsų bičiuliu.

Vienam vaikinui jis tarė:

– Šamsi, eikš čia. Noriu tau kai ką parodyti.

Lachsinas nusišypsojo Amarui ir atsisėdo.

– Girdėjau, šiandien buvai maudytis Ain Malkoje, – pasakė jis. – Koks dabar vanduo? Dar šaltas?

– Labai.

– Ar buvai Sidi Charazime?

– Ne. Aš dirbu. Jis per toli.

– Taip. Tikrai toli, – jis trumpam nutilo. Tuomet paklausė: – Dirbi Naujamiestyje?

– Ne, Bab Ftache.

– Tai mano kvartalas.

* Kepuraitė. (Arab.)

Amaras neprisiminė jį ten matęs, bet atsakė:

– Mat kaip.

– Ar esi buvęs Dar al Beidoje? – paklausė Lachsinas. Amaras atsakė, kad ne. – Ten labai smagu maudytis. Pliaže, jūroje. Kas gali būti geriau.

– Milijonai prancūzių, – pasakė Amaras.

Lachsinas nusijuokė.

– Milijonai.

Jiedu kurį laiką šnekučiavosi apie Kasablanką, Amaras visą laiką nerimavo, kada ims temti. Jam regėjosi, kad jis jau savaitę uždarytas šiame kambaryje. Bet kadangi tuojau atneš arbatos, nevalia nė užsiminti, kad nori važiuoti.

– Čia parašyta: *dans la region de Bou Anane**, – kalbėjo Mula Ali. – Ar tau tai ką nors reiškia?

Šamsis sudvejojo ir atsakė, kad ne.

Molėjus Ali prunkštelėjo.

– O Achmedui Slaviui reiškia.

– Mat kaip! – aiktelėjo Šamsis.

Mula Ali lėtai kinkavo galva, klastingai žvelgdamas į Chemsį.

– Supranti, ką sakau? – galiausiai paklausė jis. – Perrašyk visą straipsnį pažodžiui, užrašyk „Maroc–Presse" ir datą, o tuomet pridurk, ką žinai apie *region de Bou Anane*.

– Vargšas Slavis, – atsakė Šamsis.

– Galbūt dabar jis ne ten, – priminė jam Mula Ali.

Atėjo Machmūdas, nešinas milžinišku variniu padėklu su sidabriniu arbatiniu ir stiklinėmis. Tiedu išlindo iš kampo, kuriame kalbėjosi, ir Mula Ali numetė sulankstytą laikraštį, kurį laikė rankoje, kitiems dviem vaikinams. Jis atsisėdo ir ėmė pilstyti arbatą. Ši burbuliavo ir garavo, pasklido mėtų kvapas.

– Kuo tu vardu? – staiga paklausė jis Amaro.

Amaras pasisakė. Mula Ali kilsterėjo antakius.

– Fasis? – paklausė jis.

– Mano giminė visada gyveno Fese, – išdidžiai atsakė Amaras; jis pajuto, kad vaikinai vėl sužiuro į jį. Galbūt jie manė, kad jis *berrani*, prašalaitis.

* Bu Ananijos sritis. (Pranc.)

– Kurioje *haouma**? – Mula Ali dalijo arbatos stiklines.

– Kedano, žemiau Andalūzijos aikštės.

– Taip, taip.

Amaras laukė, kol šeimininkas, prieš ragaudamas arbatos, pasakys „*Bismillah***“, bet jis nesakė. Ir niekas kitas nesakė. Amaras paprastai sumurmėdavo maldelę panosėje, tad ji būdavo vos girdima, bet šįsyk, matydamas, kokie kiti aplaidūs, ją pasakė normaliu balsu. Lachsinas net atsigręžė į jį.

Vaikinas, kuris skaitė laikraštį, lėtai padėjo jį ir paėmė stiklinę. Jo veidas buvo įtemptas.

– Buboninis maras, – pasakė jis. – Kokia baisi liga. Žmonės sprogsta.

– *Eioua!* – pritarė Mula Ali, lyg sakytų: „Ar aš nesakiau“.

Lachsinas garsiai šliurptelėjo arbatos, apsilaižė lūpas ir pasakė:

– Lagzavis – tai yra Lazrakis – sako, kad Alžyre jis siauste siaučia.

– Tikriausiai perėjo sieną, – pratarė vaikinas.

– Gandai! – pyktelėjo Mula Ali, įtemptai žvelgdamas į Chemsį. – Apie Alžyrą nieko nežinome.

Šamsis pritariamai palinksėjo galva.

Jie toliau kalbėjosi apie tolimus miestus šalies pietuose, „lyg tos vietos būtų svarbios“, – pagalvojo Amaras. Jam buvo visiškai aišku, kad pokalbis sukasi apie svarbiausią dalyką, kurį jie visi supranta, bet stengiasi, kad jis nesuprastų. Išgėręs trečią stiklinę arbatos, jis atsistojo.

– Jau labai vėlu, – pasakė jis.

– Žinoma, nori važiuoti, – nusišypsojo Mula Ali. – Gerai. Bet nepamiršk mūsų. Kada nors dar užsuk, surengsim šventę, su muzika. Dabar žinosi, kur mūsų namai.

Lachsinas išsišiepė.

– Mūsų bičiulis Mula Ali groja fleita ir smuiku.

– O jei aš neklystu, mūsų bičiulis Lachsinas groja litriniu buteliu, – įgėlė Mula Ali. Vaikinai nusijuokė. – Ypač „Ait Souala rose“, – pridūrė jis.

* Miesto kvartalas. (Arab.)

** Dažnai įvairiomis progomis kartojama musulmoniškos maldos formulė, santrumpa.

– Bet fleita jis groja tikrai puikiai, – nenusileido Lachsinas. – Pagrok, – paragino jis.

Mula Ali gūžtelėjo pečiais.

– Amaras nori važiuoti. Kitą dieną. O Šamsis iš Mekneso atsigabens *oud*.

Šamsis droviai gynėsi grojąs prastai.

– O kuo tu groji? – paklausė Mula Ali Amaro, nesistodamas nuo suolelio, bet imdamas jį už rankos.

Amaras susigėdo.

– *Lirah*, trupučiuką.

– *Baz*! Nuostabu! Kai išeisiu į pensiją, galėsi groti vietoj manęs. Sudie. Išsigydyk kovos randus, – jis surimtėjo. – Ir daugiau neklaidžiok privačiais keliais, supratai? O jei būtum sutikęs ne mane? Jei būtum sutikęs Mesjė Diuraną ar Mesjė Blanšė? *Eioua!* Juk dabar nevažiuotum dviračiu namo, tiesa? – jis atsigręžė į vaikinus, tikėdamasis pritarimo. Jie nusišypsojo. Lachsinas širdingai pritarė „*Ay!*".

Amaras stovėjo, sukdamas galvą, ką pasakyti, kad pasirodytų nesąs nei kvailys, nei mažvaikis, kad puikiai supratęs, jog jų žodžiuose būta paslėptos prasmės, kurios jie jam neišdavę. Jis nusprendė, kad geriausia bus ir pačiam pasirodyti paslaptingam, kad jie pamanytų, jog galbūt jis juos ir supratęs, nepaisant jų apdairumo, bet ne taip, kad jiems pasirodytų, jog jis įsiskaudinęs dėl to, kad jie, tiesą sakant, tiesiog žaidžią vaikų žaidimus.

– Dėkui už pasitikėjimą, – iškilmingai pasakė jis Mula Ali.

Jam pasisekė; jis tai suprato iš Mulos Ali akių, nors tas nė raumenėlio nekrustelėjo. Galbūt kaip tik dėl to, kad jis nejudėjo; regis, akimirką sustingo, akys ir visas kūnas. Ir visi kiti, net jei vos akimirką. Bet tai akimirkai dar nepraėjus, Amaras tučtuojau griebė jautį už ragų. Jis ištiesė ranką ir tarė:

– Sudie.

Tuomet priėjo prie kiekvieno iš trijulės, o galiausiai prie Lachsino. Vėl linkterėjęs šeimininkui, jis nusigręžė ir išėjo pro duris. Kiek girdėjo, jam leidžiantis laiptais, niekas nepratarė nė žodžio.

Jis neabejojo, kad, jam nespėjus nuvažiuoti, kas nors pakvies jį sugrįžti; tiesiog neįtikėtina, kad pagaliau ištrūko. Jis skubiai užšoko ant dviračio ir ėmė iš visų jėgų minti nelygiu taku. Saulė dar buvo

gana aukštai; nebuvo taip vėlu, kaip jam pasirodė. Sodas švytėjo auksu; medžių kamienų šešėliai tiesiais juodais dryžiais raižė žemę. Šakose jam virš galvos cikados dar traukė savo giesmę, bet nebe taip stipriai kaip vidudienį. Jis mynė iš visų jėgų, kad kuo greičiau atsidurtų pagrindiniame kelyje. Ten, manė jis, būtų galima atsisakyti grįžti, jei Mula Ali atriaumotų jam įkandin savo motociklu. Kol privažiavo kelią, supluko ir uždusо, bet, nebelikus kupstų, grumstų ir nelygumų, ėmė minti ramiau ir lengviau. Pro šalį lėkė kas šimtą metrų įkasti stulpeliai; jis vėl pasijuto laimingas. Giliai širdyje liko šešėlių, neatsakytų klausimų, nesutvarkytų reikalų, ir jie skubūs, jų visur pilna, bet tą akimirką dabarties galia įstengė juos visus nuvyti ir užspeisti prie neišvengiamybės sienos.

9 skyrius

Saulė greitai leidosi iš neaiškios padėties dangaus skliaute apibrėžto Džebal Zerhuno tolio link; tamsios viršūnės lygumos pakraštyje priartėjo, ryškiai apšviestos iš užpakalio. Kažkur ten, kalnų širdyje, glaudėsi šventasis Mulai Idriso miestas, jo paties giminės pastatytas prieš daugelį šimtmečių, kai dar buvo gyvas Harunas er Rašidas. Kaip šis atrodo, jis žinojo iš atvirukų – lyg baltas audeklas, užtiestas ant įtvirtinimų ir apsuptas vešlių milžiniškų alyvmedžių girių, kurios slėniais ir šlaitais driekėsi į visas puses. Važiuodamas pro pirmuosius ūkelius, išsibarsčiusius miesto pakraštyje, jis dar vis švilpavo. Šlykštūs šuniūkščiai, taip mėgstami prancūzų, jam važiuojant pro šalį, įnirtingai skalydami lėkė jo link. Jis įsivaizdavo, kad jie prancūzai, mėgino juos suvažinėti, o pravažiavęs šaukdavo: „*Bonjour, monsieur!*“

Karščiu kvepiantis dienos oras užleido vietą brėkštančio vakaro orui, kuris leidosi nuo aukštumos priešais. Skirtumas kaip tarp riedulio ir skrendančių paukščių būrio, ar, pamanė jis, kaip tarp miego ir būdravimo. „Galbūt visą dieną miegojau“, – pajuokavo jis pats su savim. Joks sapnas negalėtų būti tokia nesąmonė, kaip ši diena; tai jau aišku. Bet kadangi dienos įvykiai tikrai nutiko, jam kėlė nerimą

galima jų reikšmė lemties vingiuose. Kodėl Alachas nutarė, kad jam reikia sutikti Muchamadą Lalamį, nusimaudžiusį upėje, ir kodėl Jis pakreipė jo dviratį į pasislėpusį Mulos Ali namą vaismedžių sode? Kadangi niekas visoje būtyje negali būti laikoma atsitiktinumu, tai turi reikšti, kad jo gyvenimui buvo lemta susikirsti su Muchamado ir Mulos Ali gyvenimu, o to jis visai netroško. Galbūt tinkamai pasimeldęs jis perkalbėtų Alachą pakreipti jo gyvenimo kelią taip, kad daugiau su jais susitikti netektų, su jais visais, įskaitant Lachsiną ir trijulę. Gyvenimą jam visada apsunkindavo jame pasirodę kiti žmonės. Bet tuomet į galvą šovė džiugi mintis, kad galbūt Alachas suteikė jam slaptos jėgos kaip tik tam, kad padėtų apsisaugoti nuo tų susidūrimų su kitais žmonėmis, kurie juk, šiaip ar taip, neišvengiami. Jei jis išmoktų ja kliautis, naudotis, kai prireikia, nejau nepajėgtų jų nugalėti? Jis ėmė svarstyti. Juk tikrai dėl to Alachas sukūrė Amarą kaip Amarą ir suteikė jam dovaną suprasti, kas yra kitų žmonių širdyje. Tik nelengva šią dovaną sustiprinti ir ja visiškai neabejoti, kaip vaikystėje elgdavosi su savo kūnu, kol kiti berniukai sėdėdavo klasėje; jis to pasiekdavo ne sąmoningai drausmindamasis (tik stebėdavo, kaip treniruojasi sportininkai, ir gailėdavo jų), bet priešingai – tiesiog leisdamas kūnui reikštis, užvaldyti ir vystytis taip, kaip šis nori.

Jis pramynė pro paskutines priemiesčio vilas su žalios vejos lopais, mažomis gatvelėmis, kuriomis greičiau pasieks jam reikalingą miesto pakraštį. Paskutinė atvira erdvė prieš patį miestą buvo botanikos sodas. Dalyje sklypo augo sodinukai, aptverti spygliuota viela; kitur – neprižiūrimi sąžalynai, išvagoti numintų takelių. Jei čia tykiai užklysi sutemus, kartais užtiksi neįtikėtinų vaizdų, nes tik čia miesto apylinkėse prancūzų vaikinai ir merginos rasdavo bent šiek tiek privatumo. Kelissyk Amaras užėjo poras, stipriai apsikabinusias gulinčias krūmuose, nepajuntančias praeivio ar tiesiog nekreipiančias į jį dėmesio. Jis niekaip nesuprato, kodėl jie nesibučiuoja ir nesimyli viešnamiuose. Merginos juk aiškiai dirba prostitutėmis, kodėl daugiau vaikštinėtų su vaikinais. Kodėl tuomet išeina iš viešnamių ir darbuojasi atvirame ore, kaip gyvuliai? Gal tuo metu užimti visi kambariai, o gal jos slapstosi nuo matronos, kad sau galėtų pasilikti visus pinigus ir jai nieko neatiduoti? O gal

jos – tiesiog piktos, bjaurios būtybės be jokios gėdos, kurių širdis įniršęs Alachas pavertė šunų širdimis? Šis nazariečių gyvenimo aspektas jį labiausiai sukrėsdavo, bet jam vis tiek patikdavo tyliai vaikštinėti takeliais, kol užtikdavo porelę, o tuomet, einant pro šalį, garsiai atsikosėti.

Kai pasiekė kitą sodo galą, pasuko ir kurį laiką kratėsi takeliu, kol jis pasidarė toks nelygus, kad teko nusėsti nuo dviračio ir eiti pėsčiomis. Nušokus nuo dviračio, virš galvos lyg sprogimas nugriaudė perkūnas; net žemė po kojomis sudrebėjo. Jis išsigandęs pakėlė galvą ir išvydo, kad iš pietų dangumi šliaužia didžiulė juoda užuolaida, sekanti jam įkandin; o milžiniškas debesis, panašus į kumštį, iš juodulio už nugaros išsikišo į giedrą dangų priekyje.

Nėra prasmės grįžti į kelią: bet kurią akimirką ims pilti lietus. Ore jau buvo justi jo kvapas. Jis vėl pakėlė akis. Keistas riebus debesis rangėsi kaip dūmų kamuolys. Priekyje stovėjo keli šiltnamiai, jei nepasitaikys prancūzų, ten jis ir prisiglaus. Bet koks čia dirbantis musulmonas tikrai jį įleis; nevalia nė pagalvoti, kad neduotum žmogui pasislėpti nuo audros. Jis mėgino eiti greičiau, bet su dviračiu tai buvo neįmanoma. Galiausiai pasiekė spragą vielos tvoroje. Greta jos arabiškai ir prancūziškai buvo kažkas parašyta; jis nusprendė, kad tai įspėjimas, draudžiantis įeiti. Bet kas blogiau, paklausė jis savęs, piktas žmogus ar dabar ore siaučiančios įniršusios dvasios? Atsakymas nekėlė abejonių. Galima išprotėti nuo menkiausio audros demono prisilietimo, o ore jų knibždėte knibžda. Kai nukrito pirmieji lašai, jis atrėmė dviratį į medį ir tekinas pasileido prie artimiausio šiltnamio durų. Šios buvo neužrakintos. Jis žengė vidun: tvankiame ore tvyrojo labai stiprus salsvas daržovių kvapas, o blėstanti šviesa pro dulkėtą stiklą atrodė sena, lyg čia būtų spindėjusi daug metų. Jis uždarė duris ir sustojo prie jų, žvelgdamas laukan. Tolėliau šalia kelio įžiūrėjo užpakalinį dviračio ratą, kyšantį iš už krūmo. Įdėmiai žvelgė į jį. Koks siaubas būtų, jeigu kas nors nulėktų su jo dviračiu, bet kai ėmė pilti taip, kad jis nieko nebeįžiūrėjo, tik vis temstančią košę už vandeniu srūvančio stiklo, suprato nekišiąs laukan nosies, kad ir kas nutiktų.

Šiltnamyje sutemo beveik kaip naktį. Jam atrodė, kad ant sprando jaučia drėgną karštą bežadžių augalų alsavimą, ir niekaip negalėjo

atsigręžti ar net pakreipti žvilgsnio į vieną ar kitą pusę. Virš galvos trankėsi griaustinis, o ant tūkstančio stiklo langelių pliaupė lietus. Netrukus vanduo ėmė srūti kiaurai ir tykšti ant grindų kažkur tamsoje už nugaros. Jis prisiglaudė kakta prie šalto stiklo ir laukė. Galbūt, jam įėjus, šiltnamyje kas nors buvo, pasislėpęs tarp augalų – prancūzas su pistoletu. Gal šią minutę nukreipia pistoletą į jį, tuojau prašneks, o kai Amaras apsigręš ar pravers duris, norėdamas sprukti, iššaus. Didžiausias kiekvieno Maroko prancūzo troškimas yra išžudyti kuo daugiau musulmonų. Bet po akimirkos jam toptelėjo, kad šiandien jį tikriausiai saugo Alacho palaiminimas. Pirma įveikė Muchamadą, paskui patyrė nuotykį su Mula Ali, kuris prasidėjo grėsmingai, bet baigėsi laimingai, o dabar jo žingsniai nukreipti į parką, kad rastų kur prisiglausti nuo lietaus. Jei būtų važiavęs toliau, būtų pakliuvęs į audrą. Kodėl dabar turėtų abejoti Alacho ketinimais ir toliau jį globoti, bent per dieną? „*Hamdoul'lah*“, – sukuždėjo jis.

O po akimirkos lietaus siautulys nurimo; jis tiesiog liovėsi, staiga, ir neliko nieko, tik menkas kapsėjimas nuo medžių.

Nė dabar neatsigręždamas, jis atidarė duris ir nubėgo takeliu. Buvo beveik sutemę, bet priekyje įžiūrėjo dviračio ratą. Jis skubiai nusivedė dviratį į sodo pakraštį ir pasuko į kelią. Tada užšoko, nepaisydamas šlapios sėdynės, ir pergalingai nuvažiavo į miestą.

Buvo malonu vakare važiuoti lygiu gatvių grindiniu. Krautuvių šviesos, atsispindinčios šlapiame šaligatvyje, atrodė dvigubai ryškesnės; šaligatviuose stumdėsi prancūzai ir žydai, daugiausia paaugliai, kurie susitikę ir prasilenkdami juokavo. Tokią valandą visi, kas tik pajėgia, išeina pasivaikščioti pirmyn atgal Poeimiro bulvaru, besidriekiančiu vos kelis kvartalus nuo Prancūzijos prospekto iki „Cafe de la Renaissance“. Gatvėje pagaliau pasidarė vėsiau negu namuose ir butuose.

Amaras suprato už nuomotą dviratį gausiąs milžinišką sąskaitą, nes mintyse sudėjo valandas, bet vis tiek buvo gaila jį grąžinti; tik iš baimės, kad uždarys krautuvėlę, jis dabar prisivertė pasukti į šalutinę gatvelę, čia prie savo krautuvės durų stovėjo prancūzas ir rūkė. Jis nusėdo ir nuvedė dviratį šaligatviu. Žmogus įtariai jį nužvelgė, nė žodžio netaręs paėmė dviratį ir ėmė kruopščiai apžiūrinėti. Neradęs jokios sulūžusios ar pamestos detales, jis nuvežė dviratį vidun

ir kreidos gabalu lentoje suskaičiavo, kiek Amaras jam skolingas. Pasibaisėjęs išgirsta suma, jis pamiršo, kaip pats buvo apskaičiavęs, todėl nesuprato, kodėl sumos skiriasi. Jam buvo aišku, kad žmogus jį mausto, bet verčiau primokėti negu veltis į ginčą, kuris baigsis niekur kitur, kaip tik *commissariat de police*. Jam buvo smalsu, ar Muchamadas grįžo su antruoju dviračiu, o jei taip, kaip už jį susimokėjo, bet net jei būtų mokėjęs to žmogaus kalbą, vis tiek būtų nusprendęs verčiau patylėti. Jis atrišo skepetą, suskaičiavo pinigus ir padavė žmogui; anas stebėjo jį su siutinama panieka, kurią tik iš dalies slėpė debesis dūmų, kylančių nuo jo lūpų kamputyje kabančios cigaretės. Tik išėjęs iš krautuvės, žingsniuodamas po medžiais, jis pajuto, kaip daužosi širdis, ir iš to suprato, kaip labai norėjo užvažiuoti prancūzui. Jis šyptelėjo; bent tos pagundos išvengė. Naujamiestyje tokių spąstų visur pilna. Jei į vienus neįkliuvai, tikriausiai įkliūsi į kitus. Juk ne veltui didžiausias ir grėsmingiausias pastatas Poeimiro bulvare buvo policijos nuovada, o aplink kvartalą visada driekėsi ilga visureigių ir patrulių mašinų su radiju eilė. Todėl geriausia visai čia nelįsti. Jei nekiši nosies iš medinos, esi daugiau ar mažiau saugus, bet čia, kad ir ką darytum, staiga gali sužinoti, jog tai draudžiama, o tai reiškia, kad mėnesiui kitam prapulsi, tuo metu gausi darbuotis keliuose ar kur nors akmens skaldykloje. O jei sykį taip nutiks, antrą kartą nutiks daug lengviau; byla visada nepalanki.

Artimiausia autobuso stotelė buvo ties kampu priešais policijos nuovadą. Laukdamas eilėje jis susidomėjęs stebėjo neįprastą vaizdą priešais pagrindinį įėjimą. Į nuovadą ir iš jos vaikščiojo kaip niekad daug žmonių su uniformomis ir be jų. Tačiau tarp jų trūko arabų vaikinų, kurie paprastai būriuodavosi prie durų; tai būdavo smulkūs (tai yra nepolitiniai) informantai ir pasiuntinukai, cigarečių iš juodosios rinkos ir kitų prekių tiekėjai policijai. Jis svarstė, kur jie dingo.

Kai pagaliau atvažiavo autobusas, jis atsistojo ant užpakalinės platformos. Kita stotelė buvo ties Prancūzijos prospekto ir Ketvirtojo šaulių pulko bulvaro sankryža. Iš čia slėnyje jau buvo matyti kai kurios Medinos šviesos. Jis stebėjo, kaip žmonės grūdasi į autobusą: berberas su šafrano spalvos turbanu elgėsi lyg niekada gyvenime neregėjęs autobuso, labai stora žydė su dviem mergytėmis, visos kalbasi ne arabiškai (išpuikėliai Malacho gyventojai kalbėjo šia

senovine kalba; musulmonai tam nepritarė, net laikė maišto apraiška), o ispaniškai, arabė su *haik**, Amaras tarėsi pažinęs prostitutę iš *quartier réservé***, ir keli prancūzai policininkai, iš kurių dviem teko kaboti ant turėklo lauke, nes toliau prasibrauti niekaip nepajėgė. Jis manė, kad autobusas toliau važiuos tiesiai Tazos keliu ir leisis nuo kalvos; bet jis pasuko kairėn Mulos Jusufo bulvaru.

– *Ah, khai*, kur važiuoja šis autobusas? – paklausė jis kalkėmis apsitaškiusio darbininko, kuris spaudėsi prie jo.

– Į Malachą, – atsakė žmogus.

– Bet į Malachą jau prieš tai nuvažiavo autobusas, – nustebo Amaras. – Šitas turėtų važiuoti į Bab Ftachą.

Žmogus pasuko galvą į vieną, tada į kitą pusę. Pro šalį lekiančio gatvės žibinto šviesoje Amaras akimirką įžiūrėjo jo veidą; jis būtų jį pavadinęs persigandusiu.

– *Skout*, – pusbalsiu atsakė darbininkas. – Į Bab Ftachą autobusai nevažiuoja. Tylėk.

10 skyrius

Amaras dvejojo. Jei žmogus sako tiesą, tuomet neverta išlipti ir grįžti iki sankryžos laukti tinkamo autobuso. Būtų greičiau važiuoti iki Komercijos aikštės prie Malacho, ten sėsti į autobusą, važiuojantį į Bū Džalūdą ir iki Bab Ftacho eiti pėsčiomis, be to, Tazos kelias eina už sienų, neapšviestu kaimu. Ten vaikščioti jis visai netroško: pakeliui daugybė medžių ir upokšnių, vietų, kur gausu piktųjų dvasių, *djenoun**** ir *affarit*****, nė neminint musulmonų plėšikų ir prancūzų policijos. Verčiau važiuoti šičia, nors paskui teks pereiti visą mediną.

Prieš autobusui įburzgiant į Komercijos aikštę, jis pastebėjo, kad ten dedasi kažkas neįprasta. Iš pradžių buvo sunku suprasti kas: daug šviesos, bet ta šviesa nuolat mirgėjo ir judėjo, todėl medžiai ir

* Marokietiška skraistė.
** Prastos reputacijos kvartalas. (Pranc.)
*** Demonas, piktoji dvasia. (Arab.)
**** Velnias, piktoji dvasia. (Arab.)

pastatai, regis, svyravo. O triukšmas buvo neatpažįstamas: į aikštę, regis, iš balkonų lakstė kurtinantys drioksėjimai – nepaliaujamai gaudžiančių beprasmių garsų samplaika, aidinti tarp sienų. Autobusui judant per atvirą žmonių knibždančią erdvę, garsas pakito, ir dabar jis išgirdo ir kitas pašėlusio bildesio vietas; kiekvienas garsiakalbis trenkė vis kitais garsais, o aparatai buvo tokie, kad garsai seniai nebebuvo panašūs į tai, kaip turėjo skambėti. Priešais „Apollon“ kino teatrą samba puikiausiai galėjo skambėti kaip skardos gabalai, iš didelio aukščio byrą ant metalinių grindų. Kampe tarp viešųjų tualetų ir policijos subkomisariato jaunuolio balsas, pasakojąs apie porceliano servizą, kurį buvo galima laimėti loterijoje, skambėjo kaip greitasis traukinys, važiuojąs per tiltą. Galbūt jaunuolis tai suprato, nes tą akimirką jis tik paprasčiausiai, skubiai kartojo vienintelį žodį *tombola**. Saldainių automatas, grojantis egiptietišką muziką, priminė kulkosvaidininkų treniruočių taikinį, o gėrimų baras, kurio darbuotojas pasirinko Salimo Hilalio įrašus, skleidė tokius garsus, kad jie nebūtų nustebinę, jei būtų sklidę iš itin žiaurios skerdyklos. Nes tai buvo *fechta*, keliaujanti mugė, kurios kiekviena pavėsinė turėjo atskirą gramofoną ir garsiakalbį, o kai kurioms taip pasisekė, kad gavo ir mikrofoną. Mugė atvyko iš Alžyro, įrangą buvo įsigijusi jau padėvėtą, mat pirkėjai teisingai nusprendė, kad nekritiška Maroko ir Alžyro dykumos pasienio miestelių publika – ten buvo ketinama keliauti – visai nepasipiktins apsilaupiusiais dažais, aprūdijusiomis skardomis ir užlopytais plakatais. Reikėjo tik kelti kuo daugiau triukšmo ir plieksti kuo stipresnėmis šviesomis. Buvo pasirūpinta ir vienu, ir kitu; šviesos plieskė ne šiaip sau ryškiai. Jos buvo taip sudėliotos, kad visos lemputės, sukrautos ant pavėsinių fasadų ir iškabinėtos medžių šakose, nuolat junginėjosi, lėtai, pastoviai, stambiomis grupėmis, nepriklausomomis viena nuo kitos; šitaip kruopščiai buvo stengiamasi sukelti pirma svaigulį, o paskui – euforiją.

Amaras išlipo iš autobuso, atidavė inspektoriui bilietą ir akimirką nejudėjo iš vietos, gerdamas į save šurmulį. Tuomet, jau mažumėlę įsijautęs, jis pasuko prie pavėsinės, kur keli jaunuoliai

* Loterija. (Arab.)

trankė pakylą milžinišku kūju. Nuo kiekvieno smūgio vertikalus raudonas žymeklis šaudavo aukštyn, matyt, rodydamas smūgio jėgą, o stambus žmogėnas pajuodusiais dantimis neskubėdamas vėl nustumdavo žymeklį iki nulio, šaukdamas arba „*Magnifique!*“, arba „*Allez, messieurs! Voyons, on est des enfants?*“*

Amaras nuklydo ten, kur didelė minia buvo apspitusi du legionierius, šaudančius į ilgą eilę baltų kartoninių antyčių, trūkčiojančių ir slenkančių priešais palmių ir minaretų panoramą. Čia susikirto du vienodai triukšmingi garsiakalbiai. Jis priėjo prie loterijos: iškėlęs mikrofoną, jaunuolis bliovė: „*...bolatombolatombolatombola...*“ Tarp žiūrovų jis pažino bernioką iš savo kvartalo. Jiedu išsišiepė kits kitam; nieko daugiau čia negalėjai padaryti. Tolėliau, ant pakylos, kažkoks beždžionė su dviejų dienų barzdele, raudono satino suknia ir ilgais kabančiais auskarais, susidėjęs rankas ant pakaušio, nevykusiai mėgino atlikti paprasčiausius *danse du ventre*** judesius. Jam iš dešinės sėdėjo mergina su prancūzų armijos kepuraite ir lengvosios kavalerijos uniforma, ji apsnūdusi mušė būgnelį ir bukai žvalgėsi miniai virš galvų į neregimus kalnus rytuose. Jam iš kairės stovėjo pusamžė moteris pilna burna spindinčių auksinių dantų, kuriais šypsojosi publikai, geležiniu balsu šaukdama į mikrofoną: „*Entrez, messieurs-dames! Le spectacle va commencer!*“***

Jo bičiulis atklydo ten pat ir dabar stovėjo greta Amaro. „*Hada el bourdel*“****, – suriko jis; Amaras rūsčiai linkterėjo galva. Pakyla buvo sukalta prie įėjimo į, jo nuomone, labai brangų keliaujantį viešnamį, ir dabar jis labai nustebo, išvydęs, kad bilietus perka ir kelios žydės.

Tada jis patraukė toliau, į kažkokią pašiūrę, priešais kurią ant aukšto pjedestalo trūkčiodamos sukosi trys mechaninės lėlės. Jos buvo vaikų dydžio ir aprengtos tikrais drabužiais. Amarui atrodė kažkaip keistai nešvanku padorią vilną, medvilnę ir odą vilkti ant šitų negyvų, tarškančių daiktų; jam tai kėlė pasipiktinimą. Jis stovėjo ir žiūrėjo į jų traukulius, vienu metu ir bjaurėdamasis, ir piktindamasis. Viena lėlė grojo smuiku ir žiojo bei čiaupė labai plačią

* Nuostabu! Drąsiau, ponai! Negi jūs kokie mažvaikiai? (Pranc.)
** Pilvo šokis. (Pranc.)
*** Užeikite, ponai ir ponios! Vaidinimas tuoj prasidės! (Pranc.)
**** Čia: viešnamis.

burną. Antroji be garso trankė skardinius cimbolus, ant ilgo kaklo sukiodama besmegenę galvą. Trečioji nuo klubų siūbavo pirmyn atgal, tampydama mažytį akordeoną. Mirgančioje šviesoje jų netvirti judesiai atrodė įtikimiau, bet sykiu visiškai nepriklausą tikrovės pasauliui, lyg lėlės būtų tikėtinos kito, visai įmanomo pasaulio gyventojos – pasaulio, kurio tyla būtų šis žvangantis triukšmo pragaras, o vidudienį ir vidunaktį apšviestų ta pati akinama šviesa, nemetanti jokio šešėlio. „*Le Musée des Marionnettes!* – šaukė prie durų arabų berniukas. – *Dix francs, messieurs! Dix francs, mesdames! Juj d'rial! Juj d'rial! Juj d'rial!*"*

Ilgokai pasvarstęs, kas nutiktų, jei kas nors jį pastebėtų einantį į tokią vietą, kadangi beveik visi vidun ir laukan vaikštą žmonės buvo kaimiečiai ir berberai, jis nusprendė, kad nebus nieko nepadoraus, jei jis nusipirks bilietą ir užeis. Muziejus buvo U raidės pavidalo koridorius, palei kurio vidinę sieną rikiavosi eilė stiklinių spintų. Jis buvo ryškiai apšviestas ir pilnas musulmonių, vos kikenančių ar iš juoko kone apimtų isterijos. Kodėl eksponatai joms atrodė tokie juokingi, jis niekaip nesuprato; jam jie buvo tik truputį linksmi. Visi jie pašaipiai vaizdavo musulmonų gyvenimo scenas: mokytojas su liniuote rankoje dėstė pamoką mažų berniukų klasei, falachas arė, girtuoklį išmetė iš baro. (Paskutinis eksponatas jam atrodė baisus jo tautos įžeidimas.) Scenose, taip džiuginančiose moteris, kad jos vos įstengė atsitraukti, buvo vaizduojamos musulmonės. Vienoje vyko šeimos drama: žmona sėdėjo su veidrodžiu vienoje rankoje ir botagu kitoje; jos vyras, suklupęs ant kelių, šveitė grindis. Moters galva kinkavo pirmyn atgal: ji pakeldavo veidrodį, pažvelgdavo į jį, o tuomet atsigręždavo į vyrą ir šniodavo jam botagu. Tą akimirką kaskart pasigirsdavo baltų ryšulių, susispietusių priešais stiklą, žviegimas. Kita scena vaizdavo autobuso vidų, kur vyras sėdėjo greta moters su *djellaba*. Čia ji nuleisdavo vieną šydo kraštą, atidengdama bjaurų veidą, ir vėl užsidengdavo kaip tik tada, kai vyras atgręždavo į ją galvą. Reginys buvo ne toks sudėtingas kaip pirmasis, bet kadangi buvo labai nepadorus, žiūrovės smaginosi ne mažiau. Amaras kurį

* Marionečių muziejus! Dešimt frankų, ponai! Dešimt frankų, ponios! (Pranc.) Dvi rialos! Dvi rialos! Dvi rialos! (Arab.)

laiką stovėjo, žiūrėjo ir galvojo: „Štai kaip nazariečiai gadina mūsų moteris, primoko jas elgtis kaip kekšes.“ Norėjo taip ir pasakyti, bet pagalvojęs, kad šitiek moterų atsigręš ir įsispoksos į jį, neišdrįso, todėl tik žengė lauk, nutaisęs kuo piktesnę pasišlykštėjimo išraišką.

„*...latombolatombo...*“ – skandavo loterijos jaunuolis. Kartais jis paimdavo žadintuvą, kartais didžiulę rubuilę lėlę, aprengtą rausvu satinu, kurios akys, susidomėjęs pastebėjo Amaras, atsimerkdavo ir užsimerkdavo, kai pakreipdavo ją pirmyn ar atgal. „Kaip karvės akys“, – pagalvojo jis ir susimąstė, kaip jos veikia, nors jam pačiam visai nepatiko, kad jį taip sudomino tokios vaikiškos paikystės. Jis neabejojo, kad kai musulmonai perims valdžią, jie visa tai uždraus. Bet kokią teisę turi prancūzai manyti, kad tokiomis nesąmonėmis galima pralinksminti marokiečius? Visai nesvarbu, kad jomis juos *tikrai* pralinksmina; jiems teks pasikeisti. Jis įsivaizdavo, kad prancūzai čia iš Naujamiesčio atvyksta ne eksponatų žiūrėti, bet smagintis, stebėdami į juos vėpsančius musulmonus. Ar aš kaltas, sakė Muchamadas Lalamis, kad marokiečiai asilai? Dėl to jis neklydo.

Amaras pasijuto minios nešamas prie ilgo prekystalio, kur buvo sudėti prizai. Ten gulėjo aliuminio virtuvės įrankių rinkiniai, nuo prekystalio karojo staltiesės ir skraistės, skėčiai, pakabinti už rankenų, ant dažyto kartono lakštų įmantriai sudėliotos dešimtys tušinukų, stalinės lempos su raudonomis lemputėmis, mirgančiomis kartu su visomis kitomis šviesomis, ir net radijukas, kuris, kaip retsykiais skelbdavo jaunuolis, atiteksiąs kaip ypatingas prizas tam, kuris laimingąjį skaičių ištrauks trissyk iš eilės. Amaras to nė neišgirdo, nes galvojo, kaip žmogui būtų gera savo kambaryje turėti radiją. Iki šiol juos buvo regėjęs tik kavinėse. „Už trisdešimt frankų, – šaukė jaunuolis, – galite laimėti šį nuostabų įrenginį.“ Tiek Amaras suprato, ir rizikuodamas būti žioplių išjuoktas (nes ką gali žinoti, kas tyko nazariečių pasaulyje) jis prasibrovė prie prekystalio ir ištiesė trisdešimt frankų. Žinoma, jis suklydo; iškart tai suprato iš jaunuolio išraiškos. „Galima traukti tik po vieną skaičių! – suriko jis miniai, lyg visi būtų taip pat suklydę. – Tik už dešimt frankų!“ Jis paėmė vieną monetą iš Amaro rankų. „*Messieurs-dames!* Šįsyk žaisime Monte Karlą! Žaidėjai patys pasirinks skaičius! Tik penki žaidėjai! Dar vienas?“ Kažkas tolimajame prekystalio gale pakėlė ranką; ten

dirbanti mergina paėmė monetą. „*Les numeros?*" Žaidėjai sušuko pasirinktus skaičius.

Vienintelis skaičius, kurį Amaras mokėjo taisyklingai ištarti, buvo *dix*. Jis aiškiai ištarė žodį; jaunuolis, regis, suprato, nusigręžė, pasuko prie sienos pritvirtintą skritulį ir prikišo prie jo mikrofoną, kad būtų girdėti, kaip metalinė rodyklė caksi į smaigus, žyminčius skaičius. Caksėjimas sulėtėjo, ratas sustojo, ir Amaras ne su džiaugsmu, o greičiau su siaubu išvydo, kad rodyklė neabejotinai nukrypo tiesiai į ploną geltoną skritulio plotelį, pažymėtą dešimtuoju numeriu. „*Numero dix!*" – abejingai sušuko jaunuolis. Mergina kitame gale ištiesė ranką ir, paėmusi keistą daiktą, švystelėjo jį pranešėjui. Krikščionys ir žydai, neabejotinai ir kai kurie musulmonai minioje pažino skudurinę lėlę, šmaikščiai vaizduojančią prancūzų jūreivį. Ji buvo pilvota, bjauriu išdažytu veidu, bet jos uniforma ir galvos apdangalas buvo pasiūti labai kruopščiai. Jaunuolis iškėlė ją, kad visi pasigėrėtų; tada padavė Amarui.

Amaras gerokai sutriko: jis nenorėjo to daikto priimti, bet žinojo, kad kitaip negalima. Jei jo atsisakys, žiopliai ims griausmingai kvatoti, garsiausiai tyčiosis musulmonai. Jis ištiesė ranką, stvėrė lėlę už kaklo ir, nekreipdamas dėmesio į jaunuolį, klausiantį, ar nenorįs rinktis dar vieno skaičiaus, ėmė brautis pro minią, kol išėjo iš jos. Akimirką sustojo palyginti tuščioje vietoje prie mokyklos įėjimo. Dabar reikia susirasti popierių, į kurį būtų galima suvynioti prizą; jis tikrai negali tiesiog šitaip neštis jo gatvėmis. Nusprendė nepagailėti pinigų laikraščiui; taip tikrai greičiausiai jį paslėps.

Paprastai abiejose aikštės pusėse stypsodavo du ar trys berniūkščiai, pardavinėjantys laikraščius, priešais didžiąją kavinę, kur autobusų vairuotojai paskubomis išgerdavo stiklinę kavos ar vyno. Jam žingsniuojant aikštės pakraščiu po medžiais, užgeso visos šviesos ir nutilo garsiakalbiai. Akimirką stojo visiška tyla ir tamsa, lyg milžino pūstelėjimas iš aukštybių, vienu mostu užgesinęs visas šviesas, būtų nupūtęs šalin ir visus žmones. Tuomet visuose pakampiuose kilo didžiulis šurmulys – tūkstantis ar daugiau žmonių vienu metu atsiduso. Net šiam garsui nuščiuvus, vis tiek nebegrįžo praėjusi akimirka; atrodė, kad atsidūrei kitame mieste. Dabar Amaras pastebėjo, kad iš tikrųjų nėra tamsu. Pro medžių lapiją virš galvos ryškiai

švietė žvaigždės, o tolimajame aikštės gale šen bei ten šmėsčiojo maisto prekystaliai, apšviesti blausios karbidinės lempos. Pasiekęs kitą pusę, jis sustojo ir sukluso, ar bekraščiame šurmulyje nepasigirs laikraščių pardavėjo šūksnis: „*Laa Viigiiie!*“, bet nepasigirdo. Į veidą dvelkiančiame vėjelyje jis pajuto sodrų drėgnos žemės ir degančio aliejaus dūmų kvapą iš dešimties tūkstančių virtuvių už netolimų Malacho sienų. Staiga pasijuto baisiai alkanas. Nusprendė dabar jau eiti namo, sėsti į pirmą autobusą, važiuojantį į Bab Bū Džalūdą. Vis tiek būtų negerai grįžti namo per daug vėlai: namiškiai gali įtarti, kad jis nebuvo darbe.

Jis vėl atsistojo ant užpakalinės platformos, o autobusas nudardėjo per tamsų Malachą. Važiuojant per Fesą–Džadydą, šviesos buvo daugiau, galbūt todėl, kad kavinių ir krautuvių savininkai spėjo išnešti žvakes, aliejines lempeles ir karbido skardines. Nemažai legionierių išlipo Bab Dekakene, ketindami praleisti vakarą Mulos Abdalos *quartier réservé*.

Kai autobusas pasiekė Bū Džalūdą, jis palaukė, kol visi išlips, o tada žengė į blausiai apšviestą saloną. Ant sėdynės gulėjo tai, ko jis ir ieškojo – laikraštis. Jis skubiai pačiupo jį, kol nepamatė vairuotojas. Vyniodamas lėlę, jis žengė po plačia vartų arka. Kitoje pusėje jį nemaloniai nustebino priešais išdygusi žmogysta, į kurią jis vos neatsitrenkė, stabdanti jį pakelta ranka. Jis pažino uniformuotą *mokhazni*.

– Kas čia? – *mokhazni* išplėšė ryšulį Amarui iš rankų ir nudrėskė popierių. Lėlė suglebo, pasvirusi į priekį ir atsirėmusi į jo ranką; jis iškėlė ją ir nukreipė prožektoriaus spindulį. Tuomet papurtė ją ir kruopščiai išspusčiojo pirštais visą kūną. Galiausiai niurgzdamas švystelėjo ją Amarui, o šis, tamsoje nerangus, išmetė ją.

– *Cirf halak*, – drėbtelėjo *mokhazni*, lyg Amaras būtų jį gaišinęs. – Dink iš čia, – ir grįžo į šešėlį.

– Šuns išpera, – iškošė Amaras, bet taip tyliai, kad jo žodžius nustelbtų praeivių balsai. Jis girdėjo, kad pastaruoju metu žmonėms taip nutinka, bet jo pasaulis buvo toks ankštas, net geografiškai, kad iki šiol nebuvo susidūręs su naujuoju budrumu. Jis pasuko kairėn, į dengtus Tala el Kabiros *souk**, lėlę dabar nešėsi už kojų ir taip

* Turgus. (Arab.)

susikaupęs į panosėje murmamą keiksmų seką stengėsi įpinti bent šiek tiek įvairovės, kad iš pradžių nė nepastebėjo, jog greta eina dar kažkas. Staiga pasuko galvą ir vieno mėsos prekystalio mirgančioje šviesoje pažino Mochtaro Benanio, su kuriuo dažnai žaisdavo futbolo aikštėje, vyresnįjį brolį.

– *Ah, sidi, labes? Chkhbarek?** – susigėdęs tarė jis, tikėdamasis, pirma, kad anas nenugirdo, kaip jis plūdosi panosėje, o antra, kad anas nepažvelgs žemyn ir nepamatys, kokią nesąmonę jis nešasi. Tuo pat metu nuojauta jam pakuždėjo, kad jei pasisveikinimas ir nenuskambėjo keistai, keista jau tai, kad anas apskritai su juo sveikinasi. Vyresnysis Benanis, kurio vardo jis nė nežinojo, neturėjo jokio pagrindo šitaip stabčioti Tala el Kabiroje ir šnekinti Amaro. Ligi šiol jie nė žodžiu nebuvo persimetę; kai šitas vaikinas ateidavo parsivesti broliuko iš futbolo aikštės, dažnai dėl to kildavo peštynės, ir Amaras vyresnįjį brolį prisiminė dėl to, kad jis ginčydamasis niekada nesikarščiuodavo ir nekeldavo balso. Dabar jis vėl išgirdo jo balsą ir akimirką nusistebėjo. Šis buvo sodrus, lyg nužvilgintas, nepanašus į jokį kitą kada nors girdėtą balsą, o jo goslumą dar labiau sustiprino vaikino gausiai vartojami egiptietiški žodžiai, o *qaf*** jis tarė tobulai. Vien tai Amarui atrodė tikras žygdarbis; kaip dauguma fasiečių, jis tos raidės ištarti nesugebėjo.

Amaras nebuvo analitiškas ar iškalbus, bet apskritai puikiai žinodavo, kodėl elgiasi taip, o ne kitaip. Jei šią akimirką jo kas nors būtų paklausęs, kodėl jis tiesiog nepasakė „*'Lah imsik bekhir*“*** ir nenuėjo savo keliais, būtų paaiškinęs, kad Benanio balsas jam buvo malonus, ir jis mielai jo klausėsi. Benanis savo ruožtu galbūt tai ir nujautė, nes atrodė nusiteikęs kalbėtis ilgai, tarp klausimų apie Amaro ir jo šeimos sveikatą nejučia pasiteiraudamas ir apie jo darbą ir apskritai nuotaiką.

– Ir pasaulį, – kelissyk per pokalbį pridūrė jis. Amaras puikiai suprato, kad jis kalba apie Maroko politinę padėtį, bet nė neketino išsiduoti supratęs, o anas, jo nuomone, to iš jo ir nesitikėjo.

* Sveikas, pone, kaip laikotės? (Arab.)

** Devyniolikta arabų abėcėlės raidė.

*** Tikiuosi, gerai gyveni. (Arab.)

– Kur eini? – galiausiai paklausė Benanis, atsistodamas patogiau ir nudelbdamas akis į Amaro ranką, kurią šis užsikišo kiek įmanoma giliau už nugaros.

– Namo, – Amaras taip pat nepastebimai kryptelėjo, kad lėlė liktų tamsoje už jo.

– Gal pavalgyk su mumis? Su keliais *drari** susitinku Nedžarine, eisim kur nors vakarienės.

Amaras kol kas apsimetė neišgirdęs klausimo.

– O Mochtaras? – paklausė jis. – Kur Mochtaras? Ar ir jis ateis?

Benanis niekinamai išsiviepė ir atsakė:

– Ne. Jis neateis. Jam reikia mokytis. Ten bus vyresni *drari*.

Jis mėgina mane pamaloninti, nusprendė Amaras. Juk žino, kad esu tokio pat amžiaus, kaip Mochtaras. Bet jam vis tiek buvo smalsu dėl ko, todėl taip ir stovėjo.

– Man reikia namo, – pasakė jis. Jei jo įtarimai pasitvirtins, dabar jį ims įkalbinėti, spausti ranką, timpčioti už rankovės ar atlapo.

Jis atspėjo: taip ir buvo, ir galiausiai jiedu lėtai patraukė nesibaigiančia tamsia gatve, žemyn nuo kalno, žemyn, žemyn, ir dabar jis neabejojo, kad Benanis ko nors aiškiai jo paprašys.

11 skyrius

Kavinė buvo tokia pat, kaip visos didelės medinos gatvių kavinės: plika ir nepatogi, stalai lingavo ant nevienodų kojų, o kėdės kėsinosi subyrėti nuo atsisėdusiojo svorio. Sienų tinkas atbulom rankom buvo nuterliotas rausvais ir mėlynais dažais, kad primintų marmurą; daug kur jis buvo suskilęs ir nutrupėjęs, ir pro jį švietė išorinės sienos dumblas.

Jie buvo šešiese. Atsinešė duonos ir alyvuogių, o dar užsisakė ant iešmų keptos ėrienos. Iš pradžių susėdo prie staliuko netoli *qaouaji* būdelės, kur degančios anglys retsykiais pažerdavo kibirkščių. Kai atnešė *qotbanne*** iešmus, jie visi kartu persikraustė į nedidelę

* Vaikiai. (Arab.)
** Ėrienos kebabai. (Arab.)

nišą gilumoje, kur nebuvo nei stalo, nei kėdžių – tik visos grindys ištiestos dembliais, jų juosta išmušta ir siena. Jie kaip tik tilpo į nišą, po du susėdo prie kiekvienos sienos, o per vidurį pasitiesė laikraštį.

Gėdinga lėlės jūreivio problema išsisprendė, kol Amaras buvo vienas su Benaniu. Laimei, Alachas lėmė, kad Benanis, leidžiantis nuo kalvos, užsimanė stabtelėti tualete; Amaras pasinaudojo proga ir švystelėjo ją į statinio stogo sijų tinklą, lėlė apsivertė ant vienos sijos ir ten įstrigo. Benanis, žinoma, buvo pastebėjęs, kad anas kažką nešasi, nes Amaras pajuto, kaip jis, išėjęs iš tualeto, paslapčia dirsčioja į vis dar už nugaros slepiamą jo ranką. Bet dabar tegu Benanis spėlioja, ką tik nori; jau nebesvarbu.

Kiti tikrai atrodė keleriais metais vyresni už Amarą, visiems buvo bent po septyniolika. Tačiau jie nuo pat pradžių su juo elgėsi mandagiai ir aiškiai stengėsi, kad jis pasijustų jaukiai – tik jiems ne visai pavyko, kadangi jis vis tiek tarp jų jautėsi nesavas, tačiau jų dėmesys jam buvo ir malonus, ir įtartinas. Greta atsisėdo Benanis ir šmaikštavo su juo; jis, regis, nusprendė tą vakarą imtis Amaro advokato vaidmens. Jei Amaras pasakydavo ką nors, kam kiti lyg ir neskubėdavo pritarti, jis arba užduodavo Amarui klausimų, kad šis tęstų ir paaiškintų plačiau, arba pats savaip jiems išaiškindavo jo žodžius. Nelaimei, taip, regis buvo lemta nutikti ne sykį ir ne du; nors jie visi suprato ir kalbėjo ta pačia tarme ir vartojo tuos pačius simbolius, atrodė, kad jie kilę iš skirtingų šalių.

Iš esmės juos skyrė nematomos vietos, į kurias gręžėsi kiekvieno iš jų širdys. Jie svajojo apie Kairą su nepriklausoma valdžia, kariuomene, laikraščiais ir kinu, o jis, atsigręžęs ton pačion pusėn, svajonėmis keliavo truputį toliau už Kairą, per Bachar al-Chamarą iki Mekos. Jie mąstė apie nuoskaudas, cenzūrą, peticijas ir reformas; jis, kaip visi dori musulmonai, išmaną savo tikėjimą, – apie lemtį ir dievišką teisingumą. Jei būdavo ištariamas žodis „nepriklausomybė“, jie regėjo musulmonų kareivių pulkus, žygiuojančius gatvėmis, kur visi užrašai – arabų rašmenimis, jie regėjo laukuose kylančias gamyklas ir elektrines; jis regėjo liepsnojančią padangę, keršto angelų sparnus ir visuotinį naikinimą. Benanis pamažu pajuto tokį milžinišką skirtumą ir paslapčia ėmė nerimauti. Tačiau jo darbas tą vakarą buvo ne mėginti suderinti tuodu požiūrius; jis siekė visai ko

kito. Žinojo, kad kiti seniai piktinasi, kam jis supažindinęs juos su šituo neišmanėliu, šituo nesuprantamu vakarykščio pasaulio šešėliu; jie manė, kad jis pats turėjęs juo pasirūpinti. Bet jis neabejojo, kad jo pareiga – vadovauti pokalbiui taip, kaip jam atrodo geriausia.

– *Yah*, Abdulkadyrai! – šūktelėjo jis. – Išgerkime „Coca-Cola".

Qaouaji atnešė butelį.

– Šalta? – paklausė Benanis.

– Hah! Ir dar kokia šalta, – atsakė *qaouaji*.

Benanis paėmė butelį ir pirmiausia pasiūlė Amarui.

– Išgerk, – paragino. Kai Amaras priglaudė butelį prie lupų, Benanis atsainiai jo paklausė. – Seniai žaidei futbolą?

Amaras nurijo gurkšnį ir atsakė, kad seniai.

– O maudeisi? – toliau klausinėjo Benanis.

– Šiandien, – atsakė Amaras, grąžindamas jam butelį.

– Daug žmonių Sidi Charazime? – pasiteiravo Benanis.

Amaras atsakė ten nebuvęs. Jis nusprendė atsilošti ir mėgautis. Kiti išsidavė, staiga nuščiuvę ir sužiurę į jį. Jis nieko jiems nepasakys, tik tai, ko Benanis jo tiesiai klaus, o tada suklaidins jį, sakydamas tiesą. Negali būti nieko bjauresnio, nes jis visada painioja tiesą ir melą, visas žaidimas ir yra atskirti viena nuo kito. Buvo savaime aišku, kad tam tikra dalimi kiekvieno žmogaus žodžių tikėti negalima. Jei jis kalbės vien gryniausią tiesą, sakė sau Amaras, tikrai įgis pranašumą prieš Benanį, nes anas būtinai kai kuo abejos.

Kaip jis ir nuspėjo, atsainus pokalbis netruko virsti tardymu: Benanis pirmiausia prarado pranašumą, o paskui, bent iš dalies, ir savitvardą.

– Ak, tai buvai Ain Malkoje. Supratau.

– Taip.

– O tada grįžai.

Amaras nustebęs pažvelgė į jį.

– Taip.

– Kai susitikome, ėjai kaip tik iš ten?

– Ne. Buvau *fechta*.

– Bet ji prasidėjo tik aštuntą, – kaltinamai pareiškė Benanis.

– Nežinau. Ilgai ten nebuvau.

– Tikriausiai užtrukai Ain Malkoje.

– Nelabai. Kai išvykau, saulė dar buvo aukštai.

Benanis gurkštelėjo „Coca-Cola“ ir padavė butelį vaikinui dešinėje. Tuomet valandžiukę švilpiniavo, lyg tokia pertraukėlė pajėgtų suteikti pokalbiui natūralumo.

– Pakeliui tikriausiai stabtelėjai nusnūsti, – galiausiai tarė jis.

Amaras nusijuokė.

– Ne. Ieškojau, kur prigulti, bet neradau. Netyčia užklydau į kažkieno sodą.

– Ai! Tai pavojinga. Dabar prancūzai greiti šaudyti.

Jei jis meluotų ir apsimestų nieko nesutikęs ir nematęs, jie įsitikintų, kad jis supranta daugiau negu iš tikrųjų. Svarbiausia – nepasirodyti pastebėjus, kad Mula Ali kuo nors nepaprastas.

– Sodas buvo ne prancūzo. Jis priklauso musulmonui.

– Musulmonui? – nustebęs pakartojo Benanis. – Ain Malkos kelyje?

– Žinai, tokiam musulmonui su motociklu. Kažkokiam Mulai. Praplikęs, krypuoja kaip pelėda.

Vienas vaikinas nusijuokė. Benanis susierzinęs krūptelėjo, bet galvos nepasuko. Jis užsimerkė, lyg mėgintų prisiminti apibūdintąjį žmogų.

– Kažkoks Mula, – pakartojo Amaras.

Benanis papurtė galvą.

– Nepažįstu tokio, – netvirtai atsakė jis.

– Jis gyvena sename name.

– Su šeima?

– Nežinau.

– Buvai viduje?

– Ak, taip. Jis pakvietė mane užeiti... Klausyk, – staiga pareiškė Amaras. – Jei tau taip rūpi, kas ten buvo ir ką veikė, gal eik ir paklausk jo paties?

– Kam, man? – aiktelėjo Benanis. – Aš jo nepažįstu. Kodėl turėčiau pažinoti?

– *Khlass!** – atlaidžiai šyptelėjo Amaras. – Pažįsti jį geriau už mane, – ir dar drąsiau pridūrė. – Ir šįvakar buvai su juo susitikęs.

* Viskas, galas. (Arab.)

Kiti akimirksniu pasitempė. Amaras džiūgavo. Jis nusprendė pamėginti įvesti pokalbyje tvarką.

– Nieko negaliu tau papasakoti apie tavo bičiulį, nes jo nepažįstu. Bet tu nieko ir nenori apie jį išgirsti. Kažką nori sužinoti apie mane. *Zduq*, tai manęs ir klausinėk.

– Nepyk, – pasakė Benanis. Amaras nusijuokė. – Čia visi savi. Koks skirtumas, į kieno sodą užklydai? Jis nebuvo prancūzas ir tavęs nenušovė. Tai ir svarbiausia.

Lyg Amaras nė žodžio nebūtų prataręs; jis suprato, kad jie nesakys jam tiesos, ir pasvarstė, ar jam pačiam labiau vertėtų toliau kalbėti jiems tiesą, ar verčiau liautis ir imti žaisti pagal jų taisykles. Nusprendė dar kurį laiką tęsti.

– Iš pradžių pamaniau, kad mane užkalbinai dėl to, kad nugirdai, ką sakiau Taloje, kai kalbėjausi su savim.

– O buvo dėl ko užkalbinti? – paklausė Benanis.

Tai jis tikrai nugirdo, pagalvojo Amaras, dar labiau patenkintas, kad tai išsiaiškino.

– Galbūt, – atsakė jis.

– *Enta hmuq bzef**, – pasišlykštėjo Benanis. – Pamišėli tu.

Vienas vaikinas kažką kuždėjo kitam į ausį. Tasai, raudoniausių spuogų išmuštu veidu, staiga prašneko:

– Sakai, iš pradžių taip pamanei. Bet ką manai dabar?

Benanis piktai dėbtelėjo į jį; Amaras drįso spėti, kad turbūt dėl to, jog pats nesugalvojo to paklausti. Jis apsidairė po kavinę. Ji buvo tuščia. *Qaouaji* uždarė duris ir užsnūdo priešais jas. Jis pažvelgė į penkių vyresnių vaikinų veidus ir neišvydo nė vieno draugiško.

– *El hassil***, – lėtai pratarė jis. – Pats nežinau, ką manyti.

Dabar tiesos sakyti nebegalėjo; nė kalbos apie tai negalėjo būti, nes jis kuo aiškiausiai pamatė ne tik tai, kad Mula Ali atsiuntė Benanį jo patikrinti – liepė jam tai padaryti taip, kaip policija; tai yra neišduodant nieko iš savo pusės ir naudojantis bet kokiomis priemonėmis, kurios tik padėtų išgauti informaciją. Benanis savo vaidmens ėmėsi per daug šiurkščiai, kad galėtum tuo suabejoti.

* Pamišėli tu. (Arab.)

** Gyvatė (keiksmažodis). (Arab.)

Tikriausiai labiau už viską Mula Ali rūpi, ką jis išgirdo tame sodo name, kiek jis suprato ir nuspėjo ir ar mokės laikyti liežuvį už dantų.

Nedaug jiems pasakė, nusprendė jis, bet galbūt reikėjo visai nieko nesakyti. Jis pažvelgė į savo rankas, pamatė puodžiaus dovanotą žiedą ir prisiminė jo įspėjimą. Visai galimas daiktas, kad tie patys *drari*, dabar sėdintys čia su juo, nudūrė ar nušovė *assas** ar *mokhazni*; ką gali žinoti.

Jie vis dar klausiamai žvelgė į jį.

– *El hassil*, – pakartojo jis. Nieko nebus; naivuoliu neapsimesi. – Manau, kad suprantat, jog mano širdis linksta ten, kur ir jūsų.

Benanis susiraukė, bet Amaras pastebėjo, kad atsakymas jam patiko.

– Mums rūpi ir tavo galva, – pasakė jis. – Jei neturi galvos ant pečių, iš širdies jokios naudos. O tavo galva ne kažin ko verta. Bet dabar, – jis įbedė žvilgsnį į Amarą, – privalėsi turėti galvą ant pečių, supratai?

Jis puikiai suprato. Benanis sako, kad netyčia užklupęs Mula Ali, jis neišvengiamai su juo susijęs; niekaip neapsimesi, kad jie nebuvo susitikę.

– Galvą turiu, o liežuvio – ne, – atsakė jis.

Benanis nusijuokė.

– Žinau, žinau. Visi taip sako. Bet po penkių minučių *commissariat* įsitaiso tokį liežuvį, kad tas nusidriekia nuo Bab Machruko iki Bab Ftecho. Kol pakliūsi į *commissariat*, naudokis galva. Tik ten atsidūręs, sužinosi, ko verta tavo širdis, ir kas tau svarbiau – savas kailis ar Sultono pasitikėjimas.

Benanis įdėmiai žvelgė į jį, tikriausiai Amaro veide mėgindamas įžiūrėti, kokį poveikį jam padarė žodžiai. Dabar, regis, ne metas prisiminti, ką sakė Muchamadas Lalamis: „Sultonas niekada negrįš, o partija nenori jo sugrąžinti", bet žodžiai vis tiek suskambo jo galvoje, o išsyk po to Muchamadas pridūrė: „Kuo dėta partija, kad visi marokiečiai – asilai?" Benanis laiko jį asilu, net liepia tokiu būti. Jei apskritai pajėgs susikalbėti su šitais žmonėmis, tai tik remdamasis tuo melu. Jis lėtai linkterėjo galva, lyg mąstydamas apie didžią Benanio išmintį.

* Policininkas (žargonas). (Arab.)

– Mes taviškiai, – pasakė Benanis, pasilenkęs vyniodamas į laikraštį maisto atliekas, – bet turi įrodyti, kad sugebi būti mūsiškis.

Kaip nepasisekė, pagalvojo Amaras. Jis tokių saviškių visai netrokšta.

– *B'cif*, – atsakė jis, – žinoma.

Jis pažvelgė į juos. Tasai spuoguotasis save aiškiai laiko Benanio parankiniu, pageltęs nuodvasa su storais akiniais, storulis, iš pažiūros niekada nenueinąs toliau negu nuo Kaisarijos iki Atarino medersos, aukštas negras, kurį prisiminė matęs savivaldybės baseine Naujamiestyje.

Benanis vėl išsitiesė, rankoje laikydamas sulankstytą popierių.

– *Rhaddi noud el haraj men deba chouich*, – padeklamavo jis. – Šįsyk laukia karas, o ne žaidimas.

Amarą nežinia ko nukrėtė jauduliukas.

– Ar žinai, kas nutiko? – tęsė Benanis staiga pavojingai užsiplieskusiomis akimis. – Šįvakar už Bab Ftacho nakvoja penki tūkstančiai partizanų. Žinojai?

Dabar Amarui ėmė daužytis širdis, o akys išsipūtė.

– Ką? – aiktelėjo jis.

– Kokia čia paslaptis, – niūriai atsakė Benanis. Jis šūktelėjo *qauoaji*, šis apsnūdęs pakilo ir atsvirduliavo pas juos.

– Mes jau eisim, – pasakė jam Benanis. *Qaouaji* vėl nukulniavo prie durų, atidarė jas ir dirstelėjo laukan. Tuomet uždarė duris. Kiti keturi pakilo, iškilmingai paspaudė rankas Amarui ir Benaniui, ir nuėjo prie durų; *qaouaji* juos išleido. Benanis liko sėdėti, tyliai nudelbęs akis į demblį ant grindų, o Amaras, nesuprasdamas, ar audiencija jau baigėsi, taip pat sėdėjo, kol anas, kuris iš atsargumo palaukė, kol išsiskirstys išėjusieji, pagaliau atsistojo.

– Šįvakar verčiau nekišk nosies iš už sienų, – pasakė jis, – kitaip gali labai ilgai nebepamatyti savo šeimos. Aš palydėsiu tave namo.

Amaras mandagiai atsikalbinėjo, nors žinojo, kad Benanis taip nusprendė, rūpindamasis jo saugumu.

– *Yallah*, – tęsė Benanis, nekreipdamas į jį dėmesio. – Eime.

Jis sumokėjo *qaouaji*, tarstelėjo jam kelis žodžius, ir jiedu žengė į gatvę. Medinos arkų šviesos kabėjo taip retai, kad tik nuėję gerą galą jie suprato, ar elektra dar dingusi. Ji buvo dingusi, bet Benanis

turėjo žibintuvėlį, kurį retsykiais įžiebdavo. Vėjas buvo drėgnas, o dangus dar apsiniaukęs. Kol kas nesutiko nė vieno praeivio.

– Tuoj lis, – pasakė Benanis.

– Taip.

– Bet neilgai. Tokiu metų laiku ilgai nelyja.

Amarui atrodė, kad tuščia apie tai kalbėti. Tik Alachas žino, ar lis ir ar ilgai. Tačiau jis prikando liežuvį ir toliau ėjo greta Benanio. Kai priėjo jo skersgatvį, Amaras tarė:

– Čia mano *derb**, – ir tuojau padėkojo jam beigi palinkėjo labos nakties. Bet Benanis, matyt, norėjo tiksliai sužinoti, kur Amaras gyvena.

– Palydėsiu iki namų, – atsakė jis. – Nesunku.

– Tau teks taip toli grįžti. Kito išėjimo nėra, – įspėjo Amaras.

– Nieko tokio.

Net kai Amaras pabeldė į duris, Benanis nesitraukė nuo jo. Jis stovėjo prie sienos, kur jo nepamatys tas, kas atidarys Amarui duris. Amaro tėvas šūktelėjo: „*Chkoun?***“, o paskui, ilgai pasibaladojęs ir paskimbčiojęs raktais, atvėrė duris, ranka su raktu nuo vėjo pridengdamas žvakę. Išvydęs Amarą ir pajutęs, kad su juo yra dar kažkas, jis pakėlė žvakę ir ištiesė ją pirmyn, mėgindamas įžiūrėti kuo toliau.

– Kur buvai? – piktai paklausė jis. – Kas čia su tavim?

Amaras nepajėgė atsakyti. Benanis, įsitikinęs, kad nebuvo nuvestas klaidingu adresu ir aiškiai matydamas, kad senis – tikrai Amaro tėvas, spruko į naktį, palikęs Amarą kapstytis vieną. Bent sykį Si Drisui buvo didesnis palengvėjimas išvysti sūnų, negu pikta, kam teko jo laukti.

– *Hamdoul'lah*, – kelissyk pakartojo jis, užšaudamas duris ir tipendamas per kiemą nusiplauti rankų kibire prie šulinio. Pabaidyti iš miegų, sukirdo ir supleveno karveliai.

Amaras labiausiai trośko skubiai užlipti laiptais, kol senis dar geros nuotaikos. Jis sustojo, pabučiavo tėvo *gandoura* rankovę, sumurmėjo „Labanakt“ ir ėmė kopti laiptais.

– Pala, – tarė Si Drisas. Amarui net širdis į kulnus nusirito.

* Skersgatvis. (Arab.)

** Kas ten? (Arab.)

Po minutėlės abu sykiu kopė laiptais, senis ėjo pirmas, nešinas žvake, o Amaras jam iš paskos. Kai pasiekė antro maršo viršų, Si Drisas uždusęs įsikibo Amarui už parankės. Savo kambaryje Amaras pritvirtino žvakę prie grindų, ir jiedu susėdo ant čiužinio.

Tėvas pasilenkė, kad geriau jį matytų.

– *Yah latif!** Kas tavo veidui? – aiktelėjo jis. – Atrodo kaip supuvęs persikas. Kas nutiko? Kas tave primušė?

– Toks vienas, – tyliai atsakė Amaras. Jis manė, kad tėvas daugiau neklausinės, taip ir buvo. Senis tik gailiai atsiduso:

– Ko tu pešiesi?

Klausimo, kurio Amaras tikėjosi: „Kur tu buvai?“ – jis neištarė. Tik valandžiukę patylėjęs, tėvas paklausė:

– Ką nors matei?

Bausmė atšaukta. Amaras priblokštas.

– Ne, – netvirtai atsakė jis.

– Rytoj, *incha'Allah*, turėsime keltis labai anksti ir prisipirkti, ko tik pajėgsime. Kas žino, kada prasidės? Namie nieko neturim. Si Abderachmanas parduos man penkiasdešimt kilogramų miltų. Tas tai tikrai. Visa kita – Alacho rankose.

– Taip, – atsakė Amaras. Nežinojo, ką dar pasakyti.

Senis kinkavo galva.

– Šįsyk bus labai baisu. Prancūzai atsiuntė berberus prieš mus kariauti. Te gelbsti mus Alachas. Kas žino, kas mūsų laukia? Medinoje nėra nė vieno ginklo; jie tuo pasirūpino.

Amaras netvirtais žodžiais guodė tėvą, slapta stebėdamasis, kad Si Drisas pagaliau prašneko apie politiką taip rimtai, ir pabūgęs, kad ramybė, kuri jam visada atrodė nepajudinama, dabar suguro.

– Pamiegok mažumėlę, – pagaliau pratarė tėvas. – Rytoj laukia darbas.

Kai jis išėjo, Amaras atsimerkęs gulėjo ir žvelgė į tuščią naktį. Prasidėjo lengvas lietutis; be šio švelnaus garso, buvo girdėti vien tyla.

* Ištiktukas: „O Dieve!“ (Arab.)

12 skyrius

Kita diena buvo ne tokia, kokios baiminosi Si Drisas. Berberų daliniai už Bab Ftacho nepajudėjo, tik patogiau įsikūrė savo laikinuose būstuose. Rytą švelniai nulijo, bet vidudienį staiga išsigiedrijo, ir nuo virš miesto kylančios miglos uždangos šviesa pasidarė skaudi. Amaras su tėvu išėjo auštant, palikę Mustafą namie su moterimis, ir parnešė miltų iš Si Abderachmano namų, kurie buvo netoliese. Tuomet išnaršė visą mediną, ieškodami cukraus, avinžirnių, žvakių ir avižų. Beveik visos krautuvės buvo užkaltos, o tose, kurios veikė, būreliai susijaudinusių vyrų įkalbinėjimais, grasinimais ir maldavimais mėgino gauti maisto už padorią kainą. Maisto buvo, bet tie keli krautuvininkai, turėję drąsos atsidaryti (nes pasigirdo pranešimų, kad po miesto centrą klaidžiojantys jaunų plėšikų būriai niokoja krautuves), tikėjosi iš savo drąsos greitai pasipelnyti. Miesto gatvėmis žingsniavo pulkai paniurėlių prancūzų policininkų, šaltai žvelgiančių tiesiai priešais save. Nebuvo matyti vaikų, krito į akis ir tai, kad dingo jauni vyrai.

Į darbą Amaras pavėlavo vos valandą. Puodžius, kaip visada, tupėjo savo terasoje, bet nebuvo matyti jo prekių; visi vandens ąsočiai, dubenys ir lėkštės buvo sukrautos pašiūrės viduje. Virš dumblo trobelių kaimelio apačioje tvyrojo neįprasta tyla, dūmai kilo vos iš keleto krosnių.

– *Sbalkheir**, – tarė puodžius, liūdnai pakėlęs į jį akis. – Išsigandau, kad jie tave pagavo.

Amaras nusijuokė.

– *Sbalkheir*, – atsakė jis. Akimirką jis dvejojo, ar Saidas turėjo galvoje prancūzus, ar *Istiqlal*, paskui abejonė ir jam pačiam pasirodė absurdiška; jis tikrai galėjo kalbėti tik apie prancūzus. – Ne, turėjau daug kuo padėti tėvui, – atsakė jis, tikėdamasis, kad puodžiui to pakaks, ir jis daugiau nebeklausinės.

– Nesvarbu, – atsakė anas, pirštais kedendamas barzdą. – Vis tiek ketinu užsidaryti, kol *jie*, – jis mostelėjo galva į Bab Ftachą, – grįš, iš kur atėję. Alachai! Ten jų visas miestas. Tai tik pradžia. Šįvakar

* Labas rytas. (Arab.)

atvyks dar daugiau, jie užtvers Bab Gisą ir visus kitus vartus. Čia jie surikiuoti pirmiausia, nes vyksta avių turgus. Liko tik keturios dienos iki Ido.

Amaras net aptirpo. Jei tai tiesa, tuomet namuose šiemet jie tikrai negalės paaukoti avies, nes visi pinigai išleisti gėrybėms, kurias jiedu su tėvu šiandien partempė namo. Jis buvo pamiršęs, kad liko taip nedaug laiko; kažkodėl tikėjosi, kad nuo dabar iki šventės dar kaip nors pavyks sutaupyti pinigų ir nusipirkti avį, tegu ir nedidukę. Visai neturėti avies buvo baisiausia gėda, jo šeimai dar niekada neteko tokios patirti.

– Keturios dienos, – liūdnai pratarė jis. Šiltas lietus staiga sustiprėjo ir stogo dumblu aptaškė jiems kojas. Jiedu prigludo prie sienos.

– Bet daugybė kvailių vis tiek perka avis, – tęsė Saidas. – Bus blogai. Pala, dar pamatysi. Mano *derb* šįryt sumušė senį, kuris namo vedėsi avį. Ir avį sumušė, ir abu paliko riogsoti prie sienos, – prisiminęs jis išsišiepė. Amaras klausėsi ir netikėjo savo ausimis.

– O ką daugiau darysi, – tęsė Saidas. – Kaip galima švęsti, kai Sultonas įkalintas vidury vandenyno?

– Bet juk nuodėmė nešvęsti Id al Kabiro, – lėtai pratarė Amaras. – Kas svarbiau, Sultonas ar islamas?

Puodžius dėbtelėjo į jį.

– Nuodėmė! Nuodėmė! – užriko jis. – Ar gali būti didesnė nuodėmė, negu gyventi be savo Sultono? Kaip šunims? Kaip netikėliams, *kaffirine*? Sakau tau, nuodėmių nebėra! Nesvarbu, kas ką dabar daro. Galas nuodėmėms!

Amaras paslapčia jam pritarė, bet mieliau būtų pats visa tai pasakęs. Iš Saido lūpų tai skambėjo mažumėlę paikai. Jis per senas taip galvoti, pamanė Amaras.

Saidas įsijautė; jo veidas dabar pasidarė visai nedraugiškas. Jis, regis, įsivaizdavo ginčijąsis su Amaru.

– Šiaip ar taip, – niurnėjo jis, – tavęs man čia nereikia. Kitus jau atleidau. Man nieko nereikia. Kas gi dabar pirks ąsočius?

Amaras prisiminė pinigus, kuriuos puodžius buvo jam skolingas. Nedaug, bet vis šis tas.

– O paskui? – paklausė jis.

– Paskui sugrįžk. Jei dar bus paskui, – pridūrė jis, kandžiai nusijuokdamas.

– Tuomet ir atsiskaitysim, Si Saidai, – Amaras svajingai pažvelgė į jį; tai buvo švelnus, pasalūniškas žvilgsnis, skirtas klastai pridengti, bet kiekvienas fasietis puikiai jį atpažino. Puodžius pašoko ant kojų ir ėmė raustis kišenėje.

– Ne! – užriko jis, tiesdamas banknotus. – Aš taip nesielgiu. Še.

Amaras nepatenkintas paėmė pinigus. Atidėdamas skolą, jis tikėjosi dviejų dalykų: pakilti Saido akyse, o atėjus metui atsiskaityti, galbūt ir išlošti, jei Saidas netyčia pamirštų tikslią sumą.

– Labai gerai, – dvejodamas atsakė jis ir susikišo pinigus kišenėn. – Aš retsykiais užbėgsiu jūsų aplankyti.

– *Ouakha*, – be džiaugsmo atsakė Saidas. O kai Amaras pajudėjo, įkandin šūktelėjo, galbūt prisiminęs pelną, bernioko atneštą jo verslui, ir pamanęs, kad buvo jam per daug šiurkštus.

– Atėjo juodos dienos, Si Amarai. Mes visi nelaimingi. Kalbam nepagalvoję.

Amaras atsigręžė, prisiartino prie žmogaus ir atsiklaupęs pabučiavo jo *djellaba* rankovę.

– Sudie, meistre.

Puodžius nusiminęs pažvelgė į jį ir pakėlė ant kojų.

– Sudie, – atsakė jis.

Tad dabar jis vėl laisvas, pagalvojo Amaras, grįždamas atgal drėgnomis gatvėmis. Viena vertus, jis džiaugėsi, kad pasaulis atsivėrė, kad vėl gali nutikti bet kas; bet sykiu jam patiko dirbant pas Saidą jį lydėjęs jausmas, kad kaupia galią ir prestižą, kad kažko siekia. Dabar viskas sugriauta vienu smūgiu. Bet niekam nevalia skųstis, kai ateina tai, kas neišvengiama.

Siaura gatvele praturseno eilė asiliukų išsipūtusiais smėlio pilnais balnakrepšiais. „*Balek, balek**“, – skandavo jiems įkandin žengiantis žmogus. Ant galvos jis buvo lyg *djellaba* užsimaukšlinęs perrėžtą cukraus maišą, kad nelytų į veidą. Jam praėjus, Amaras nežinia kodėl pažvelgė žemyn. Ten, tiesiai jam po kojų, purve gulėjo dvidešimties rialų moneta. Jis mitriai pasilenkė ir pakėlė ją, murmėdamas: „*Bismil'lah ala maketseb Allah.*“** Ir staiga prisiminė

* Atsargiai. (Arab.)

** Padėkos maldelė Alachui.

panašų įvykį, nutikusį seniai, kai dirbo plytų gamykloje Tazos kelyje. Tuomet jis gatvėje, niekieno nepastebėtas, aptiko daugiau kaip šimtą rialų. Kadangi ėjo į darbą, pinigus nunešė tiesiai savo meistrui. Žmogus užsiuto, šveitė pinigus ant žemės, skėlė jam į veidą, iš netikėtumo skaudėjo dar labiau. „Ar čia tavo pinigai?“ – paklausė žmogus. Amaras atsakė, kad ne. „Tuomet kodėl juos paėmei? Kai kitą sykį ką nors rasi gatvėje, palik ir eik sau.“ Tuomet žmogus nusiuntė berniuką į Amaro namus atvesti jo tėvo. Kai atėjo Si Drisas, meistras padavė jam pinigus ir patarė prilupti sūnų, bet Si Drisas nepaklausė žmogaus patarimo ir švelniai parsivedė Amarą namo, aiškindamas, kad žmogus sako tiesą apie pinigus, bet klysta, trokšdamas Amarą nubausti, ir kad surasiąs jam kitą meistrą. Po kelių dienų tėvas įtaisė jį pas batsiuvį Šeratine. Kiek sykių, svarstė jis, tėvas ėjo pas darbdavius priekaištauti, kam šie neteisingai elgiasi su jo sūnumi? Tikrai daugybę; Si Drisas nepakęsdavo nė menkiausio priešgyniavimo savajai musulmonų teisingumo kodekso sampratai, ir labiausiai už tai Amaras karštai, nepaliaujamai jį mylėjo. Už teisingumo vartų tveria laukiniai, *kaffirine*, žvėrys.

Kai grįžo namo, ten rado tėvą ir Mustafą, tykiai susėdusius kambaryje greta kiemo, laukiančius, kol mama su Halima kampe paruoš arbatos. Tėvas nenustebo išgirdęs, kad jis nebeturi darbo; jis paėmė iš Amaro pinigus, tetaręs: „Sėsk ir gerk arbatą.“ (Dvidešimties rialų moneta, Alacho dovana, liko jo kišenėje, bet tėvui atidavė viską, ką buvo gavęs iš puodžiaus.)

Ten sėdėjo Mustafa, dar niūresnis negu visada. Jis jau kelias savaites nedirbo ir labai piktinosi matydamas, kad Amaras taip ilgai ištvėrė pas puodžių; dabar jis pajėgė į brolį žvelgti kaip į lygų. Jo gyvenimas, regis, virė ne namie – tikriausiai Mulos Abdalos kavinėse, pagalvojo Amaras; namuose jis slankiodavo tik kaip tuščias kiautas, užkalbintas ką nors suniurzgėdavo, bet niekada neatgydavo.

– Dar sutinusi, – pasakė motina, nuo grindų, kur sėdėdama vėdavo anglis, pažvelgusi Amarui į nosį.

Si Drisas atsiduso.

– Jo nosis lūžo, – švelniai pratarė jis.

– *Ay, ouildi, ouildi!* – puolė raudoti ji.

– Nieko tokio, moterie, – atsakė senis, griežtai žvelgdamas į ją. Bet ji nesileido paguodžiama ir kūkčiojo vis garsiau. Halima toliau ruošė arbatą. Aptarnavusi kitus, ji padavė stiklinę motinai ir įkalbėjo ją gurkštelėti.

– Klausykit! – Si Drisas tildydamas iškėlė pirštą. Tolumoje buvo girdėti įnirtingos skanduotės, lyg skanduojantys žmonės labai greitai eitų. – Studentai, – pasakė jis. Negalėjai suprasti, ar jie toli, nes nebuvo girdėti įprastų apylinkės garsų. – Mūsų kareiviai, – karčiai pridūrė senis.

– Tesaugo juos Alachas! – raudojo Amaro motina.

Netikėtai prašneko Mustafa:

– Suniokotos visos medinos tabako krautuvės.

– Gerai, – atsakė Amaras.

Mustafa dėbtelėjo į jį.

– Pačiam tau gerai, – suniurzgė jis.

Si Drisas nenugirdo nemandagaus pokalbio, tik mostelėjo Halimai, kad įpiltų dar arbatos. Amaras atsistojo ir pakilo laiptais į savo kambarį. Jis atsisėdo ant čiužinio ir susimąstė, koks netikša ir nemalonus žmogus išaugs iš jo brolio. Atrodė aišku, kad dėl prastos Mustafos nuotaikos kaltas vien *kif*, kurio jau kelias dienas negali gauti. Tikriausiai per neramumus jis prarado savo įprastinį tiekėją.

Aprūpinus namus maisto atsargomis – nors jie negalės labai skaniai maitintis, tikriausiai neliks alkani, kad ir kokie dideli kiltų neramumai – Amaras turėjo pajusti palengvėjimą ir daugiau ar mažiau apsiraminti. Kurgi ne – dar niekada nesijautė toks nervingas ir neramus. Jis norėjo išeiti, būti visur mieste vienu metu, bet dar truputį lijo, o jis, šiaip ar taip, nujautė, jog kad kur nueitų, gatvės bus tuščios, o bruzdesys sklinda iš tolimo taško, kurio nepavyks rasti.

Kelias minutes jis mėgino pagroti fleita, bet ji šį tylų rytą skardeno taip garsiai, taip kvailai ir bjauriai, kad galiausiai nušveitė ją į lentyną tarp sugedusio žadintuvo ir spalvoto futbolo dievuko Ben Bareko su raudona ir mėlyna uniforma paveikslėlio. Tuomet išėjo ant stogo ir pamėgino įžiūrėti toliau artimiausių namų, bet viską dengė smulki dulksna. Tačiau dangus giedrijosi. Jis grįžo vidun ir atsigulė. Oras buvo karštas ir tvankus. Šiandien net kaimynų gaidžiai, regis, susitarė laikytis bendros tylos. O likus vos keturioms dienoms iki

Ido, neįtikėtina terasose nematyti ir negirdėti nė žymės avių. Tokios keistenybės dar niekada nėra nutikę; kitais metais dešimt ar penkiolika dienų prieš šventę iš visų pusių bliaudavo. Kai kurios šeimos gyvulį nusipirkdavo net prieš mėnesį, kad spėtų aukojimui deramai jį nupenėti. Šiemet – tyla, todėl jis ir nesumojo, kad šventė taip arti. Jei tėvas apačioje būtų vienas, jis įsidrąsintų nueiti su juo apie tai pasikalbėti. Bet ten Mustafa, o čia, šiaip ar taip, jo tėvo ir Mustafos reikalas, o ne jo. Kai senis mirs, nupirkti ir paskersti avį rūpinsis Mustafa, o ne Amaras.

O dabar jis ėmė svarstyti, kaip atrodys Ido lauko apeigos Emsalache, kai tiesiai po juo knibžda berberų kariai. Tai svarbiausias metų įvykis, nuo jo priklauso miesto gerovė ir turtas. Ten visada susirinkdavo bent šimtas tūkstančių žmonių, jie užplūsdavo kapines ir apsėsdavo visą šlaitą virš jų, atėję pasižiūrėti, kaip *khbit** perrėš gerklę Sultono atsiųstai aviai, ir ar bėgikai, kurie darbavosi stebuklingai sustyguotomis pamainomis, suspės atnešti ją iki Andaluzo mečetės dar kvėpuojančią. Tai labai svarbu, nes jei avis padvės anksčiau, negu po kojų bus numesta *gzara*, tai bus labai blogas ženklas kitiems metams. Bet jei Bab Ftachą užstojo kareiviai, kaip bėgikai pro juos prasibraus? Alachas juos stebi, kiekvienas turi stengtis iš visų jėgų; jei vienas ketvertas nesugebės perduoti avies kitam, jei kas nors nugrius, jei kelias nebus visiškai laisvas, avis paskutinį kvapą gali išleisti dar pakeliui, ir nors paskutinis ketvertas atbėgs, kiekvienam vyrui įsikibus į koją tobulai tvarkingai, viskas bus veltui, ir miestas visus ateinančius metus kentės Alacho nemalonę, kol klaida bus ištaisyta per kitą Id al Kabirą.

Šitiek kareivių, užstojusių miesto vartus, tiesiog negalima pakęsti; prancūzai neabejotinai tyčia provokuoja. „Jie nori, kad pamėgintume prasibrauti, o berberai tuomet ims šaudyti", – staiga užsiuto jis. Taip, kaip lygiai prieš metus tą pačią dieną jie pagrobė Sultoną, kad miestui jokiu būdu nekliūtų laimės ir sėkmės, dabar jie pasistengs, kad musulmonai ir vėl nepelnytų Alacho malonės. Kai tokia mintis jam šovė į galvą, ji pasidarė per daug baisi, kad pasilaikytų ją sau. Jis pašoko nuo čiužinio ir nulėkė laiptais.

* Pamokslininkas. (Arab.)

Šeima išgėrė arbatą, bet sėdėjo taip pat, kaip ir pirma, tik motina persikėlė ant mažojo čiužinuko, greta Halimos. Jos veidas buvo įraudęs nuo ašarų, ji atrodė vos vyresnė už mergaitę. Kai Si Drisas ją vedė, jai buvo trylika metų; ji dar džiaugėsi jaunos moters kūnu ir jėga. Dabar Amaras, įeidamas į kambarį, pažvelgė į ją, išvydo ašaras ant jos skruostų, suprato, kad ji lieja jas dėl jo, nes jai skaudu pagalvoti, kad jis gali tapti ne toks, koks yra (net jei formą pakeičia vien jo nosies kaulas), ir baisiausiai užsinorėjo ją apkabinti ir išbučiuoti skruostus ir akis. Jis tyliai atsisėdo, nukoręs rankas. Tai, ką norėjo pasakyti, akimirką užsimiršo. Kai pajuto, kad jiedu su motina kažkaip keistai krenta visiems į akis, prisivertė išsivaduoti iš to sąstingio, atsigręžė į tėvą, kuris, nutaisęs nieko nesuprantančią išraišką, žvelgė į jį, ir paklausė:

– Kas nutiks Bab Ftache?

– Kas žino? Kai tie velniai ten...

– O kaip perneš avį?

Jo tėvas atrodė nustebęs.

– Nebus jokios avies. Nejau nežinojai?

Amaras paklaikęs pažvelgė į jį.

– Bet juk reikia.

– Taip, reikia, bet nebus. Galas islamui, ir tiek. Kaip ir buvo parašyta. Pačių musulmonų valia.

Amaras pakraupo.

– Musulmonų! – suriko jis. – Pačių musulmonų valia!

– Žinoma. Kas uždraudė mums pirkti avis, grasindami nužudyti, jeigu pirksim? Vataniečiai. Si Alalo draugai, *Istiqlal*, vadink, kaip nori. Kas šniukštinėja, ar niekas ant stogo nelaiko avies? Berniūkščiai iš Kairuano su vadovėliais po pažasčia, laisvės bičiuliai. Kas muša ir bado žmones, mėginančius vykdyti Alacho priesakus? Tie patys berniūkščiai. Kodėl? Jie sako, kad *khtib* negali priimti Arafos avies, nes jis – prancūzų sultonas. Jie sako, kad negalima džiaugtis, kol grįš Muchamadas ben Jusufas.

– Arafa – ne mūsų sultonas, – netvirtai pritarė Amaras.

– O Si Muchamadas mūsų? – paklausė jo tėvas iš susijaudinimo švytinčiomis akimis. Per ketvirtį amžiaus, kol sultonas sėdėjo soste, Si Drisas niekada neleido namuose pakabinti jo portreto. O dabar,

kai už tokius portretus buvo sodinama į kalėjimą, nors nesuskaitomi tūkstančiai jų buvo išslapstyta medinoje, jis kažkodėl pasijuto dvigubai teisus. – Prisimink *Hakim Filala**, – ir jis pacitavo posakį, mėgstamą bambeklių jau tris šimtus metų nuo Alaujų dinastijos pradžios. – „Filalos valdžia: nebrangi, bet ir nepigi. Netriukšminga, bet ir netyli. Turi karalių, bet ir neturi. Štai kokia Filalos valdžia." Ir tai tiesa. Kas į Maroką apskritai įleido maitėdas prancūzus? Filalis. Nepamiršk to, kai klausaisi, kaip draugai svaičioja apie Sultoną, Sultoną, Sultoną...

Amaras puikiai tai žinojo, bet jam dabar atrodė visai netinkamas metas tai minėti. Jo tėvas tikrai sensta.

– Bet kareiviai Bab Ftache, – pratarė jis. Tai mažų mažiausiai priešiškas veiksmas, aiškiai sukurstytas prancūzų.

– Galva galvok, – atsakė senis. – Laisvės draugai nenori šventės ir bet kokia kaina ją sugadins, patys vieni. Manai, prancūzai to nežino? Bet prancūzai negali leisti *jiems* jos sugadinti. Tuomet visi suprastų, koks stiprus yra *Istiqlal*. Jei kas nors ko nors imsis, tai imtis turi prancūzai. Jie nori to paties, ko ir *Istiqlal*, bet nori prisiimti sau ir nuopelnus. Todėl stengiasi pavaizduoti, kad tai jie sugadino šventę. Jie visi išvien prieš mus. Po penkerių metų Feso vaikai sakys: „Id al Kabiras? Kas tas Id al Kabiras?" Niekas jo neprisimins. Galas Islamui. *Bismil'lah rahman er rahim*, – jis atsisėdo ir valandžiukę bukai žvelgė priešais save. Visi tylėjo. – Kalti mes patys, – paskui tęsė jis. – Nesibičiuliauk su šėtonu vien dėl to, kad jis po ranka. Visur dabar vienos nuodėmės, – Si Drisas liūdnai papurtė galvą, bet žvilgančios juodos akys atrodė pavojingos.

Jo klausydamasis, Amaras norom nenorom prisiminė vos prieš kelias valandas puodžiaus ištartus žodžius: „Galas nuodėmėms." Tie du posakiai kažkaip šlykščiai, iškreiptai sutapo. Jei nėra nuodėmių, tuomet, žinoma, viskas vien nuodėmės, tai jo tėvas ir turi galvoje, sakydamas, kad galas islamui. Jam būtinai, beviltiškai norėjosi veikti, bet joks veiksmas neatves į pergalę, nes dabar metas pralaimėti. Svarbu suprasti, kad pralaimi ne vienas – turi pralaimėti ir žydai bei nazariečiai. Ratas užsidaro; dabar jis suprato vataniečius, kuriuos

* *Hakim* – teisėjas, valdovas; *Filala* – miestas. (Arab.)

prancūzai vadino *les terroristes* ir *les assassins*. Jis suprato, kodėl jie rizikuoja savo galva, kad nuverstų nuo bėgių traukinį, sudegintų kino teatrą ar susprogdintų paštą. Jie nori ne nepriklausomybės, o daug greitesnio malonumo: malonumo matyti, kaip pažeminti kenčia ir miršta kiti, ir jausmo, kad turi bent truputį galios juos šitaip pažeminti. Jei negali pasiekti laisvės, gali bent jau atkeršyti, o dabar niekas nieko kito iš tikrųjų ir netrokšta. Galbūt, pamanė jis, mėgindamas protu aprėpti, sujungti išsibarsčiusius tikrovės trupinius savo tiesos paveiksle, ir Alachas nori saviškiams keršto, o bausdami netikėlius, musulmonai tik vykdo dieviškąjį teisingumą.

– *Ed dounia ouahira*, – atsiduso jis. – Sunkus šis pasaulis.

Jis pažvelgė į kiemą: dulksna liovėsi, pro miglą ėmė skverbtis saulė. Jis nusprendė eiti į lauką, bet, vos jam taip sugalvojus, prašneko motina:

– Šiandien niekur neik. Bloga diena.

Amaras viltingai pažvelgė į tėvą.

– Teeinie, – atsakė senis. – Jis ne boba. Rytoj bus dar blogiau.

– Bijau, – pasiskundė ji. Amaras šyptelėjo.

13 skyrius

Jis ėjo gatve, žiūrėdamas į dumblą, kuris nuo kiekvieno žingsnio liulėdavo po kojų pirštais; dengtose atkarpose buvo sausa, ten žemę dengė storas dulkių sluoksnis. Kur tik pasitaikydavo krūva žuvų galvų ar asilo mėšlo, spietėsi nesuskaitomos musės; jos kilo juodais debesimis ir tučtuojau vėl tūpdavo. Kokia nauda iš tos *baraka*, galvojo jis, ir iš to, kad esi kitoks negu visi, jei niekuo negali padėti saviškiams? Tuojau nutiks kažkas baisaus, – tuo jis neabejojo, – bet jokios naudos iš to, kad tai supranta. Įtampa, taip ilgai tvyrojusi, pagaliau prasiverš, kraujas jau tuoj ištrykš ir pasilies ant žemės. Ir niekas nenori to sustabdyti; priešingai, žmonės nekantrauja jį išvysti, net jei kraujas bus jų pačių.

Pakeliui visos krautuvės buvo užkaltos ir užrakintos spynomis. Ištuštėję siauri skersgatviai atrodė dar karštesni. Retsykiais praeidavo

žmogus, paskubomis, tyloje šnarėdamas drabužiais. „Lyg vėlyvą naktį“, – pagalvojo Amaras. Staiga jis sustojo. Tuščias Suk Atarino tolis, kurio blyškią šviesą grotelės virš galvos suskaidė į tūkstantį kvadratėlių, priminė išdžiūvusios upės dugną, nusidriekusį į dulkėtą horizontą. Kaip visada tvyrojo stiprus įvairiausių prieskonių kvapas, bet mažieji saulėkaitos kvadračiukai, turėję slankioti šimtais *djellaba* ir *haik*, kai po pastoliais vaikštinėja jais apsitaisę žmonės, gulėjo ant žemės sustingusiais, taisyklingais raštais.

Iš teisininkų būdelių gatvės į kairę nuo jo pasigirdo ilgas, mechaniškas elgetos šūksnis. Jis vis kartojo tą patį garsą, tuos pačius žodžius, lygiai taip pat. „Vargšelis, – pagalvojo Amaras. – Šiandien jis liks alkanas.“ Jis vėl pajudėjo, dar ryžtingiau, lyg būtų pajutęs šiokį tokį malonumą. Gatvė sukosi kairėn, pasidarė labai siaura ir baigėsi mažute aikšte, aplink kurią rikiavosi krautuvėlės, Kairuano studentai čia pirkdavo vadovėlius. Dar vis aiškiai skardeno elgetos balsas. Amaras pasuko atgal, į skersgatvį, kuriame žinojo sėdėsiant tą žmogelį. Surado jį toliau, negu tikėjosi, atsitūpusį ir nugara atsirėmusį į sieną, su šiurkščia lazda rankoje, užvertusį galvą su tuščiomis violetinėmis akiduobėmis į nesamą minią, nepaliaujamai kartojantį savo giesmelę. Jis buvo jaunas žmogus, vešlia smaila juoda barzda ir labai baltais dantimis. Amaras sustojo ir valandžiukę stebėjo jį. Kažkas davė jam beveik naują *djellaba*, bet po ja, aplink kojas, rangėsi neaiškus skuduras, o jo turbanas buvo pageltęs nuo dulkių. Iš ten, iš kur ką tik atėjo Amaras, pro skardžią žmogelio litaniją dabar pasigirdo sumišusių balsų šūksniai. Jam svarstant, ar eiti jų link, ar tolyn nuo jų, paaiškėjo, kad jie sparčiai artėja, o su šūksniais sumyšta ir mažiau įprasti garsai, neaiškūs bilsnojimai, reiškiantys muštynes. Akimirką jis norėjo prieiti prie elgetos, čiupti jo turbaną, užsidėti jį, kad prisidengtų veidą, ir atsisėsti greta žmogelio. Bet tuomet jam toptelėjo, kad aklas elgeta gali ne išsyk jį suprasti, o tada, aniems prisiartinus, jis kaip tik reikalautų pasiaiškinti. Todėl apsigręžė ir skubiai užsiropštė ant prekystalio, stovinčio už jo, basomis kojomis tarsi kopėčiomis kardamasis geležiniais varžtais. Užsirioglinti ant stogo pasirodė nelengva, nes viršuje nebuvo į ką įsikibti, bet jam pavyko, ir dar be triukšmo. Čia ir ant kitų beformių skersgatvio krautuvių stogų riogsojo prekių dėžės, sulūžusios metalinės lovos,

mėtėsi popiergaliai ir skarmalai. Nuo pūvančių demblių krūvos už kelių stogų piktai į jį dėbtelėjo perkarusi katė. Jis atsargiai atsigulė kniūbsčias ir per nelygų kraštą pažvelgė į skersgatvį.

Netrukus jie pasirodė, gaubiami dulkių debesies. Maždaug dvidešimt jaunų vyrų gana sparčiai žygiavo glaudžiomis gretomis; jie laikė apspitę ir kumščiuodami bei trankydami pirmyn ginė du stambius iš jų išsivaduoti vis mėginančius *mokhaznia*, tamsiai mėlynos jų uniformos karojo sudraskytos, iš po jų kai kur kyšojo nuogos krūtinės ir pečiai. Beviltiškai daužantis į gyvą savo kalėjimo sieną, jiems iš lūpų sklido keisti garsai, panašūs į raudą, o jų akys lipo ant kaktos lyg pamišėlių. Jų veidai ir kaklai sruvo krauju nuo suduotų smūgių. Visi buvo juo aptiškę, prižiūrėtojai vos mažiau už kalinius. Aplink ore tvyrojo dulkės, sukeltos keliais žingsniais anksčiau, kur skersgatvis buvo dengtas; dabar jie nerangiai slydinėjo dumble. Jei kuris vienas imdavo griūti, tuzinas pėdų iš visų pusių spirdavo jam, kad atsitiestų. Akies kampučiu Amaras pastebėjo, kaip katė išsitiesė ant stogo ir, nusliuogusi lyg gyvatė, pradingo.

Pro šurmulį elgeta toliau viltingai giedojo, dar garsiau negu pirma. Jis turbūt išprotėjęs, pagalvojo Amaras, jei nesupranta, kas vyksta tiesiai jam panosėje. Bet dabar, kai minia sustojo visai po juo taip, kad Amaras būtų galėjęs nusispjauti tiesiai į jos vidurį, iš šviesesniojo skersgatvio galo Ras Šeratino pusėje pasigirdo riksmai ir policijos švilpukai. Tą pat akimirksnį visus lyg elektra nukratė. Viskas vyko žaibišku greičiu. *Mokhaznia* paskutinįsyk iš visų jėgų pamėgino prasiveržti priešingomis kryptimis. Ratas akimirką prasiskyrė; keli jaunuoliai neišsilaikė ant kojų. Amaras pajuto, kaip jų kūnai trenkėsi į sieną po juo. Bet tuo pat metu sekundę peiliuose atsispindėjo dangus; likę stovėti susiglaudė. Vienas *mokhazni* suriko: „Aaaa!“, o kitas krito be garso. Stumdydamiesi ir klupinėdami jaunuoliai nubėgo, iš kur atėję. Jiems paskutinį sykį plūstant ant žemės gulinčius kūnus, Amaras išvydo keleto veidus. Jie irgi atrodė kaip pamišėliai, pagalvojo, bet jam kilo nesuvaldomas, beprotiškas troškimas būti su jais, suprasti, ką jie pajuto, kai jų peiliai įsmigo į priešų kūnus. Dabar jie pranyko, o elgeta vis dar giedojo lyg koks vabzdys vasaros pievoje; jei pajudintų dešiniąją koją, paspirtų vieno *mokhazni* galvą. Bet jis nejudėjo; jo veidas liko užverstas aukštyn

tokiu pat kampu, o burna toliau judėjo, tardama šventuosius žodžius. Po akimirkos pasirodys prancūzai, jie, žinoma, nutemps vargšą aklą žmogų į kalėjimą kaip liudininką; jie sugebėdavo pasielgti taip neįtikėtinai kvailai.

Dabar Amaras pakėlė galvą ir skubiai žvalgėsi į stogų topografiją. Būtų negerai, jei jį čia sučiuptų, bet jei nušoks į skersgatvį, gali nespėti pasprukti pro kurį nors jo galą anksčiau, negu ateis policija. Jis atsistojo ir, atsargiai apeidamas daiktus, kurie galėtų kelti triukšmą, patraukė stogų virtine, kol pasiekė aukštesnio pastato sieną. Išilgai visą jį suręsta atbraila driekėsi nuo skersgatvio ir virto siaura siena, skiriančia du kiemelius. Visai nesvaigstančia galva, įbedęs akis į kojas, jis sienos viršumi nužingsniavo iki galo, o ten užsiropštė ant kito stogo. Akimirką atsigręžęs, tiesiai po savimi kieme jis išvydo senutę, smalsiai sekančią jį akimis. Negerai.

– Nusisuk, močiut, – pasakė jis, dairydamasis po švariai iššluotą kubo formos statinio viršų, ant kurio stovėjo. Kur nors netoliese turėtų būti gatvė.

Iš apačios atsklido senutės balsas:

– Tepadeda tau Alachas.

O gal ji pasakė: „Tepadega tave Alachas"? Jis gerai nežinojo: arabiškai tiedu žodžiai skamba labai panašiai. Ties kraštu jis pažvelgė žemyn; ten buvo dar vienas platus stogas, gerokai žemiau negu tas, ant kurio dabar stovėjo. Dar žemiau nuo krašto jis išvydo marmuru grįsta kiemą su nedideliu apelsinmedžiu kiekviename kampe, bet iš savo taško neįžvelgė, ar už jo yra gatvė. Jei nušoks ant stogo, bus triukšmo; teks skubiai bėgti, o užlipti atgal ten, kur stovi dabar, bus per aukštai. Net jei mieste nebūtų neramumų, būti pagautam ant stogų jam reikštų sėsti į kalėjimą: stogai priklauso moterims. Vyras, laipiojantis terasomis, gali būti tik vienas iš dviejų: vagis arba svetimautojas. Šiandien, žinoma, dar blogiau. Jį tiesiog nušautų. Jis paskubomis sukalbėjo maldelę, pakibo kuo žemiau, tada pasileido. Jei pastate buvo žmonių, jie tikrai išgirdo, kaip jis žnegtelėjo. Jis nubėgo prie kito stogo krašto, apačioje išvydo tuščią gatvę ir vėl nušoko, skaudžiai basomis kojomis atsitrenkdamas į suplūktą dumblą. Tai buvo ankštas klaidus skersgatvis su daugybe akligatvių, kur visose pusėse buvo vien durys, ir jis kelissyk pasiklydo, kol pagaliau

rado išėjimą, truputį platesnį už kitus, kuris, apsukęs tris kampus, pagaliau išvedė į kitą skersgatvį, kuriame atsivėrė ir gatvė. Jei gerai nepažįsti kiekvieno konkretaus *derb*, nesunku apsigauti. Jis išėjo į krepšių *souk*, bet kaip keistai jis atrodė, visas užkaltas ir tuščias! Jei būtų atidaryta bent viena iš kelių dešimčių krautuvėlių, jis būtų buvęs toks, kaip visada, bet šitaip, likęs grynas pavidalas, stačiomis grindimis ir šimtais kekių smulkučių žalių vynuogių, nukarusių nuo grotelių viršuje, jis atrodė visai neatpažįstamas.

Amaras nusprendė, kad kol kas jam saugu, kad niekas nematė, kaip jis nušoko, ir ėmė eiti. Kai pasuko už mažos gatvelės kampo Mulos Idriso vartų link, suprato, kad verčiau būtų ėjęs į kitą pusę. Prie vartų priešais jį stovėjo būrelis prancūzų policininkų. Jis sudvejojo, ėmė gręžtis.

– *Eh, toi! Viens ici!** – šūktelėjo vienas jų. Jis nenorom prisiartino. Jei būtų nuėjęs į kitą pusę, būtų galėjęs eiti pro Gernizą, pagalvojo jis, bet atėjo čia. Mintyse jam iškilo kankinimų vaizdai. Tave kiša į varstotą ir tol veržia varžtus, kol sutrupina kaulus. Aplaisto kameros grindis kibirais slidaus muilo ir pridaužo butelių, o tada verčia tave nuogą ten vaikščioti, o tu vis griuvinėji, kol visur prisismaigstai stiklo šukių, lyg tvoros viršus. Plaka tave rimbais, degina rūgštimis, marina badu, verčia keikti Alachą, adatomis leidžia keistus nuodus, kad išprotėtum ir atsakytum į visus klausimus. Ir visada juokiasi iš tavęs, net tada, kai muša. Ir dabar jie juokėsi, žiūrėdami į jį, gal dėl to, kad jis taip lėtai artinosi, nes jam atrodė, kad vos pajudąs. Kai pakankamai priartėjo, tas, kuris jį pašaukė, ėmė garsiai kalbėti, bet Amaras nė neįsivaizdavo, ką jis sako. Jis sustojo. Policininkas užriko:

– *Viens ici!*

Tiek jis suprato. Vėl pajudėjo. Žmogus žengė jo link ir šiurkščiai pastvėrė už peties, visą laiką piktai kalbėdamas. Netikėtai jis stumtelėjo jį į prekystalio už nugaros kraštą, galva atsitrenkė į ilgą geležinį varžtą. Jo judesiai buvo staigūs, nenuspėjami, įnirtę. Dabar viena milžiniška raudona ranka sugriebęs Amarą už gerklės, jis prispaudė jį prie sienos, o kitas tingiai prisiartino ir šypsodamasis pažvelgė į jį. Šitas irgi jį kalbino. Jis sukišo rankas Amarui į kišenes,

* Ei, tu! Eikš čia! (Pranc.)

apčiupinėjo kiekvieną drabužių klostę – Amaras mintyse karštai dėkojo Alachui, kad anas pakuždėjo peilį palikti namie, – o tuomet atgalia ranka skėlė jam antausį. Tuomet jis nuėjo, lyg pasišlykštėjęs arba prisilietimu prie Amaro odos, arba tuo, kad nerado, ko ieškojęs. Pirmasis patraukė ranką nuo Amaro kaklo, taip pat skėlė jam antausį, lygiai kaip anas, ir stipriai stumtelėjęs pargriovė. Amaras pažvelgė į jį, tikėdamasis išvysti artėjantį žmogaus batą, ketinantį jam spirti arba užminti, bet tas nusigręžęs kėblino pas kitus.

– *Allez! Fous le camp!** – pasakė tas, kuris rymojo prie tarpuvartės sienos. Amaras atsisėdo gatvės dumble ir pažvelgė į juos; jo veidas – gal tiesiog įdėmus žvilgsnis – kažkuo neįtiko dar vienam, nes jis parodė jį greta stovinčiam žmogui, ir abu žengė jo link, lėtai ir grėsmingai. Nuojauta jam dabar pakuždėjo, kad saugiausia bus stotis ir bėgti, kiek kojos neša, kad tai jie norėtų pamatyti. Bet jis pasiryžo tokio malonumo jiems nesuteikti. Labai kruopščiai atsistojo ir, nežiūrėdamas į nė vieną prancūzą, žengė kelis žingsnius tolyn.

Jis išmintingai nusprendė bent jau pavaizduoti apšlubusį. Taigi, retsykiais pasiramstydamas į krautuvių duris, jis lėtai kinkavo gatve, įsitikinęs, kad iš nugaros bet kurią akimirką atlėks smūgis. Kai galiausiai atsigręžė, jau išėjęs iš krepšių *souk*, skersgatvio sienos buvo taip pasisukusios, kad vyrų nebesimatė. Jis liovėsi šlubuoti ir nuėjo prie viešo fontano, čia kruopščiai nusiplovė dumblinas kelnių klešnes. Sėdynės nusivalyti nepajėgė. Saulė dabar kepino; jis trumpam prisėdo prie fontano, kol išdžius dideli drėgni kelnių audinio lopai.

Šitaip tiesiog sėdėdamas ir žvelgdamas į tuščią gatvę, jis pamažu nuramino siautulį krūtinėje. Ką tik matė, kaip buvo nužudyti du musulmonai, bet nepajuto jiems nė lašelio užuojautos: visų pirma, jie buvo nupirkti prancūzų, be to, neabejotinai padarė kokį nors neįsivaizduojamą nusikaltimą prieš saviškius, kad buvo šitaip sunaikinti. Nors jis džiaugėsi regėjęs jų mirtį, gailėjosi, kad ji nebuvo lėtesnė ir įspūdingesnė; jie krito taip greitai ir be įžangų, kad jis pasijuto mažumėlę apgautas. Jis ėmė kuždėti ilgą maldą Alachui, prašydamas pasirūpinti, kad kiekvienas prancūzas, prieš nutempiamas pragaran, kuris bet kuriuo atveju jų laukia, kentėtų nuo musulmono rankos

* Nagi! Nešdinkis iš čia! (Pranc.)

didžiausias kančias, kokias tik gali išgalvoti žmogus. Jis meldė, kad Alachas padėtų jiems prasimanyti naujovių, keliančių skausmą ir neviltį, parodytų jiems, kaip ligi šiol neregėtais būdais savo priešus pažeminti, sumenkinti ir iškamuoti. „Ir lašą po lašo jų kraują laks šunys, o po jų gėdą šliaužios skruzdėlės ir vabalai, ir kasdien nupjausime dar po centimetrą kiekvieno prancūzo žarnų. Tik jiems nevalia mirti, *ya rabi, ya rabi.* Neleisk jiems mirti. Ties kiekviena sankryža leisk mums pakabinti nedidelį narvą, kad kai pro šalį eis raupsuotieji, galėtų juos naudoti vietoje išviečių. Virsim iš jų muilą, bet juo skalbsim tik viešnamių paklodes. O mėnesį prieš gimdymą išplėšime kūdikį iš moters įsčių, sumalsime jį į košę ir sumaišysime su kiaulių mėsa bei išmatomis iš pačių nazariečių negyvėlių pilvų, ir ja šersime jų nekaltas mergeles."

Taip svaičioti reikėjo daug jėgų; netrukus jis pavargo, tad dar sykį aistringai šaukdamasis Alacho, kad paties sugalvota malda būtų rimtesnė, jis pakilo ir vėl pajudėjo. Šalutinėmis gatvėmis galbūt pasieks net Bū Džalūdą. Tuščias miestas ginte jį ginė; jis troško atsidurti tarp žmonių. Ten, didžiosiose kavinėse, juk tikrai ką nors ras.

14 skyrius

Jis ėjo pirmyn, ilga stačia kalva per Gernizą, pro aukštus didingus namus abiejose gatvės pusėse. Čia visada tvyrodavo saldus kedro medžio kvapas, o už sienų gurgėdavo vanduo. Po arka stovėjo ožys ir klausiamai žvelgė į jį geltonomis akimis. Šiomis gatvėmis ir aikštėmis kartais nuskubėdavo pasipuošęs žmogus, einąs kur nors pietų netoliese, ir įtariai nužvelgdavo Amarą sumuštu veidu ir purvinais europietiškais drabužiais. Kaskart pastebėjęs tokią prakilnią išraišką, sumišusią su baime, jis patyliukais šypteldavo: laisvės bičiuliai taip neatrodo. Šitaip aiškiai galėjai juos atskirti. Jie šiame pasaulyje turėjo tai, ko troško, ir nesvajojo kartu su studentais ir kitais jaunuoliais jo pakeisti. Sykiu ir pavojinga spręsti apie žmonių pažiūras iš jų išvaizdos: nemažai turtuolių pinigais ir laiku rėmė *Istiqlal*, ir toli

gražu ne visi vargšai pritarė ar net suprato partijos programą, nors partija nuolat tikindavo ginanti žemesniąsias klases.

Bet jis galėjo lažintis iš visko, ką turėjo, kad tie keli žmonės, kuriuos čia matė dailiais skubriais žingsneliais vaikštinėjančius Gernizo gatvėmis, bijojo – bijojo to, ką gali atnešti susidariusi krizė. Prancūzija gali prarasti dalį galių saugoti sistemą, kurioje jie gyveno ir klestėjo. Tuomet jis susimąstė, kaip pats jaustųsi, jei jo tėvui dar vis priklausytų žemė Cherib Džerade ir sodas prie Bab Chochos, ir trys namai Kedane, jei visa tai ir dar aliejaus presas bei malūnas nebūtų seniai parduota, o pinigai išleisti. Iškėlus tokį klausimą savo sąžinei ir laukiant atsakymo, jo dėmesį staiga patraukė pašėlęs valiavimas, atsklidęs nuo Talos. Jis troško būti ten, kur minia. Pamiršęs, kad ketino eiti tik šalutinėmis gatvėmis, jis artimiausiu skersgatviu pasuko dešinėn ir pasileido kone tekinas, kol pasiekė pirmuosius žioplius, mėginančius stebėti įvykius iš saugaus atstumo. Jis nardė tarp jų, kol pasiekė tiek žmonių, susigrūdusių siaurame skersgatvyje, kad toliau nebeprasibrovė. Visiškai nieko nematė, bet girdėjo šūksnius ir dainas. Retsykiais vyrai greta, taip pat nematą eisenos, pasigaudavo skanduojamą priedainį ir ankštą erdvę užpildydavo kurtinančiais garsais. Amaras ne: jam buvo gėda prasižioti ir rėkti ar dainuoti su jais. Jis iš prigimties buvo linkęs skverbtis gilyn, bet paskutinę akimirką likti išorėje. Atėjus tokiai akimirkai, jam visada pasidarydavo sunku įsilieti; jis sugebėdavo tik plačiai šypsotis ir džiaugtis kitais. Jo draugai seniai liovėsi mėginę įkvėpti jam komandos džiugesio futbolo aikštėje. Ten jį labiausiai domino nuostabios jo paties žaismės. Kartais jie klausdavo, gal jis vienas žaidžiąs prieš abi komandas. Kai jie skųsdavosi, jis nekantriai atkirsdavo: „*Khlass!* Gerai perdaviau ar ne? Norit, kad žaisčiau ar ne? Jeigu norit, tai užsičiaupkit. *Khlass men d'akchi!*“

Dabar jis kurį laiką stovėjo, klausydamasis ir žiūrėdamas į vyrus greta. Jie buvo paprasti žmonės: nedidelių krautuvių savininkai, amatininkai ir jų pameistriai, visi apimti akimirkos jaudulio. Taloje žygiuojantys studentai nešėsi buvusio Sultono portretus; Bū Džalūde jie neišvengiamai susitiks policiją, o gal dar anksčiau, ir kils muštynės. Bet jie to ir norėjo. Jie buvo beginkliai ir žinojo, kad prancūzai puls. Kiekvienas slapta vylėsi tapti kankiniu; tai būtų

ne mažiau šlovinga, nei žūti kovos lauke. Amaras norėjo išvysti jų veidus ir jais pasigėrėti, bet jų nematydamas jis tik jautė neaiškią simpatiją, kurią tuojau pakeitė nekantrumas. Netrukus jis išsiyrė iš minios ir grįžo ten, iš kur atėjęs. Gali būti, kad, paėjėjęs kalva aukščiau, jis vėl grįš į Talą priešais eiseną ir ten ją pasitiks. Bet kur tik jis suko, visi skersgatviai buvo taip pat užsikimšę, ir jam teko vis eiti ratais bei kilti aukštyn lygiagrečia gatve. Kai pasiekė Ed Dūchą, pasuko keliu, kurį ne visi žinojo, nusileido laiptais, pro viešąjį tualetą, išniro kitoje jo pusėje, smuko į tokį siaurą skersgatvį, kad jei ten susitikdavo du žmonės, vienam tekdavo prisispausti prie sienos, o kitam – prasibrauti pro jį. Čia nežmoniškai dvokė; jis skubėjo, įkvėpdamas kuo rečiau, kol vėl išniro Taloje, žemiau Si Achmedo Kabadžio namų. Eisena jų dar nepasiekė, nebuvo matyti policijos, o žmonės rikiavosi palei gatvę arba susijaudinę lakstė skersai ją. Amaras žinojo, kur eina: virš maisto prekių krautuvės buvo kavinė, tiesiai už Bū Džalūdo vartų.

Ji buvo sausakimša, visi labai garsiai kalbėjosi, ir nebuvo nė vienos laisvos vietos atsisėsti. Nusivylęs jis pasiliko užpakaliniame kambaryje. Jei lauke kas nors nutiktų, galės atbėgti pasižiūrėti pro langą.

Net ir vidiniame kambaryje vietų pasirinkimas buvo nedidelis. Jis susirado staliuką toliausiai nuo pagrindinės patalpos; prie jo jau sėdėjo du vyrai ir žaidė domino, tikriausiai todėl, kad nebuvo laisvų kortų ar šachmatų, bet ant suoliuko dar buvo likę vietos. Kai priėjo berniukas, Amaras užsisakė puskepalį duonos ir pomidorų bei ropių salotų.

Pokalbiai kavinėje, nors ir ne apie dienos įvykius, vis tiek buvo triukšmingesni ir gyvesni negu įprastai. Nemažas būrelis vyrų stovėjo prie kiekvieno lango į gatvę ir tiesiog laukė. Kai atnešė Amaro valgį, jis sukuždėjo „*Bismil'lah*“ ir ėmė godžiai kirsti, salotų skystį sugerdamas mažais duonos kąsneliais. Paskui kurį laiką sėdėjo tylomis, apimtas vis augančio nekantrumo; jis kilo iš krūtinės aukštyn ir leidosi žemyn, tad Amaras ėmė barbenti pirštais į suolą ir stalą bei šiūruoti kojomis. Domino žaidėjai retsykiais pakeldavo akis ir dėbteldavo į jį, bet nieko nesakė. Net jei jie būtų priekaištavę, jis nebūtų kreipęs dėmesio. Diena tokia svarbi ir didinga; tuo jis kas akimirką

darėsi vis tikresnis. Ar ji atneš džiaugsmą, ar nelaimę, nesvarbu; ji kitokia negu visos dienos, ir vien todėl ji verta būti nugyventa kitaip.

Tuomet jis staiga nusprendė svarbų dalyką: išeiti ir išgerti arbatos „Cafe Berkane“, tiesiai už sienos, prie autobuso stotelės. Benanis įspėjo jį šiandien nekišti nosies iš už sienos, bet kas jam tas Benanis, tiesą sakant. Jis pasišaukė berniuką, pasiskundė maistu, atsisakė mokėti, paskui sumokėjo, pajuokavo su savininku ir šypsodamasis išėjo. Atviroje aikštėje tvoskė nepakeliamas karštis, o demonstracijos vis dar nebuvo matyti. Jis lėtai priėjo prie didžiųjų vartų ir pralindo pro pagrindinę jų arką, į variklių ir išmetamųjų dujų pasaulį. Dar niekada nebuvo regėjęs tiek policininkų; jie rikiavosi aplink visą aikštę vartų išorėje, palei sienas, autobusų laukiamajame, priešais „Pharmacie de la Victoire“ ir keliu, kiek tik akys matė – jų buvo daug daugiau negu tais metais, kai apsilankė Sultonas. Labai gerai, ir jis džiūgavo žengęs narsų žingsnį ir išėjęs iš medinos. Žinoma, visi jie priešai – to jis nepamiršo nė akimirkai – bet uniformuoti, šitaip susitelkę aplink visą aikštę, jie atrodė labai žavingai, o dar turėjo visokiausių ginklų, kurių jis ligi šiol nebuvo regėjęs. Tikrai buvo verta pamatyti.

„Cafe Berkane“, palyginti nauja, buvo įsikūrusi ilgame siaurame sklype tarp Kasba Bū Džalūdo įtvirtinimų ir vienos upės atšakos. Įėjimą į pastatą pasiekdavai nedideliu mediniu liepteliu, bet paprastai staliukai stovėdavo ir kitoje upokšnio pusėje, šen bei ten išmėtyti po grakščiais, pailgais dvišakais pipirmedžių lapais. Tačiau šiandien staliukai nebuvo išnešti, ir paprastai jiems skirta vieta liko tuščia, nežiūrint policininkų, išstatytų čia, pavėnėje, patenkintų net ir plonais dulksvais šešėliais, pusiau peršviečiamais saulės. Amaras tikėjosi, kad jie jį sustabdys prie lieptelio ir galbūt vėl apieškos ar uždraus įeiti, lyg einant per sieną, bet jie, regis, jo nė nepastebėjo.

Viduje, priešingai negu kavinėje, iš kurios jis atėjo, buvo beveik tuščia, o keli už staliukų susėdę klientai, jei apskritai kalbėjosi, tai tik tyliai, beveik pakuždomis. Tai buvo labai neįprasta; Amaras greitai sumojo, kad tai dėl to, jog jie supranta esą už sienų, todėl labiau abejoja tuo, ką gali atnešti ši keista diena. Žinoma, tie, kas sėdi arčiau langų ir durų, taip pat aiškiai mato ir rūstų saulėje kepančių policininkų vaizdą. „Cafe Berkane“ turėjo kelis kambarius, bet tik

vieno langai buvo priekyje, tiesiai virš vandens; jei nusispjaudavai ar išmesdavai nuorūką, ji nukrisdavo į upę ir skubiai nuplaukdavo pasroviui. Kita patalpa, menkas priedėlis pastato užpakalyje, buvo visai kitokia: jos langai žvelgė ne į šiaurę, o į pietus ir rytus, o pro juos buvo matyti dalis galingos sutvirtintos sienos ir keturkampis stovinčio vandens tvenkinys – daugiau nieko. Vanduo tvenkinyje nebuvo gilus – gal koks metras – ir nestovėjo, nes su upokšniu jį jungė po kavine einąs kanalas. Jo pakraščius savininkas ketino apsodinti bambukais ir vilkdalgiais, o paviršiuje paleisti plūduriuoti vandens lelijų; kai statė kavinę, šis sumanymas atrodė toks puikus, kad nepagailėjo pinigų tvenkiniui išcementuoti. Tačiau kavinę atidaręs jis sumanymą pamiršo, ir dabar tvenkinio kraštuose draikėsi pūvančios žolės, puikiai želiančios taip arti vandens, bet apneštos iš netolimos aikštės nuolat byrančiomis dulkėmis. Mažasis kambarėlis gilumoje Amarui patiko labiau, nes jis buvo tyliausias, o ramus vanduo jam atrodė mielesnis ir retesnis už tekantį upokšnį: Fese vandens sruvenimas nieko nestebino.

Jis tiksliai žinojo, prie kurio staliuko nori atsisėsti. Už durų, prie lango, vienas. Kai nedirbdavo, dažnai čia ateidavo ir išsėdėdavo visą popietę, liūliuojamas triukšmo ir muzikos, sklindančios iš kitų kambarių, kol pasiekdavo keistą ekstazę, žvelgdamas į mažą vandens lopinėlį po langu. Tokią palaimingą nuotaiką jo tautiečiai pasiekdavo labai lengvai – ji apimdavo vien išnykus slegiančiam nemaloniam rūpesčiui, o jei regėdavo jūrą, upę, fontaną ar dar ką nors, kas užimdavo akis, bet ne mintis, būdavo dar lengviau ją išlaikyti. Tai buvo pasaulis anapus pasaulio, kur apmąstymas atstoja būtinybę veikti, o ramybė, kurios visa siekia mirtyje, trumpai pasirodo kaip palaima, pagaliau įtikinus dvasią, kad sustingę tobulybės vandenys pasiekiami. Turgaus gyvenimo smulkmenos ir asmeniniai finansiniai rūpesčiai, kurie lyg raketos raižė tamsų jo vidinės visatos dangų, tik suteikia mastą ir pabrėžia jo begalybę, visai nedrumsdami bekraštės jo ramybės.

Jis praėjo pirmus du kavinės kambarius ir įėjo į mažąjį, čia nudžiugo pamatęs, kad jo mėgstamas staliukas laisvas. Kambaryje apskritai daugiau nieko nebuvo, tad jis nusprendė čia tik išgerti arbatos, o paskui kraustytis į kitą pilnesnį. Tokias apeigas susigalvojo,

nes dienos jausena reikalavo ją kaip nors pažymėti. Kai sumokės už arbatą, išsikeis dvidešimties rialų monetą, rytą rastą gatvėje. Nusprendė, kad Alacho akyse gražiai atrodys, jei išleis tuos pinigus.

Šiandien, be įprasto šurmulio ir nuolatinio netilstančio radijo triukšmo (nes dar nebuvo įjungta elektra), nuošalusis kambarys atrodė ne tiek priebėga, kiek nedidelis urvas. Jis girdėjo burzgiant aikštėje stovinčių autobusų variklius. Užsisakė arbatos. Kol laukė, per kavinę perėjo berniukas su dideliu padėklu pyragaičių ir kyštelėjo galvą pro duris. Kažkodėl, galbūt dėl to, kad berniukas truputį priminė bičiulį, anądien važiavusį pro šalį ir jį pavėžėjusį, o gal dėl to, kad iš kito kambario kaip tik įėjo vyras, kurį jis anksčiau ne sykį regėjo kavinėse, slapta pardavinėjantį kifą, Amaras prisiminė dieną, kai pasiryžo pabėgti iš namų. Kaskart mintimis grįžęs į tuos įvykius, jis vis dar jusdavo troškimą atsikeršyti. Tuo pat metu jis suprato, kad niekada nepakels prieš Mustafą nė pirštelio, kaip ir Mustafa nepakėlė prieš jį. Reikės imtis ko nors kito. Alachas norėjo, kad Mustafa gimtų pirmas. Todėl Mustafos pareiga broliui – tą viršenybę atlyginti ypatingu gerumu. Mustafa to niekada nesuprato; priešingai, savo padėtimi jis naudojosi lyg tironas, visada reikalaudamas naujų aukų. Neteisybę galima ištaisyti tik sėkmingu atpildu. Jis atsistojo ir pro duris pažvelgė į kitą kambarį: kifo pardavėjas kalbėjosi kampe prie lango. Jam reikėjo labai kruopščiai nustatyti savo pirkėjų tapatybę, kitaip galėjo įkliūti policijos agentui į nagus. Visi puikiai žinojo, kad prancūzai malšino prekybą kifu, tikėdamiesi įpratinti musulmonus gerti; tai būtų milžiniškas pelnas vyriausybei. Tai, kad musulmonų tikėjimas griežtai draudžia alkoholį, jų, žinoma, visiškai nedomino: jie visada bičiuliaudavosi su tais, kas laužo islamo priesakus, ir bausdavo tuos, kas jų laikosi.

Tą akimirką nutiko keistas dalykas: per lieptelį į pirmąjį kambarį įėjo vyras ir moteris, abu nazariečiai. Po minutės jie pasirodė antrajame kambaryje, be gėdos dairydamiesi staliuko. Akimirką jie, regis, manė suradę tinkamą, tada moteris kažką pasakė, o vyras priėjo prie durų, kur stovėjo Amaras, ir pažvelgė į mažąjį kambarėlį. Tuomet pažiūrėjo pro langą, išvydo tvenkinį ir, rodos, moterį nusprendė pasodinti vidiniame kambaryje. Amaras skubiai atsisėdo prie savo staliuko, kad jie jo neužimtų. *Qaouaji* atnešė jam arbatos. Jam išei-

nant, vyras šūktelėjo arabiškai ir užsakė dvi stiklines arbatos ir du *cabrhozel**. Dabar Amaras įdėmiai pažvelgė į vyrą, nusprendė, kad šis ne prancūzas, ir pajuto sukilusią neapykantą atslūgstant, paliekant nusivylimo ir abejingumo nuosėdas, sumišusias su smalsumu. Kai po akimirkos suprato, kad ir vyras, ir moteris pajuto jo žvilgsnį, skubiai nusigręžė ir žvelgė į tvenkinį, lėtai gurkšnodamas arbatą. Po valandžiukės vėl pažiūrėjo į juos. Jiedu tyliai kalbėjosi ir kits kitam šypsojosi. Moteris – aiškiai žemiausios padermės prostitutė, nes jos rankos ir pečiai visai nuogi, o suknelės iškirptė pasibaisėtinai gili. Lyg patvirtindama Amaro išvadą, iš rankinuko ji išsitraukė mažą cigarečių dėžutę, įsidėjo cigaretę į burną, laukdama, kol vyras ją pridegs. Amaras baisėjosi jos įžūlumu. Net Naujamiesčio prancūzės šitaip pasileidusiai nesirengė ir nesielgė. Ir net pati baisiausia prostitutė pasisaugotų, kad taip baisiai nenudegtų saulėje. Šita moteris aiškiai dirbo laukuose: ji buvo visiškai įrudusi nuo ilgo laiko, praleisto saulėkaitoje. Tačiau štai ji išsipustė aukso apyrankėmis. Dabar nuojauta jam kuždėjo, kad jis klaidingai ją įvertino. Ji tikriausiai visai ne iš laukų, greičiau kokia nors nelaimė privertė ją dienų dienas vaikščioti saulėje, o dabar ji gėdijasi ir mėgina slėptis nuo minios, kol vėl nubals, todėl ir norėjo atsisėsti tuščiame kambaryje. Jei taip, ji nesidžiaugs, kad jis spokso į ją. Jis rūpestingai gurkštelėjo arbatos ir pažvelgė pro langą. Netrukus vėl pakilo ir dirstelėjo pro duris ten, kur sėdėjo kifo pardavėjas. Anas prisėdo, aiškiai pakviestas kliento, ir gėrė arbatą. Amaras priėjo ir užkalbino jį. Žmogus linkterėjo ir padavė jam mažą popieriaus ryšulėlį. Amaras sumokėjo, grįžo į savo vietą ir toliau ėmė paslapčia apžiūrinėti turistus. (Kadangi jie nebuvo prancūzai, aiškiai priklausė šiai kategorijai.) Kokie keisti žmonės, galvojo jis; tokių svetimų svetimšalių dar nebuvo regėjęs. Jų drabužiai neregėti, veidai kitokie, beveik nuolat juokiasi, tačiau neatrodo girti, o labiausiai Amaras nepajėgė suprasti, kodėl, nors sprendžiant iš visų smulkių ženklų, iš kurių tokie dalykai matyti, jiedu buvo kits kitam prielankūs, vyras nė sykio nepaėmė moters už rankos, nepalinko jos paliesti ar pauostyti, o ji taip pat, nepaisant šiaip jau palaido elgesio, nenudelbė akių, nepakėlusi jo žvilgsnio. Ji

* Toks saldumynas. (Arab.)

tiesiog sėdėjo, lyg nejusdama lyčių skirtumo. Tuo pat metu Amaras pajuto tarp jų lyg ore tvyrančią kažkokią įtampą, kuri jam reiškė daug daugiau negu išorinė jų laikysena, kurią, šiaip ar taip, jie puikiausiai galėjo suvaidinti. Jis buvo regėjęs daugybę prancūzų porų, ir nors jų požiūriu viešumoje derėjo toks nevaržomas elgesys, kokio musulmonai negalėjo nė įsivaizduoti, tie du požiūriai skyrėsi ne iš esmės; prancūzų elgesyje nebuvo nesuprantamų neatitikimų. Bet šita pora jam atrodė visiškai neperprantama.

Baigęs arbatą, jis nusprendė išeiti į lauką pasivaikščioti prie tvenkinio, bet mažosios durelės seniai nebuvo varstomos, ir skląstis užrūdijo. Kurį laiką daužė jį akmeniu, kurį, galbūt tam čia ir padėtą, rado kampe, ir jam pagaliau pavyko atsklęsti. Tuomet atidarė duris, suplėšydamas voratinklius, ir žengė laukan. Toje tvankioje erčioje tarp kavinės ir aukštos miesto sienos oras buvo nepakeliamai karštas, o tvenkinys virto baltą šviesą stiprinančiu veidrodžiu. Jis atsiklaupė prie vandens: šis taip pat buvo karštas. Laumžirgis praskrido per arti vandens paviršiaus ir sušlapo sparnus; jis beviltiškai trūkčiojo, mėgindamas pakilti. Valandžiukę Amaras susidomėjęs stebėjo, tuomet, pasigailėjęs stimpančio vabzdžio, kuo aukščiau pasiraitojo kelnes ir įbrido į tvenkinį. Buvo giliau, negu jis manė; vanduo siekė šlaunis. Dugnas basiems padams atrodė nemaloniai slidus, bet jis įsibrido, pakišo delną po laumžirgiu ir iškėlė jį. Tuomet stovėjo vandenyje ir išsišiepęs žvelgė į jį, nes milžiniškos jo akys, regis, taip pat į jį žiūrėjo. Galbūt dėkojo jam. „Kokie nuostabūs Alacho darbai“, – sukuždėjo jis. Kai karšta saulė išdžiovino sparnus, laumžirgis kelissyk jais krustelėjo ir staiga nuskrido įtvirtinimų link. Amaras išlipo iš vandens, nusiraitojo kelnes ir išgręžė jas. Tuomet atsisėdo saulėkaitoje ant tvenkinio krašto, kad jos išdžiūtų. Jam regėjosi, kad tolumoje, virš visų dulkėtų miesto stogų, aiškiai girdėti žmonių balsų šurmulys. Bet jis buvo tolimas ir priminė pro durų plyšį traukiantį vėją. Jei eisena judės per Bab Bū Džalūdą, jis norėjo pasižiūrėti iš kito kambario, o jei kils muštynės, tikrai nukentės keli prancūzų policininkai; štai ką jis trokšo išvysti. Visada stumdo, muša ir žudo vien musulmonus, net, kaip šiandien jo akivaizdoje, kai muša ir žudo patys musulmonai. Akimirką jis pajuto pavėluotą užuojautą tiems *mokhaznia* skersgatvyje prie teisininkų būdelių. Galbūt sutikdami

dirbti prancūzams, jie nežinojo, kad turės išduoti saviškius, o kai tai suprato, jau buvo per vėlu, jie per daug žinojo, kad prancūzai juos paleistų, ir šitaip įkliuvo.

Bet tokiu atveju, prieštaravo jis, jų pareiga, net gresiant mirčiai, atsisakyti paklusti įsakymams. Juk būtų buvę daug didvyriškiau žūti kankinių mirtimi nuo prancūzų rankos, negu būti gėdingai nušautiems kaip gyvuliai, broliams keikiant ir spjaudant ant jų lavonų! Jis žinojo, kad kovos lauke žuvęs musulmonas pakliūva tiesiai į rojų, nelaukdamas teismo, bet nebuvo išsamiai susipažinęs su išdavikų likimu. Tačiau jam regėjosi logiška, kad jie turėtų būti tučtuojau perduoti šėtono globon. Jis net nusipurtė nuo minties, kas laukia tų, kurie pakliūva į pragarą. Siaubą kėlė ne kančios, bet neišvengiama jų amžinybė, kad ir kaip auka atgailautų. O jei žmogus persigalvotų ir visa širdimi ilgėtųsi Alacho. Tuomet ne taip skaudėtų visą amžinybę kepti ant iešmo lyg *mechoui** ėriukui ar būti draskomam į gabalus, kaip, anot laisvės bičiulių, prancūzai sudraskė musulmonus Vad Zamo kalėjime, kaip nuo suvokimo, kad niekada ir niekaip neišvysi Alacho veido. Mirtis – vieni niekai, galvojo jis, beveik užsimerkęs žvelgdamas į akinančią saulę, atsispindinčią tvenkinyje; laimingas žmogus, kuris miršta šlovingai ir lieka nepamirštas. Jam toptelėjo, kad galbūt dėl to Muchamadas Lalamis vakar buvo toks pasikėlęs: jis galbūt jau žino, kad jo broliui prancūzai įvykdys mirties bausmę. Vieną dieną, pagalvojo jis, Muchamadas patykos jo, ir tuomet teks rimtai muštis. Galbūt vertėtų kada sutikus Muchamadą prie jo prisiartinti ir atsiprašyti. Muchamadas tikriausiai neatleis, bet galbūt jo širdis atlėgs, ir susitaikyti bus galima vėliau.

Šūksniai ir dainos garsėjo, o kelnės beveik išdžiūvo. Jis atsistojo ir nuėjo vidun.

* Ant iešmo keptas ėriukas. (Arab.)

3 knyga

Kregždžių valanda

Mano nuomone, nėra nieko malonesnio, negu būti prašalaite.
Tad lakstau tarp žmonių, nes jie - ne mano padermės, ir kaip tik tam,
kad tarp jų būčiau prašalaitė. –

Kregždės giesmė: Tūkstantis ir viena naktis

15 skyrius

Rytais Stenhamas su Mosu buvo pratę per tarnus siuntinėti kits kitam raštelius. Kadangi jo kambarys išėjo į sodą, Mosas perduodavo juos seniui Mochtarui, tam, kuris šluodavo takus ir prižiūrėdavo gėlynus už jo durų; Mochtaras nueidavo į pagrindinį fojė ir perduodavo juos Abdulmadžydui, kurio darbas būdavo siurbti viešųjų patalpų kilimus. Prieš metus pats Abdulmadžydas užkopdavo į bokštą ir atnešdavo vokus prie Stenhamo durų, bet neseniai jis vedė Raisą, smagią juodukę, buvusio pašos namų vergės dukrą, o kadangi ji kasdien valydavo tris bokšto kambarius, į jo duris su rašteliu iš keturioliktojo kambario dabar pasibelsdavo ji.

Kiekvienos šiuolaikiškos marokietės merginos svajonė yra auksu apsitraukti kandžius ir iltis. Kadaise Raisos dantys buvo visai sveiki, bet kai motina surado jai vyrą, ji, savaime suprantama, prieš vestuves nusivedė dukrą deramai pasipuošti. Pasidarbavo vietinis medinos specialistas, ir nuo tada Raisa baisiai kamavosi. Kasdien ji būtinai norėdavo parodyti Stenhamui sudirgusias dantenas; jos nuomone, stomatologas gydydamas ant jos užleido piktus kerus, nes motina nesutiko mokėti tiek, kiek jis prašęs. Bet dabar, iš savo uždarbio, ji pati sumokėjo iki paskutinio franko, o vis tiek skaudėjo. Stenhamas su siaubu laukdavo rytinio jos pasirodymo, drumsčiančio ramybę; jis nupirko jai pakelį natrio perborato, ir ji nuolat jį vartojo, pirmiausia perpylusi iš vaistinės voko į specialų popierėlį, išmargintą stebuklingais raštais, kurį gavo iš *fqih*. Jai atrodė, kad jis padeda, bet netrukus ji ketino dar sykį nueiti pas *fqih* ir paprašyti popierėlio su kitokiais raštais.

– Noriu tai vargšelei padėti, – sakė jis Mosui, – bet nebegaliu žiūrėti į tuos raudonus krokodilo nasrus kassyk, kai ji užeina, kad mane kur.

Tokį rytą miestas tyliai garavo kaitrioje saulėje. Virš plokščių terasų kabojo medžio dūmai ir migla, gožianti ir suliejanti iš apačios kylančius garsus, kol, pasiekę jo langą, jie skambėdavo vienodai ir mieguistai, lyg bičių dūzgesys. Tokiu oru tarp dešimtos ir vienuoliktos valandos miesto garsai visada pasidarydavo keisti. Jis manė, kad galbūt dėl to kalta vėjo kryptis, nes vienas atpažįstamas garsas buvo tolima lentpjūvė kažkur netoli Bab Sidi bu Džidos. Į kambarį įsklęsdavo kelios tingios musės ir užsnūsdavo saulėkaitoje ant grindų plytelių. Tuomet kokią valandą Stenhamas mesdavo darbą ir, priešais langus sustatęs vienas į kitą atgręžtus du krėslus, gosliai išsitiesdavo karštoje saulėkaitoje, tik retsykiais pakildavo užsirašyti keleto žodžių į knygelę, gulinčią greta. Reikėjo pirma patikrinti, ar durys užrakintos, kad Raisa neįsibrautų ir neužtiktų jo nuogo; ji dar nebuvo išmokusi tobulai atlikti sunkios užduoties – pabelsti, prieš spausdama durų rankeną.

Tačiau šiandien ji pasibeldė, ir jis nerangiai pakilo, vilkdamasis chalatą ir murmėdamas: „Kas čia dabar, po galais?“ Jį siutindavo, jeigu prieš pietus jį trukdydavo bet kas, išskyrus pusryčių padėklą. Jis atplėšė duris, o Raisa padavė jam raštelį, kurį laikė rankoje. Jis subambėjo padėką, pamatė, kad ji nekantrauja aptarti savo dantenas, ir užtrenkė duris jai prieš nosį.

Moso raštelyje buvo rašoma: „Kokia graži diena! Hju pažadėjo sykiu papietauti „Zitoun“. Užsakyta *bastela**. Gal ir tu ateik? Ar galėčiau tikėtis, kad užsuksi į mano kambarį pusę pirmos? Mano naujasis modelis – tikra pabaisa!!! Linkėj., Alenas.“

Jis vėl prigulė prieš saulę, bet toliau aprašinėti Sultono Mulos Izmailo rūmų jam nebesisekė. Netrukus jis pašoko, nusiskuto ir apsirengė, tada nusileido pas Mosą, tikėdamasis užtikti jį tapantį. Tačiau modelis, baisiausiai susiraukšlėjusi senė, jam atėjus, kaip tik nuturseno per verandą, o Mosas valė teptukus.

– Kaip netikėta, – pasakė jis. – Tu ankstyvas. Teks palaukti, kol persirengsiu. Ant staliuko už tavęs – naujas *Economist* numeris; atėjo

* Marokietiškas mėsos apkepas.

tik šįryt. Gal neškis jį į sodą? Ar, manai, jis bus per daug nuobodus po tavo kūrybingos vaizduotės siautulio?

Stenhamas prunkštelėjo; jam pabodo atsakinėti į Moso plepalus.

– Siautulio? – paklausė jis, pasiimdamas žurnalą ir vėl žengdamas į saulėkaitą. – Siautulio?

Čia čirškėjo žvirbliai, o ore tvyrojo stiprus durnaropių žiedų kvapas. Mosas nekvailas; jis neblogai nujaučia, kur smaigstyti adatas, bet dabar anksčiau buvusios jautrios vietos suragėjo, ir Stenhamas, jei apskritai reaguodavo, tai tik iš mandagumo ir tingumo. Taip lengviau bendrauti, nes kitaip Mosas tiesiog baksnotų toliau, ieškodamas kitų skaudžių bičiulio būdo vietų, kurių dar neišmėgino.

Mosas jam patiko todėl, kad buvo neperkandamas, ir jis neabejojo, kad Mosas su džiaugsmu vaizduoja stebukladarį, paslaptingąjį su tūkstančiais netikėtų keistenybių.

– Aš paprastas verslininkas, – apgailėtinai aiškindavo Mosas, – ir nesupratu šitų pasiutusių džiunglių, kurios jums, amerikiečiams, atrodo esančios natūrali gyvenamoji aplinka... Kai kalbi su manim, nieko nelaikyk savaime suprantamu dalyku. Man viską reikia paaiškinti. Tavo amerikietiška etikos sistema tokia fantastiška, kad mano paprastoms smegenėlėms didelis vargas ją suvokti.

Bet kartais jis užsimiršęs skųsdavosi:

– Šiaip ar taip, tie anglai kartais perlenkia lazdą. Negalima visą laiką gyventi lyg užkietėjusiais viduriais. Pasaulis toks mielas. Ar esi buvęs Bankoke? Manau, ten tau patiktų. Pasibaisėtini žmonės...

– Gyventi verta tik dėl to, kad įmanoma retsykiais patirti tobulybės akimirką. O galbūt dar svarbiau tai, kad įmanoma puikiai prisiminti tokias akimirkas, gėrėtis jomis svajose lyg brangakmeniais. Supranti?

Stenhamas viliodavo jį, labai rimtai atsakydamas:

– Ne, nelabai. Manęs tobulybė, deja, nedomina. Ji visada išimtis; ji už visko, už tikrovės. Man gyvenimas atrodo kitoks.

– Žinau, – atsakydavo Mosas. – Tu gyvenimą regi pačiu nepatraukliausiu kampu, kokį tik gali rasti.

Stenhamas seniai buvo perpratęs paprasto verslininko giesmelę; vieną sykį Mosas net prasitarė rašąs knygą, bet plačiau nepapasakojo. O kartą iš Londono su kažkokiu beprasmišku laiškeliu, kurio

vienintelė paskirtis buvo pavaizduoti, kad tai, kas prie jo pridėta, yra tik tarp kitko, jis atsiuntė jam pluoštą trumpų lyriškų eilėraščių, nelabai originalių, bet pakankamai tvarkingai sukurptų, kad įtikintų Stenhamą, jog jų autorius seniai draugauja su mūzomis. „Jis ne geresnis už mane", – mėgo priminti sau Stenhamas.

Saulė čia, sode, buvo kaitri; nuo drėgnos juodos žemės kilo salsvas, sunkus ir trikdantis pavasario kvapas. Takeliu atėjo senis Mochtaras, jo sudėvėtos *babouches** šiūravo per mozaiką. O turbanas visada atrodydavo taip, lyg kėsintųsi tuojau išsivynioti. Bet nesvarbu, koks tvarkingas jis atrodytų; silpna sveikata ir nuovargis iš jo švelnaus, smulkaus veido išsiurbė visą gyvastį, o turbanas, ar tvirtai, ar laisvai susuktas, jo suvargusios išvaizdos niekaip negalėjo pataisyti. Greta jo Stenhamas visada pasijusdavo kažkaip nejaukiai: švelni pavargėlio mina keldavo neaiškų kaltės jausmą.

Mosas išėjo į terasą, pasitaisė tamsius akinius, kaip visada, apsirengęs lyg pasivaikščiojimui Pikadiliu.

– Manau, jau galim eiti, jeigu tu susiruošęs. Gal judėkim?

Kieme jie pažiūrėjo, ar nepamatys Kenzio MG, bet jo nebuvo. Mosas susiraukė.

– Jis išvažiavo. Teks eiti pėsčiomis. Norėčiau, kad eitume trumpesniuoju keliu.

– Trumpesniųjų kelių yra koks tuzinas, – atkirto Stenhamas.

– Mažiausiai klaidžiu, mažiausiai varginančiu. Greičiausiu! Vaje, tu vienas vargas.

Stenhamas žengė pirmas, ir jie gatvėje pasuko kairėn, skindamiesi kelią pro asilus, apkrautus alyvuogėmis, nešamomis į spaudyklą.

– Koks dar vargas? Ką čia šneki?

Stenhamas niekaip nesuprato, kodėl taip malonu kiršinti Mosą iki tam tikro barnio; tokį žaidimą jie žaisdavo valandų valandas, Mosas vaizduodavo paprastą, nuoširdų žmogelį, nustebusį ir besiskundžiantį, o Stenhamas – kantrų, ūkišką mokytoją, jie kirsdavosi dar narčiau, jei Stenhamas retsykiais sviesdavo tiesų kaltinimą, pavyzdžiui: „Kodėl taip beprotiškai stengiesi apsimesti naivuoliu, lyg

* Marokietiškos šlepetės.

ne iš šios Žemės? Ką nori atrasti?“ Peštis pasidarydavo gardžiau dėl to, kad šitaip kalbėdamas jis sakydavo toli gražu ne tiesą, jei tikrai būtų norėjęs užbaigti žaidimą, būtų kalbėjęs visai kitaip. Mosas tai puikiai suprato ir žinojo, kad Stenhamas žino, jog jis supranta, taigi, žaidimas tęsdavosi, kaskart vis rafinuotesnis, sudėtingesnis, subtilesnis, užimantis vis daugiau jų sykiu praleidžiamo laiko. Vieną dieną, galvojo Stenhamas, ateis akimirka, kai Moso nebegalėsi ištraukti iš to vaidmens; kad ir ką jis sakytų ar darytų, visada vaidins, o tariami žodžiai, rodomi gestai bus nebe Moso, o šito absurdiško jo kūrinio, nebeturėsiančio nieko bendro su žmogumi, kuriam turėtų atstoti kaukę. Tai aš jį sukursčiau, sakė jis sau, bet anas tik to ir laukė. Ir pasirinko idioto vaidmenį. Tai štai aš, kaip visada, vedu jį, o jis apsimeta nežinąs kelio.

Nišoje varvėjo viešasis fontanas; moterys ir merginos su kibirais laukė po jo mėlynomis ir žaliomis plytelėmis išklotu skliautu. 1352, buvo sudėstyta iš smulkesnių plytelių po raitytais arabiškais rašmenimis, kurie, garbindami monoteizmo instituciją, įspėjo, kokie pavojingi visi vienintelės jos atmainos pakaitalai. „1352, tai yra apie dvidešimt metų“, – pagalvojo jis. Iš kibirų nuolat taškomas vanduo gatvę šioje vietoje pavertė kloaka; molis virto tąsiu ir slidžiu pilku dumblu, o kiekvieną naują pėdsaką burbuliuodamas užliedavo drumstas vanduo.

– Klausyk, tu tik pažiūrėk! – suriko Mosas. Kai apsimesdavo pasipiktinęs, jo balsas darydavosi šaižesnis, o tarmė – dar labiau perdėtai oksfordietiška. – *Kur tu mane vedi?*

– Tu čia buvai jau pustuzinį sykių, – per petį suriko Stenhamas.

Prieš tūkstantį šimtą metų miestas užsimezgė įduboje tarp kalvų, šio darinio kontūrai priminė truputį pakreiptą dubenį; per amžius augdamas, nuolat plisdamas milžiniškais kedro medžio, marmuro, žemės ir plytelių statiniais, jis pakilo dubens kraštais ir išvirto per juos. Kadangi centras buvo ir žemiausia vieta, į jį vedė visi takai; pirmiausia turėdavai nusileisti, o paskui rinktis, kuria kryptimi kilti. Išskyrus tuos takus, kurie palei upę driekėsi į sodus, iš miesto širdies visi keliai vedė aukštyn. Po valandos jiedu vis dar kopė žmonių pilnomis vakarinio šlaito gatvėmis. Migla visai išsisklaidė, dangus buvo žydras, kietas ir tolimas. Gatvė praplatėjo, staiga prisipildė berniukų,

keliaujančių namo iš mokyklos. Mosas ir Stenhamas pagaliau galėjo eiti greta. Pro vaikų klegesį Mosas tarė:

– Tai ar paaiškinsi, kur išlįsim? Reikėjo pasakyti, kad jokiu būdu neisiu pro sienas taip žemai. Nemanai, kad verčiau reikėjo mėginti nusigauti į Bab al Chadydą?

– Manai? – Stenhamas tyčia atsakė neaiškiai. Jis puikiai žinojo kur einąs, bet visas smagumas ir yra iki paskutinės minutės jaustis lyg paklydus, o tada virtuoziškai staigiai pasukti ir išvesti Mosą ten, kur jis dar labiau nustebs, kad vieta pažįstama.

– Nujaučiu, kad tuojau ištrauksi kokį triušį iš skrybėlės, – apsimestinai atlaidžiai sumurmėjo Mosas, – bet turiu pasakyti, kad šįsyk visai neįsivaizduoju, kaip tau tai pavyks.

– Nėra jokios klastos, – ramiai užtikrino Stenhamas. – Mes tiesiog einame tiesiausiu keliu į „Zitoun". Ar bent aš taip manau. Už kito posūkio galėsiu tiksliau pasakyti.

Už kito posūkio atsivėrė trumpa dulkėta gatvelė. Priekyje po arka vietinis policininkas su fesu kalbėjosi su senegaliečiu kareiviu. Jiems žengus po arka, į veidus padvelkė vėjelis, ir pasigirdo greitai tekantis vanduo. Prieš akis atsivėrė kalvų panorama.

– Tu *tikrai* neįtikėtinas! – nudžiugo Mosas. – Atrodo, tiesiai sienoje išgriovei perėjimą. Kaip jis vadinasi? Ar turi pavadinimą?

Stenhamas perėjo per gatvę ir sustojo ant įtvirtinimo krašto, žvelgdamas į siaurą slėnį ir žalius šlaitus už jo.

– Žinoma, kad turi. Jis vadinamas Bab Dar el Paša.

– Ak, užsičiaupk! – aiktelėjo Mosas. – Juk *žinai*, kad tokių vartų nėra. Visus juos iškaliau mintinai, nuo Bab Segmos iki Bab Machruko ir atgal, sąraše tokių vartų nėra.

– Tai papildyk sąrašą. Bab Dar el Paša – nauji vartai, iškirsti sienoje prieš dvidešimt ar trisdešimt metų, kad Paša galėtų privažiuoti prie durų su mašina.

– Vandalizmas, – mestelėjo Mosas.

Iš čia į viešbutį dar reikėjo palypėti. Mulos Idriso kolegijos studentai nemindami leidosi nuo kalvos dviračiais, važiavo namo pietauti, dauguma buvo su akiniais raginiais rėmeliais ir visi vilkėjo beformius europietiškus kostiumus, lygintuvo ar kempinės neregėjusius nuo pat tada, kai buvo pasiūti.

Palei upelį augančios gudobelės buvo ne tokios išvaizdžios, kaip aukštos virpančios tuopos pakelėje, bet ten susispietusius berniukus jos domino labiau. Berniukai bambukinėmis kartimis įnirtingai trankė lapus: šie pleveno žemėn ir biro žalios uogelės. Geltonas Kenzio MG stovėjo priešais „Zitoun“ įėjimą. Jis buvo apipultas vaikų; šie stovėjo ant priekinių žibintų ir buferio, ropštėsi per dureles ir ant priekinės sėdynės pešėsi dėl garbės atsisėsti prie vairo. Kai prie mašinos prisiartino Stenhamas ir Mosas, jaunuolis, stovintis greta jos ir kruopščiai tušinuku ant pilko brezento stogo keverzojantis MUCHAMADAS, nė nekrustelėjo. Tikriausiai jam atrodė, kad jo indėlis į visokiausių užrašų ant mašinos kolekciją ne itin reikšmingas; kiti buvo daug ryškesni ir įspūdingesni. Vinutėmis ir akmenukais dažuose buvo išraižyti išsišiepę veidai, Fatimos galvos ir visokios gudrystės ir lotyniškais, ir arabiškais rašmenimis.

– Žiūrėk, – tarė Stenhamas. Jis priėjo prie jaunuolio, kuris dirstelėjo į jį ir toliau kruopščiai darbavosi.

– *Chnou hada?* Ką čia darai? – paklausė jis vaikino.

Berniokas šyptelėjo.

– Nieko, – paprasčiausiai atsakė jis.

Stenhamas parodė ant audinio užrašytas raides.

– O čia? Kas čia?

– Automobilis.

Jo balsas toks šaltas pasidarė neabejotinai dėl to, kad nazarietis džentelmenas, jo galva, bus palaikęs jį neišmanėliu kaimiečiu.

– Ne, tas žodis.

– Muchamadas.

– Kam jį čia užrašei?

– Nes toks mano vardas.

– Bet kodėl užrašei jį ant mašinos?

Berniokas gūžtelėjo pečiais, aiškiai rodydamas, kad toks tardymas jam regisi nepelnytas ir neįdomus, ir vėl iškėlė ranką, ketindamas užbaigti pagražinimus, kuriais puošė jau užrašytą vardą. Bet Stenhamas stvėrė jį už rankos ir gana stipriai trūktelėjo. Paspoksoti prisiartino keli mažesni vaikiūkščiai.

– Dinkit! – užriko jis. Jie atsitraukė saugiu atstumu.

– Kas jums visiems darosi?

Jis kreipėsi į paauglį, kuris dar laikė rankoje rašiklį, lyg pasiryžęs užbaigti, jo galva, puikų savo parašo egzempliorių. Atsakymo, žinoma, nebuvo, todėl jam teko tęsti.

– Juk nenusivalys. Nejau nežinai?

Atsakymo vis dar nebuvo.

Mosas prisiartino, plačiai išsišiepė berniūkščiui ir malonia prancūzų kalba su nežymia angliška tartimi pasakė:

– Automobiliai labai brangūs. Negražu juos terlioti.

Dabar berniokas atsakė.

– Aš nieko negadinu, – oriai atrėžė jis.

– Bet pažiūrėk! – aiktelėjo Mosas, rodydamas subraižytus geltonus dažus. – Žiūrėk, ką padarė šito miesto berniukai! Vos per dvi savaites, nuo tada, kai šis džentelmenas čia atvyko. Visa tai sutaisyti jam brangiai kainuos.

– Kiek? – abejingai paklausė jaunuolis.

Mosas skubiai suskaičiavo.

– Gal penkiasdešimt tūkstančių frankų. Ar daugiau.

Jaunuolis nušvito.

– Tegu parduoda šitą ir nusiperka naują.

Stenhamas neištvėrė.

– *Mahboul!* – užriko jis. – Pusgalvi tu! Traukis nuo mašinos, tu ir visi kiti! Tučtuojau! Dinkit!

Jis stipriai stumtelėjo vaikiną į gatvę, grįžo ir nukėlė nuo priekinės sėdynės du mažesnius berniūkščius. Kiti tylomis pabėgo ir nuėjo pas uogų daužytojus.

Sodas buvo lygus žemės kvadratas, apsuptas aukštos krantinės ir neprižiūrimų sąžalynų; lengvas vėjelis, kedenąs medžių viršūnes, dabar jo nepasiekė. Šen ir ten stovėjo staliukai ir brezentinės kėdės gulinėtojams. Čia buvo visiškai tuščia, tik tolimajame kampe prie arbatinės sėdėjo Kenzis, ir gyvai plepėjo su baltašvarkiu padavėju, kuris tupėjo greta jo kėdės. Jis matė, kad jie įėjo į sodą, bet apsimetė nepastebėjęs, kol jie prisiartino tiesiai prie jo kojų. Tuomet pakėlė akis ir atsainiai nusišypsojo, lyg su jais būtų atsisveikinęs vos prieš penkias minutes. Padavėjas atnešė jiems dvi kėdes ir dingo arbatinėje, iš šios dabar pasigirdo krebždėjimas ir spragsėjimas, kuris arabų kavinėse reiškia, kad paleista fonografo plokštelė. „*Bileche tabousni*

fi aynayah?“ – vaitojo Abd el Vahabas sodriu, dulkėtu balsu. „Kodėl bučiuoji man akių vokus?“

– Ateis viešnia, – staiga tarė Kenzis.

16 skyrius

Kenzis prieš save neturėjo stiklinės ir, regis, nė neketino ko nors užsisakyti nei sau, nei ką tik atėjusiesiems. Stenhamas suprato, kad Mosas tai pastebėjo, ir dabar laukė, ką šis pasiūlys daryti; jis pats niekada negerdavo, bet vis tiek būtų norėjęs stiklinės mėtų arbatos, kad nuskalautų dulkes, kurių jautėsi prisirijęs, kopdamas per mediną. Bet jis pasiryžo nesiūlyti užsisakyti: neketinąs mokėti už gėrimus. Visų pirma, šiuo metu jam reikia labai taupyti, tikintis, kad avanso už naująją knygą pakaks, kol pabaigs ją rašyti. Be to, jam atrodė, kad iš jo, vienintelio amerikiečio, nevalia tikėtis, kad jis sumokės už visų gėrimus. Dar daugiau, per pastarąsias porą savaičių jis pastebėjo šiokią tokią Moso ir Kenzio dvikovą, lyg kiekvienas jų būtų nusprendęs, kad reikia kitą priversti išleisti truputį daugiau, negu priklauso; abu amžinai neturėdavo smulkių. Kenzis jam prasitarė, kad jei jiedu su Mosu popiet sykiu važiuodavo vežimu iš Bū Džalūdo į Naujamiestį, Mosas visada skubindavosi mokėti, kad Kenziui liktų sumokėti už kelionę atgal.

– Na, – atsakė Stenhamas, – ir kas čia tokio?

– Šeštą valandą pakyla tarifai, – visiškai rimtai paaiškino Kenzis.

Dabar, jei jis ramiai sėdės ir lauks, galbūt šita padėtis pagaliau prasiverš. Tačiau lemta buvo tik visiems pasiūlyti ir atsisakyti cigarečių, ir kiekvienas įsitaisė rūkyti savų.

– Ji gyvena čia, „Zitoun“, – pasakė Kenzis, tęsdamas prieš akimirką pradėtą pokalbį.

– Kaip įdomu, – tarstelėjo Mosas, iškvėpdamas tirštą dūmų debesėlį, kurį valandžiukę stebėjo, tada tęsė: – Čia apsistojo amerikietė. Nemanyčiau, kad jai čia pakankamai patogu.

Stenhamas prikando liežuvį, neabejodamas, kad Mosas jį kursto.

– Ji visai nieko, ir nekvaila, – tęsė Kenzis. – Vakar užtikau ją vieną sėdinčią šičia, sode, ir rūkančią. Sušnekome, ir papasakojau jai, kad tu čia, – jis pažvelgė į Stenhamą, – o ji apie tave girdėjusi. Pamaniau, būtų smagu vieninteliams keturiems anglakalbiams žmonėms Fese iškilmingai susitikti.

– Nepamiršk misionierių ir konsulo su žmona, – priminė Stenhamas.

– Bet aš sakiau „žmonėms“.

Kenzis buvo užkietėjęs britų konsulo priešas: kilo nesusipratimų, kai pasimetė šūsnis laiškų. Stenhamas ir Mosas apie tai buvo puikiai informuoti.

– Gaila, kad iš anksto nepranešei, jog ji pietaus su mumis, – sielvartingai pratarė Mosas. – Gaila dėl to, – jis pakėlė balsą, – kad aš žvėriškai alkanas, ir jei būčiau žinojęs, būčiau suvalgęs sotesnius pusryčius. Kur ji?

– Tuojau pasirodys, – nuramino jį Kenzis.

– Tarp kitko, – pratarė Stenhamas, – kai išeisi, pamatysi, kad graficių kolekcija ant tavo mašinos prasiplėtė. Ant stogo nenutrinamu rašalu dailiai užrašyta „Muchamadas“, tiesiai virš amortizatoriaus. Užklupau nusikaltimo vietoje.

– Tikiuosi, gerai jį išvanojai, – atsakė Kenzis.

– Na, tiesą sakant, ne.

– Padorus antausis daro stebuklus. Nepamiršk.

– Galbūt, – atsakė Stenhamas, – bet paskui ateina kitas, antausio stebuklo neregėjęs. Visos šalies nesudrausminsi.

– Bet vis tiek, – svajingai įsiterpė Mosas, – to ir reikia, kad jie galėtų ko nors pasiekti.

Stenhamas pasišiaušė.

– O ką jiems reikia pasiekti? Šneki kaip *Istiqlal* vadas. Kam jiems ko nors siekti? Nejau negalima palikti jų ramybėje ir leisti gyventi kaip gyvenus?

Mosas nusišypsojo.

– Ne, mielas bičiuli. Juk puikiai žinai, kad negalima.

Stenhamas apsidairė po sodą ir pagalvojo: tokioje gražioje vietoje nevalia ginčytis. Mosui jis maloniai atsakė:

– Aš klausiau retoriškai. Tu baisesnis už mano žmoną. Ji vis manydavo, kad į viską reikia atsakyti.

Mosas atsikrenkštė ir pamojo padavėjui, kuris išėjo iš arbatinės ir skabė sausus lapus nuo jos sienas apaugusio vijoklio.

– Prašyčiau butelį *Sidi Brahim rose*, ir padenkite stalą bei atneškite kibirėlį ledo vynui atšaldyti. Pirmiausia valgysime *bastela*. Ar ji šiandien skani?

– *Magnifique, monsieur*, – iškilmingai atsakė padavėjas.

– *Magnifique*, sakai? – šyptelėjo Mosas.

Padavėjas nuskubėjo šalin. Stenhamas dirstelėjo į Kenzį, kaip šis priims Moso irzlumą. Kenzis abejingai traukė dūmą. Virš galvų prasklendė gandras, nejudindamas sparnų, tik laikydamas pusiausvyrą ant neregimos oro srovės. Iš arbatinės garsiakalbių sklido paslaptingos šlihų* šokio frazės: gergždžiantis *rebab***, jaudrus *guinbri****, laibi vaikiški balseliai, ilgais gerkliniais kalnų šūkiais perrėkią strykčiojantį akompanimentą.

Mosas iš tikrųjų labai primena prancūzus, galvojo Stenhamas. Kaip ir jie, jis dabartinės marokiečių kultūros, nors ir nuskurdusios, nelaiko tikrove, egzistuojančiu dalyku. Jis greičiau mano, kad ji – atsitiktinė praėjusių amžių liekana, dabar patirianti būtinas permainas, o žmonėms laikinai reikia pagalbos, kad pasiektų kažkokią pažangą. „Tam, kad, – karčiai pamanė Stenhamas, – jie galėtų liautis buvę marokiečiai." Nes prancūzai iš esmės galvojo taip pat, kaip nacionalistai; jie pešėsi tik dėl išorinių dalykų, ir net tuomet jam retsykiais atrodydavo, kad visi tie tariami nesutarimai sudaro kažkokią milžinišką makiavelišką kaukę, kuria dangstosi ir prancūzai, ir valdžioje sėdintys Maroko komunistai, kurie, geriau už visus žinodami, kad prieš permainas privalo būti nepasitenkinimo, noriai kurstė šalį beveik iki pilietinio karo, kad sukeltų tą nepasitekinimą. *Istiqlal* metodai ir tikslai iš esmės nesiskyrė nuo marksizmo-leninizmo; jam tai buvo visiškai akivaizdu, pasiskaičius jų spaudą ir pasikalbėjus su organizacijos nariais ir bičiuliais. Bet galbūt gali būti, kad kiekvienas kolonijinių šalių autonomijos siekiąs sąjūdis, ypač ten, kur išliko feodalizmo apraiškų, neišvengiamai privalo žengti tokiu keliu?

* Dykumų gentis.
** Styginis muzikos instrumentas.
*** Styginis muzikos instrumentas.

Jis nuolat girdėdavo skundą: „Amerika mums nepadėjo." Tokiu sakiniu tik prasidėdavo ilgas ir baugus kaltinimas, kurio pabaiga, bent jam, būdavo tiesiog siaubinga. O laikas bėgo, neapykanta Prancūzijai ir Amerikai kasdien augo, kiekviename visuomenės sluoksnyje dirbtinai kurstoma gudragalvių jaunų cinikų, kaip tik tam ir atsiųstų. Tačiau jis niekaip negalėjo pasirinkti kurios nors vienos tokio ginčo pusės, nes kai tik apie tai susimąstydavo ir pasiekdavo kokią nors išvadą, ginčas visuomet išgaruodavo: atrodė, kad abi pusės darbuojasi išvien, siekdamos tų pačių juodų tikslų.

„O gal Mosas teisus, gal aš – beviltiškas reakcionierius?" Jam regėjos, kad svarbiausias klausimas yra, ar žmogui lemta paklusti prigimčiai, ar mėginti ją suvaldyti. Anot Moso, į jį jau labai seniai atsakyta; žmoniškumo esmė ir yra apsisprendimas ją suvaldyti. Bet Stenhamui toks atsakymas atrodė paviršutiniškas. Jam atrodė išmintingiausia sąmoningai ir su džiaugsmu paklusti prigimties dėsniams, tačiau kai taip pasakė Mosui, šis pašaipiai nusijuokė.

– Mano mielas, išmintis – primityvi sąvoka, – pareiškė jis. – Dabar mes trokštame pažinimo.

Stenhamo nuomone, šitaip gali kalbėti tik baisiausiai nusivylęs žmogus.

Saugodamas savo minčių seką, jis užsimerkė ir užvertė galvą, kad atrodytų klausąs pokalbio. Galbūt šitaip užsitikrins dar keletą sekundžių vienatvės. Bet netrukus pasidarė aišku, kad jo ryžtas akimirką atsitraukti, priešingai, rodė, kad jau buvo atsitraukęs, o dabar yra tempiamas atgal. Į jo ausis prasibrovė Kenzio ir Moso žodžiai; jis vėl pamažu ėmė justi brezento kėdę, sodo saulėkaitą, virpančias tuopas.

– Gal netyčia užsnūdai? – pasiteiravo Mosas. Stenhamas prisivertė prieš atsimerkdamas maloniai šyptelėti.

– Ne, tik esu patenkintas.

– Kiek žinau, šįvakar tu pakviestas į nesibaigiančią Si Džafaro vakarienę, tiesa?

– Dabar nebesu patenkintas. Kam tu man priminei? – paklausė Stenhamas.

– Nemaniau, kad buvai pamiršęs, ir paminėjau dėl to, kad ketinu kalbėti apie Si Džafarą ir norėjau tave įspėti jam neprasitarti

to, ką dabar pasakysiu, – Mosas liovėsi rimtai spoksoti pro akinius ir nusišypsojo. – Tai visiška nesąmonė, bet manau, kad judu su Hju pralinksminsiu. Vakar netyčia sutikau tą senį Naujamiestyje ir pakviečiau sykiu prisėsti „Versailles". Jis užsisakė kažkokio kraupaus amerikoniško gėrimo – žinote tokį į vaistus panašų mišinį, kuris vadinasi „Tipsy Kola" ar panašiai, o tuomet laikė taurę apkabinęs, lyg joje būtų mažų mažiausiai „Armagnac". Po valandos jis vis dar po lašelį gurkšnojo ir kalbėjo, kalbėjo, žinoma, neįtikėtina prancūzų kalba.

– Apie ką? – paklausė Kenzis.

– Ak, apie visokius skandalus, daugiausia prancūzų ištvirkavimus. Ir trupučiuką apie marokiečius. Šitie fesiečiai – *tikrai* nepaprasti žmonės.

– Nujaučiau, kad gerai tave palinksmino.

– Papasakojo labai linksmų dalykėlių, – ramiai atsakė Mosas. – Pokalbiui baigiantis, aš, vienas Dievas žino kaip, sugebėjau tiek jį suvaldyti, kad paliečiau labai subtilią Mulos Abdalos temą. Pradėjau jo klausinėti, kiek tame kvartale prostitučių. Jo akys pasidarė dar kiauliškesnės, ir jis ėmė grąžyti rankas, taip stipriai, kad atrodė, jog bet kurią akimirką nusiners nuo jų odą. „Ak, *la*, *monsieur Mousse!* – dejavo jis. – Tai labai sunkus klausimas. Jau tiek metų nesilankiau mūsų garsiajame kvartale, suprantate..." Senas gašlūnas! Girdėjau, kad jis ten lankosi kas savaitę. Bet paklausiau jo, ar arčiau penkių tūkstančių, ar dvidešimties tūkstančių. Tuo metu jis ėmė trinti rankas į kitą pusę, kad ne taip skaudėtų. „Ak, *monsieur Mousse*! Niekas iš mano pažįstamų niekada nė nemėgino suskaičiuoti tų vargšių merginų!" Pasakoju tam, kad įsivaizduotumėt, kokie sunkumai ir pavojai neišvengiami, kalbantis su tuo senu lapinu.

Stenhamui Moso nupiešta Si Džafaro karikatūra atrodė neteisinga, nors ir atpažįstama; žmogus turėjo ir visai kitokią pusę, į kurią visai nebuvo atsižvelgta.

– Bet aš juk labai atkaklus, – tęsė Mosas. – Narsiai yriausi toliau, kaip galite įsivaizduoti, tikėdamasis, kad spėsiu išdėstyti prašymą anksčiau, negu prieis koks nors jo draugužis ir viską sugadins. Galiausiai užsiminiau apie amžiaus grupes, paminėjau savo mažūtę Chemu ir angelėlį Hadužą, aiškiai rodydamas, kad vyresnės negu

penkiolikos metų man netinka. Nuo senio veido šypsenos varvėjo kaip medus, ir jis tik gosliai glostinėjosi pirštus. „Ak, jūs visiškai teisus, *monsieur Mousse*! Mažylės – patys brangiausi perlai. Mes sakome, kad jos – kaip pirmieji švelnūs kviečių daigeliai, kuriais pavasaris skelbia į žemę grįžtant gyvastį“, – paistė jis. Niekaip neprisiminsiu visko, ką jis kalbėjo, nes jis suokė neužsičiaupdamas, baisiausiai džiūgaudamas, kad pokalbis pakrypo šitaip, giedodamas pagyras sprogstantiems medžiams, ankstyvajai paauglystei, patvinusiems upokšniams, jaunoms balandėms, besimokančioms skristi, ir, dabar pagalvojus, visą laiką šnekėdamas bendrai ir neasmeniškai, tad galiausiai aš pasakiau viską, o jis nieko – visiškai nieko. Kai tik įstengdavau, mėgindavau užsiminti, suprantat, kaip tapytojui sunku susirasti modelių, ir kad suprantu, jog negalima nė pasvajoti jų susirasti kur nors kitur, *išskyrus* Mulos Abdalos namus, ir kad netgi ten, mano žiniomis, tai beveik neįmanoma. O jis kaskart supratingai linksėdavo galva ir pritardavo: „Taip, žinoma, negalima nė pasvajoti...“ „Ak, taip, Mulos Abdalos....“ „Ak, be abejo, beveik neįmanoma. Jūs visiškai teisus.“ Tad galiausiai teko išrėžti tiesiai šviesiai. Pasakiau: „Si Džafarai, o galbūt jūs galėtumėte pasinaudoti savo įtaka ir surasti man modelį?“ Tas senas pabaisa tik prisimerkė kaip katinas. Jau buvo užsidėjęs abi poras akinių, todėl atrodė labai keistas katinas, patikėkite, su balto šilko gobtuvu ant feso. Kai atsimerkė, atsakė: „*Monsieur Mousse*, suprantu jūsų rūpestį. Puikiausiai galiu jus užjausti. Dar ir kaip užjaučiu, ir užtikrinu, kad ir kiek man tektų vargti, rytoj devintą valandą ryto modelis pasibels į jūsų duris.“ Nuskambėjo net geriau, negu galėjau tikėtis, ir pamaniau, kad bus mandagu daugiau apie tai nebekalbėti.

Stenhamas abejingai klausėsi. Viena vertus, kai tik abu anglai sušnekdavo jam girdint, jis, be abejo, nepagrįstai, pasijusdavo kažkaip subtiliai išstumtas iš pokalbio. Be to, kadangi pats buvo supažindinęs Mosą su marokiečių šeima, nelabai pritarė Moso mėginimams, tegu ir aptakiems, paversti senąjį poną tiekėju. Tačiau Moso pasakojimas nepasidarė visiškai nuobodus, nes jis dėstė pagal kruopščiai apgalvotą schemą. Taigi, jis klausėsi. Staiga, dar gerokai prieš istorijos pabaigą, jis suprato, kuo ji baigsis. Moso raštelyje buvo parašyta: „Mano naujasis modelis – tikra pabaisa!“ Ir prisiminė sulinkusį

sukriošusį senį, kurį sutiko verandoje. Jį apėmė kone pasigėrėjimas Si Džafaru, ir jis ėmė kikenti. Mosas su priekaištu pažvelgė į jį.

– Gyvuly tu! – užriko jis. – Negadink mano pasakojimo!

– Negadinu. Atleisk, – jis liovėsi garsiai juoktis ir tik šypsojosi. Pasakojimas baigėsi lygiai taip, kaip jis ir manė: senasis ponas tikrai buvo Si Džafaro atsiųstasis modelis.

– Neįtikėtina, – pasakė Kenzis.

– Man tai atrodo labai civilizuotas pasismaginimas, – tarė Stenhamas. Jis nenorėjo, kad Mosas susipyktų su Si Džafaru: čia, kur pažįstamų ratas toks siauras, barnis neįsivaizduojamai apsunkintų gyvenimą visiems. – Sutinku, tai pokštas, bet kokį tūkstantį kartų subtilesnis negu mūsiškiai, nesutinki?

– Ne, – paprieštaravo Mosas, gręždamasis kėdėje ir ieškodamas padavėjo, – man regis, čia ne šiaip sau pokštas. Supranti, jie nepokštauja. Nujaučiu, kad tai – aiškus priekaištas. Bet štai; galvą dėl to gali sukti kokius dešimt metų ir vis tiek nieko nesuprasi. Tas senas lapinas, kai kitą sykį jį sutiksiu, bus nekaltutis kaip kūdikėlis. Ką padarysi? Sakyčiau, tikras siaubas.

– Bet man linksmiausia, – nenusileido Stenhamas, – kad jie sugeba akimirksniu bet kurioje situacijoje pasielgti šitaip beprotiškai. Anądien medinoje sutikau viešbučio valdytoją ir stabtelėjau minutėlę pasikalbėti. Kaip žinai, aš niekada neužeinu į kontorą, todėl jo ir nesutinku, nebent kur nors gatvėje, o tuomet turiu kuo nors per dieną užsiimti, tad leidžiuosi į išvedžiojimus apie orą. Taip mudu ir pliauškėme, kai staiga prieina labai orus ponas ir prancūziškai sako: „*Pardon, monsieurs*, bet, man regis, judu kalbate apie gintarą? Gal galėčiau pasiteirauti, ar kalbėjotės apie šlifuotus gabalus, ar apie natūraliąją jo būseną?“ Ir ką tokiam atsakyti?

Mosui šis pasakojimas, regis, visai nepasirodė panašus į jo paties nuotykį.

– Tai ką atsakei? – išsiblaškęs paklausė jis, perkreipęs galvą ir vėl dairydamasis padavėjo.

Tolimajame gale prasivėrė vartai; jai šokuojant laiptais, diena, sodas staiga įgijo prasmę. Viskas, kas prieš akimirką atrodė vientisas kosmosas, tučtuojau pasitraukė į antrąjį planą ir virto tiesiog dekoracija, prieš kurią pasirodo pagrindinė veikėja. Ji buvo vos vyresnė

nei dvidešimties metų, vilkėjo balto šilko marškiniais ir baltomis kelnėmis. Vyrai atsistojo, o ji grakščiai priėjo prie jų, sukiodamasi tarp staliukų ir kėdžių.

– Ak, kokia žavinga, – patyliukais sukuždėjo Mosas.

Jos figūra ir veidas bylojo, kad ji priklauso toms laimingoms moterims, kurios savo grožiu gali neabejoti bet kokiomis aplinkybėmis, net pačiomis nepalankiausiomis; jos laikysena ir eisena aiškiai rodė, kad ji tai žino. Be to, Stenhamui pasidingojo, kad jai tai buvo taip savaime suprantama, kad nė ne itin svarbu. Jai artinantis, jį trumpam užplūdo saulėti, vėjo gairinami vaizdiniai. Tuomet Kenzis tarė:

– O čia ponas Stenhamas, jūsų tėvynainis. *Madame* Veiron.

Paskui ją į sodą atėjo padavėjas ir pirmomis pokalbio akimirkomis pagarbiai stovėjo nuošaliau. Mosas ir vėl nekantriai jį pašaukė ir liepė padengti stalą.

– Jei priverčiau jus laukti, – tarė ji, – kaltinkite šį miestą. Jums tai tikriausiai seniai nusibodę, bet kai aš imu klaidžioti tais *souk*, tiesiog negaliu sustoti. Jie pakeri.

– Tai niekada nenusibosta, – užtikrino ją Stenhamas. – Bent tiems, kam tai patinka. Žinoma, patinka ne visiems.

Ji pasirėmė alkūnėmis ant staliuko ir palinko pirmyn.

– Nejaugi. Kaip gali kam nors nepatikti?

Kenzis nusikvatojo.

– Regis, gali, ir daugybei žmonių. Tai jokiu būdu nėra turistų mėgstamiausia vieta. Manyčiau, pirmą sykį ji gali pasirodyti mažumėlę pribloškianti.

Moteris, regis, susimąstė; rimta veido išraiška dar labiau paryškino akivaizdų jos bruožų grožį.

– Pribloškianti. Be abejo. Bet juk retsykiais visi mėgstame būti priblokšti?

– O, taip, – pritarė Mosas. – Kurį laiką malonu. Bet kai painūs gatvių raizginiai ar ligi šiol viduramžiškos visuomenės pastovumas nustoja stulbinęs, ir jei neatrandi tokiame mieste kitų vertybių, jis gali pasidaryti visai *ne*pribloškiantis – tiesą sakant, baisiausia nuobodybė, mano galva. Taigi, turistai atvažiuoja, pabūna čia dienelę kitą ir važiuoja kur nors kitur. Prisipažinsiu, aš tuo tik džiaugiuosi.

– Na, – staiga jos tartis tapo labai atvira, amerikietiška (jai kalbant, ji retsykiais pasigirsdavo ir vėl dingdavo, pastebėjo Stenhamas, nežymus priminimas apie tą pasaulio kampelį, kur ji užaugo ir subrendo), – aš čia tebuvau tris dienas, taigi galbūt patikėsite, kad manau, *manau*, taigi, manausi suradusi pakankamai negražių šio miesto užkampių, kad galėčiau pretenduoti į Feso mylėtojas, – ji sudėjo rankas ir spustelėjo, tuo pat metu susikūprindama; atrodė lyg maža mergytė. – Jis taip *jaudina*! – ji pasirausė kelnių kišenėje ir išsitraukė pakelį „Casa Sport“.

– Štai, – pasiūlė Kenzis, – pasivaišinkit.

Ji skubiai papurtė galvą.

– Ne, man patinka šitas juodas tabakas. Jis dera prie aplinkos. Šios vietos kvapus – kedrą, mėtas, figmedžius, visus kitus pašėlusius, nuostabius kvapus – visada siesiu su šio tabako skoniu. Namie, Paryžiuje, visada vis tiek rūkiau „Gauloises“, bet šitos kažkokios kitokios. Visai ne toks pat skonis, – ji dusyk įtraukė dūmo ir atsigręžė tiesiai į Kenzį. – Turiu kai ką prisipažinti. Atleidau tą gidą, kurį man suradote, ir susiradau kitą, bent jau įstengiantį paeiti. Jūsų Kalėdų senis su manim nespėjo. Jis nuolat baisiausiai atsilikdavo, pūškuodamas ir vartydamas akis kaip pamišėlis. Vis tiek baisiai jam nepatikau. *Turėjau* jo nusikratyti.

Kenzis nutaisė nepatenkintą miną, bet tik pasakė:

– Tikrai? Žiūrėkit, saugokitės.

Ji pažvelgė į Stenhamą, kad šis patvirtintų tokią nuomonę.

– Ir jūs taip manote, pone Stenhamai? Žinau, kad išmaišėte miestą skersai ir išilgai.

Jis nenorėjo erzinti Kenzio, vaizduodamas tokį visažinį, kokiu ji jį laikė.

– Merginai visada reikia saugotis, – išsišiepė jis.

– O jūs ką pasakysit, pone Mosai? – toliau žaismingai klausinėjo ji.

– Na, manau, kad jei jis teisėtas gidas, tai viskas užtektinai saugu.

– Ne. Turiu galvoje apskritai. Ar manot, kad man pavojinga vaikščioti vienai?

– Sakyčiau, kad įprastu metu čia visiškai saugu, bet, žinoma, dabar... Na, jie *tikrai* siaubingi fanatikai, suprantat.

– Jūs visi – seni bambekliai, – pasiskundė ji.

Mosas ir Kenzis aiškiai įsitempė ir atsigręžė į Stenhamą, lyg iš jo išraiškos norėtų išskaityti, ar ji rimtai susierzino. Šitaip šnekėti pirmomis pažinties minutėmis, žinoma, netikėta. Jis nusprendė jiems nepadėti ir pakeitė temą.

Visiems valgant *bastela*, kuria *Mme* Veiron nepaliaudama džiaugėsi (o ji tikrai buvo labai skani; tešla trapi, o smulkūs garuose virtos balandžio krūtinėlės gabaliukai tobuli), Mosas toliau skundėsi klastingais vietos protais, kaip matyti iš ankstesnio jo pasakojimo. Tuomet iškilo vyno klausimas. Mosas norėjo dar *rose*, bet kitos rūšies; Kenzis manė, kad geriau tiktų baltasis.

– Prie *bastela* vynas *negeriamas*, – paprieštaravo Stenhamas.

– Kokie niekai! – numojo ranka Mosas. Jis suplojo rankomis, ir padavėjas šįsyk atbėgo tekinas. – *Une Bouteille de Targui rose*,* – paliepė jis jam. – Pamatysit, – užtikrino jis *Mme* Veiron. – Jis puikiai derės. – Stenhamui jis pridūrė. – Kartais tu toks nemalonus puritonas.

– Verčiau sakytum – puristas. Neįsivaizduoju vyno prie arabiško maisto.

– Tikrai? – paklausė *Mme* Veiron, taip susidomėjusi, lyg būtų išgirdusi ką nors ne visiems žinoma. Mosas nekreipė į ją dėmesio.

– Ne, sakau puritonas, nes tą ir noriu pasakyti. Aš tave stebiu, mano mielas, jau kuris laikas, ir nusprendžiau, kad tu tiesiog nenori matyti, kaip kas nors smaginasi. Tau nė nepatinka žiūrėti, kaip žmonės skaniai valgo. Labiausiai tau patinka beskonis maistas, kurio stinga. Stebiu tave, vyruti. Kai tik valgis būna visai apgailėtinas, tavo širdis dainuoja. Šlykštus bruožas.

– Tu labai klysti, – atsakė Stenhamas, stengdamasis, kad balsas nuskambėtų kuo nuoširdžiau. Tačiau jam buvo neramu. Moso žodžiuose tikrai buvo bent kruopelytė tiesos, bet viskas ne taip paprasta; tam esama priežasties. Tarp gurmanų ir hedonistų jam buvo neramu; tai pavojinga padermė.

– Tai *kodėl* niekada negeri? – švelniai paklausė Kenzis.

– Nes man bloga. Ar gali būti rimtesnė priežastis?

* Butelį rausvojo „Targui“. (Pranc.)

– Netikiu, – atkirto Mosas.

Stenhamas pyktelėjo ant savęs; jautėsi pats kaltas dėl to, kad pokalbis virto tokiu tardymu. Jam atrodė, kad jei apskritai buvo linkęs atsakyti į tokį klausimą, reikėjo kalbėti karingiau ir neracionaliau, o ne šitaip prieš ją atsiverti. Lyg būtų parodęs jiems bicepsus, o šie būtų pasakę: „Tau reikia mankštintis." Žmonės šito jo klausia daugybę metų, o jam tai atrodo asmeninis reikalas, kuris neturėtų dominti niekieno kito, tik jį patį.

– Jūs negeriate! Net vyno? Kodėl?

– Nepradėkim, – atsakė jis, mažumėlę pakėlęs balsą. – Sakykim, kad man tai, amerikietiškai sakant, žemas lygis. Suprantat? – jis žiūrėjo tik į Mosą.

– Ak, kuo puikiausiai! O gal galėčiau pasiteirauti, kas tamstai atrodo aukštas lygis?

– Daug kas, – nesutrikęs atsakė jis.

Mosą jo balsas tikriausiai sudirgino, nes anas nenusileido:

– Pavyzdžiui?

– Jūs ant kilimėlio, pone Stenhamai, – įsiterpė *Mme* Veiron.

Stenhamas nustūmė lėkštę; vis tiek jau buvo pavalgęs, bet jam patiko toks dramatiškas gestas, lydįs žodžius, kuriuos ketino ištarti. Per sodą nulėkė iš pietų staiga pakilęs vėjo gūsis, atnešdamas drėgno upės slėnio kvapą. Staltiesės kampas supleveno ir uždengė indus. Kenzis pakėlė jį ir vėl numetė į vietą.

– Pavyzdžiui, pasilaikymas viso to sau. Šiaip ar taip, mintys priklauso žmogui. Dar neišrasta mašina, padaranti žmogaus protą perregimą.

– Mes nekalbam apie mintis, – nekantriai atrėžė Mosas. – Tu angliškesnis už pačius anglus, mano mielas Džonai. Man labai sunku tave suprasti. Turi visus blogiausius anglų bruožus, o, man regis, ir labai mažai dorybių, kurių esame pratę tikėtis iš amerikiečių. Kartais man atrodo, kad tu meluoji. Negaliu patikėti, kad tu vis dėlto iš tikrųjų amerikietis.

Stenhamas pažvelgė į ją.

– Jūs už mane laiduotumėt?

– Žinoma, – nusišypsojo ji, – bet neabejoju, kad jūs iš Naujosios Anglijos.

– Kaip suprasti *bet*? Žinoma, kad aš iš Naujosios Anglijos. Kaip toks prancūzas, kurį sykį sutikau Nikaragvos džiunglių miestelyje. Jis ten laikė vienintelį viešbutį. „Ar jūs prancūzas, *monsieur*?“ – paklausiau jo. O jis atsakė: „*Monsieur, Je suis meme Gascon.*“ Aš *netgi* gaskonas, ir savo finansinę padėtį pasilaikau sau. Ir politiką, ir religiją. Visa tai man – aukštas lygis. Bet tik tada, kai pasilaikai sau.

– Pasaulis sukasi ne ta kryptimi, – sausai atrėžė Mosas. – Reikia lankstumo, reikia pasirengti tam, kas artinasi, – jis nusilupo apelsiną ir dabar, suskaidęs skiltelėmis, ėmė jį valgyti. – Tu siaubingas, – pridūrė jis, bet netvirtai, lyg susimąstęs apie kažką, kas tik galbūt susiję su pokalbio tema.

– Puikiai suprantu poną Stenhamą, – staiga atsistodama pareiškė *Mme* Veiron. – Atleiskite minutėlę. Trumpam einu į savo kambarį. Tuojau grįšiu. Nenoriu nieko praleisti.

Jie atsistojo, rankose sugniaužę servetėles.

– Viskas baigta, – reikšmingai pratarė Stenhamas. – Nieko nepraleisite.

Mosas lėtai papurtė galvą.

– Nemalonu matyti žmogų, taip nepasirengusį ateičiai. Mudu, vyruti, skiriamės tuo, kad aš tikiu ateitimi. – (Ir dar Dievas žino kiek milijonų dolerių, pagalvojo Stenhamas.) – Vieną dieną ateitis ateis, o tu nebūsi jai pasirengęs.

Mme Veiron grįžo prie staliuko; ji buvo užsidėjusi nedidelę baltos drobės skrybėlaitę suglamžytu kraštu. – Mažumėlę baiminuosi tokios saulės, – paaiškino ji. – Ji baisiai klastinga, jau gavau tai patirti.

– Galima skaudžiai nudegti, – pritarė Stenhamas.

– Ne, mano oda to nebijo. Bet mane greitai ištinka saulės smūgis. Kai su manim buvo Žoržas – mano vyras – buvo ne taip baisu, bet kai jį palikau ir ėmiau klajoti viena, pasidarė nebejuokinga. Baisu, kai viena klejoji nuo karščio, žinodama, kad tūkstančio mylių spinduliu nėra nė gyvos dvasios, kuriai rūpėtų, ar tu gyvensi, ar mirsi. O pernai Kipre iš tikrųjų vos nemiriau. Išsikviestas daktaras šėrė mane aspirinu, o kadangi jis niekuo nepadėjo, daktaras nuėjo pasitarti su senute, vėliau sužinojau, kad ji buvo vietinė ragana.

– Tačiau bent jau išsikapstėte, – pasakė Stenhamas.

– Regis, taip, – nusišypsojo ji. – Taigi, ji gydė prie savo židinio, savo lūšnoje kažkur miesto pakraštyje. Nė akyse jos neregėjau.

Kenzis kvatojosi, Stenhamui pasirodė, kad mažumėlę per garsiai.

– Neįtikėtina! – aiktelėjo jis. Po akimirkos jis pakilo ir tarė jai: – Ar norėtumėte apžiūrėti arbatinės vidų? Ten labai gražu. Gal užsakytum kavos, Alenai?

Jiedu nuėjo, ji kas keletą žingsnių tūpčiojo apžiūrėti gėlių ar lapelio.

Stenhamas pasistatė kėdę taip, kad galėtų atsilošti ir žiūrėti į mėlyną popietės dangų.

– *Bastela* tiesiog nesuvirškinama, – sunkiai atsiduso jis. Jį pamažu apėmė tingulys, neišvengiamas po tokio maisto vidury dienos. Miegas neėmė, bet nesinorėjo nei judėti, nei mąstyti. Mintyse jam iškilo tolimų miesto kampelių vaizdai: akmeniniai tiltai su arkomis virš putojančios upės, gervės, braidančios seklumose tarp nendrių ir meldų, kaimeliai, kuriuos varguoliai neseniai pasistatė senovės kasyklų dugne – galėjai atsistoti viršuje ir vertikaliai apžvelgti jų namus, sustatytus kaip kaladėlės; žmonės nebuvo tokie vargšai, kad neįstengtų terasų iškloti vėdinamais oranžiniais ir ryškiai violetiniais kilimais, o mažučiuose kiemeliuose, pavėnėje sėdėjo moterys, pasislėpusios nuo svilinančios saulės, bilsnodamos molinius būgnus. Dabar jis išvydo milžiniškus urvus tolimesnėse kasyklose, paslėptus ten sužėlusių laukinių figmedžių; erdviuose kambariuose ir ilguose koridoriuose buvo vėsu, o pro gilias šachtas, nuspalvintas jų angas smaugiančių sąžalynų, skverbėsi žalsva šviesa. Čionai tvyrojo amžių tyla; niekas čia nė neužeidavo, nebent retsykiais koks bėglys, neišsigandęs tokiose vietose gyvenančių *djenoun*. Labiausiai jis mėgo tokius keistus ir atokius kampelius už sienų, kur miestiečiai vienbalsiai patardavo jam nevaikštinėti. Tačiau jam jie buvo gražūs tik tiek, kiek jis sugebėdavo pajusti jų išoriškumą ar prisiminti ankštumos jausmą, kurį jam keldavo mintis apie mediną. Tik žinant, kad apačioje knibžda miestas, užsidaręs aukštais įtvirtinimais, klajoti po kalvas ir skardžių viršūnėmis buvo taip malonu. Jie ten, susispaudę, galvodavo jis, o aš čia, nepriklausomas, laisvas.

Netrukus maloniai šnekučiuodamiesi iš arbatinės išėjo Kenzis ir *Mme* Veiron. Padavėjas atnešė kavos (nors Stenhamas nė nepajuto,

kada Mosas jos užsakė), ir užsimezgė skystas pokalbis, kurį sudarė pavienės pastabos ir mandagūs, bet išsiblaškę atsakymai. Jis merdėjo, nes visiems norėjosi vien sėdėti ir tylėti. Bet, žinoma, apie tylą nebuvo galima nė pagalvoti, todėl jie kalbėjosi.

Netolimoje ateityje ims dėtis įdomūs dalykai, žadėjo Kenzis. Nors dabar daugiausia veiklos vykdoma Kasablankoje, pasipriešinimo prancūzų valdžiai židinys yra Fesas, o valdžia ketina netrukus sutramdyti jo maištininkus. Bet tai bus nepaprastai rimta, nes reikš nežmoniško masto masinius areštus. Kaip tik dabar plečiamos koncentracijos stovyklos, kad viskas būtų parengta tai dienai. Visa tai buvo pasakojama *Mme* Veiron, bet deramo atsakymo nesulaukta; retsykiais ji tarsteldavo „Ak" ar „Mat kaip", ar „Dievulėliau!", ir viskas. O Stenhamas liūdnai pagalvojo: „Jam tai patinka. Jis nori pamatyti neramumus." Nes Kenzis visiškai aiškiai rodė palaikąs marokiečius. Stenhamui savo ruožtu viskas neatrodė taip paprasta. Jam regėjos, kad niekaip negali būti taip lengva pasakyti, kas teisus, nes logiškai abi pusės klysta. Vieninteliai žmonės, kuriuos jis atjautė, buvo tie, kurie neįsitraukė į kovą: kaimiečiai berberai, kurie tenorėjo gyventi, kaip pratę, ir kurių nuomonės niekas neklausė. Jie buvo pasmerkti kentėti nepriklausomai nuo to, kas laimės mūšį dėl valdžios, nes iš esmės valdžia reiškia teisę naudotis jų darbo vaisiais. Jis negalėjo klausyti, kaip Kenzis su džiaugsmu pasakoja, kiek ginklų policija rado turtingų medinos gyventojų namuose, ar kad šią akimirką Si Muchamado Sefriujo šalininkai kažkokioje dvokiančioje Medersos Sachridžo celėje rezga kokį nors sąmokslą, nes visa tai buvo nesvarbu. Didysis viduramžių miestas nesuskaitomą begalę sykių buvo užimtas jėga; kada nors ir vėl bus užimtas, tik jis baiminosi, kad tądien miestas visiems laikams nustos savo esybės. Kelios bombos jo švelniais rankomis suręstas sienas sugurins į baltų dulkių krūvas; jis nebebus užkerėtas labirintas, paslėptas nuo laiko, kur, svajingai klaidžiojant, tai, ką regėjo jo akys, rodė, kad jis pagaliau bus suradęs kelią atgal. Kai šis miestas sugrius, praeitis baigsis. Tūkstančio metų praraja užsipildys per sekundės dalį, vos nugrumės pirmoji bomba; nuo tos akimirkos iki vėlesnės dienos, kai iškils permainytas metropolis su žvilgančiais bulvarais ir garažais, viskas vyks mechaniškai. Kančios, pergalė ar pralaimėjimas, atsta-

tymo metai – niekas neturės prasmės, viskas bus nutikę savaime, o vieną dieną kas nors pirmą sykį suvoks, kad senovės miestas mirė tą akimirką, kai sprogo pirmoji bomba.

Be to, niekam ir nerūpės. Galbūt galima sakyti, kad tam tikra prasme miestas jau miręs, nes tie, kas jame gyvena (ir be jokių išimčių visi jaunesnieji), jo nekenčia ir nieko taip netrokšta, kaip jį sugriauti ir pastatyti ką nors, kas geriau patenkintų, jų nuomone, šiuolaikinius poreikius. Jis atrodė nesuvokiamai kitoks negu visi miestai, jų regėti kine, jis buvo daug labiau perdėtai senoviškas ir apleistas negu bet kuris kitas Maroko miestas. Jie gėdijosi jo skersgatvių, tunelių, dumblo ir šiaudų, jie skundėsi drėgme, purvu ir ligomis. Jie troško išsprogdinti sienas, laikančias jį uždarytą, ir nutiesti plačius prospektus į jį supančias alyvmedžių giraites, prospektais jie norėjo paleisti autobusus, o palei juos sustatyti milžiniškus daugiabučius. Laimei, prancūzai, visą miestą paskelbę *monument historique**, kuriam laikui šiuos tikslus padarė nepasiekiamus. Kiekvienos naujos statybos planai turėjo būti pateikti *Beaux Arts***; jei būdavo nukrypimų nuo tradicinio stiliaus, statyti būdavo draudžiama.

– Prancūzams galima dėkoti bent už tai, – mėgo kartoti jis, – kad jie nors jau išsaugojo Fesą.

Bet jam dažnai atrodydavo, kad išsaugojo galbūt tik architektūriškai, kad šią vietą seniai apleido gyvybė ir džiaugsmas, kad miestas nepagydomai serga.

Staiga *Mme* Veiron atsistojo.

– Atleiskite, ponai, – pasakė ji, tramdydama žiovulį. – Buvo labai malonu, bet mane tiesiog lenkia prie žemės. Reikia prigulti pokaičio.

Kenzis nusiminė.

– Maniau vėliau jus nusivesti į sodus, – pasakė jis. Jie žengė vartų link.

– Gal paskambintumėt man apie pusę šešių iš savo viešbučio? Rasi tuomet dar spėtume?

– Būtų daug greičiau, jeigu tuomet užeičiau čia jūsų pasiimti.

* Istorinis paminklas. (Pranc.)
** Dailės akademija. (Pranc.)

Ji nutaisė dvejojančią išraišką, bet Stenhamas jos akyse spėjo pastebėti šmėstelėjusį pasipiktinimą.

– Na, – lėtai pratarė ji, – jums gali tekti palaukti, kol susiruošiu.

Ir jam tikrai teks palaukti, pagalvojo Stenhamas, ji jau pasistengs. Tuomet nusprendė ir pats pamėginti.

– O gal rytoj visi išgertumėt su manim arbatos? Galėtume nueiti į kokią nuošalią kavinukę.

Jie užlipo laiptais ir stovėjo prie įėjimo. Kenzis pasivedė į šalį padavėją ir sumokėjo.

– Manau, būtų nuostabu. Būtinai, – atsakė ji.

17 skyrius

Kitą rytą Stenhamas pabudo mažumėlę maudžiančia galva. Maistas pas Si Džafarą buvo kaip reta sunkus, todėl jis visą naktį prastai miegojo, dažnai nubusdamas ir pajusdamas sustojusį skrandį, lyg šviną virškinantį. *Bastela* pietums, o vakare – ėriukas su citrina ir migdolais, permirkęs karštu alyvuogių aliejumi, ir ta gausybė duonos, užgertos šešiomis stiklinėmis mėtų arbatos, tokios saldžios, kad net gerklę graužė... Kuo labiau jie nori tave pagerbti, tuo labiau nevalgomą maistą ruošia, negailėdami cukraus ir aliejaus.

Diena buvo skaudžiai skaisti, dilgčiojanti saule. Vos pažvelgdavo nuo pagalvės į dangų, net akis sugeldavo. Karveliai, susisukę lizdus kažkur už jo lango, palaimingai burkavo, ir jam atrodė, kad įnirtingoje ryto saulėje tirpsta kažkoks saldumynas; netrukus liks tik burbuliuojantis sirupas, bet tas garsas nenutils, toks pat, kaip dabar. Jis nusižiovavo, pasirąžė ir lėtai atsikėlė. Telefonas kabojo ant sienos priešais. Mosui tai atrodė nepakenčiamai nepatogu.

– Kur tai matyta – svirduliuoti per visą kambarį, kad galėtum užsisakyti pusryčius, – pareiškė jis, vos tai išvydęs. – Paprašyk patogesnio kambario, ir su žmoniška vonia, – paragino jis.

– Kaip tavo? – paklausė Stenhamas. – Bet juk taviškis lygiai keturis kartus brangesnis už šitą. Pagalvojai apie tai?

– Liaukis, Džonai. Kai viskas taip pigu kaip čia, tokia matematika nieko nereiškia, – prieštaravo Mosas. – O tu turi dolerių. Aš su savo varganais svarais turiu dingstį skaičiuoti kiekvieną pinigėlį.

Tai buvo dar vienas jų nepaliaujamo žaidimo bruožas. Stenhamas puikiai žinojo, kad Mosui priklauso vieni didžiausių Anglijoje likusių turtų, be to, daugiabučiai, kino teatrai ir viešbučiai, išsibarstę po visą pasaulį nuo Havanos iki Singapūro, įskaitant ir keletą Maroko miestų, į kuriuos jis nuolat trumpam vykdavo, tas keliones vadindamas „inspekcijomis". Bet jis taip pat žinojo, kad Mosui be galo malonu vaizduoti vargšą, apsimesti, kad jam trūksta saugumo, teikiamo keleto milijonų svarų, nes, kaip jis vieną dieną aiktelėjo, apimtas atlapaširdiškos nuotaikos, „tai tiesiog smaugia, patikėk; kiekvieną sprendimą diktuoja tas *daiktas* tau už nugaros. Neturi jokios laisvės – jokios". Stenhamas tuomet pyktelėjęs atsakė, kad turi tiek laisvės, kiek iš tikrųjų trokšti. Bet sutiko leisti jam apsimetinėti.

Jis paėmė ragelį; šis ėmė garsiai, žvangėdamas murkti, kol pasigirdo pokštelėjimas, ir vyriškas balsas tarė:

– *Oui, monsieur.**

– Prašyčiau pusryčių.

– *Oui, monsieur, tout de suite.***

Anas padėjo ragelį, ir vėl pasigirdo tas pats garsas. Įtūžęs Stenhamas paklibino ragelio kablį, kol vėl pasigirdo balsas, gana šiurkščiai tardamas:

– *Vous désirez, monsieur?****

– Noriu pusryčių, – perdėtai aiškiai atsakė Stenhamas, – *mais ce matin j'ai envie boire du thé. Au citron. Vous avez compris?*****

– Bet aš jums jau užsakiau kavos, kaip kasdien, – paprieštaravo balsas.

– Pakeiskite užsakymą.

– Pasistengsiu, – oriai atsakė balsas, – bet bus nelengva, nes kaip tik šią akimirką virtuvėje verda kavą.

* Klausau, pone. (Pranc.)

** Taip, pone, tučtuojau. (Pranc.)

*** Ko norėtumėte, pone? (Pranc.)

**** Bet šįryt noriu išgerti arbatos. Su citrina. Supratote? (Pranc.)

– Kavos negersiu, – griežtai pareiškė Stenhamas. – Noriu arbatos.

Jis padėjo ragelį, neabejodamas, kad šįryt dirbti bus neįmanoma. Tokiu metu bet koks nesusipratimas galėjo virsti didele kliūtimi. O dabar kraujas jo galvoje tvinksėjo dar labiau. Nurijęs dvi tabletes empirino ir užgėręs jas stikline šalto vandens, jis atrakino koridoriaus duris ir prigulė. Žinojo, kad taip galvoti absurdiška, bet diena, kai visiškai nepasistūmėdavo į priekį, rašydamas knygą, atrodydavo nuėjusi veltui. Kad ir kaip jis save tikino, jog žmogus negali rašymo paversti priežastimi gyventi, jei netiki to rašymo verte. Sunkiausia buvo tai, kad jokios kitos priežasties niekaip nerado; teko tenkintis darbu. Sykiu darbas jam niekaip neatrodė kuo nors svarbus. Jis *žinojo*, kad ir kas mėgintų jam prieštarauti, jog jis vertingas tik kaip asmeninė terapija. „Kažkaip reikia stumtis per gyvenimą“, – sakydavo jis sau. O kitiems kartodavo: „Rašymas – nieko blogo, o dėl jo aš kviečiamas vakarieniauti ir neprisidarau bėdos.“

Arbatos atnešė Raisa, kuri vėl rado kuo pasiskųsti. Neįspėję iš kaimo atvyko jos giminaičiai ir įsitaisė jos namuose, visas septynetas, o kadangi, žinoma, baisiai pavydėjo jai laimės gyventi mieste, ėmėsi visaip gadinti jai gyvenimą. Skolinosi jos drabužius, kai kuriuos iš jų pardavė Džutijoje; kitus šią pat akimirką dėvėjo patys. Jie sudaužė kelias lėkštes ir leido vaikams urbinti skyles jos sienose. O baisiausia, kad pavogė arba išmetė jos natrio perboratą, nes ji, kvaiša, neapdairiai užsiminė jiems apie stebuklingas jo savybes. Šioje raudos vietoje jos akys sušvito pasipiktinimu. Stenhamas atsilošė ant pagalvių ir žvelgė į ją, gurkšnodamas arbatą, mąstydamas, kad vienu metu ištiko bent du nesusipratimai, kad būtų buvę blogiau, jei arbatos nesusipratimas būtų ištikęs šiandien, o Raisos saga – rytoj. Kai ji nutilo, jis tarė su pasipiktinimo gaidele, kurios buvo išmokęs, daugelį metų kalbėdamas su tokiais žmonėmis:

– *Menene jaou? O alleche?* Tai ko tu jų neišveji?

Ji liūdnai šyptelėjo. Apie tai, žinoma, negali būti nė kalbos. Jie giminės. Tenka juos pakęsti. Dar po poros savaičių jie išvažiuos, jei Alachas pageidaus. O iki tol teks juos maitinti ir tyliai kęsti jų plėšikavimą.

– O tu jų niekada nelankai? – paklausė jis.

Ji su panieka papurtė galvą. O kam? Jie gyvena toli kaime, išlipus iš autobuso, reikia eiti pėsčiomis arba joti asilu, o jų kaimas – kelios valandos nuo kelio.

– Bet jei lankytum, nejau nesielgtum taip pat, atsisėstum, valgytum jų maistą ir jaustumeisi kaip namie?

Raisa švelniai nusikvatojo. Tokie pliauškalai jai atrodė absurdiški. Visų pirma, paaiškino ji, vos išvydę tave atvykstant, jie suslepia visą maistą. Be to, niekas nevažiuoja lankyti giminių kaime, nebent į svarbias vestuves ar laidotuves, po kurių galėtum tikėtis palikimo, nes ko daugiau ten važiuoti? Ten tuščia, nėra į ką žiūrėti. O jei dėl kokių nors priežasčių ten nuvyktum, tuomet atsivežtum sau maisto iš miesto.

– Kokia nesąmonė, – paprieštaravo Stenhamas. – Juk maistas gabenamas iš kaimo.

– *Hachouma*, – atsakė Raisa, purtydama galvą. (Tai buvo tipiškas marokietikšas atsakymas, kuris, kartu su „*Haram*“, virsdavo neatremiamu argumentu, užbaigiančiu bet kokius ginčus; „gėda“ ir „nuodėmė“ buvo du naudingiausi paprastų žmonių žodyno žodžiai.) Jei tau pasisekė gyventi mieste, turi susimokėti už tokią laimę – virsti nuolankia, tegu ir ne savanore, savo kaimiečių giminaičių auka; bet koks kitoks elgesys būtų gėdingas, ir taškas.

– Rytoj, *incha'Allah*, gausiu tau naują miltelių popierėlį, – pasakė jis.

Jį užliejo laiminimų potvynis. Išsišiepusi Raisa išėjo. Netrukus jis išgirdo, kaip ji dainuoja, šveisdama koridoriaus grindis.

Galvą maudė mažiau. Giliai širdyje jis jautė viltį: šiandien jo laukia arbata su amerikiete. „*Madame* Veiron“ – pats netinkamiausia vardas, kurį jai galėjo skirti lemtis. Ji turėtų vadintis Siuzana Hopkins ar Merė Viljams. Jis nejučia susimąstė, kuo ji vardu iš tikrųjų, ir kokia ji pati iš tikrųjų. Bet jei leis sau šitaip svaičioti, visą dieną nieko nenuveiks. Negi jau akivaizdu, kad šiandien padirbti jis nesugebės? Jei nepamirš laukiančio susitikimo su ja, galbūt galės nekreipti dėmesio į barnį telefonu ir Raisos įkyrumą. Jis pašoko iš lovos ir nusiskuto. Tuomet atsisėdo ir šauniai darbavosi iki pusės pirmos, o tada apsirengė ir nusileido į valgomąjį ankstyvų pietų, nusprendęs po to parašyti laiškų.

Jei viešbutyje būdavo apsistoję daug turistų, restorane imdavo stigti darbuotojų. Tačiau paskutines keletą savaičių žinios apie neramumus Maroke, matyt, atbaidė visus galimus lankytojus, išskyrus pačius ištvermingiausius: pasitaikė vos saujelė perėjūnų, tad padavėjai dažniausiai stoviniuodavo pasieniais ir tyliai šnekučiuodavosi. Europiečiai stovėdavo prie įėjimo, o marokiečiai susirikiuodavo prie durų, vedančių į virtuvę.

Trys geidžiamiausi staliukai buvo prie langų, pro kuriuos matėsi viešbučio sodas, gynybinė buvusių rūmų siena, o už jos – medina. Pastaruoju metu Stenhamas gaudavo atsisėsti ten, kur norėdavo. Šiandien jis susierzinęs išvydo, kad visus tris staliukus užėmusios amerikiečių grupės. Jis atsisėdo prie mažo staliuko, kur buvo gana šviesu, ir ėmė skaityti. Padavėjai žinojo jo valgymo įpročius; kartais jis valgydavo dvi valandas, versdamas vieną puslapį po kito, ir tik tada pamodavo atnešti kitą patiekalą.

Amerikiečiai arčiausiai jo aptarinėjo pirkinius, tą rytą įsigytus *souks*. Galiausiai jie ėmė apkalbinėti pažįstamą moterį, kuri buvo Marakešo kavinėje, kai ten sprogo bomba; jos kūne įstrigo skeveldrų, tikino jie, o daktaras sakė, kad nieko neatsitiks, jei jos ten ir liks. Tuomet vyriškas balsas pareiškė, kad tokia operacija pavojinga, kad jos gali prasiskverbti į širdį. Stenhamas veltui stengėsi atsiriboti nuo jų pokalbio ir pasinerti į knygą. Bet klausėsi toliau. Kai žmonės nuėjo nuo staliuko, jam pavyko šiek tiek paskaityti; tuomet jį netikėtai pertraukė ranka ant peties. Jis piktai pakėlė akis ir išvydo džiugų *Mme* Veiron veidą.

– Šitaip tikrai vidurius susuks, – pasakė ji, kai jis atsistojo. – Skaitant prie valgio.

– Kaip laikotės? Nepamačiau, kad įėjot.

– Žinoma. Tai *aš* mačiau, kaip *jūs* įėjot. Sėdėjau štai ten, kampe.

Šiandien ji vilkėjo paprastą siuvėjo darbo smulkiai raibinto švelniai mėlyno audinio kostiumėlį; jo griežtos linijos prieštaravo jos manekenės figūrai, kurią kostiumėlis aiškiai pabrėžė.

– Gal trumpam prisėstumėt su manim? – pasiūlė jis.

Ji dvejojo.

– Lauke manęs laukia draugai. Einame išgerti kavos terasoje.

– Vis tiek prisėskit, – tvirtai atsakė jis, ir ji prisėdo.

– Bet tikrai tik trumpam.

– Kas tie draugai? – paklausė jis, pajutęs nežymų pavydą: jie juk jau gavo su ja pabūti per visus pietus.

– Amerikiečių pora ir jų draugas, susipažinau su jais šįryt *souks* apačioje. Jie apsistoję kažkurioje oro pajėgų bazėje prie Kasablankos. Pakvietė mane sykiu papietauti, – ji skubiai apsidairė po valgomąjį. – O kodėl jūs vienas? Kur ponas Kenzis? Ir tas kitas? Pamiršau jo pavardę.

– Ak, aš su jais niekada nepietauju, – atsakė jis, lyg teisindamasis, kad vakar buvo kartu su dviem anglais. – Vakar buvo ypatinga proga, išimtis. Nežinau, kur jie.

Jis pažvelgė į ją. Jos skruostikaulių ir lūpų kampučių raumenys buvo sudėstyti tobulai. Nusprendė, kad būtent tai, o ne kas kita, sudaro jos grožį. Tokį veidą reikia įamžinti skulptūroje, o ne tapyboje. Jos akys buvo neutralios spalvos, pilkšvai rudos, plaukai vidutiniškai šviesūs, tarp blondinės ir brunetės, visiškai tiesūs ir gana trumpai kirpti, tokia šukuosena atrodė per daug anarchiška, kad būtų galėjusi būti suplanuota, ir per daug tvarkinga, kad atrodytų atsitiktinė. Visa glūdėjo tose keistose, tobulose, gausiose vijose, kurios kreipė žvilgsnį aukštyn nuo lūpų, skruostais iki pat smilkinių. Jis suprato, kad ji junta jo pasigėrėjimą ir visai nesijaučia nejaukiai ar pasipiktinusi.

– Malonu jus matyti, – po valandžiukės pridūrė jis.

– Tikrai negaliu čia sėdėti. Po kelių minučių jie nori keliauti atgal į Kasablanką, o man jie tokie malonūs.

– Tai gal grįžkite pas mane, kai jie išvyks? Atsisėsiu terasos gale, prie staliuko po didžiąja palme.

– Na, – dvejojo ji, – jie pasiūlė pavėžėti mane iki viešbučio. Nežinau.

– Nepamirškit, šiandien penktą pažadėjote su manim pasimatyti, suprantat, bet kuriuo atveju. Nepamiršote?

– Žinoma, kad ne, – oriai atsakė ji.

– Jei turite užsukti namo, parvešiu jus taksi, bet pasilikit išgerti su manim dar kavos, kai draugai išvažiuos.

– Gerai, – ji trumpai, bet akinamai šyptelėjo ir išėjo.

Jis pabaigė pietauti neįprastai greitai; iš tikrųjų nemanė, kad ji persigalvos ir išvyks su draugais, bet, šiaip ar taip, tokia galimybė

buvo, o dabar jai dingus iš akių ji atrodė tikresnė. Bet kai išėjo laukan, išvydo ją saulėje su kitais, mažumėlę susirūpinusią ir linksinčią galva. Kad per terasą nereikėtų eiti pro ją, jis nuėjo per barą, pasuko tamsiu koridoriumi, vedančiu į pagrindinę fojė prie įėjimo, tuomet – į mažą ūksmingą kiemelį, kur po keliais aukštais bananmedžiais tvenkinyje plaukiojo auksinės žuvelės. Iš čia jis išėjo į terasos dalį ir atsisėdo už staliuko tolimajame gale, palei sieną, beveik pasislėpęs už didžiulės žalios iečių vėduoklės, sudarančios palmės šaką, linguojančią priešais jį. Amerikiečiams išėjus, jis ketino deramai palaukti, gal penkias minutes, o tada nueiti pas ją. Tačiau ji beveik išsyk atsistojo ir atėjo į jo pavėnę.

– Išėjo, – paskelbė ji. – Galvoju persikraustyti į šitą viešbutį. Nemaniau, kad jis toks padorus. Jie pasakojo, kad vakar čia dvivietį kambarį be vonios gavo už tūkstantį du šimtus frankų. Toje skylėje apsistojau tik todėl, kad dabar tenka skaičiuoti kiekvieną pinigėlį. Bet skirtumas labai nedidelis. Įsivaizduojat, už savo spintą turiu mokėti septynis šimtus, o jos nė nešluoja? Po lova dar vis voliojasi didelis duonos kąsnis, kurį radau vos atvykusi.

– Septynis šimtus! – aiktelėjo jis. – Bet aš turiu puikų kambarį už aštuonis. Jus baisiausiai apmulkino.

Jis vos galėjo patikėti, kad ji atsikraustys čia. Nusprendė daugiau nieko nesakyti, baimindamasis, kad, pajutusi jo džiugesį, ji persigalvos.

– Norėčiau bent jau pasikalbėti su valdytoju ir pažiūrėti, ką jie gali pasiūlyti.

– Čia beveik tuščia. Beje, ir jūsų to norėjau paklausti. Kaip čia nutiko, kad viena klajojate po Maroką, ir dar tokiais metais?

Ji įdėmiai pažvelgė į jį, lyg svarstydama, ar išmintinga leistis į pokalbį, kurį jis siūlo pradėti. Po akimirkos ji, regis, apsisprendė, bet jis nesuprato, ar visiškai juo pasitiki, ar tik su išlygomis. O tai, kad apskritai iškilo pasitikėjimo klausimas, jo mintyse atvėrė troškų praeities kambarį, kur įtarumas buvo privalomas, o pasitikėjimas kitais kas valandą persvarstomas.

– Ir dar tokiais metais, – pakartojo ji. – Čia ir atsakymas. Visada aistringai troškau išvysti Maroką, ir mane apėmė siaubinga nuojauta, kad reikia važiuoti dabar, kitaip visai jo nebepamatysiu.

– Kodėl? – jis nujautė supratęs, ką ji turi galvoje, bet norėjo pasitikslinti.

– Na, dėl Dievo, tik atsiverskite laikraščius! – aiktelėjo ji. – Nereikia sukti galvos, kad suprastum, kas dedasi. – Dabar jis beveik neabejojo, kad ji nuspėjo jo mintį, tad ėmė gintis. – Čia vyksta karas. Jei viskas ir toliau šitaip klostysis, nieko nebeliks. – (Bet sunku apsimesti nekalta, jei jau suvalgei obuolį, pagalvojo jis.) – O man atrodo, kad *klostysis* ir toliau, nes prancūzai nepasiduos, o arabai – juo labiau, nes jie ir negali. Jie visai užspeisti į kampą.

– Maniau, kad jūs kalbate apie naują pasaulinį karą, – pamelavo jis.

– Dėl šito visai nesijaudinu. Kai *jis* ateis, bus galas. Negali sėdėti ir graužtis dėl Paskutinio teismo. Tai paika. Visų kada nors gyvenusiųjų vis tiek laukė ir tebelaukia asmeninė Paskutiniojo teismo diena. Šituo klausimu niekas nepasikeitė.

Smulkus alžyrietis padavėjas, kuris kartais talkindavo barmenui, priėjo prie staliuko.

– *Vous prenez que'que chose, Monsieur Stenhamme?** – pasiteiravo jis.

– Kavos? – paklausė jos Stenhamas.

Ji gūžtelėjo pečiais.

– Taip. Kodėl ne. Visą popietę negalėsiu nustygti, bet nesvarbu.

– Arba išgerkite likerio.

– „Cointreau“, „Chartreuse“, „Pippermenthe“, „Creme de Cacao“, „Grand Mariner“, viskis, „Benedictine“, „Armagnac“, džinas, „Banania“, „Curacao“... – deklamavo padavėjas.

– Užtildykite jį! – suriko ji. – Tuojau jis dar „Pilsner“ pasiūlys. Ne, ne, ne! Pasiūlėte kavos, tai kavos ir išgerkime.

– *Deux cafes.***

Ji prisidegė cigaretę.

– Prieš ištekėdama kurį laiką Paryžiuje dirbau UNESCO. Tik sekretore – nieko reikšmingo. Bet daug pamačiau ir susidomėjau naujais dalykais. Nesakyčiau, kad žaviuosi politika, bet bent jau žinau, kad ji yra.

* Ką nors užsakysite, pone Stenhamai? (Pranc.)
** Du kavos. (Pranc.)

(Mažiausiai protinga, ką ji iki šiol yra pasakiusi, pagalvojo jis; labai gynybiška.)

– O ką žinojote iki tol?

Ji nusijuokė.

– Deja, nedaug. Šokiai, pasimatymai, dailės mokykla, net dramos mokykla.

Ji valandžiukę tylėjo. Terasa liko visiškai tuščia, ir buvo girdėti tik retsykiais sučirškią žvirbliai žemutiniame sode ir kitapus terasos uoliai spragsinti registratūros rašomoji mašinėlė.

Stenhamui to buvo maža; jam atrodė, kad jis viską sugadino. Negavo tokio atsakymo, kokio norėjo; galbūt negerai paklausė. Ne svarbiųjų dalykų, jų vis tiek niekada neklaustų, nes informaciją gauti reikia savanoriškai, bet pirmųjų, neaiškių bendrų klausimų, kurie atvertų kelią. Kita vertus, galbūt klausimas ne vienas, galbūt jų daug. Kodėl ji domisi Maroku? Ką ji čia nori išvysti? Ką veikia čia visiškai viena, kai dauguma žmonių nedrįsta atvažiuoti net didelėmis grupėmis? Kodėl ji nebijo, kur jau buvo, kiek dar pabus? Nuojauta jam kuždėjo, kad pažinties pradžioje tardymas nedera, kad jei dabar ims klausinėti, ji neįsižeis, nė vienu žodžiu ar gestu neparodys nepasitenkinimo, bet tiesiog dings be jokio įspėjimo, o tuomet labai pasistengs, kad jis jos daugiau nepamatytų. O to jam jokiu būdu nesinorėjo.

– Nežinau, ką jau matėte Maroke, – pasakė jis, – bet manau, kad nerasite nieko didingesnio už šį miestą.

– Ak, suprantu. Neabejoju. Todėl ir nusprendžiau čia pasilikti ilgiau. Iš pradžių ketinau pabūti tik dieną. Įsivaizduojat? Nusprendžiau, kad net jei ko nors kito nepamatysiu, nebus gaila, jei ilgiau pabūsiu Fese. Bet mano jėgos ribotos. Negaliu blaškytis dieną naktį.

– Norėčiau daug ko jūsų paklausti, – staiga pratarė jis, ir pats nustebęs ir pasibaisėjęs, kad šitaip nesivaldo. (Bet galbūt toks kelias į intymumą geriausias – neutralus. Juk kol kas viskas vyko visai natūraliai. O jis, šiaip ar taip, gerai pagalvojus, juk nieko daugiau ir nenori, kaip tik intymumo.) – Iš mūsų bičiulių anglų suvokiamų atsakymų apie tai negaunu.

Ji nė nemirktelėjo.

– Ko paklausti? – atsakė ji.

– Apie jūsų – *mūsų* – reakcijas į šią vietą. Tiesiog ką ji reiškia jums ar man. Juk tai svarbu, tiesa? Na, tai, ką čia regime, kodėl mums čia patinka, kas mumyse atsiliepia į šitokio miesto balsą? O galbūt jumyse iki galo neatsiliepia, kaip manyje.

– Ak, man čia labai patinka! Labai! – prieštaravo ji.

Ne tokio atsakymo jis norėjo, ir nejučia jam šmėstelėjo mintis, ar ji, šiaip ar taip, nebus tik labai daili amerikietė turistė, ar ji nepaverčia paprasto susitikimo romanu. Vėliau, sakė jis sau; jis niekada neprasiskverbs toliau, negu ji jam leis. Sunkiausia ne sužinoti, kas ji tokia, bet apsimesti, kad jis žino, ir priversti ją noriai patvirtinti jo nuomonę. Jai niekada nevalia pajusti, kad jis mėgina pokalbiu ją aprėpti. Vėliau, kokią nors nenumatytą akimirką, jei pasiseks, jam bus leista taip pažvelgti į jos mintis, kaip būtina, kad sužinotų, ką trokštąs. Pamiršk viską, sakė jis sau. Diena už medžių buvo karšta ir giedra, nekantraujanti, kada bus panaudota.

– Gaila čia sėdėti, – pasakė jis.

Ji nustebo.

– O kas čia negerai? Juk labai smagu.

– O nenorėtumėt išsinuomoti vežimo ir dviem kinkuojančiais senais arkliais apvažiuoti aplink mediną? Jei nebijote saulės, važinėtis labai smagu.

– Ak, saulė man patinka, – atsakė ji.

– Bet reikia prisidengti galvą, – priminė jis jai; jam atrodė, kad jei spirsis už ją, ji mieliau sutiks.

– Kai judi, ne taip baisu. Pavojingiausia gulėti pajūryje. O rankinuke vis tiek turiu didžiulę skepetą, galėsiu ja apsisukti. Bet...

– Ak, tiesa, norėjote pažiūrėti kambarių. Tai ten ir eikime. O paskui, jei vis dar turėsite noro, pasikviesime taksi.

– Juk sakėte – vežimą.

– Žinau, bet artimiausia vežimų stotelė – prie Bab Bū Džalūdo. Kol jie čia atvažiuos, užtruks pusantros valandos. Gal ne taip ilgai, – skubiai pridūrė jis, baimindamasi, kad ji padarys teisingą išvadą, jog visa iškyla labai ilgai užtruktų. – Reikia perduoti žinutę vežikui, ir taip toliau. Juk žinot, kokie jie lėtapėdžiai. Mašina reikia nuvažiuoti į Bū Džalūdą, o ten sėsti į vežimą.

– Na, manau, būtų nuostabu. Bet jūs tikriausiai jau dešimt tūkstančių sykių ten važinėjotės.

– Ne tiek daug. O su jumis – dar tikrai ne.

Ji nusikvatojo.

– Gal apžiūrėkite kambarius, o aš paskambinsiu taksi. Kol dairysitės, šis atvažiuos.

Jis norėjo priimti neatšaukiamą sprendimą.

– Gerai, gerai.

Ji atsistojo, ir jie per terasą nuėjo į registratūrą. Jam išėjus iš telefono būdelės, jiedu su administratoriumi buvo pakilę laiptais, *jo* laiptais, į bokštą. Jis beveik neabejojo, kad žmogus ją ten ir nusives, nes pigiausi kambariai buvo tame senajame sparne. Paprasti turistai visada mieliau rinkdavosi erdvius šiuolaikiškus kambarius kitose viešbučio vietose. Jis tikėjosi, kad administratoriui pakaks takto einant pro šalį nerodyti jo durų ir nesakyti: „*Monsieur* Stenhamo kambarys"; jam tokia kvailystė būtų būdinga. Tuomet ji neabejotinai pasirinktų kitą aukštą arba naująjį sparną, arba kambarį sode, prie Moso, ar net visai atsisakytų šito sumanymo. Jis grįžo per terasą ir sustojo, per baliustradą žvelgdamas į žemutinį sodą, kone virpėdamas ir visai nepatenkintas savimi. Tokia nemaloni būklė, jo manymu, jį apėmė dėl nesėkmingo pokalbio prie kavos. Kad ir kas jai nutiktų, pagalvojo jis, aš būsiu šimtu procentų dėl to kaltas. Paprastai surasti nerimo priežastį pakakdavo, kad jis kiek atlėgtų; šįsyk niekas nepasikeitė. „Neteisingas paaiškinimas", – nusprendė jis. Stovėjo, įsmeigęs akis į vieną virpančiais lapais apaugusią tuopos šaką, nieko nemąstydamas, nes ant laiptų į fojė pasigirdo artėjantys balsai, ir jis liovėsi ieškojęs akimirkos liūdesio priežasčių. Atėjo jie; valandžiukę stovėjo fojė ir kalbėjosi. Tuomet šypsodamasi ji atėjo pas jį.

– Na, tai koks nuosprendis? – paklausė jis.

– Šįvakar jam paskambinsiu ir galutinai atsakysiu. Pirma reikia šiek tiek perskaičiuoti pinigus ir išsiaiškinti, kokia mano padėtis, tik tada bus galima gyventi prabangiai.

– Ar patiko kambariai?

– Ak, na, žinoma, jie žavūs. Ypač vienas, kuris atrodo lyg iš Haruno er Rašido rūmų. O vaizdai nuostabūs.

Jie pakilo pagrindiniais laiptais, prie vartų laukė taksi. Atvažiavo neįtikėtinai apdaužyta sena mašina; vairuotojas neišjungė

variklio, kol pylė į radiatorių vandens, bet, vos jiems įsėdus, variklis užgeso.

– Tereikia kantrybės, – sumurmėjo Stenhamas. Ilgą laiką stipriai pasukęs ir prisiklausęs pamažu besirenkančių viešbučio darbuotojų bei susidomėjusių praeivių patarimų, vairuotojas šiaip ne taip vėl užvedė klebantį variklį, ir jie išlėkė pro dvejus vartus su arkomis į statų serpantiną, vingiuojantį aukštyn tarp kapinaičių ir alyvmedžių giraičių. Bū Džalūde jie nuo mašinos laiptelio peršoko į girgždantį vežimą. Kurį laiką Stenhamas derėjosi dėl kainos su vežiku, nepaprastu storuliu ryškiai raudona prie feso priderinta juosta, ir net sulygta kaina buvo gerokai per didelė. Tačiau, pamanė jis, išlaidaudamas jis dažnai pasijusdavo labiau savimi patenkintas; gal ir dabar padės.

– Važiuojam! – sušuko jis. – *Yallah!*

18 skyrius

Jie lėtai skverbėsi pro minią žmonių, šmirinėjančių po Džutiją ir nešinų čiužiniais, sudėvėtais drabužiais, sulūžusiais žadintuvais ir sulankstytais skardos padėklais iš Safarino.

– Čia jų koliziejus, – aiškino jai Stenhamas. – Čia jiems visų smagiausia. Žmogus gali turėti naujutėlius marškinius ar batų porą ir jais džiaugtis, bet po kelių dienų jį prispirs reikalas, ir jis ateis čia, kur visą dieną mėgins išsiaiškinti, už kiek galėtų juos parduoti. Tuomet parduos, žinoma, už mažiau ir vietoj tų nusipirks kokį dėvėtą rakandą. Tačiau pinigai bus išleisti ne veltui: jis gaus malonumą visą dieną derėtis. Ir grįš namo laimingas, su senais marškiniais ar batais vietoj naujų. Prancūzai ne ką geresni; jie ima mokestį vien už įėjimą į turgų, ir žiū, kokia eilė.

Kai jie pagaliau pro įtvirtinimus išvažiavo į užmiestį, kinkuodami tarp dulkėtų nendrių sienų, arkliai pagavo ritmą, žvangėdami skambučiais ant pakinktų, ir vežimas pašėlusiai lingavo. Kad tvirčiau laikytųsi, kojas jie užsikėlė ir ištiesė ant nudrengtos juodos odos sėdynės priešais.

– Tai tikras rojus, – laiminga pasakė ji. – Kaip tik tinkamas greitis tokiam kraštovaizdžiui.

Ties kiekvienu posūkiu toliai keitėsi: smėlio spalvos kalvos, pilkšvai žalių alyvmedžių gretos, tolumoje šmėkščiojanti bevaisė rytų žemė su nuogais kalnais plokščiomis viršūnėmis, sustingusiais popietės saulėkaitoje, netikėtai po kojomis atsiverianti bekraštė austrės pilkumo medina, beformis kubų, terasų, kiemų korys su griovomis išgraužtais Džebal Zalago šlaitais už jo.

– Šiame kelyje nėra nė vienos tiesios atkarpos. Vieni vingiai, – pasakė ji, o jis pridegė jai cigaretę. Kraštovaizdis ir toliau vėrėsi, demonstruodamas grakščias variacijas pastoralės tema. Siauri, karšti nuogos geltonos žemės tarpekliai, kur augo vien agavos, tarsi milžiniški šparagų stiebai, staiga išnyrą ryškiai žali sodai, kur pavėsyje šypsodamiesi sėdėjo žmonės (o sodrus, beveik kate atsiduodantis figmedžių kvapas tvyrojo lyg neregimas debesis, pro kurį vežimui teko pravažiuoti), senas, plokščias akmeninis tiltas, dumble stypsančios karvės, retsykiais sustingęs gandras, aukštai sklendžiąs, nešamas oro srovės, virš miesto. Kelias nusileido prie upės ir vėl pakilo, priartėjo prie įtvirtinimų, nėrė po Bab Ftacho arkomis, nukrypo į užmiestį, vis dar leisdamasis dykra, lyg niekada nesustotų. Kai jis išsilygino, žingsnis mažumėlę sulėtėjo, o paskui, kai vėl ėmė kilti, vežikas retsykiais šniaukšteldavo botagu, pratisai laibu balsu šaukdamas „Yyyy!“ pavargusiems arkliams.

– Prašau neleisti jam jų lupti, – maldavo ji, kai ilgas odos rėžis penktą ar šeštą kartą nusileido, pauškštelėdamas kaip petarda.

Stenhamas žinojo, kad su arabais dėl bet ko ginčytis beprasmiška, o ypač dėl to, kaip jie atlieka savo kasdienį darbą, bet palinko pirmyn ir valdingai tarė:

– *Alleche bghitsi darbou? Khallih.*

Storulis pusiau atsigręžė ir nusikvatojo:

– Jie tinginiai. Juos visada reikia lupti.

– Ką jis sako? – paklausė ji.

Jis išdrįso atsakyti:

– Sako, kad jei nenorit, kad jis juos luptų, jis liausis, bet girdėdami botagą jie bėga greičiau.

– Bet jis juos muša, ne tik pliaukši. Koks siaubas.

Jis arabiškai tarė vežikui:

– Poniai labai nemalonu matyti, kad lupate arklius, todėl liaukitės.

Storulis buvo baisiai nepatenkintas ir iš širdies atskaitė prakalbą apie tai, kad žmonėms reikia leisti dirbti savo darbą taip, kaip visada; jei ponia daug išmanytų apie arklius, jis tuoj pat norėtų išvysti, kaip ji vadelioja vežimą. Stenhamas paslapčia jam pritarė, bet nebuvo kas darą, kaip tik uždrausti botagą – jei tik pavyks.

– Prašau jį padėti. *Khabaeuh.*

Dabar žmogui visai subjuro nuotaika; jis ėmė murmėti panosėje, kalbėdamas su arkliais. Šie judėjo vis lėčiau, kol vežimas ėmė riedėti maždaug pėsčiojo greičiu. Stenhamas tylėjo; jis nusprendė, kad jei dar bus kokių pastabų vežikui, tegu ji pati jas išsako.

Penktą valandą į viešbutį jie vis tiek nebūtų atvykę; tai jis žinojo nuo pat pradžių. O šitaip ir sutems, kol jie apsuks ratą. Pro šalį lėtai slinko akmenys ir krūmai. Oras kvepėjo švara ir sausuma. Jis atsigręžė į ją.

– Kokia keista padėtis, – šyptelėjo jis.

Ji mažumėlę nustebo.

– Kaip suprasti?

– Ar įsivaizduojat, aš nė nežinau jūsų vardo.

– Mano vardo? Ak, atleiskite. Rašoma V-e-i-r-o-n.

– Šitą tai žinau, – nekantriai atsakė jis. – Turėjau galvoje jūsų pačios vardą. Šiaip ar taip, su vyru juk negyvenate?

– Tiesą sakant, prisistatyti Žoržo pavarde man į galvą šovė tik čia, Maroke. Supratau, kad šitaip daug paprasčiau. Nežinau, kodėl anksčiau to nedariau. Mano mergautinė pavardė Barouz, o prancūzai niekaip neįstengia jos nei ištarti, nei užrašyti.

– Manau, turite ir vardą, – jis šyptelėjo, kad pastaba nenuskambėtų per daug sausai.

Ji atsiduso.

– Deja, taip. Mano vardas Poli, ir aš jo negaliu pakęsti. Juk įsivaizduojat, kaip sunku rimtai žiūrėti į merginą, vardu Poli. Todėl paprastai tenkinuosi paskutiniuoju skiemeniu.

– Poli Barouz, – mąsliai pratarė jis. – Li Barouz. Nežinau. Man regis, Poli skamba gražiau.

– Na, – tvirtai atsakė ji. – Manęs jūs Poli nevadinsite. Iškart sakau. Jei norite mane užsiutinti, tik pasakykit „Labas, Poli“, ir viskas. Negaliu to *pakęsti*!

– Pažadu niekada taip žiauriai nesielgti.

Jie kamuojamai lėtai slinko toliau, aukštyn nesuskaitomomis vijomis, kiekvienas posūkis atverdavo naujus tolius tuščių, saulės užlietų slėnių šiaurėje ir dar platesnių lygumų rytuose, kur tingiai vingiavo upė. Sužinojęs jos vardą, jis pasijuto jai artimesnis ir kelissyk pokalbyje pavadino ją Li, stebėdamas, ar ji paprieštaraus. Jai tai atrodė savaime suprantama.

Kai jie pasiekė mažą kavinukę ant uolos virš miesto, jau buvo šešios, jis liepė vežikui sustoti. Čia buvo visiškai tuščia.

– Mes, deja, padarėme baisų *faux pas**, – pasakė ji išlipus iš vežimo. – Mūsų bičiuliai anglai niekada neatleis. Jie mūsų laukė penktą. Bet buvo taip gražu, kad man, tiesą sakant, jie nerūpi.

Jie susėdo vėlyvoje saulėkaitoje ant paties skardžio krašto ir užsisakė arbatos. Milžiniškas miestas, dar tolimesnis negirdint garsų, driekėsi apačioje.

– Labai sunku patikėti, – pratarė ji, – kad tai gali egzistuoti tą pačią akimirką, kai, sakykime, žmonės stovi eilėje prie informacijos būdelės Didžiojoje centrinėje stotyje ir klausinėja apie traukinius į Niu Heiveną. Supranti, ką turiu galvoje? Kažkaip net įsivaizduoti sunku.

Jis tiesiog džiūgavo.

– Li, tu šitą vietą supranti geriau už visus mano pažįstamus. Tu visiškai teisi. Čia svarbūs šimtmečiai, o ne tūkstančiai mylių.

Jis akimirką tylėjo, mąstydamas: net ir menkiausia laiko atkarpa pralenkia didžiausią erdvės atkarpą. Ar tai melas? Ar taip tik mums atrodo, nes niekada negalime sugrįžti?

– Čia labai, labai keista ir nejauku, – ji kalbėjo tarsi sau. – Nelabai suprantu, kaip tu gali čia pasilikti. Čia gyvendama, jausčiausi lyg nuolat apkvaitusi nuo kokio nors narkotiko. Nujaučiu, kad jei ilgai čia užsibūni, išsiblaivyti būtų be galo skausminga. Bet, žinoma, galbūt po kurio laiko tas poveikis išsisklaido. Tikriausiai taip. O kaip kitaip.

* Klaidingas žingsnis. (Pranc.)

Žmogus su turbanu atnešė arbatos. Ant stiklinių kraštų atskridusios įsitaisė smulkios pūkuotos bitutės. Jų judesiai buvo lėti ir nerangūs, bet jos ryžtingai siekė saldžiojo skysčio. Stenhamas stikline ėmė piešti ore sudėtingus raštus, tikėdamasis jas suklaidinti kvapu, kad spėtų pakelti stiklinę prie lūpų, bet kai jau ketino gerti, pastebėjo, kad viena bitutė įkrito ir mirtinai nusiplikė. Jis išgraibė ją pirštu ir nuspriegė šalin; dabar susispietė kitos ir ėmė ropoti stiklinės vidumi.

– Manau, beviltiška, – pasakė ji.

– Nori arbatos? – paklausė jis.

– Žinoma.

– Tuomet teks eiti vidun. Kitaip nieko nebus.

Jie nusinešė stiklines į mažytį kambarėlį ir susėdo. Oras buvo tvankus. Langų nebuvo.

– Žiūrėkit, kokie keistuoliai, – pareiškė ji. – Kai lauke šitoks nuostabus vaizdas, nejau nesinorėtų pragremžti bent kokios skylutės, o ne šitaip užsidaryti? Ar jie bent supranta, kas *yra* vaizdas?

– Ak, manyčiau, puikiausiai supranta. Kartais jie valandų valandas žiūri į vaizdus. Bet įtariu, kad jie vis dar jaučiasi lyg palapinėse. Bet koks pastatas yra prieglobstis, į kurį galima įeiti ir *tikrai* pasijusti viduje, o tai reiškia, kad turi būti tamsu. Langų jie nekenčia. Tik šitaip užsidarę sugeba atsipalaiduoti. Visas išorės pasaulis yra priešiškas ir pavojingas.

– Nejau jie tokie primityvūs, – paprieštaravo ji.

– Gal pavaišintum mane „Casa Sports“? Maniškės baigėsi.

Juodojo tabako skonis jam priminė *souks*, ir akimirką jam prieš akis iškilo įkypi saulės spinduliai, prasiskverbę pro pinučius viršuje, pamėlę nuo dūmų ir dulkelių mišinio. O gal jis prisiminė kažką, ką ji vakar sakė sode?

– Jie visai ne primityvūs. Bet tai jiems svarbu, tai sudaro jų filosofiją. To nėra pakeitę jokie įvykiai.

Ji atsiduso.

– Bet kokie įvykiai kada yra ką nors pakeitę? Norėčiau juos perprasti. Jie – toks mišinys, toks galvosūkis.

Būtų metas eiti, pagalvojo jis. Temsta greitai, o už įtvirtinimų jis norėjo grįžti, kol visai nesutemo. Bet neketino jos gąsdinti tokiais pareiškimais, o ji, šiaip ar taip, dar spėjo vos gurkštelėti arbatos.

– Pastebėjau, kad kai kas padeda, – pasakė jis. – Niekada nereikia pamiršti, kad jų kultūra yra „o tada“, o mūsų – „nes“.

Susiraukusi ji atsakė:

– Nelabai suprantu.

– Turiu galvoje, kad jų sąmonėje dalykai nevyksta vienas dėl kito. Niekas nėra niekieno padarinys. Viskas tiesiog *yra*, nieko neklausinėjant. Net jų kalbos sandara tokia. Kiekvienas faktas atskiras, ir viena niekada nepriklauso nuo kita. Viskas paaiškinama nuolatiniu Alacho įsikišimu. O nutinka tai, kas turi nutikti, nes taip buvo nulemta amžių pradžioje, ir neįmanoma nė įsivaizduoti, kad kas nors galėtų būti kitaip, negu yra.

– Kaip graudu, – atsakė ji.

Jis nusikvatojo.

– Tuomet neteisingai aiškinu. Praleidau kai ką svarbaus. Nes nieko graudaus čia nėra. Išskirus tai, kas nutiko, valdant krikščionims, – niūriai pridūrė jis. – Kai čia atvykau, kraštas buvo tyras. Kasdien gatvėse skambėjo muzika, žmonės šoko ir vyko stebuklai. Dabar viskas baigta, viskas. Net religija. Dar po keleto metų visa šalis bus tokia, kaip kiti musulmonų kraštai, tik milžiniškas Europos lūšnynas, pritvinkęs skurdo ir neapykantos. Galbūt Marokas ir graudus, kai prancūzai jį sudarkė, bet prieš tai tikrai toks nebuvo!

– Manau, tai prašalaičio požiūris, turisto, kuriam svarbiausia – įspūdingi vaizdeliai. Neabejoju, kad jei tektų gyventi tuose namuose, visai taip negalvotum. Džiaugtumeisi ligoninėmis, elektros šviesa ir autobusais, kuriuos atgabeno prancūzai.

Šitaip tai tikrai gali šnekėti tik turistė, ir dar neišmanėlė, pagalvojo jis, apgailestaudamas, kad taip sako ji.

– Bent jau galėsi sakyti mačiusi paskutines Maroko dienas, – atsakė jis. – Kaip arbata? Išgėrei? Manau, mums metas eiti.

Jiems įsėdus į vežimą, vežikas piktai dėbsojo. Iš kavinės kelias visą laiką leidosi nuokalnėn. Arkliai neraginami sparčiai risnojo. Kalvų šlaituose dvelkė vėsus vėjelis, o jie leidosi Bab Machruko link, danguje beveik nebeliko dienos šviesos.

Prieblanda – toks metas, kuris, subtiliai primindamas dabarties akimirką, du žmones gali suartinti arba panardinti kiekvieną į savus prisiminimus. Stenhamas prisiminė vakarą daugiau kaip prieš

dvidešimt metų, kai, atostogaudamas po pirmo kolegijos kurso, jis važiavo tuo pačiu keliu, maždaug tokiu pat paros metu (o gal net tuo pačiu vežimu – ką gali žinoti?). Neabejotinai jautėsi laimingas. Pasaulis buvo gražus, o gyvenimas amžinas, ir daugiau apie nieką galvoti nereikėjo. Dabar jis, žinoma, pasikeitė, bet jam regėjos, kad pasikeitė ir pasaulis; jis negalėjo nė įsivaizduoti, kad šiandienos septyniolikametis pajustų tokį pat lengvumą ar aptiktų gyvenime tokį pat lyrišką meilumą, kaip jis tada. Kartais jis vienu atokvėpiu užčiuopdavo tikrovę, malonų skausmą, kuris pranyksta vos pasirodęs, ir tai jam bylojo, kad kažkas jo širdyje dar užlieta skaidrios tų prarastų dienų šviesos.

Ji taip pat leidosi į prisiminimus, bet net iki pat vaikystės. Kas tada buvo, galvojo ji, ko dabar nebėra, ir ką turėjau, kai buvau maža? Po akimirkos ji suprato atsakymą. Tai buvo amžinybės jausmas, glūdėjęs joje ir amžiams pražuvęs. Ji prarado jį tą dieną, kai pas ją atėjo teta ir pasakė: „Tu daugiau neišvysi mamos ir tėvo." Jai nieko nereiškė nukritęs lėktuvas, ir net tai, kad jos tėvai mirė, buvo tik paslaptinga, nuostabi abstraktybė. Su netekties jausmu pynėsi keistas išsivadavimo pojūtis. Bet dabar ji suprato, kad iš tikrųjų joje sukirbo laikas. Ji liko viena, todėl tapo savimi, ar bent pradėjo tapsmą. Nuo tada ji ir keliauja, artėja prie galo. Tame nebuvo nieko tragiško ar net apgailėtino, kaip nėra nieko tragiško ar apgailėtino besisukančioje Žemėje. Tiesiog tuo vaikas skiriasi nuo suaugusiojo. Ji anksti suaugo, ir tiek. Ilgas kelias kažką išjudino jos dvasioje; dabar ji jautėsi panašiai, kaip dažnai pasijusdavo baigiantis koncertui – mažumėlę nuvargusi, bet atgaivintais jausmais.

Staiga jis paėmė ją už rankos.

– Kaip laikaisi? – švelniai paklausė jis, supindamas pirštus su ja. Jie pravažiavo pro vartus, atsidūrė atviroje erdvėje, kur ant prekystalių ruseno keli blėstantys žibintai; prie pat vežimo tamsoje kažkas vaikščiojo, drabužiai beveik kliuvo už ratų. Ji nusijuokė, bet rankos jam nesuspaudė.

– Puikiai, – atsakė ji. – Tik truputį pavargau.

– Gal važiuokime taksi į mano viešbutį? Pavakarieniautume sykiu?

– Būtų labai miela, bet dabar neturiu jėgų.

– Tikrai?

– Taip, tikrai. Tik noriu atsigulti į lovą, ko nors užkąsti, supranti, tiesiog lovoje, o tada miegoti, miegoti, miegoti!

– Gal ir gerai, – atsakė jis, stengdamasis nepasirodyti nusivylęs. – Valgomajame tikriausiai bus ponas Kenzis ir ponas Mosas, tektų su jais susitikti. Jei važiuosi į viešbutį, pavakarieniausiu arabiškame restorane netoli Bū Džalūdo. Tikrai nenori sykiu?

– Mielai, – atsakė ji, atsargiai išlaisvindama ranką ir prisidegdama cigaretę, – bet ne šįvakar. Gal kitą sykį?

– Kada tik nori. Restoranas niekur nedings.

Jis sakė visai ne tai, ko reikėjo; ji tikrai pajus, kad jis įsižeidė. Bet stengdamasis tai nuslėpti, jis visai nebeturėjo jėgų kalbėtis. Kaip sunku, pagalvojo jis, nuslėpti, kad kažkas tau rūpi, ir ne veltui žmonės nepasitiki šaunuoliais.

– Rytoj sutikęs bičiulius, sugalvosiu kokį nors pasiteisinimą, – tęsė jis, mėgindamas kaip nors palaikyti pokalbį. – Pasakysiu, kad blogai pasijutai...

– Jokiu būdu! – pasipiktino ji. – Jei taip pasakysi, pati paskambinsiu ponui Kenziui ir papasakosiu tiesą. *Aš* juk nežinojau, kad negrįšime iki vakaro. Nieko sau, aš blogai pasijutau!

Vežimas atvažiavo į ilgą kitų vežimų eilę ir sustojo; vežikas, kurio ūpas pagaliau pasitaisė, nes jo laukė užmokestis, šūktelėjo:

– *Voila, monsieurs-dames!*

Kai Stenhamas padavė jam pinigus, jis paprašė daug daugiau, aiškindamas, kad teko laukti ir kad jam buvo liepta važiuoti taip lėtai. Kiek pasiginčijęs, jis primokėjo pusę prašytos sumos. To pakako, nes storulis žaismingai sušuko „*Bon soir!**“ ir nušoko nuo savo sėdynės, liepdamas berniūkščiui pasaugoti vežimą, kol išgersiąs arbatos kitoje aikštės pusėje.

Jie tamsoje žengė gatve, dvokiančia stipriau už bet kokias arklides; žvaigždžių virš galvos buvo tiek daug ir tokių ryškių, kad jos atrodė dirbtinės. Daugumoje pasaulio kampelių dangus nebūdavo taip jomis nužertas – likdavo ir tamsių lopinėlių. Jis norėjo atkreipti į tai jos dėmesį, bet kažkas neleido jam prasižioti, ir jis tylėjo. Kai

* Labas vakaras! (Pranc.)

jie priėjo „Cafe Bou Jeloud", kur visada lūkuriuodavo keli seni taksi, jis tarė:

– Nepamiršk, šįvakar turi dirbti.

– Dirbti? – nesupratusi paklausė ji.

– Pati taip sakei. Ketinai susiskaičiuoti pinigus ir rytą paskambinti į viešbutį.

– Taip, – jos balsas buvo be išraiškos. Jie sėdo į taksi ir nuvažiavo, sukiodamiesi ir braudamiesi pro minią, neįtikėtinai žvangant metalui, burzgiant varikliui ir nuolat pypsendami.

– Dėkui Dievui, medinoje nėra mašinų, – pasakė jis. – Būtų daugybė aukų.

– Aš tikrai siaubingai pavargau, – atsakė ji, lyg jis būtų klausęs, kaip ji jaučiasi. Jis ja netikėjo.

Priešais jos viešbutuką su vienintele šviesele virš durų jie išlipo, ir jis sumokėjo taksistui.

– Nejau nevažiuosi toliau? – nustebo ji.

– Mano restoranas vos už dešimties minučių kelio per mediną.

– Na, tai darsyk dėkoju, – tarė ji, ištiesdama ranką. – Buvo labai smagu. O dabar visai griūvu iš kojų.

– Rytoj paskambinsiu, – atsakė jis.

– Labanakt.

Ji įėjo pro duris į kontorą. Jis valandžiukę stovėjo tamsoje, kol pamatė ją praeinant pro duris su raktu rankoje. Tuomet nusigręžė ir tylia gatve nužingsniavo į Bab el Chadydą.

Kitą rytą, kol gulėjo lovoje ir dirbo, iš apačios atėjo Abdulmadžydas su telegrama rankoje. Ten buvo rašoma: DEKUI KYKSTU MEKNESA LI.

Jis žvelgė į ją ir visą dieną daugiau nebedirbo.

19 skyrius

Netikėtas jos išvykimas jį pribloškė. Viena vertus, nebeliko reikalo aiškintis Mosui ir Kenziui, kodėl nepasirodė, kaip sutarta, nes panašias telegramas ji nusiuntė ir jiems, tad jis galėjo neaiškiai meluoti

ir sakyti nuėjęs į jos viešbutį ir jos jau neberadęs; jie nusprendė, kad čia tik moteriški kaprizai ir prastas amerikietiškas auklėjimas. Bet, kita vertus, nuo to užsisuko visas savęs kamantinėjimo ir kaltinimo mechanizmas.

Jis nė neabejojo, kad kažkaip ją bus atbaidęs. Klausimas: kurią akimirką ji išsigando?

Jis daugybę kartų mintyse, taip smulkiai kaip tik įstengė prisiminti, kartojo jų pokalbių sekas, mėgindamas prisiversti prisiminti jos išraišką ir balso toną kiekvieną akimirką. Tai nebuvo lengva, ypač, žinoma, todėl, kad nors jis ir atrinks konkrečią akimirką, kada, jo įtarimu, ji ėmė saugotis, niekaip negalės pasitikrinti esąs teisus ar apskritai turėjęs ką nors bendra su tuo, kad ji dūmė iš Feso. Tačiau jis toliau stengėsi prisiminti ir išanalizuoti popietę ir nusprendė, kad viskas nutiko nuo pat pradžių, jiems nė neišvykus iš viešbučio.

Tokią išvadą padiktavo, žinoma, kuo ryškiausias prisiminimas, kaip jis rymojo ant baliustrados ir žvelgė į sodą, apimtas jausmo, kad viskas negerai, ir nesugebėdamas pats sau paaiškinti, iš kur tas nerimas ir neviltis, kurie jį užplūdo. „Teisingai apie ją maniau!“ – triumfavo jis. Visos jos minčių vingrybės, kurias jis išsigalvojo pastebėjęs, buvo tikros; jos atsakymai ir pastabos buvo klastinga painiava. Bet po akimirkos vėl grįždavo abejonės. Šitai truko kelias dienas, o tada jis pasiryžo apie tai pasikalbėti su Mosu.

– Alenai, – pasakė jis vieną dieną, jiedviem susėdus pietų Naujamiesčio restorane. – Ką manai apie *Mme* Veiron? Kokį įspūdį ji tau paliko?

– *Mme* Veiron? – atsainiai atsakė Mosas. – Ak, toji visai nekvaila, daili amerikietė mergina, kurią Hju atsivedė papietauti su mumis. Kokį paliko įspūdį? Na, nieko ypatingo. Atrodė visai maloni. O ką?

– Bet juk tau pasirodė, kad ji protinga. Ir man. Tačiau, jei gerai pagalvotum, lažinuosi, kad neprisimintum nė vienos protingos jos pastabos, nes ji tokių neišsakė.

– Na, tikrai, – pritarė Mosas, – apskritai ne kažin ką prisimenu iš to pokalbio. Jis tikrai nebuvo kerintis, jei tu apie tai. Man regis, tądien daugiausia kalbėjo Kenzis. Šiaip ar taip, *Mme* Veiron nieko pribloškiamo nepasakė, tuo esu tikras. Bet, reikia pridurti, man aiškiai regėjos, kad ji nekvaila.

Stenhamas nušvito.

– Būtent. Apie tai aš užsiminiau dėl to, ir tu tuojau mane negyvai užjuoksi, kad daug apie ją galvoju. Manau, ji komunistė.

Mosas nusijuokė, bet mandagiai.

– Manau, tai *labai* menkai tikėtina, – atsakė jis. – Bet prašyčiau išsamiau. Tikrai, tu toks neįtikėtinas! Ne, tikrai, toks neįtikėtinas! Kodėl gi prisigalvoji tokių dalykų apie vargšę merginą?

– Na, juk žinai mano praeitį, – pradėjo Stenhamas, jusdamas, kaip ima daužytis širdis, ji visada daužydavosi, vos paminėjus tą jo praeities nuotykį. – Kai priklausiau partijai, leidau su jais dienas ir naktis – šitaip išmoksti beveik neklystamai juos atpažinti.

Jis staiga susimąstė, kas jį paskatino apie tai kalbėti; Mosas tikrai negalėjo jam niekuo padėti, niekaip užpildyti žinių spragų, jam tai nė nebuvo įdomu.

– Kiek aš žinau, – tęsė jis, – per keturiolika metų, nuo tada, kai išstojau, nesu sutikęs nė vieno komunisto. Bet mano uoslė dar aštri, neabejoju, kad dėl jos neklystu. O jei neklystu, ji daug gudresnė, negu mums pasirodė, nes ji suvaidino tiesiog puikų spektakliuką.

– Siaubas, – nusiskundė Mosas, – kaip gali manyti, kad politinės pažiūros šitaip pakeistų žmogų? Kodėl ji negali būti kaip visi, net jei yra komunistė? Sakyčiau, esu sutikęs jų tuzinus, bet to nė nesužinojau.

– Tuomet dar daug turi apie juos sužinoti. Ką daugiau pasakysi. Tikras komunistas, įšventintasis, nuo mūsų skiriasi tiek, kiek mes – nuo budistų vienuolių. Tai kita žmonių padermė.

– Ak, niekai, mano mielas Džonai, niekai, – Mosas pamojo padavėjui. – *La suite**, – pasakė jis. – Kaip šiaip jau protingas žmogus, kartais šneki *labai* neapgalvotai. O tu pats? Tikriausiai tuo metu, kai priklausei partijai, ir pats buvai virtęs naujos padermės žmogumi?

Stenhamas susiraukė.

– Aš niekada nebuvau adeptas. Įstojau tik dėl juokų. Kai supratau, kur iš tiesų atsidūriau, kuo greičiau nešiau muilą, – jis akimirką nutilo ir pasitaisė: – Ne visai taip. Tikriausiai neprisimenu, dėl ko sprukau, bet gerai žinau, kad man pasidarė nebeįdomu, vos tapome

* Kompleksiniai pietūs. (Pranc.)

Rusijos sąjungininkais, 1940-ųjų vasarą. O po kokio mėnesio nuėjau ir pasakiau, kad išeinu. Nuostabiausia buvo, kai man paaiškino, kad savo valia išeiti negaliu.

Mosas klausėsi nekantriai.

– O netyčia negali būti, kad tu ja susižavėjai ir įtari, kad jos protui būdingas pastovumas ir kryptingumas, kurio stinga tau? Negali taip būti? – jis šmaikščiai pažvelgė į Stenhamą, lyg liepsnelė, tykanti kirmino.

– Dieve brangus! Ar tu proto netekai? – suriko Stenhamas. Jis numojo ranka į Moso tiesiamą lėkštę. – Ne, šitų kartoninių šparaginių pupelių nenoriu. Geriau visai apsieisiu be daržovių. Tik žinok, kad tu visiškai, absoliučiai klysti.

– Pripažinsiu, gali būti, – ramiai atsakė Mosas. – Bet aš asmeniškai manau, kad tas nepastovumas, kuris ir nuginė tave į tokius kraštutinumus, – o stoti į tokią organizaciją tikrai yra kraštutinumas, – dabar verčia tave įtarinėti, kad kiekvienas linkęs į tokį fanatizmą. O pasaulis, žinoma, nė iš tolo ne toks. Dėl Dievo meilės, Džonai, nustok pasaulyje ieškoti melodramų. Moraline prasme tu – fundamentalus totalitaristas; tikiuosi, pats tai supranti?

Stenhamas šyptelėjo.

– Alenai, nieko panašaus, nieko panašaus.

Tačiau nemalonus kaltinimas jo neapleido, ir vaikštinėdamas jis apie tai mąstė. Tikino save, kad jaučiasi sutrikęs ne dėl to, jog manytų tame esant tiesos, o dėl to, kad Mosas taip tiksliai žinojo, kokią strėlę paleisti ir kur glūdi skaudi vieta. Jis nebuvo tikras, ar pats Mosas suprato, ką turėjo galvoje, mesdamas tokį kaltinimą, bet tai buvo nesvarbu, palyginti su tuo, kaip įsijautęs jis nesąmoningai pasirinko įžiūrėti prasmę Moso žodžiuose: būdo netobulumai, kurie kadaise nuvedė jį į komunistų glėbį, niekur nedingo; pasaulį jis vis dar regėjo taip pat. Iš esmės tai jis ir įsivaizdavo Mosą turėjus galvoje, o jei tai tiesa, tuomet jis per šitiek metų nepadarė visiškai jokios pažangos.

Mintimis grįžo į kelią, kurį nuėjo nuo tada iki dabar. Pirmiausia jis nustojo tikėti partija, paskui – marksizmo ideologija, kuri, regis, neišvengiamai vedė į blogį, kurio jis išsižadėjo. Gyvenime lygybės būti negali, nes žmogaus širdis trokšta hierarchijų. Taip nusprendęs, jis neberado kitos krypties, kaip tik trauktis dar giliau į subjekty-

vumą, draudžiantį egzistuoti bet kokiai tikrovei ir dėsniui, išskyrus patį save. Pokario metais jis gyveno vienatvėje ir kruopščiai stengėsi nieko nežinoti apie tai, kas dedasi pasaulyje. Niekas nesvarbu, tik stropiai uždarytas jo paties sąmonės kosmosas. Tuomet pamažu jam ėmė kilti mintis, kad prasmės, visko prasmės šviesa blėsta. Lyg stikline užvožta liepsna ji sumenko, sumirgėjo ir užgeso, ir visa būtis, įskaitant ir jo paties hermetišką struktūrą, iš kurios stebėjo būtį, pasidarė absurdiška ir nereali.

Tai pripažinęs, jis ėmėsi vien vien gyvenimo refleksų, automatiškai tverdamas dieną, kad tik išliktų maždaug blaivaus proto. Jį ėmė kamuoti neaiškus nerimas, kurį jis pats sau įvardydavo kaip troškimą būti „išganytam". Bet nuo ko? Vieną karštą dieną, kai ilgai vaikštinėjo kalvomis už Feso, buvo priverstas sau su nuostaba ir siaubu pripažinti, kad jo baimei išreikšti nėra geresnio vardo už labai seną: amžina pražūtis. Tai buvo kraupus atradimas, nes jis atskleidė, kad kažkur jame glūdi paslaptingas, prigimtinis trūkis: jis neturėjo nė kruopelytės kokio nors tikėjimo, net prisiminimo iš vaikystės, kai tokio tikėjimo būta. Nuo tikėjimo jis buvo apsaugotas. Jo šeimoje apie religiją nebuvo nė užsimenama, taip pat, kaip ir apie seksualumą.

Tėvai jam sakydavo: „Žinome, kad pasaulyje veikia gėrio jėga, bet niekas nežino, kokia ji." Vaikišku protu jų minimą „jėgą" jis nejučia sutapatino su sėkme. Kartais sekasi, o kartais ne; tiek jis teišmanė apie religiją. Pasaulyje taip pat esama milijonų žmonių, dar vis praktikuojančių kokią nors religiją; į juos reikėjo žiūrėti tolerantiškai, kaip į didelius varguolius. Vieną dieną, deramai auklėjami, jie galbūt pasieks racionalizmo šviesą. Religingas žmogus namuose visada keldavo šiokį tokį šurmulį. Jis tam kruopščiai buvo rengiamas iš anksto. „Kai kurie žmonės pasaulyje tiki keistais dalykais, kaip Ida su savo triušio letenėle ar ponia Konor su kryželiu. Mes žinome, kad visa tai nieko nereiškia, bet turime gerbti visų įsitikinimus ir labai stengtis nieko neužgauti."

Bet net ankstyvoje vaikystėje jis suprato, kad tėvai iš tikrųjų neturi galvoje *gerbti*; jie turi galvoje, kad to žmogaus akivaizdoje mandagu apsimesti gerbiantiems. Visų svarbiausia, bet kokia užuomina apie sielos nemirtingumo doktriną buvo laikoma blogu tonu; jis matė, kaip tėvai net nusipurto, kai svečias per pokalbį netyčia apie

ją užsimena. Būdamas šešerių, jis žinojo, kad kai fizinis organizmas liaujasi funkcionavęs, sąmonė užgęsta, o tai ir yra mirtis, po kurios nieko nebėra. Iki šios minutės jį lydėjo ta mintis, lyg kolona remianti tamsias jo sąmonės urvo gelmes, tokia pat praktinio gyvenimo aksioma, kaip gravitacija.

Jei tik pajėgs, jis ir neketino imtis jos versti. Tądien, atpažinęs tą baimę, jis pirmiausia atsisėdo ant akmens ir pažvelgė į žemę. Susiimk, sakė jis sau. Paprastai jam pavykdavo aptikti, kas sukėlė nerimą; dažniausiai tos priežastys būdavo konkrečios ir fizinės, pavyzdžiui, miego stoka ar prastas virškinimas. Bet tą akimirką jis patyrė beveik regėjimą: sąmonę jis išvydo kaip ratą, kurio pradžia ir pabaiga sujungta be jokio pertrūkio. Materija priklausoma nuo laiko, bet sąmonė – ne; ji egzistuoja anapus laiko. Tuomet ar esama pagrindo manyti, kad įmanoma žinoti, kas vyksta sąmonėje mirties akimirką? Ji be vargo gali atrodyti amžina, ta akimirka, kai išnyksta laikas ir užsiveria gyvastis, todėl gali būti, kad ji neblėsta. Nuo tokio svaigaus išgyvenimo jį net ėmė pykinti; neįmanoma įsivaizduoti nieko siaubingesnio už mintį, kad, panorėjęs nustoti egzistuoti, esi bejėgis, kad niekaip negali pasiekti nebūties, nes nebūtis – abstrakcija, klaida. Taigi, jis sėdėjo, mėgindamas nusikratyti jį apėmusio košmaro pojūčio, ir mąstė: kokios keistenybės dedasi žmogaus prote. Kad ir kas vyktų išorėje, protas skverbiasi pirmyn, pats susikurdamas sau nuotykių, ir ką gali žinoti, kur tikrovė, viduje ar išorėje? Jis pavydžiai prisiminė žmones apačioje, mieste. Koks nuostabus būtų gyvenimas, jei jie būtų teisūs, jei būtų dievas. O galiausiai, ką šaunesnio ir naudingesnio per visą savo egzistencijos laiką sugalvojo žmonija už dievus, kuriais jos nariai gali besąlygiškai tikėti ir todėl lengviau ištverti gyvenimą?

Kiek pasėdėjęs, surūkęs tris cigaretes, regėjimui išblėsus, jis atsistojo ir nuėjo sau, niūriai pagalvojęs, kad jei jo nebūtų apėmęs kvailas impulsas įtarimais apie merginą pasidalyti su Mosu, šis nebūtų ištaręs tos pastabos, kuri, nors ir netiesiogiai, ir sukėlė jam šitokį susijaudinimą, galiausiai atvedusį į prieš kelias minutes matytą nemalonų regėjimą.

O tuomet jam toptelėjo, kad jei jo įtarimai teisingi, tuomet ji beveik neabejotinai jį žino. Kenzis pasakė: „Ji apie tave girdėjusi.“

Tai galėjo būti ir visai nekalta užuomina apie jo knygas, arba visai kas kita. Partija tikrai niekada nepamiršta buvusių narių pavardžių. Bet staigaus jos išvykimo niekas gerai nepaaiškina.

Tą savaitę politinė padėtis regione stipriai pablogėjo. Per šalį ritosi padegimų banga; visur užsiliepsnojo ir tirštais mėlynais dūmais ėmė rūkti auksiniai, sausi, derliui pribrendę kviečių laukai. Gaisrininkai, prancūzai savanoriai iš aplinkinių ūkių bei iš Feso ir Meknešo, dažnai būdavo apšaudomi, kartais ir sužeidžiami. Dykros slėniuose į rytus nuo Feso pakeliui į Alžyrą nuo bėgių buvo nuverstas ir sudaužytas, o tada iš lėktuvo apšaudytas greitasis traukinys. Medinos pašto skyriuje, vos penkios minutės nuo viešbučio, sprogo bomba. Kadangi Ptižane, kraupiame miestelyje už šešiasdešimties mylių nuo Feso, dėl politinių priežasčių buvo gyvi sudeginti tuzinas žydų, Fese kilo žydų ir musulmonų susirėmimai, ir policija apsauginiu žiedu apsupo Malachą.

– Jei dabar naktį gatvėje pagauname žydą be palydos, su juo elgiamės kaip su musulmonų moterimi, – vieną rytą pareiškė Abdulmadžydas, atnešęs pusryčius.

– Ką tai reiškia? – paklausė jo Stenhamas; jis tikėjosi ko nors kraupaus, dar vieno spindulio, ryškiai nušviečiančio socioseksualinius marokiečių papročius.

– Nagi mėtome į jį akmenis, kol nugriūva. Tada toliau mėtome akmenimis ir spardome.

– Bet juk su musulmonėmis moterimis šitaip nesielgiate, – nustebo Stenhamas; jis buvo regėjęs daugybę neprilygstamų žiaurumo su moterimis pavyzdžių, bet jie visada turėdavo motyvą.

– Žinoma, kad elgiamės! – atsakė Abdulmadžydas, nustebęs, kad krikščionis neišmano tokio savaime suprantamo elgesio viešumoje. – Visada, – tvirtai pridūrė jis.

– Bet įsivaizduok, kad tu susirgtum, – pradėjo Stenhamas, – o tavo žmona Raisa turėtų eiti parnešti tau vaistų ar pakviesti pagalbos?

– Naktį, viena? Niekada!

– O jeigu eitų? – nenusileido jis.

Abdulmadžydas, pratęs prie tuščio europiečių pomėgio žaisti įsivaizduojamais dalykais, teikėsi smulkiai paaiškinti šią menkai tikėtiną nesąmonę.

– Tuomet jai grėstų būti nužudytai, taip jai ir reikia.

Stenhamas nebeturėjo ką pasakyti. Kartais jų betikslis smurtas pakirsdavo jam kojas. Jie – lyg robotai maniakai; galbūt jų elgesys kadaise ir turėjo priežastį, bet ši seniai išnyko, niekas neprisiminė, kokia ji buvo, ir niekam nerūpėjo.

Pastarąsias kelias dienas į viešbutį neatvyko nė vieno svečio. Prie vartų visada stoviniuodavo keturi ar penki prancūzų policininkai; Stenhamui regėjosi, kad jie varsto jį kaltinamais žvilgsniais. Prie išorinių vartų, paslėpę tarp autobusų, jie pasistatydavo mašiną, bet tik dieną; naktį viskas ištuštėdavo. Ten galėjo susirinkti visa kariauna, ir niekas nebūtų pastebėjęs. Kenzį dusyk iškvietė į prefektūrą ir rūsčiai patarė sėsti į MG ir važiuoti, iš kur atvykęs.

– Tai įsakymas? – pasiteiravo jis. – Jei taip, Britanijos konsului bus labai įdomu apie jį išgirsti.

– Na ir įžūlumas! – prunkštelėjo jis, grįžęs papasakoti Mosui savo nuotykio. – Mano viza tvarkinga. Jie tik mėgina mane išgąsdinti, prakeikti šunsnukiai.

Tačiau Mosui viskas atrodė rimčiau.

– Manau, viešumoje verčiau vaikščiok pėsčiomis, kaip visi, – patarė jis. – Tu labai išsiskiri prabanga, kai važinėjiesi per minią Fes Džadyde. Anądien sėdėjau alžyriečių kavinėje ir pastebėjau tave, tuomet pagalvojau: vaje, kokia kantri tauta. Keista, kad tavęs dar neužpuolė.

– Neužpuolė! – pasipiktino Kenzis. – O už ką?

– Taigi, neužpuolė, – kuo ramiausiai pakartojo Mosas. – Kaip žinai, šitokia padėtis paprastai neturinčiuosius nuteikia prieš turinčiuosius. Tu tik gundai apvaizdą, neabejok.

– Bet juk mašinos numeriai angliški, – paprieštaravo Kenzis.

Mosas net drebėjo iš juoko.

– Neabejoju, kad šie žmonės tai puikiai supranta! Tie keletas, kurie apskritai yra girdėję šį žodį, pasakytų, kad Anglija – toks miestelis kažkur Paryžiuje. Gal pasisiūk milžinišką Britanijos vėliavą ir ištempk ant kapoto? Galbūt jie pamanys, kad reklamuoji cirką.

– Kol kas manęs niekas neužkabino. Saugotis reikia prancūzų.

Jie kasdien sekė padėtį Kasablankos ir Rabato laikraščiuose, ir dėl to įvykiai atrodė oficialesni ir sykiu kažkokie legendiniai, lyg ne

visai iš šios tikrovės. Kartais jie jusdavosi gyveną svarbią istorijos akimirką, nors retsykiais turėdavo apie tai priminti sau ir kits kitam. Be to, naujieji šaltiniai, vien prancūziški, sudarė aiškų įspūdį, kad valdžia viską kontroliuoja, kad nenutiko ir nežada nutikti nieko rimta. Net atsižvelgiant į natūralų valdžios kontroliuojamos spaudos polinkį įvykius vaizduoti mažiau pavojingus, negu yra iš tikrųjų, vis tiek atrodė, kad prancūzai sugebės nepaleisti vadžių. Uždarytas Malachas atrodė kažkoks netikras, absurdiškas ir nepagrįstas atsargumas. Žmonių savijautą galėjai įžvelgti tik stebėdamas jų veidus, o Stenhamui veidai atrodė tokie, kaip visada. Tad vieną rytą, kai Raisa įsiveržė į jo kambarį ir paskalbė, kad vos prieš valandą prancūzai Zekak al Chadžare nužudė kažkokį *mejdoub*, ir dar nesutemus prasidės baisūs dalykai, jam teko prikąsti lūpą. Ji buvo tokia susijaudinusi, kad kone puolė į isteriją; dėl to jam vargiai sekėsi susidaryti aiškesnį įvykių vaizdą.

Jis žinojo, kad vienintelis skirtumas tarp *mejdoub* ir paprasto pamišėlio yra tai, kad *mejdoub* yra šarifas. Šarifai negali išprotėti; šventasis kraujas beprotybę automatiškai paverčia pranašystės dovana. Todėl net ir labai pasibaisėtiną elgesį viešumoje buvo pavojinga laikyti vien pakrikusio proto padariniu. Nepažįstant žmogaus ir jo šeimos, grėsė nuodėminga klaida įsivaizduoti, kad jis pamišėlis, nors iš tikrųjų jis – žmogus, tiesiogiai prisilietęs prie Dievo tiesos.

Stenhamas dažnai pastebėdavo tokią prastuomenės laikyseną. Jei kokiame dvokiančiame skersgatvyje, pusiau išvietėje, žmogus voliodavosi dulkėse ar minios tirštumoje kreipdavosi į saulę, ar vos atpažįstamais žodžiai plūsdavo pilną kavinę kortuotojų, kiti labai stengdavosi nekreipti į jį dėmesio. Jei jis imdavo smurtauti, būdavo sutramdomas, bet švelniai, ir nors Stenhamas suprato, kad jų elgesį diktuoja ne gerumas, o baimė, jis dažnai gėrėdavosi jų savitvarda ir kantrybe, susidūrus su tais nesutramdomais padarais.

– Prancūzai nušovė *mejdoub*? – jis nepatikėjo savo ausimis. – Kaip jie galėjo? Kažkas čia ne taip.

Ne, ne, tikino ji, viskas taip. Visi matė. Jis siuntė prancūzams prakeiksmus ir šūkavo: „*Ed dem! Ed dem!* Musulmonai trokšta kraujo!“, kaip visada, o du policininkai pakeliui į Nedžariną sustojo ir kurį laiką stebėjo jį. O kai jis juos išvydo, pažino Šėtono

pasiuntinius ir dar garsiau ėmė šauktis Alacho, kad išnaikintų jų padermę, o tiedu prancūzai staiga persimetė keliais žodžiais, priėjo prie jo ir pristūmė prie sienos. Tuomet jis ėmė stumdytis, trankytis ir braižytis, o jie išsitraukė pistoletus ir nušovė jį, kiekvienas po kulką. O *mejdoub* (telaimina Alachas jo galvą) nugriuvo, dar staugdamas: „*Ed dem!*“, ir mirė visų akivaizdoje, atėjo dar policininkų ir išnešė kūną, trankydami žmones gatvėse, kad leistų praeiti. O tai tokia siaubinga nuodėmė, Alachas nemalonės jos atleisti, todėl musulmonai, nori ar nenori, turės keršyti. Prakeikta šiandien diena, *bismil'lah rahman er rahim*.

– O mudu su vyru juk dirbame nazariečių viešbutyje, kas žino, kas mums dabar bus? Musulmonai pikti. Jie gali mus nužudyti, – ašarodama baigė ji. Kai musulmonas pasakodavo krikščioniui apie saviškius, jo protas nežymiai susidvejindavo. Iš pradžių būdavo „mes“, paskui staiga virsdavo „jie“, ir labai dažnai viskas baigdavosi karčiu priekaištu ar smerkimu.

– Ne, ne, ne, – atsakė Stenhamas. – Jis gali nužudyti *mane*, nes aš nazarietis, bet už ką žudyti jus? Tu gera musulmonė. Tiesiog užsidirbi duonai.

Raisos tai nepaguodė. Ji buvo girdėjusi apie daugybę gerų musulmonų, kurie užsidirbo duonai pas nazariečius ir buvo nušauti ar nudurti be teisės gintis; jai nerūpėjo, kad jie dirbo policijai.

– *Aymah!* – rypavo ji. – Kokia baisi diena!

Pagaliau jos nusikratęs, jis priėjo prie lango ir įsiklausė. Diena buvo tokia, kaip visos, iš medinos kilo tie patys mieguisti garsai: tolumoje burzgė lentpjūvė, bliovė asilai, retsykiais pasigirsdavo egiptietiškos dainos nuotrupa iš radijo, šūkavo vaikai. Sode čirškavo žvirbliai. Jis prisėdo dirbti, nesisekė, tylomis ėmė keikti Raisą. Tuomet mėgino prigulti saulėkaitoje, tikėdamasis atsipalaiduoti ar leistis į apmąstymus, ar daryti tai, ko trūksta. Bet jau savaitę ar dešimt dienų oras saulės vonioms per karštas, tikrai buvo per karšta ir šiandien. Kiekviena odos raukšlele sruvo prakaitas, sudrėko krėslų pagalvėlės. Tad jis ėmė spausdinti laiškus prie stalo kambario viduryje, dažnai pakeldamas akis ir atsainiai apžvelgdamas kalvas ir sienas tolumoje. Po kokios valandos pamažu pajuto, kad didžiąją dalį laiko žvelgia į mediną. Taip ir parašė laiške, atsiprašinėjančioje pastraipoje, kurių

prirašo žmogus, supratęs, kad jo rašomas laiškas dėl išsiblaškymo ar trukdžių bus ne toks tvarkingas, koks turėtų būti.

„Susikaupti šioje prakeiktoje vietoje tiesiog neįmanoma. Tylu, bet kas iš to. Net dabar rašydamas kas minutę vis žvelgiu pro langą. Ne vaizdu gėriuosi, nes jo nė nematau. Moku jį mintinai. Įsivaizduok, kas būna, kai mėginu padirbėti..."

Jis vėl sustojo ir perskaitė, ką atspausdinęs. Koks absurdas; verčiau jau pamėgintų suvokti, *kodėl* vis spokso į mediną. Ką jis galvoja apie tą bekraštybę, žvilgančią ryto saulėje? Žinojo, kad ten viduramžių miestas, žinojo, kad jį myli, bet tai neturėjo nieko bendro su tuo, kas virė jo sąmonės gelmėse, kai sėdėdavo ir žiūrėdavo į jį. Iš tikrųjų jam regėdavos, kad miesto ten visai nėra, nes žinojo, kad vieną dieną, anksčiau ar vėliau (ir tikriausiai anksčiau), jo ten tikrai nebebus. Miestas, apytikriai šnekant, buvo simbolis; tai suprasti nesunku. Jis vaizdavo viską, kam šiame pasaulyje lemta kisti ar, tiksliau, išnykti. Nors toks požiūris neteikė paguodos, jis jo neatmetė, nes toks buvo vienas esminių jo įsitikinimų: kad žmogus bet kokia kaina privalo kokią nors savo dalelę pasilaikyti anapus gyvenimo. Jei bent akimirką jis liausis abejojęs, visiškai patikės, kad jo pojūčiai kalba tiesą, neteks tvirtos žemės po kojomis ir bus nuneštas srovės, praradęs bet kokį objektyvumo jausmą, visiškai paniręs į būtį. Jį kamavo įtarimas, kad vieną dieną jis sužinos visada klydęs; iki tol nėra kitos išeities, tik gyventi, kaip gyvenus. Negali juk žmogus kaip panorėjęs raityti savo įsitikinimų.

Parašęs keturis laiškus, jis nusiskuto, apsirengė ir pro užpakalines duris išėjo į kiemą. Ten nieko nebuvo; net aukštasis rifietis *huissier**, saugodavęs mašinas, kaži kur prašapo, galbūt todėl, kad nebuvo ir mašinų, kurias reikėtų saugoti. Gatvėje už vartų virė įprastas gyvenimas. Antikvariato, aptarnaujančio vien viešbučio svečius, savininkas, išvydęs Stenhamą, žemai nusilenkė. Pirmuosius trejus ar ketverius metus jis užsispyręs manė, kad šį turistą galima įkalbėti *bent ką nors* nusipirkti; jis daugybę sykių įviliojo jį į krautuvėlę, vaišino arbata, cigaretėmis ir kifo pypkėmis, o Stenhamas viską priimdavo, įspėjęs, kad apsilankė tik kaip draugas, o ne kaip

* Sargas. (Pranc.)

pirkėjas. To nepaisydamas, žmogus nepasididžiuodavo išvynioti ant grindų berberų kilimų, pasišaukęs sūnus, liepti jiems demonstruoti nazariečiui džentelmenui senovinius brokato kaftanus arba atidaryti kaustytas skrynias, uždengtas violetiniu ir ryškiai rožiniu aksomu, iš kurių traukdavo durklus, kardus, ragelius parakui, uostomojo tabako dėžutes, rožinius, sages ir dar šimtus keisčiausių daiktelių, kurie Stenhamo nė trupučiuko nedomino.

Dabar, po šitiek laiko, žmogus liovėsi žavėjęsis neperprantamuoju užsieniečiu, kuris ištvėrė šitiek puolimų ir nėsyk nepasidavė; jiedu elgdavosi kuo mandagiausiai. Nepaisant to, Stenhamui nepatiko toks palaižūnas, o žinojo jį esant neoficialų prancūzų informatorių. Žinia, tai buvo beveik neišvengiama, ir žmogus dėl to niekuo dėtas. Bet kuris vietinis, nuolat bendraujantis su turistais, privalėjo teikti policijai ataskaitas apie jų veiklą ir pokalbius (nors sunku suprasti, kam tokia paviršutiniška informacija reikalinga tiems, kas tvarko *Deuxieme Bureau** dokumentus). Krautuvininkas kelissyk mėgino užmegzti su Stenhamu tokį pokalbį, kuris, laiku nenutrauktas, aiškiai būtų pakrypęs politikos pusėn, bet Stenhamas marokietišku papročiu švelniai išsisukdavo, pakreipdavo pokalbį kitur ir palikdavo kaboti ore, pasmeigtą ant *Moulana*** ir *Mektoub* kablių, nuo kurių jo negalėjo nukabinti joks padorus žmogus.

– Tikiuosi, šią gražią dieną sveikatytė nešlubuoja, – prancūziškai pratarė žmogus, kai Stenhamas prisiartino. Stenhamą erzino net toks atkaklumas kalbėti niekinamąja kalba; jis mėgo, kai marokiečiai jį šnekindavo savaip. Tuomet, nė nemirkteldamas ir nekeisdamas grakštaus balso tono, jis pridūrė:

– *Un mot, monsieur.****

– Ką? – krūptelėjo Stenhamas.

– Šiandien nevaikštinėkit, – žmogus bukai šyptelėjo. – *Ah, oui*, – tęsė jis, lyg atsakydamas į Stenhamo pastabą. – *Ah, oui, il fait très beau.***** Saulė, žinoma, šilta, kaipgi kitaip. Dabar vasara. Verčiau likti viešbutyje. O *Monsieur* Alenas? Kaip jis laikosi? Prašyčiau perduoti jam labų dienų. Dabar turiu labai dailių romėniškų monetų, puiki

* Antrasis skyrius. (Pranc.)

** Išminčius, mokytojas. (Arab.)

*** Vieną žodį, pone. (Pranc.)

**** O taip, labai gražu. (Pranc.)

prekė didžiam *connaisseur comme Monsieur Alain**. Prašyčiau jam perduoti. Matote, mano krautuvėlė uždaryta. Eisiu vidun ir užsirakinsiu. *Bon jour, monsieur! Au plaisir!***

Jis vėl nusilenkė ir įėjo į krautuvėlę. Stenhamas valandžiukę stovėjo kaip įbestas, pakerėtas šio netikėto spektaklio. Krautuvėlės vitrina tikrai buvo užkalta lentomis, o įstrižai langinių kryžiavosi sunkūs geležiniai strypai. Ligi šiol jis to nebuvo pastebėjęs. O žmogus, jam bežiūrint, tikrai užsidarė duris, užsirakino ir su trenksmu vieną po kitos užšovė tris sklendes.

Jis priėjo prie išorinių vartų ir ten sustojo tarp skubančių puodžių, dairydamasis į abi vingiuotos gatvės puses. Bent sykį policininkų nebuvo matyti, taigi, jis toliau žengė atvira erdve tarp miesto sienos ir kapinių, kur stovėjo vietiniai autobusai, iš smalsumo dairydamasis policijos mašinos. Jos nerado. Ėmė įtarti, kad Raisos pasakoje būta tiesos, kad policija tikrai sušaukta į galimų neramumų vietas miesto centre. Bet čia autobusai ir sunkvežimiai buvo kraunami ir iškraunami kaip visada, niekas nerodė, kad diena kuo nors kitokia, negu visos. Kamuojamas karščio ir nuobodulio, jis neskubėdamas grįžo į viešbutį ir pagrindinėje terasoje sutiko administratorių.

– Šiandien karšta, – pasakė jis.

Aukštas žmogus pažvelgė į dangų.

– Manau, popiet užgrius perkūnas ir liūtis.

Su dryžuotomis kelnėmis ir trumpaskverniu švarku jis priminė pasipuošusį laidotuvių biuro darbuotoją.

– Sakyk, – tarė Stenhamas, – juk dabar viešbutyje nėra daugiau svečių, tik du anglų džentelmenai ir aš?

Žmogus priblokštas sudvejojo.

– Šįvakar atvyks dar. O kas? Jei norite kito kambario, taip, šiuo metu yra iš ko rinktis.

Stenhamas nusijuokė.

– Ne. Mano kambarys man labai patinka, man taip pat labai patinka, kai viešbutis tuščias. Žinoma, jums taip negerai, – pridūrė jis. – Bet man taip smagiau.

* Tokiam žinovui kaip ponas Alenas. (Pranc.)
** Geros dienos! Iki malonaus! (Pranc.)

Administratorius nedrąsiai šyptelėjo.

– Skonio reikalas, *bien entendu**.

– Visi darbuotojai europiečiai nakvoja čia, viešbutyje, taip?

Dabar žmogus išdrįso mažumėlę užversti galvą ir pažvelgti tiesiai į Stenhamą.

– Man regis, suprantu, kas jums neduoda ramybės, *Monsieur* Stenhamai. Tačiau leiskite jus nuraminti. Nėra ko baimintis. Mūsų vietiniai darbuotojai visiškai patikimi.

(Stenhamas panosėje šyptelėjo: žmogus pirmą sykį į Maroką atvyko prieš keturis mėnesius, o jau kalba kaip *colon***.)

– Dauguma jų, kaip žinote, nakvoja namie. Tie keli, kurie lieka čia, seniai patikrinti ištikimi darbuotojai, ir, išskyrus sargą, mažordomas juos visus užrakina kambariuose ir raktą nešiojasi su savim.

Stenhamui tai atrodė absurdiška ir pasibaisėtina. Jis atsakė:

– Tikrai? Nežinojau.

– Be to, – tęsė anas, manydamas pasiekęs savo, – čia, Fese, visiškai nėra ko jaudintis.

– Ak, suprantu, – atsakė Stenhamas. – Bet jums vis tiek ne kažin koks sezonas.

– Viešbutis per dieną patiria apie penkiasdešimt tūkstančių frankų nuostolių, *monsieur*, – niūriai pareiškė anas. – Žinoma, šis sezonas bus labai nuostolingas. Maisto perkame kuo mažiau, bet, tikiuosi, nepastebėjote, kad būtų suprastėjusi jo kokybė?

– Ak, ne, ne, – užtikrino Stenhamas. – Maistas visada kuo puikiausias.

Tai buvo netiesa, ir abu tai suprato; geriausiu atveju maistas būdavo pakenčiamas.

Staiga ant laiptų iš žemutiniojo sodo pasirodė Mosas. Jis švytavo lazdele. Administratorius pasisveikino su juo, atsiprašė ir dingo.

Jiedu prisėdo už staliuko pavėsyje. Tučtuojau atskubėjo mažasis alžyrietis. Mosas užsisakė „Saint Raphael“.

– Klausyk, Džonai, ar girdėjai naujieną? Tiesiog pasaka.

* Suprantama. (Pranc.)
** Kolonistas. (Pranc.)

– Šiandien jau girdėjau dvi ar tris pasakas. Kokia taviškė?

– Apie pamišėlį, kurį *Istiqlal* mokė įsiūbuoti minią, – tokį pusgalvį vargšelį su skarmalais, kur vaikšto ir maskatuoja rankomis, žinai? Policija įkliuvo į spąstus.

Iš esmės jis papasakojo tą patį, ką Raisa, bet pasakojimą papildė iš anksto suplanuota nacionalistų provokacija.

– Reikia pripažinti, negražu šitaip šaltakraujiškai paaukoti vargšą seną kvailį. Taigi, Hju mašina nulėkė pasidomėti ir tučtuojau buvo suimtas. Jis baisiausiai užsiutęs paskambino, nes jo nepaleis, kol parodys pasą, o tai reiškia, kad turiu jam jį nunešti. Kaip nuostabiai jis sugeba viską apsunkinti, ką? Juk viskas taip veltui.

– Bet kodėl tuomet ramiai čia gurkšnoji, jei jis laukia?

– Ak, užsisakiau taksi, – nuvargęs atsakė Mosas. – Tuojau atvažiuos. Bet niekaip nepajėgiu rimtai į tai žiūrėti ar gailėtis Hju, supranti, nes jis kvailys. Jis nuolat elgiasi kaip berniūkštis per kriketo varžybas. O čia juk ne kriketo varžybos, ką? Negalima atsipalaiduoti ir ploti katučių, kai žūva žmonės. Manyčiau, kad jei negali kuo nors padėti, reikia visai nesikišti, tiesa?

Stenhamas pritarė. Mosas pabaigė gerti, skepetaite nusišluostė ūsus; tada atsistojo.

– Na, vyruti, iki pasimatymo. Ir būk malonus, niekur neik iš viešbučio. Kas žino, gal ir mane suims, o tau teks mane vaduoti. Žinoma, nelemtasis konsulas visai dienai kažkur išvyko. Manau, tyčia. Lauk skambučio.

20 skyrius

Kai mažumėlę uždusęs, nes diena buvo ne tik karšta, bet ir neapsakomai tvanki ir troški, grįžo į savo kambarį, durys buvo atviros, o Raisa šveitė grindis. Ji surinko kilimus ir iškabinėjo juos ant balkonų ir langų. Kambaryje kvepėjo kreozoto tirpalu iš jos kibiro. Pagalvės ir patalai buvo sukrauti ant kėdžių; šiuo metu kambaryje jam aiškiai nebuvo vietos. Tačiau jis žengė vidun ir tarė:

– Ar nėra naujienų?

Ji nustebusi pakėlė akis ir pamojo jam uždaryti duris, o jis taip ir padarė. Tuomet atsistodama ir nusivaipydama, jos nuomone, kaip sąmokslininkė, ji tarė:

– Nebus šventės.

– Šventės? Kokios šventės? – jis visai pamiršo, kad artinasi Id el Kabiras.

– Nagi Avies šventės, didžiosios šventės! Mes jau tris savaites ant stogo laikom aviną. Jis labai nupenėtas. Bet visus, kas paaukos avis, jie nužudys.

– Kas nužudys? Apie ką tu kalbi?

Jis buvo nemaloniai nusiteikęs, kaip dabar pats suprato, bet manė, kad iš dalies ji dėl to kalta. Be to, norėjo prisėsti, bet nebuvo kur.

– Musulmonai. Laisvės bičiuliai. Jie sako, kad visi, kas aukoja avis, išduoda sultoną.

Dar vienas žingsnelis mirties link, karčiai pamanė jis. Nesvarbu, ar gandai pagrįsti, ar ne, vien tai, kad jie šitaip šneka, kad tokia nesuvokiama erezija jiems apskritai šauna į galvą, aiškiai rodo, kokia kryptimi jie juda.

– *B'sah?* – nekantriai paklausė jis. – Tikrai? Dar pasakyk, kad visi jiems paklus? Politika svarbesnė už religiją? Alalas el Fasis didesnis už Alachą? Tai gal tiesiog praminkit jį Alachu el Fasiu?

Žodžių žaismas, jo nuomone, labai vykęs.

Ji jo minčių nesuprato; suprato tik tiek, kad pasibaisėtų iki širdies gelmių.

– Nėra nieko didingesnio už Alachą, – rimtai atsakė ji, svarstydama, kaip Dievas nubaus šitą neišmanėlį nazarietį už tokį piktžodžiavimą.

– Tai aukosit avį ar ne? – paklausė jis.

Ji lėtai papurtė galvą, nenuleisdama akių nuo jo.

– *Mamelouah*, – atsakė. – Draudžiama.

Jam trūko kantrybė.

– Nedraudžiama! – užriko jis. – Priešingai, draudžiama neaukoti! To reikalauja Alachas. Ar bent vienus metus auka buvo pamiršta?

Ji toliau purtė galvą.

– Pernai, – pratarė ji, – šventės nebuvo.

– Kaipgi ne? Nejau pernai Abdulmadžydas nepaskerdė avies?

– Paskerdė jo tėvas. Mes susituokėme tik po to, prieš pat Maulūdą*.

– Bet paskerdė.

– Na, taip. Bet veltui, nes tą pačią dieną pagrobė sultoną.

– Mat kaip, – susimąstė Stenhamas. – Supratau. Aišku.

Sultonui pagrobti prancūzai pasirinko švenčiausią metų dieną, o aukojimą atliko apsišaukėlis sultonas. Todėl auka neįvyko. Valandžiukę jis tylėjo. Tuomet paklausė jos:

– Kodėl negalit paaukoti savo avies tikrojo sultono vardu?

– *Istiqlal* nenori šventės, – kantriai kartojo ji. – Nuodėmė švęsti, kai visi nelaimingi.

– Tai yra, jeigu surengsi šventę, žmonės gali pamiršti, kad yra nelaimingi, kaip tik to *Istiqlal* ir nenori. Žmonės neturi pamiršti, kad yra nelaimingi. Teisingai?

– Taip, – ne visai tvirtai atsakė ji.

– Bet nejau nesupranti? – užriko jis, nebesitvardydamas ir keldamas balsą, suvokdamas, kad ji visai nesupranta ir niekada nesupras. – Nejau nesupranti, kad jie mėgina atimti iš jūsų religiją, trokšdami visos valdžios? Jie nori amžinai uždaryti mečetes ir visus musulmonus paversti vergais. Vergais!

– Mano motina buvo pašos namų vergė, – dalykiškai atsakė Raisa. – Ji kasdien gaudavo vištienos, turėjo keturias sunkias auksines apyrankes ir šilko kaftaną.

Kaip įprasta žmonėms, supratusiems, kad jau pralaimėjo, Stenhamas griebėsi sarkazmo.

– Neabejoju, kad jai labai patiko būti verge, – nusišaipė jis.

– Taip buvo parašyta, – gūžtelėjo pečiais Raisa.

– Taip. Kurgi ne, – atsakė jis, svarstydamas, kaipgi čia vėl leido sau veltis į ginčą su viena iš jų, juk diskusija būdavo visiškai nevaldoma, o neišvengiamai iškrypdama iš logikos kelio, ji jam keldavo graudų savo paties tuštumos jausmą. Šiaip ar taip, jei jie būtų mąstantys padarai, galvodavo jis, šalis būtų neįdomi; jos žavesys buvo tiesioginis jos žmonių minties raidos stokos padarinys. Tačiau vargu

* Pranašo gimimo dienos šventė.

ar galėjai tikėtis, kad jie tyčia ir užsispyrusiai atsilikę. Pasičiupę bent menkiausią europiečių kultūros spąstų krislelį, jie laikydavosi jo absurdiškai beviltiškai, bet visiškai jį nusavinti sugebėdavo tik tiek, kiek jis būdavo atskirtas nuo konteksto, taigi, beprasmis. Bet po šitiek šimtmečių izoliacijos ir sąstingio buvo nesunkiai nuspėjama, kad kultūra, jam atitirpus, dabar labai sparčiai suirs. „Taip buvo parašyta", – sakė ji jam, o jis jai pritarė; tai esminė ir visa apimanti Maroko tiesa – ir net viso pasaulio. Diskusija – tiesiog asmenybių susirėmimas.

– *Mektoub.*

Ji stovėjo ir klausiamai žvelgė į jį. Jis nežinojo, ką ji tikisi jį pridursiant, o kadangi neturėjo ką pasakyti, nusišypsojo jai, atidarė duris ir vėl nusileido žemyn. Jei jis neišeis, ji niekada nepabaigs tvarkyti kambario.

Kurį laiką jis sėdėjo tamsiame fojė kampe ir vartė senus žurnalus, rašančius apie komercinę prancūzų kolonijų pusę; jie buvo iliustruoti, jo galva, neįsivaizduojamai nuobodžiomis nuotraukomis – gamyklų, sandėlių, tiltų ir užtvankų statybos, naujų namų ir vietinių darbininkų. Visa tai jam priminė senas sovietines publikacijas, kurias jis stropiai skaitydavo. Šiaip ar taip, pagalvojo jis, komunizmas – tiesiog gajesnė atmaina tos pačios ligos, apėmusios visą pasaulį. Pasaulis nedalus ir vientisas; tai, kas vyksta vienoje vietoje, vyksta ir kitoje, kad ir kaip protestuotų politikai. Arba galbūt didžiausias skirtumas – tai, kad Vakarai humaniški; jie leidžia pacientus nuskausminti, o Rytams kančios atrodo savaime suprantamos, jie raunasi pirmyn į kraupią ateitį, visiškai abejingi skausmui.

– Žinai, kas tau yra, Džonai? – pareiškė Mosas. – Tu netiki žmonija.

Jis nesiginčijo, bet atrėmė tuo, kad, jam atrodą, pirma būtina tikėti Dievu.

– O tu tiki? – paklausė Mosas.

Jis atsakė, kad ne. Mosas pasijuto nugalėjęs.

– Ir niekada netikėjai! – sušuko jis. – Viena ir kita – neatskiriama.

Stenhamui tai pasirodė sofizmas, aiškiai rodąs šiuolaikinio žmogaus nuolankumo stoką.

– Neaiškink, – atsakė jis. – Aš ir nenoriu tikėti. Iš čia ir kyla visos bėdos.

Būdamas su Mosu, labiausiai jis ir baiminosi tokių smulkių scenų, o Mosas nuolat jas provokuodavo; jis nespėdavo nė pajusti, kaip imdavo ir įsiveldavo. Mosas buvo toks užtikrintas savimi, taip patogiai įleidęs šaknis ir toks nejaudinamas būties bangų; paviršutiniški jo pamokslėliai buvo beprasmiai.

Jis nušveitė žurnalus ant stalo ir nuėjo pietauti. Valgomajame buvo nejaukiai tylu. Padavėjai vaikščiojo ant pirštų galiukų, o tarpusavyje kalbėjosi pakuždomis. Jis pirmą sykį išgirdo, kaip virtuvėje duodami nurodymai. O tuomet pro atvirą langą pasigirdo ištęsta, lėtai kylanti gaida: muedzinas kvietė *loulli** maldai. Netrukus prie jo prisidėjo dar vienas, galop suskambo vis laibėjantis skardžių tenorų choras. Kaip visada vienas balsas pradėdavo, taip visada būdavo ir paskutinis, tęsiąs, kitiems jau nutilus. Jis klausėsi, kaip jis ištęsia paskutinį „*Allah akbar!*" skiemenį. Pašaukęs rytus, pietus ir vakarus, žmogus dabar atsigręžė į šiaurę, o balsas virš miesto skardeno lyg obojus. Tuomet jį nustelbė kažkur labai netoliese ant stogo pragydęs gaidys, o padavėjas atnešė didžiulį *vol au vent*** ir padėjo priešais jį. Jis tučtuojau pasijuto absurdiškai. Visas šis mechanizmas, virtuvė ir jos šefas, stalus tvarką berniūkščiai sandėliuke, padavėjų hierarchija, įvairiausi porcelianai, stiklai ir stalo įrankiai, vežimėlis su užkandžiais, išdėliotais ant besisukiojančio pagrindo; padėklai su ratukais, jų aliuminio orkaitės ir melsvos mirgančios alkoholio liepsnos – visa buvo skirta jam, visa veikė tik dėl jo vieno. Juk nebuvo tikimybės, kad kas nors kitas įeis ir nukels nuo jo pečių atsakomybės naštą. Niekas neateis, o kai jis pavalgys, visa bus nukraustyta, ir stalai padengti vakarui, o tuomet galbūt neateis nė jis, jei nuspręs pavakarieniauti mieste. Staiga jis garsiai pratarė: „O Dieve!" Jis ką tik prisiminė, kad vakarienės yra pakviestas pas Si Džafarą.

Būtų tikrai nemandagu skambinti ir klausti, ar tokiomis aplinkybėmis jam vis tiek ateiti, nes nors šeimą jis pažinojo pakankamai, kad puikiai suprastų, jog jie niekada nepripažins jokios politinės

* Musulmonų bendra malda.(Arab.)
** Užkandis – iš tešlos kepti krepšeliai su įdaru. (Pranc.)

padėties, jis nė nenutuokė, kieno pusę jie palaiko. Kelissyk tuose namuose jis sutiko Prancūzijos armijos karininkų su žmonomis, ir atmosferos būta visai bičiuliškos. Be to, du Si Džafaro sūnūs dirbo prancūzų administracijoje; jam regėjos, kad šeima tikrai gali būti ir prancūzų šalininkai. Tačiau kiekvienas iš jų anksčiau ar vėliau yra išsakęs smarkių priekaištų prancūzams. Jis pritardavo, bet pastaruoju metu nusprendė verčiau vien juoktis ir leisti jiems lieti tulžį. Jei jie tikrai prancūzų pusėje, jo dosjė policijoje po tų vakarų, praleistų pas juos, priešokiais turėjo vis pilnėti, nes jie neišvengiamai privalėtų viską pranešti. Pusiau bendradarbiauti su prancūzais nebuvo įmanoma; jei stoji į jų pusę, būsi visiškai jų ginamas, bent ligi tol, kol pasidarysi nereikalingas, o jei nestoji į jų pusę, esi jų priešininkas. Paskambinti Si Džafarui ir paklausti: „Ar vis tiek norite, kad ateičiau, turint galvoje, kas dabar dedasi?" būtų buvę visiškai beprasmiška, nes anas būtų apsimetęs nieko nesuprantantis. Be to, o kas gi iš tikrųjų vyksta? Stenhamas ir pats nežinojo. Antikvariato savininkas labai maloniai ir paslaptingai jį perspėjo (jis nesitikėjo, kad anas sugebėtų būti toks nesavanaudis), bet jis vis tiek jo neklausys. Papietavęs jis eis pro vartus ir trauks į mediną pats apsidairyti.

Tačiau ilgi pietūs ir sunki kaitra, o galbūt ir valgomojo tyla, pasiekė savo, ir suvalgęs vaisius jis pakilo ir užlipo laiptais kelioms minutėms prigulti. Pirmiausia užsitraukė užuolaidas, kad apsaugotų kambarį nuo geltono popietės švitesio. Virš stalo ratus suko kelios musės; jis nukreipė į jas purškiklį, tada nusiavė batus ir nusimovė kelnes. Tuomet prigulė. Oras buvo tirštas nuo kaitros, o kambario prietema tokia tamsi, kad jis nė neįžiūrėjo arabeskų, ištapytų ant aukštų lubų sijų virš galvos. Kažkur toli kalnuose, Vidurio Atlase, pergalingai dudeno griaustinis, tokiu atstumu prislopintas ir švelnus. Garsas kartojosi nevienodais tarpais, švelniai jį apsupdamas. Niekas nebeskyrė jo nuo miego.

Ir staiga, po šimto metų, jis atsisėdo, mirkčiodamas nerealiame, piktame kambaryje, užplūstame rausvos tuštumos. Griaustinis vėl sudundėjo sode, ir jis, pašokęs iš lovos, nubėgo prie lango. Kaip tik artinosi lietus, įniršęs ir siautulingas, o miestas spindėjo nenatūralioje prieblandoje. Buvo penkiolika po penkių. Jis grįžo į lovą ir atsigulė, siekdamas skambučio virš galvos. Tarnaitės kambaryje

aukštu žemiau suskambusio varpelio per audrą nebuvo girdėti, bet jis suskambo, nes po akimirkos kažkas garsiai pabeldė į duris.

– *Trhol!** – suriko jis.

Kyštelėjo Raisos galva, prieblandoje jos akys atrodė labai baltos. Ji aiškiai norėjo pakalbėti apie orą, bet jį vis dar stingdė miegas.

– Prašyčiau atnešti arbatos, – paliepė jis, ir ji uždarė duris.

Po akimirkos vėl pabeldė. Jis pamanė vėl užsnūdęs, nes arbatą paprastai atnešdavo mažiausiai po ketvirčio valandos. „*Trhol!*“ suriko jis, o paskui, kadangi niekas neatsiliepė, pakartojo garsiau. Durys prasivėrė, ir įžengė žmogus. Stenhamas įjungė šviesą ir išvydo Mosą, vandeniu aptiškusiu kostiumu, su lazdele po pažasčia.

– Užeik, užeik, – pasakė jis.

– Netrukdau?

– Visai ne. Kaip tik ketinu gerti arbatą. Paprašysiu, kad atneštų dar vieną puoduką.

– Ne, ne. Man reikia eiti persirengti. Visas sušlapau. Nė neprisėsiu. Tik norėjau tau pasirodyti. Neįtikėtina diena. Viską papasakosiu vėliau, – jis persibraukė kaktą, išsipūtė nosį. – Hju savo kambaryje, taigi, bent jau misiją įvykdžiau. Reikia pasakyti, mano nuomonė apie prancūzus nuo šio ryto šiek tiek pasikeitė. Pasimatysime per vakarienę?

– Taip, – atsakė Stenhamas. – Jei viešbutis nesugrius ir nebus nuplautas upės. Klausyk, – jis iškėlė pirštą: grumėjo lietus. Mosas nusišypsojo ir išėjo.

Prieš Raisai atnešant arbatos, lietus staiga dramatiškai liovėsi. Buvo sutemę. Jis atidarė langus, išgirdo, kaip lietvamzdžiais dar kliokia vanduo ir tykšta nuo medžių ant terasos. Tačiau oras buvo ramus ir vėsus. Jis stovėjo, persisvėręs per langą, klausėsi ir giliai alsavo.

Vėliau, gerdamas arbatą, jis vėl prisiminė einąs pas Si Džafarą. Nieko nepadarysi; teks tiesiog vilktis seną kostiumą ir per dumblą maknoti į svečius. Nukirtęs daugybę kampų, kaip buvo išmokęs per ilgus metus, nueitų per pusvalandį. Skubiai nugurkęs arbatos likučius, jis apsirengė, įsimetė į kišenę žibintuvėlį ir paskambino Mosui.

Šis ilgai neatsiliepė, o kai pakėlė ragelį, kalbėjo šiurkščiai.

* Užeikite. (Arab.)

– *Oui? Qu'est-ce qu'il y a?** – paklausė jis.

– Pažadinau? – tarė Stenhamas.

– Ne, Džonai, bet nuo manęs ant kilimo varva vanduo. Gulėjau vonioje.

Stenhamas atsiprašė, paaiškino, kodėl nevakarieniaus kartu. Mosas sudvejojo, paskui atsakė:

– Džonai? Tavim dėtas tikriausiai neičiau. Manau, taip dabar neprotinga.

– Reikia, – striukai atsakė Stenhamas. – Grįžk į vonią, pasimatysim rytoj.

Gatvėse buvo visiškai tuščia. Jis ėjo pakraščiu, kuo arčiau sienos, nes viduriu sruvo upokšniai. Arčiau upės vandens buvo daug gausiau; jam galiausiai teko apsigręžti ir susirasti, kur ją kirsti aukštesnėje vietoje. Jei būtų ėjęs tuo pačiu keliu, apačioje būtų tekę iki kelių bristi putojančiu vandeniu. Keli sutikti praeiviai žingsniavo taip susikaupę, kad visai nekreipė į jį dėmesio.

Kopti stačiomis Zekak er Rumano gatvėmis buvo sunku; dumblas buvo ne ką geriau negu vanduo, ir jis vis slydo atgal. Už šlapių namų sienų ir nuo terasų viršuje it paklaikę giedojo gaidžiai, o ore aplink retus gatvės žibintus sklandė nedideli šikšnosparniai. Kai išėjo į Talą, ten buvo beveik taip pat tuščia, kaip nuošaliose gatvelėse: prekystaliai užkalti, ir tik retsykiais pasitaikydavo vienišas žmogus, tyliai sėdįs greta asilo, anglių nešulio ar kilimų ritinio. Net elgetos, paprastai tupintys aplink fontaną žemiau posūkio į Si Džafaro gatvę, šįvakar kažkur dingo. Jis dirstelėjo į laikrodį ir pamatė, kad jau beveik aštuonios. Kad taip būtų vienuolika, pagalvojo, o jis eitų atgal į viešbutį, baigęs nelemtąją vakarienę. Tie nesibaigiantys vakarai pas Si Džafarą baisiai vargino; jis jų nekentė maždaug taip, kaip dauguma žmonių nekenčia eiti pas stomatologą. Pokalbiai neišvengiamai būdavo labai paviršutiniški, nereikia nė sakyti, kad žodžiuose niekada nebūdavo nė lašelio nuoširdumo; jei netyčia būdavo ištariama tiesa, tai tik dėl gryniausio atsitiktinumo. Kartais jis mėgindavo prašnekinti šeimą apie vietos papročius, bet net čia jis ne sykį pastebėjo, kad jie jam meluoja, tyčia klaidina, neabejotinai

* Alio. Kas nutiko? (Pranc.)

ketindami skaniai pasijuokti, kai jis išeis. Tačiau visi šeimos nariai būdavo be galo draugiški, net jei draugystę reikšdavo nesuprantamai ir dažniausiai labai iškilmingai, ir jam atrodė sveika ugdyti kantrybę sėdint tarp jų ir mokantis plepėti ir juokauti jų lygiu. Jei kas nors būtų paklausęs, kam jis nuolat šitaip stengiasi, jo atsakymas būtų, kad teorija nieko neverta be praktikos. Si Džafaras ir jo šeima buvo tipiški vidurinės klasės marokiečiai, kurie suteikė jam neregėtą garbę – atvėrė savo namus. (Jis susipažino netgi su žmona, dukromis, be šydų, tetomis ir močiute, senučiuke, šliaužiojančia po namus keturpėsčia.) Jam atrodė, kad nevalia praleisti progos juos aplankyti.

Mosas sykį jam pasakė: „Tau musulmonai visada įtinka", ir Stenhamas nelinksmai nusijuokė, sutiko ir pagalvojo, kad jei taip, jie nepadaro ir nieko gero. Jie daro, ką darą; jį visa tai jaudino ir atrodė visiškai absurdiška. Teisė, ir todėl nekentė, jis tik tuos, kurie stengdavosi šlietis prie vakarietiškos minties. Tuos atskalūnus, kurie pliauškia apie išsilavinimą ir pažangą, kurie atsisako statiško pasaulio sampratos ir griebiasi dinamiško – mielai būtų sutikęs tykiai juos visus nubausti mirties bausme, kad islamo valdžia ir toliau tvertų netrikdoma. Jei Si Džafaras su savo sūnumis ir parsidavė prancūzams, jo akyse jie nepasidarė mažiau tyri, jei tik gyvena, kaip gyvenę: sėdi ant grindų, valgo pirštais, gamina maistą ir miega pirma viename kambaryje, o paskui kitame, arba didžiulėje terasoje su fontanais, arba ant stogo, dailiame namo kiaute gyvena kaip klajokliai. Jei jam būtų pasirodę, kad jie sugebėtų išsižadėti visiško susitelkimo į dabartį ir susirūpintų dar neatėjusiu metu, jis tučtuojau būtų paliovęs jais domėtis ir pasmerkęs juos kaip sugedusius. Kad jam įtiktų, musulmonams teko žengti siauru takeliu; jis nepakentė jokių nukrypimų. Bendraudamas su jais, niekada nepraleisdavo progos juodinti krikščionybės ir jos palydovų. Didžiausias džiaugsmas jam būdavo, jei jie nustebę susižvalgydavo, purtydavo galvas ir sakydavo: „Šitas supranta pasaulį. Štai nazarietis, kuris regi blogį saviškiuose." Tuomet diskutuojant dažnai kildavo klausimas: „O pats niekada neketinai tapti musulmonu?" Jam pasidarydavo baisiai gėda, nes jis manėsi esąs jų tikėjimui netinkamas labiau už bet ką kitą: šis reikalavo nuolankumo ir paklusnumo, kurio jis niekaip savyje neužčiuopdavo. Užtai žavėjosi jais, bet pats niekada negalėjo

to priimti. Drausmė vardan drausmės, bukas ir džiugus paklusnumas nesuprantamiems priesakams – tokio jų religijos elemento, nors ir dorybingo, jis niekaip negalėjo priimti. Buvo per vėlu; net jo protėviai prieš kelis šimtmečius sakė, kad per vėlu. Jis nežinojo ir jam nerūpėjo, kas teisus, o kas klysta, bet žinojo negalėsiąs tapti musulmonu.

Tačiau jam vis tiek regėjosi, kad kaip tik dėl to ryšiai su jais tokie malonūs ir gydantys. Būtent dėl to jis domėjosi jais taip uoliai. Jie įkūnijo paslaptį žmogaus, gyvenančio taikoje su savimi, patenkinto savuoju gyvenimo problemos sprendimu; jų ramybę lėmė tai, kad jie nekėlė klausimų, kasryt būtį priimdavo tokią, kokia ji pakutendavo jų pojūčius, nemėgino suprasti nieko, kas nebūtų tiesiogiai pravartu paprastame kasdieniame gyvenime, ir be žodžių pasitikėjo visiška ir absoliučia visa ko, įskaitant ir žmonių elgesį, neišvengiamybe. Ir šitoks jų pasitenkinimas gyvenimu jam buvo mįslė, tamsi, brangi ir nenuplaunama dėmė, neleidžianti jų perprasti ir paliečianti viską, ką paliesdavo jie, paprasčiausius jų veiksmus paverčianti kerinčiais it gyvatės akis. Jis žinojo, kad tą mįslę įminti būtų begalinis darbas, nes kuo toliau žengi į jų pasaulį, tuo aiškiai jauti, kad norint juos pažinti reikia iš esmės persimainyti. Nes juos suprasti negana; reikėjo sugebėti mąstyti kaip jie, ir be pastangų. Tai buvo viso gyvenimo darbas, ir jis suprato, kad vieną dieną nuo jo pavargs. Tačiau tai jam atrodė pirmas žingsnis, norint pažinti tautą; kai taip pasakė Mosui, šis pratrūko kvatotis.

„Širdyje tu vis tiek totalitaristas." Kartais jam regėjosi neįtikima, kad Mosas rimtai jį šituo kaltintų; juk jis tikriausiai tiesiog piktai erzinosi, žinodamas, kad iš tikrųjų yra visiškai priešingai. Bet jei tai taip akivaizdu, kodėl tuomet ta mintis jį taip persekiojo, sąmonėje įstrigusi lyg rakštis? Jis suko galvą, mėgindamas prisiminti, ar kada netyčia nebus ko nors neapgalvotai leptelėjęs, kad Mosas vėliau imtų klaidingai suprasti jo pastabas; nieko panašaus neprisiminė. „Gal toks ir esu", – vėl kartojo jis sau, klausydamasis, kaip dengtame pasaže aidi jo žingsniai. Jei „totalitaristiška" asmens vertę matuoti tuo, ką šis pagamina, ar bet kokią žmonijos dalį vertinti jos kultūros mastu, tuomet Mosas teisus. Nėra kito kriterijaus nustatyti organizmo teisei būti (o galiausiai kiekvieno

žmogaus vertinimas atsiremia į tokią teisę). Jei, pavyzdžiui, jis bjaurisi smurtu, dėl kurio Kasablankos gatvėse kasdien sproginėja bombos ir šaudomasi, juk, žinoma, ne dėl to, kad gaili aukų, jos, nors ir apgailėtinos, vis tiek lieka bevardės, bet dėl to, jog supranta, kad kiekvienas kruvinas įvykis, budindamas išgyvenusiųjų politinę sąmonę, artina merdinčios kultūros galą. Dabar jis prisiminė, kaip sykį, jiedviem kalbantis apie karą, jis pasakė: „Galima pakeisti žmones, bet ne meno kūrinius." Mosas pasipiktino, išvadino jį savanaudžiu ir beširdžiu. Galbūt keli tokie neatsargūs pareiškimai Mosui įstrigo ir virto kaltinimo pagrindu. Nutaikęs progą, jis vėl apie tai sušneks. Štai ir Si Džafaro namai. Paėmęs belstuką, jis dusyk geležiniu žiedu pabeldė į medį.

Jaunėlis sūnus nuvedė jį į terasą, kur ant mozaikos po kojomis nuo apelsinmedžių dar kapsėjo lietaus lašai. Čia jis minutę kitą stabtelėjo, vienas prie fontano viduryje, laukdamas Si Džafaro. Kaltinės geležies baliustrada aplink baseiną buvo apkabinėta skudurais. Kai kurie net karojo ant žemutinių medžio šakų. Kažkur namuose buvo girdėti nepailstantis grūstuvo bilsnojimas piestoje: moteris grūda prieskonius. Pasirodęs Si Džafaras vilkėjo dryžuota pižama, laisvai susuktu turbanu buvo apsivyniojęs galvą, grąžė rankas ir šypsojosi kaip visada.

– Čia nutiko šiokia tokia nelaimė, padarė nedidelės žalos, – pasakė jis. – Tikiuosi, nesupyksi dėl nepatogumų.

Jis nusivedė jį į erdvų priimamąjį. Viename gale riogsojo kelios tonos griuvėsių: akmenų, žemės ir tinko. Pro žiojinčią skylę buvo matyti namo siena kitapus gatvės. Šeima išgelbėjo daugumą čiužinių ir pagalvių, juos suklojo kambario viduryje.

– Lietus, – lyg atsiprašydamas paaiškino Si Džafaras. – Namas senas. Baisu, kad nesugriūtų visa siena.

Stenhamas išsigandęs pakėlė akis į lubas. Si Džafaras pastebėjo jo judesį ir atlaidžiai nusijuokė.

– Ne, ne, *Monsieur Jean!* Stogas neįgrius. Namas tvirtas.

Stenhamas nepatikėjo, bet nusišypsojo ir prisėdo ant jam parodyto čiužinio, prie priešingos sienos.

– Atleisk už tokį neformalumą. Vėluoju, – pasiaiškino šeimininkas, pirštu rodydamas pižamą ir turbaną. – Per tą suirutę neturėjau

kada apsirengti. Bet dabar, tau leidus, eisiu ir apsitaisysiu. Paprašiau, kad kol lauksi, mano pusbrolis Si Bufeldža palinksmintų tave *oud*. Nevalia palikti svečio vieno. Prašyčiau, tik minutėlę.

Jis išėjo per terasą, susilenkęs kaip senis, ant krūtinės sukryžiavęs rankas. Netrukus jis vėl grįžo, lydimas aukšto barzdočiaus tamsiai mėlyna *djellaba*, kuris priešais save it padėklą nešėsi labai didelę liutnią. Visas švytėdamas, Si Džafaras pamiršo juodu supažindinti, tik pažiūrėjo, kad pusbrolis atsisėstų ir imtų derinti stygas, o tada atsiprašė.

Žmogus toliau tikrino stygų skambesį, įdėmiai klausydamasis, nė nepažvelgdamas į Stenhamą. Lauke gatve praėjo katė, gailiai kniaukdama; atrodė, kad ji kambaryje su jais. Žmogus nekreipė dėmesio į triukšmą, netrukus ėmė groti, regis, neaiškią improvizaciją, sudarytą iš trumpų, greitų frazių, skiriamų ilgų pauzių. Stenhamas įdėmiai klausėsi, galvodamas, kad kiti vakarai būtų buvę daug malonesni, pakvietus šį pusbrolį. Pamažu ėmė rinktis šeimos vyrai – tyliai sveikinosi ir sėdosi klausytis muzikos. Ilgokai užtrukęs, pasirodė ir Si Džafaras, spindėdamas balto šilko apdarais, o ant galvos šmaikščiai užsimaukšlinęs tamsiai raudoną *tarbouche*. Lyg nebūtų jokios muzikos, jis prašneko normaliu balsu. Tai aiškiai buvo ženklas groti tyliau, tik fone. Pusbrolis švelniai grojo toliau, bet atrodė, kad nė jam pačiam tai nebeįdomu: susikaupęs veidas atsileido, žvilgsnis klaidžiojo nuo vieno prie kito, ir jis išsiblaškęs kinkavo galva muzikos ritmu. Kai tarnai įnešė vakarienės stalus, vieną pastatė priešais Si Džafarą ir Stenhamą, kurie valgė erdviai ir patogiai, o šeši kiti susispietė prie šiukšlių, aplink antrąjį stalą kambario viduryje. Tuo tarpu Stenhamas įžūliai pasiūlė, kad pusbroliui galbūt atsirastų vietos prie jų stalo, kur daugiau vietos. Si Džafaras, abejingai šyptelėjęs, atsakė:

– Šitaip mums geriau.

– Nenorėjau užgauti, – pratarė Stenhamas.

Si Džafaras, po vieną aplaižęs pirštus, nieko neatsakė. Tuomet suplojo rankomis, kviesdamas tarną; kai tas atėjo ir išėjo, Si Džafaras plačiai išsišiepė, rodydamas visus auksinius dantis, ir ramiai tarstelėjo:

– Mano pusbrolis labai nedrąsus.

Jiems bevalgant, elektros lemputės, kurios nuogos kabėjo palubėje, užgeso. Kambarys visiškai aptemo; kimus balsas prie kito stalo sumurmėjo:

– *Bismil'lah rahman er rahim.*

Ir trumpam stojo tyla. Tuomet Si Džafaras labai garsiai šūktelėjo tarnui atnešti žvakių.

– Tuojau vėl bus šviesu, – ramino jis Stenhamą, kai žmogus įėjo nešinas po degančią žvakę abiejose rankose. Bet jie valgė toliau, o elektra neatsirado.

Kambarys dabar atrodė didžiulis ir paslaptingas, viršuje, ant tolimų lubų, šoko šešėlių teatras. Valgant desertą, tarnas išdidžiai įnešė seną aliejinę lempą, kuri pragariškai rūko; visi, išskyrus Stenhamą, ėmė džiugiai murmėti. Du ar tris sykius prie kito stalo suklego pokalbis; Si Džafaras svečio dėmesį kassyk nukreipdavo kokia nors paika istorija. Si Džafarui kalbant, Stenhamas, susierzinęs, kad taip nerangiai mėginama jam sutrukdyti išgirsti, ką kalba kiti šeimos nariai, retsykiais pabrėžtinai nusigręždavo į kitą stalą.

Kai visi pavalgė, nusiplovė rankas, išsiskalavo burną ir išgėrė arbatos, jie atsilošė ir pasileido pasakoti pokštus. Kaip visada, Stenhamas jų niekaip nesuprato; žodžiai buvo aiškūs, bet prasmė – ne. Tačiau jam patiko stebėti pasakojančią šeimą ir klausytis skardaus juoko kiekvienos pasakaitės pabaigoje. Vienintelis šeimos narys, turintis teisę rūkyti, buvo Si Džafaras; norėdamas tai pabrėžti, jis rūkė be sustojimo, kas penkios minutės vaišindamas Stenhamą nauja cigarete, retsykiais šiam dar nesurūkius senosios. Kiti neturėjo teisės prisidegti jo akivaizdoje.

– Ar supranti mūsų nesąmones? – paklausė jis Stenhamo.

– Žodžius suprantu. Bet...

– Paaiškinsiu, ką papasakojo Achmedas. Legionieriui patiko žibintas, bet jis įsivaizdavo galėsiąs jį nusipirkti už šimtą rialų. Žinai, kas yra figos?

– Taip.

– Na, tai Filalis pripildė žibintą figų, o jo žmona krepšio dugne paslėpė apyrankę taip, kad figos ją uždengtų. Todėl žydas jos ir nepamatė, kai pakišo galvą po lova. Supranti? Jei būtų turėjęs laiko prieš tai, kai legionierius pabeldė į duris, būtų iškraustęs visas figas,

bet, žinoma, nespėjo. Tą Filalis ir turi galvoje sakydamas: „Iš jauno eukalipto negali tikėtis tokio pavėsio, kaip iš seno figmedžio.“ Aišku?

– Taip, – netvirtai atsakė Stenhamas; jis tikėjosi, kad dar kokia nors užuomina susies visas gijas.

Si Džafaras atrodė patenkintas.

– Todėl Filalio žmonai teko apsirengti kaip kalifo vergei. Jei būtų leidusi žydui suprasti, kas esanti, jis, žinoma, būtų viską papasakojęs legionieriui ir užsidirbęs komisinių, kaip pameni, penkiasdešimt procentų. Nežinau, ar esi matęs jauną eukaliptą? Jų lapai labai maži ir siauri. Taigi, žydas Filalio žmonai pasakė iškilmingą komplimentą. Bet iš tikrųjų jis tik pataikavo, kalbėjo nenuoširdžiai, supranti?

Dabar Stenhamas jau visai nieko nebesuprato, bet šypsojosi ir linkčiojo galva. Kiti vis dar kartojo reikšmingąją eilutę apie jauno eukalipto pavėsį, išsamiai narstydami jos niuansus, patenkinti kikendami.

– Man regis, tu nesupratai, – po valandžiukės tarė jam Si Džafaras. – Per daug ką reikia paaiškinti. Dažnai tenka aiškinti net rabatiečiams ar kasablankiečiams, nes šitie pasakojimai skirti tik Feso žmonėms. Bet tuo jie ir malonūs. Nebūtų taip linksma, jeigu visi galėtų juos suprasti. Be to, kai kurie iš jų labai nederami, bet šįvakar tokių nepasakosime, nes turime svečių.

Jis užsimerkė, aiškiai prisiminęs kokią nešvankią pasaką, ir tuojau džiugiai sukikeno. Tuomet pramerkė vieną akį ir pažvelgė į Stenhamą.

– Man atrodo, pasibaisėtini pasakojimai patys gardžiausi, – flirtavo jis.

– Papasakok tokį, – paragino Stenhamas. Jam labai norėjosi miego, atrodė, kad jei akimirkai užsimerktų kaip Si Džafaras, tučtuojau užsnūstų. Nuo jo pasiūlymo visi griausmingai nusikvatojo. Tuomet vyriausias sūnus ėmė pasakoti painią istoriją apie kuprį su miežių maišu ir šakalu. Ilgai netrukus, atsirado ir liūtas, o paskui – prancūzų generolas, praradęs kilogramą migdolų. Stenhamas niekaip nesuprato, ar pasakojimas nepadorus; tačiau jam pasibaigus juokėsi su visais. Dar vėliau pusbrolis buvo pakviestas pagroti. Šįsyk jis dar ir dainavo, laibučiu falcetu, kartais vos girdimu per stygų skambesį. Viduryje dainos Si Džafaras ėmė nekantrauti: jis

išsitraukė uostomojo tabako dėžutę ir neskubėdamas kiekviena šnerve sušniaukštė po žiupsnelį. Tuomet nusiėmė *tarbouche*, pasikasė pliką galvą ir vėl ją užsivožė, ėmė nekantriai tapšnoti pirštu per tabakinę, o galiausiai suplojo rankomis ir paprašė tarno atnešti smilkyklę. Pusbrolis, nieko nebodamas, dainavo toliau, net kai tarnas atnešė karštų anglių indą ir pastatė priešais savo poną. Si Džafaras džiugiai pasitrynė rankas ir iš drabužių klosčių išsitraukė pakelį smulkių sandalmedžio drožlių. Kaip tik tam atneštu šaukšteliu jis pabaksnojo anglis, kol ryškiausias nugrūdo gilyn, ir tarp jų padėjo medžio trupinėlių. Tuomet atsitūpė virš smilkyklės taip, kad jo drabužiai visiškai ją uždengė, ir tupėjo kokią minutę, užsimerkęs, palaimingu veidu. Kai atsistojo, iš po jo *djellaba* pakilo kvapnių dūmų kamuolys, ir jis pamaldžiai sumurmėjo: „*Al-lah! Al-lah!*" Tuomet atsisėdo ir maža sidabrine ausų krapštykle ėmė krapštytis ausis. Muzika skambėjo toliau. Stenhamas, patogiai įsitaisęs ant pagalvių stirtos, užsimerkė ir akimirką iš tikrųjų užsnūdo. Tuomet atsisėdo, kaltai dairydamasis, ar niekas nepastebėjo. Tikriausiai visi pastebėjo, pagalvojo jis, nors niekas nežiūrėjo į jį. Kažkas gatve už išgriuvusios sienos stūmė girgždantį karutį; šis taip triukšmavo, kad muzikantas nutilo, laukdamas, kol liausis.

– Aha! – sušuko Si Džafaras. – Kaip gražu. Šįvakar muzikos pakaks, taip?

Jis reikšmingai pažvelgė į pusbrolį, kuris pasidėjo *oud* ant čiužinio ir atsilošė ant pagalvių.

Stenhamas nusprendė pasinaudoti proga ir pranešti jau eisiąs. Si Džafaras atsakė taip, kaip visada atsakydavo, nesvarbu, kiek būdavo valandų:

– Jau? – tuomet pridūrė: – Eikš, parodysiu, kas sugriuvo. Labai įdomu.

Dabar visi sukilo išsiblaškę ir ėmė vaikštinėti po kambarį. Vienoje rankoje nešinas lempa – jos kaminas dabar buvo pajuodęs nuo suodžių – vienas sūnus nuvedė juos į apgriuvusį kambario galą.

Jie apžiūrėjo sieną ir griuvėsių sudėtį, aptarė, kiek galėtų kainuoti dabartinės sienos remontas, o kiek – jos griovimas ir naujos statyba, klausė Stenhamo, ar Amerikoje namai dažnai griūva nuo lietaus, o kai šis atsakė, kad ne, norėjo smulkiai išsiaiškinti kodėl. Beveik po

valandos jie visi kartu lėtai patraukė per terasą į prieškambarį prie įėjimo, kur prieblandoje sėdėjo ir laukė apskuręs berberas.

– Šitas žmogus palydės tave į viešbutį, – pasakė Si Džafaras.

Žmogus lėtai atsistojo. Buvo aukštas ir stambus; veidas be jokios išraiškos galėjo būti ir galvažudžio, ir šventojo.

– Ne, ne, – prieštaravo Stenhamas. – Labai dėkoju, bet man jo nereikia.

– Nieko tokio, – švelniai atsakė Si Džafaras, kukliai mosteldamas lyg sultonas, apdovanojęs pavaldinį krepšiu deimantų.

Prieštarauti buvo beprasmiška; nori nenori, žmogus jį lydės, todėl jis visiems padėkojo kartu ir kiekvienam atskirai, ir vėl kartu, ir išėjo pro duris į gatvę. „*Allah imsik bekhir*“, „*B'slemah*“, „*Bon soir, monsieur*“, „*A bientot, incha'Alah*“*, – kaip vienas skandavo jie, o tada vienas sūnus nedrąsiai pratarė: „*Gude-bye, sair*“, jis jau seniai ketino nustebinti Stenhamą šia fraze, bet tik dabar įsidrąsino ją ištarti.

21 skyrius

Ilgai žingsniavęs per tamsią mediną, jis pavargo ir visai neturėjo noro vėl leistis žemyn. Stovėdamas priešais spintos veidrodį, vėl rišdamasis kaklaraištį, jis pagalvojo, kad Mosas pirmą sykį atsiuntė laiškelį naktį. Jis dirstelėjo į laikrodį: dvidešimt po pirmos. Tarpduryje jis ilgesingai pažvelgė į lovą; tuomet išėjo ir užrakino duris. Prie rakto buvo sunkus nikelio pakabukas; kišenėje jis atrodė kaip ledukas.

Žemutiniame sode buvo labai tamsu; žibintai prie Moso durų nedegė, bet pro užtrauktų užuolaidų plyšelius skverbėsi šviesos spinduliai. Jam pabeldus, duris atidarė nepažįstamas žmogus, pasitempęs jis žengė šalin, įleisdamas jį, o tada vėl uždarė duris. Mosas stovėjo kambario viduryje, tiesiai po dideliu sietynu, bet dabar ėmė lėtai žingsniuoti šen ir ten, susidėjęs rankas už nugaros. Stenhamas apsidairė ir išvydo dar vieną nepažįstamąjį, stovintį prie sienos greta durų.

* Iki pasimatymo, incha'Alah. (Pranc.)

Mosas nesivargino tuodviejų pristatyti Stenhamui. Jis tik pratarė:

– *Enfin. Voici Monsieur Stenham.**

Tiedu kažką sumurmėjo, nežymiai linkterėdami galvomis.

– *Vous m'excusez si je parle anglais, n'est-ce pas?*** – pasakė Mosas svečiams. Jo mandagumas tik Stenhamui pasirodė karčiai pašaipus, ir jis pagalvojo: Mosui tai nebūdinga. Jį tikriausiai išprovokavo. Tuomet jis pažvelgė į tuodu. Vienas buvo žemas ir apkūnus, apskritais rausvais skruostais ir didelėmis akimis; aukštesnysis, akiniuotas, buvo perkaręs ir pageltusios odos. Abu buvo ne vyresni kaip dvidešimt penkerių, ir, pagalvojo jis, nė vienas nesugebėtų nusijuokti, net jei nuo to priklausytų jo gyvybė. Jie akivaizdžiai ilgus metus stengėsi laikytis rimties, ir jų uolios pastangos paliko neišdildomą žymę; juos vienijantis uolumas buvo aiškiai matyti jų veiduose ir kūnų judesiuose. Stenhamas netruko sumoti, kad jie – nacionalistai. Kitaip nė būti negalėjo.

– Šitie ponai maloniai, – tęsė Mosas, – atėjo mūsų įspėti, kad nedelsdami išvyktume iš viešbučio. Atrodo, staiga padėtis pasidarė labai rimta.

– Mat kaip, – atsakė Stenhamas. Jaunuoliai stovėjo ir budriai juos sekė. Jis neabejojo, kad jie puikiai supranta angliškai. – Na, manau, reikia jiems padėkoti, ką daugiau padarysi. Rytoj pasidomėsime ir viską išsiaiškinsime.

– Bet – nedelsdami, Džonai! Tai reiškia, kad tučtuojau.

– Kokia nesąmonė, – pyktelėjo Stenhamas. Jis atsigręžė į aukštesnįjį musulmoną ir arabiškai jo paklausė: – Kodėl? Kas nutiko?

Anas iš pradžių nustebo, tuomet sutriko, išgirdęs savo gimtąją kalbą. Jis oriai atsakė prancūziškai:

– Reikalai klostosi labai prastai. Vargu ar galėčiau paaiškinti smulkiau, bet užtikrinu, kad net čia, medinoje, per dvidešimt keturias valandas prasidės visokie nemalonumai – tikriausiai ir dar greičiau. Prancūzai niekaip nepajėgs apginti viešbučio.

– O kam mums prancūzų gynyba? – paklausė Stenhamas. – Kodėl turėtume kam nors užkliūti? Mes ne prancūzai.

* Pagaliau. Štai ponas Stenhamas. (Pranc.)

** Tikiuosi, jūs man atleisite, jei kalbėsiu angliškai? (Pranc.)

Jaunuolis pažvelgė į jį labai trumparegėmis akutėmis, bet veide atsispindėjo nepaprasta neapykanta ir panieka.

– Jūs užsieniečiai, krikščionys, – atsakė jis.

Įsiterpė ir apkūnusis jaunuolis, mėgindamas kalbėti draugiškai; jo arabiška tartis buvo labai stipri:

– Žmonėms gatvėse priešai – tie, kas nėra musulmonai, – paaiškino jis.

– Kodėl? – piktai paklausė Stenhamas. – Juk čia ne religijų karas. Tai tiesiog kova prieš prancūzus.

Trumparegio veidas sustingo mažumėlę perkreipta burna. Jis ėmė tankiau alsuoti.

– Jam gresia virsti kaip tik religijų karu. *C'est malheureux, mai c'est comme ca.**

Stenhamas atsigręžė į Mosą; jis nenorėjo žiūrėti į išsiviepusį veidą. Tuomet vėl pažvelgė į jį ir tarė:

– Turite galvoje, jūs norite jį tokiu paversti.

– Ramiau, Džonai, – tyliai pratarė Mosas. – Juk supranti, šitie žmonės vis dėlto atėjo kaip draugai.

– Abejoju, – sumurmėjo Stenhamas.

– Sąjūdis, – toliau kalbėjo akiniuotasis, – kaip jūs sakote, visų pirma nukreiptas prieš prancūzų imperialistus. Taip pat ir prieš visus, kurie padeda prancūzams. *Je vous demande pardon, monsieur,*** bet prieš marokiečių tautą naudojami ginklai dažniausiai tiekiami jūsų vyriausybės. Tautiečiai nelaiko Amerikos sau draugiška tauta.

– Bet ji, žinoma, taip pat ir ne priešas, – taikiai pridūrė antrasis. – Jei būtumėt prancūzai, nebūtume varginęsi šiąnakt čia ateiti. Būtumėte turėję patys savimi pasirūpinti. Bet, kaip matote, atėjome.

– Kokie jūs malonūs, – atsakė Mosas. Jis ėmė mąsliai žingsniuoti pirmyn atgal. Ant plytelių už durų staiga pažiro lietaus šuoras.

– *Oui, nous vous sommes bien reconnaissants,**** – atsakė Stenhamas. Abiem pasiūlė cigarečių; abu striukai atsisakė. – Jos angliškos, ne amerikietiškos, – atsainiai pranešė jis. Jie nieko neatsakė. Jis prisidegė cigaretę ir įsispitrijo į juos.

* Žiauru, bet taip jau yra. (Pranc.)

** Atsiprašau, pone. (Pranc.)

*** Taip, mes jums labai dėkingi. (Pranc.)

– *Enfin*, – tarė Mosas, – mes visi, žinoma, labai pavargę. Manau, išvykimo laiką pasirinksime mes patys. Kur tokiu metu eitume?

– Keliaukite į Naujamiesčio stotį. Pusę aštuonių ryto išvyksta traukinys į Rabatą.

– Pusę devynių, – pataisė storulis.

Anas nekantriai mostelėjo galva, lyg ant veido būtų nutūpusi musė.

– Šiuo metu stotį saugo prancūzai, – tęsė jis.

– *Non, merci!* – nusijuokė Stenhamas. – Kas antrą dieną susprogdinama po traukinį. Mieliau eisiu pėsčias. Patys tuo traukiniu ir važiuokit.

Akiniuotasis jaunuolis nuleido galvą ir piktai ją atkišo pirmyn.

– Mes čia ne pramogauti atėjome, *monsieur*. Matau, kad veltui stengėmės. Galbūt norėtumėte paskambinti policijai ir pranešti apie mūsų viešnagę, – jis parodė į telefoną. – *Yallah**, – burbtelėjo jis anam ir pasuko durų link. Jų nepriėjęs sustojo, atsigręžė ir įniršęs pridūrė: – Atsainumas ir užsispyrimas jums gali kainuoti gyvybę. *On ne badine pas avec la volonté du peuple.***

Stenhamas prunkštelėjo. Žmogus priėjo prie durų ir pravėrė jas. Neištiesęs jiems rankos, antrasis nežymiai linktelėjo Mosui ir nusekė paskui.

– Tautos valia! Kokios tautos? – suriko Stenhamas. – Turite galvoje savo partijos vadeivas?

– Džonai! – sudraudė Mosas.

Jaunuoliai išėjo, neuždarę durų. Mosas perėjo per kambarį, uždarė jas ir užrakino.

– Žinok, Džonai, pasielgei labai nepolitiškai. Kam reikėjo juos erzinti? Aš labai stengiausi su jais nesusipykti, ir kol tu atėjai, visai neblogai sekėsi. Juk supranti, kad jie išėjo labai prastos nuotaikos.

Stenhamas atsisėdo, akimirką lukterėjo ir tada tarė:

– Manai, svarbu, kokios nuotaikos jie išėjo?

– Taip, aš manau, kad paprastas mandagumas svarbu. Visada.

– O jie, tavo galva, su manim elgėsi mandagiai? – paklausė Stenhamas.

* Judinkis. (Arab.)

** Su tautos valia nejuokaujama. (Pranc.)

– Ak, mano mielas, juk negali nusileisti iki jų lygio, – nekantriai atsakė Mosas. – Prastas pasiteisinimas, vyruti, labai prastas. Jie, šiaip ar taip, patriotai, tarnaujantys savo šaliai. Šitaip reikia į juos žiūrėti. Jų elgesį regėti deramoje perspektyvoje. Supranti, aistros įkarštyje visi elgiasi kaip nesavi.

Stenhamas nusijuokė.

– Vienintelė aistra, pažįstama toms šaltoms žuvims, yra neapykanta; tuo neabejok. Ir jie, šiaip ar taip, ne *patriotai*. Prieštarauju.

– Nepradėkime ginčytis, – skubiai atsakė Mosas. – Visai nebeturiu tam jėgų. Kai paskambino iš kontoros pranešti, kad atėjo tiedu, beveik miegojau. Nė nenutuokiau, kas jie tokie, o prieš juos priimdamas, žinoma, turėjau apsirengti, žinok, vienas vargas. O dar po šitokios dienos policijoje – tiesiog nepakeliama.

– Džiaukis, kad taip greitai jų nusikračiau. Dabar gausi pamiegoti.

– Ak, tuo tai džiaugiuosi. Bet jaučiu, kad jie turi teisę į savo nuomonę. Ir dar kai kas, – Mosas susimąstė. – Jei *tikrai* kils tokie neramumai, kaip jie pranašauja, akivaizdu, kad verčiau su jais apsieiti draugiškai.

Stenhamas pažvelgė į jį.

– Draugiškai! – pakartojo jis. – O prancūzai?

Mosas atlaidžiai nusijuokė.

– Manau, mano ryšių su Rabato *Resistance* pakaks, kad nebūčiau įtarinėjamas. Puikiai žinai, prancūzai ne kvailiai, kad ir kokie baisybės būtų. Jie puikiai supras, kad ir ką aš daryčiau, jog viskas – vien taktika. Nekvailiok.

– Na, bijau, kad pats tokių garantijų neturiu, – atsakė Stenhamas.

– Tu? – tarė Mosas ir trumpam nutilo. – Ne, – galiausiai pasakė. – Deja, neturi.

– Ir nė nenoriu. Velniop tuos prancūzus, ir nacionalistus taip pat. Viskas paprasta.

Mosas gudriai šyptelėjo.

– Jei jau jų visų nusikratėme, ką patys darysim? Ar turi pasiūlymą, kur mums dėtis? Tiesa, Hju išvyko į Tanžerą. Iškart po vakarienės.

– Ką? – aiktelėjo Stenhamas; jam tai kažkodėl priminė dezertyravimą. – Nori pasakyti, jis tiesiog susirinko daiktus ir išlėkė?

Bet juk buvo taip ryžtingai nusiteikęs nesileisti jų įbauginamas. Nesuprantu.

Dabar Mosas prisėdo ant lovos ir nuvargęs nusiėmė akinius. Be jų jo veidas atrodė liūdnas. Stenhamas beveik smalsiai žvelgė į jį.

– Mano mielas Džonai, – pratarė Mosas, sukiodamas akinius už kojelės, – manau, jei būtum regėjęs tai, ką mes šiandien matėme, suprastum, kodėl jam niekas neberūpėjo. Kaip jis pats sakė per vakarienę, iki tol jis manė, kad viskas – tik žaidimas, o jo vaidmuo tame žaidime – nepasiduoti. Bet šiandien..., – jis pabrėžtinai papurtė galvą ir nutilo. – Patikėk, niekada nemaniau, kad žiaurumas ir kančios taip arti. Apie tokius dalykus skaitai laikraščiuose ir baisiesi, bet net pati lakiausia vaizduotė neprilygsta tikrovei. Tos netikėtos smulkmenos, išraiškos veiduose, bejėgiški gestai, beprasmiški, nesuprantami žodžiai jų lūpose, niekaip negalėtum to išsigalvoti, štai kas galutinai pribloškia, kai atsiduri įvykių sūkuryje.

– Dėl Dievo meilės, ko jūs ten prisižiūrėjot? – paklausė Stenhamas. Be Kenzio mašinos viskas pakrypsta kitaip; jam darėsi neramu, nors tikino save, kad tai nelogiška.

– Tiesiog matėme, kaip į policiją vedami šimtai arabų, juos mušė, daužė, spardė ten, kur sunkiausiai sužalotų, ir kankino. Taip, kankino, – pakartojo Mosas pakeltu balsu. – Nerandu kito žodžio. Kai sakoma „kankino“, dažniausiai įsivaizduoji ką nors rafinuoto, lėto ir pragariško, bet užtikrinu tave, kankinimų būna ir greitų bei žiaurių. Jei tik būtum matęs slidžias nuo kraujo grindis, ant kurių šen bei ten buvo pabirę dantų, manau, lengviau suprastum, kodėl Hju staiga praėjo noras žaisti su prancūzais. Jam tai nebeatrodė žaidimas.

Mosas valandžiukę tylėjo, klausydamasis vėjo tuopose.

– Iš pradžių jį įkalino, ir sugaišau kokias dvi valandas, kol pagaliau išsireikalavau su juo pasimatyti. Tuomet ant suoliuko koridoriuje turėjome laukti beveik iki ketvirtos, kol kažkoks pabaisa valdininkėlis davė paskutinį oficialų nurodymą jį išleisti. Tada ir matėme, kaip juos vilko. Bet, Džonai, prancūzai išprotėjo! Tie žmonės buvo sugaudyti tiesiog gatvėse! Senukai, nė nenutuokiantys, kas su jais darosi, dešimtmečiai berniukai, besišaukiantys mamos. Policija tiesiog daužė visus iš eilės lazdomis. Trankė juos, o kai kuris nors nugriūdavo, spardė batais į veidą. Nežinau. Nėra čia ką daug galvoti,

o dar kvailiau – apie tai kalbėti, todėl nebekalbėsiu. Bet per daug nepyk ant Hju, kad jis pabėgo. Man pačiam atrodo, kad jis pasielgė labai protingai, ir, tiesą sakant, nesuprantu, ką čia dar veikiu, tik kad su šitiek mantos niekaip nebūčiau spėjęs susiruošti kartu su juo, o į Tanžerą vis tiek nenoriu, – jis užsidėjo akinius ir atsistojo. – Koks keistas pasaulis, – pasakė jis lyg sau; tuomet atsigręžė ir priėjo prie Stenhamo kėdės. – Smurtui ir kraujui tiesiog galo nematyti, ką? Šiandien, kai be žado sėdėjau, viską stebėdamas, mane apėmė keistas jausmas, kad čia – tik ilgo, dar nė neprasidėjusio kančių meto prologas. Bet tikiuosi daugiau nebepamatyti.

– Ir aš, – atsakė Stenhamas.

– Labanakt, Džonai. Atleisk, kad tave čia išsikviečiau tokiu metu, bet jie, supranti, norėjo tave pamatyti, o man, šiaip ar taip, reikėjo trupučio moralinės paramos. Pažiūrėsim, kas bus rytoj, ir elgsimės atitinkamai.

– Gerai, – atsakė Stenhamas.

Sode buvo tamsu, dvelkė švelnus, drėgnas vėjelis. Pakilęs į savo kambarį, jis ištraukė stalo stalčių ir akimirką žvelgė į ten gulinčius mašinraščio lapus; jam staiga kilo noras paimti juos, suglamžyti ir išmesti pro langą. Tačiau jis nusirengė, išsivalė dantis ir atsigulė. Bet užmigti negalėjo.

22 skyrius

Tačiau, galvojo jis, vėl grįžęs į pasaulį ir jusdamas, kad už lango – šviesi diena, jis tikriausiai užmigo, nes apeigos, kurias šią akimirką atliko, buvo kasdienis pabudimas. Jis tvirtai laikėsi minties, kad nemiega, nemiegojo ir neužmigs, ir tik dabar suprato, kad kassyk, kai sau primindavo: „Aš dar nemiegu“, vien dėl to ir nubusdavo. Nepaisant ilgų klajonių po fantazijas vos atsigulus – „O jei“, – klausinėjo protas, o tuomet nušvito ekranas ir prasidėjo projekcijos – kažkurią akimirką viskas nutrūko ir aptemo, ir nors jis miegojo neilgai, nes buvo vos praaušę, pasijuto netikėtai žvalus. Žinoma, tai galėjo būti ir apsimestinis jėgų antplūdis, kartais pasitaikąs vos nubudus po

trumpo miego, kuris po pirmo puoduko kavos virsta silpnumu. Pasirąžęs ir gosliai nusižiovavęs, jis staiga prisiminė, kad vakar išmiegojo visą popietę; išdrįso pamanyti, kad miego galbūt vis dėlto pakaks, ir pagaliau žvilgterėjo į laikrodį, o tai iš esmės reiškė, kad atsikėlė, nes sužinojęs, kiek valandų, beveik niekada daugiau nebeužmigdavo.

Buvo be kelių minučių dešimta; neįprasta pilka šviesa virš medinos – tamsi diena, o ne apyaušris. Jis atsisėdo ir paskambino varpeliu. Į duris pabeldė Abdulmadžydas. Jis užsisakė pusryčių, šūkaudamas iš lovos, neatidaręs durų. Tuomet nuėjo prie prausyklės, apsišlakstė veidą šaltu vandeniu ir susišukavo. Grįždamas į lovą, atrakino duris. Atsilošė ant pagalvių ir laukė, žvalgydamasis į blausias kalvas už tolimųjų miesto pakraščių. Švelnus lietutis drumstė orą ir nuplovė kraštovaizdžio spalvas, viską nušviesdamas pilkai ir nutrindamas pažįstamus kraštovaizdžio ženklus.

Abdulmadžydas su padėklu užtruko. Kai atėjo, jo veidas buvo sustingęs lyg kaukė, o tai ne blogiau už žodžius rodė, kad kalbėtis jis nenori. Pažvelgęs į jį, Stenhamas suprato, kad ir pats, tiesą sakant, visai to netrokšta. Jie apsikeitė mandagybėmis, deramomis tokiam paros metui, ir Abdulmadžydas išėjo.

Baigdamas pusryčiauti, Stenhamas visada pradėdavo planuoti ryto darbą. Šiandien apie tai negalėjo būti nė minties. Neįmanoma sekti pasakų apie praeitį, kai už lango lyg bomba guli dabartis, galbūt sprogsianti bet kurią akimirką. Tai buvo svariausias argumentas iš čia išvykti – ne nacionalistų perspėjimai ar prancūzų grasinimai. Jei nebebus jokių galimybių dirbti, nėra prasmės čia pasilikti; protingiausia būtų vykti kur nors kitur, šįsyk į Ispanų zoną, taip, kad vis dar būtų Maroke, bet tokiame, kurio dar neapniko dabarties nuodai. Išvykti jis nenorėjo; nemaloni buvo net mintis eiti ir aptarti tai su Mosu, bet tai buvo nepaneigiamas faktas. Tokiu dienos metu jis viską aiškiausiai suprasdavo, ant kelių tebelaikydamas pusryčių padėklą. Sprendimai, priimti vėliau, kartais būdavo visiškai pro šalį, nes tuomet jis sugebėdavo pasinaudoti saviapgaulėmis, o tokiu metu jos dar neveikdavo.

– Gerai. Tuomet nuspręsta. Iškeliauju.

Tegu Mosas daro, ką nori; jis pats apsisprendė. Kai rengdamasis pro langą pažvelgė į pilkumą, lietumi net apsidžiaugė, nes

apsisprendimas atrodė ne toks skaudus. Šio miesto lengviau atsižadėti, kai jis bespalvis ir šlapias, tolimųjų kalvų nematyti, o gatvės, kaip jis žinojo, dumblinos.

Maždaug valandą jis metodiškai dėjosi daiktus, po vieną kraudamas pilnus lagaminus prie durų, parengtus nešti žemyn. Užuot paskambinęs į registratūrą ir paprašęs parengti sąskaitą, jis nusprendė pats jos paprašyti paskutinę minutę: bus mažiau laiko prisigalvoti papildomų mokesčių, kuriais jie taip mėgdavo išpūsti *factures*. Purvinus marškinius kemšant į knygų pilną kelionmaišį, suskambo telefonas.

– Labas, – tarė žvalus, dalykiškas balsas.

Jis prasižiojo, bet nepratarė nė žodžio – tik gniaužė saujoje ragelį ir žvelgė į sieną keli coliai nuo veido.

Tuomet balsas pratarė:

– Alio?

– Li? – paklausė jis, nors tam nebuvo jokio reikalo.

– Labas rytas.

– Dievulėliau! Kur tu dingai? Kur dabar esi?

– Visur buvau, o dabar esu savo kambaryje, čia, viešbutyje, šitame viešbutyje, tavo viešbutyje, „Merinides Palace“, Fese, Maroke.

– Tu čia, viešbutyje? – paklausė jis. – Kada atvykai? – Jis vos nepaklausė „Kodėl atvykai“, pažvelgęs į lagaminų eilę prie durų. – Kada galime pasimatyti? Noriu tučtuojau tave išvysti. Negalim kalbėtis telefonu.

Ji trumpai, patenkinta nusijuokė. Tuomet tarė:

– Mielai pasimatyčiau. Galbūt susitikime rašomajame kambaryje, viršuje, kur su dideliu langu.

– Kada?

– Kada tik nori. Galim ir dabar.

– Tuojau nusileisiu.

Jis atėjo pirmas, bet ji pasirodė vos po pusės minutės, lygiai tokia, kokią ją prisiminė, tik dar gražesnė. Buvo tamsiai nudegusi, o kai kur rudus jos plaukus saulė pašviesino ir padarė auksinius. Abu susėdo ant pagalvėlių prie lango. Jis privertė ją kalbėti daugiau. Ji tiesiog nusprendusi keliauti į Meknesą, sakė ji, o iš ten nuvykusi į Rabatą, tuomet nusiuntusi telegramą draugei į Paryžių, prancūzai-

tei, ištekėjusiai už kariškio, tarnaujančio Fum al Chenege, Sacharos pakraštyje, ir jie pasikvietę ją ten, tad ji ir nuvykusi, ir buvę tiesiog nuostabu. Kodėl ji išvyko iš Feso, o svarbiausia, kodėl ji sugrįžo – kai atėjo metas to paklausti, jis suprato neįstengsiąs.

– Žinai, – pasakė jis jai, – kai tu išvykai, aš ir pats vos neišlėkiau į Meknesą.

– Tikrai? – smalsiai paklausė ji. – Kodėl?

Jis išsitraukė piniginę ir parodė sulankstytą telegramą.

– Žiūrėk, ką tu man atsiuntei, – pasakė jis, išskleisdamas ją ant pagalvėlės priešais ją. – Žiūrėk. Čia parašyta: KYKSTU MEKNESA. Kurį laiką maniau, kad klaida žodžio viduryje, kad kvieti kartu. Svajonėse.

Ji nusijuokė.

– Laimė, kad neišlėkei. Niekaip nebūtum manęs suradęs.

– Tikriausiai būčiau. Juk apsistojai „Transatlantique"?

– Ne. Gyvenau mažame vietinių viešbutukyje, pavadinimu „Regina". Jis buvo gana nykus.

Jis nustebęs pažvelgė į ją, ir jam vėl sukilo visi nemalonūs įtarimai. Šįsyk, net jei tai ir sugriautų jų draugystę, jis išsiaiškins.

– Nežinau, – liūdnai atsakė jis. – Tu kažkokia trenkta.

Ji, matyt, pajuto, kad jam kažko neramu, nes labai smalsiai žvelgė į jo veidą.

– Kodėl, manai man nedera gyventi pigiuose viešbučiuose, ar panašiai? Žinok, keliauti kainuoja. Negalim visi *visą laiką* gyventi „Merinides Palace" ir „Transatlantique".

Negana.

– Li, juk tu kuo puikiausiai žinai, ką aš turiu galvoje, – bet, žinoma, iki galo spausti jis nepajėgs. – Juk čia vyksta nepaskelbtas karas, kasdien kur nors šaudomi ir sprogdinami žmonės, o tu ramiai klajoji taip, kaip niekas nekeliautų net ir normaliais laikais. Kaip suprast?

Ji vėl nusijuokė.

– Suprask, kad gyveni tik vieną kartą.

– Nejau neturi rimtesnio pasiaiškinimo? Tai yra teisingesnio? – paklausė jis, įdėmiai žvelgdamas į ją.

– Teisingesnio? – sutrikusi pakartojo ji.

Jį apniko abejonės, jis nusprendė pokštauti.

– Na ir prisidirbau, – niūriai atsakė jis. – Norėjau paklausti, ar tu tikrai čia niekam nešnipinėji?

– Kas čia dabar! – aiktelėjo ji, iš nuostabos net lošteldama galvą atgal. – Koks tu keistuolis!

Jis ir toliau juokėsi, nevykusiai ir neįtikinamai.

– Pamiršk. Tiesiog toptelėjo tokia mintis.

Bet ji dabar pasipiktino; net akys degė.

– Jokiu būdu nepamiršiu! Kaip suprasti? Ką tu čia rezgi? Kodėl tau ima ir „topteli“ tokios mintys?

– Pamiršk, kad aš taip sakiau, ir priimk nuoširdžiausią atsiprašymą, – pasiūlė jis, vaizduodamas atgailaujantį. O jai nespėjus vėl atsakyti: – Žiū! – riktelėjo jis, rodydamas pro langą, – nustojo lyti. Lenda saulė. Tikėkimės, tai geras ženklas.

– Kieno ženklas? – ji kalbėjo vis dar piktai ir, užuot paklausiusi jo kvietimo pažvelgti į sodą, atsidarė pudrinę ir ėmė apžiūrinėti save veidrodėlyje.

– Šiandienos. Šitų neramumų.

– Kodėl? Ar dabar pablogėjo? Tikrai baisu?

– Kaip suprasti, ar tikrai baisu? Tikras siaubas! Nejau atvykdama stotyje nieko nematei? Kareivių ar minios?

– Atvykau ne traukiniu. Rabate išsinuomojau mašiną ir atvažiavau.

Jis baisiai nudžiugo, šitaip išsikapstęs iš keblios akimirkos, ir perpasakojo viską, ką jam vakar pasakojo Mosas, tik neminėjo, kad viešbutyje apsilankė du jaunuoliai. Ji klausėsi, o jos veide vis ryškėjo siaubas. Jam baigus, ji tarė:

– Galvojau, kodėl Hju taip staiga išvyko. Stebėjausi, kad nė jokio raštelio nepaliko.

– Raštelio tau? Bet iš kur jis galėjo žinoti, kad grįžti į Fesą?

– Atsiunčiau jam telegramą iš Marakešo, – atsakė ji.

– Mat kaip, – jis akimirkai pamiršo, kad ji Kenzio draugė, ir kad tai šis juos supažindino. – Taip. – Kiek patylėjęs, jis pridūrė: – Jis tikrai tau nieko nepaliko? Galbūt kontoroje kur nors pasimetė.

– Ne, nepaliko.

– Labai nusiminei, kad su juo prasilenkei?

– Ak, labai gaila. Bet galbūt pasimatysim Tanžere, važiuosiu pro ten. Čia pabūsiu tik dieną kitą. Reikia grįžti į Paryžių.

Jis pagalvojo: gali būti, kad nebus taip paprasta. Ji, regis, vis dar nesuvokė galimų konflikto padarinių, jei šis pratrūktų smurtu, ir jį tai stebino; tačiau jis nejautė pareigos ją atvesti į protą bauginimais.

Jie nusileido papietauti. Tuščias valgomasis ją pribloškė.

– Nori pasakyti, be judviejų su ponu Mosu viešbutyje neliko nė gyvos dvasios? – aiktelėjo ji.

– Dar tu ir darbuotojai. Ir viskas.

Jų staliukas buvo prie lango; jie stebėjo, kaip saulė lėtai ryja miglą, kylančią nuo medinos.

– Feso analuose tai gali būti istorinė diena, – pasakė jis. – Nesėdėsiu visą popietę viešbutyje, kad mane kur. Norėčiau išeiti ir ką nors pamatyti. Bent pažiūrėti, ar yra ką pamatyti.

– Na, tuomet eime.

– Gerai. Eime. Bet pirma reikia palikti raštelį ponui Mosui. Mes iš esmės tarėmės išvykti, jeigu čia pablogės, – (jis nustebęs, vos galėdamas patikėti, prisiminė viršuje prie durų sukrautą bagažą), – ir kažkada šiandien ketiname šaukti tam tikrą karo tarybą.

– O gal verčiau pas jį užeiti? – pasiūlė ji.

– Užeisiu vėliau, kai grįšim. Nemanau, kad jis veršis eiti kartu. Jis puikiai supranta padėtį, jei pašalietis išvis gali ją suprasti, ir manau, kad jam eiti į miestą atrodys per daug pavojinga. Blogiausia, kad niekas nieko nežino, išskyrus saujelę arabų ir galbūt dar mažesnę saujelę prancūzų.

Ji papasakojo apie kelionę į Fum al Chenegą – kaip buvo sunku ten nuvykti, kaip neįtikėtinai buvo karšta, koks nykus kraštovaizdis, kokius jaukius namus kapitonas Amelio ir jo žmona susikūrė atšiaurioje dykroje, ir kaip jie važinėjosi džipais kalnuose, po aplinkinius berberų *casbah**.

– Tame slėnyje niekada nesu buvęs, – atsakė jis, – bet esu lankęs panašius kraštus. Ten nuostabu.

– Nuostabus kraštas, – pritarė ji, – bet gana kraupi civilizacija, visiškai feodalinė. Tie *caid* turi teisę į savo pavaldinių gyvybę ir mirtį, supranti? Įsivaizduok, kokią prarają teks peršokti tiems žmonėms, norint kuo nors tapti.

* Tvirtovė. (Arab.)

Ant liežuvio galo jis pajuto pyktį; jį nurijęs, atsakė:

– Nelabai suprantu, ką turi galvoje. Kuo linkėtum jiems tapti, jei ne tuo, kas jie yra, juk jie visiškai laimingi?

Ji įdėmiai pažvelgė į jį, lyg matuodama jo protą.

– Gal malonėtum man paaiškinti, kodėl nusprendei, kad tie bejėgiai baudžiauninkai *laimingi*? Ar apie tai nesusimąstei? Ar jie laimingi savaime, nes gyvena visiškai atsiskyrę nuo pasaulio? Jie vergai, gyveną tamsoje, prietaruose, ligose ir purve, o tu čia sėdi ir ramiai man aiškini, kad jie laimingi! Neatrodo, kad perdedi?

– Ne daugiau negu tu. Manau, juos reikia palikti ramybėje. Sakai, kad jie *turi* keistis, kad turi kažkuo *tapti*, – jis susijaudino; šitas klausimas seniai juos skyrė. Galbūt šįsyk perskyrą įveiks.

Ji nekantriai mostelėjo galva.

– Jie pasikeis, – atsakė ji, lyg turėdama slaptos informacijos.

– Tu tokia pat, kaip *Istiqlal*, – sumurmėjo jis.

– Klausykite, pone Stenhamai. Manau, kad mudu per menkai pažįstami, kad leistumės į tokį ginčą. O jūs kaip manot?

Jis nieko neatsakė; *ponas Stenhamas* nurodė atstumą tarp jų, neabejotinai visada juos skyrusį, tik jo nepastebėtą. Ji visai ne tokia lengvai pasiekiama, kaip jis tikėjosi; dabar net darėsi sunku įsivaizduoti, ką reikštų pasijusti jai artimam. Jis nusigręžė nuo staliuko: dvi padavėjų eilės, viena marokiečių, kita europiečių, stovėjo prie priešingų sienų ir mandagiai juos stebėjo.

– Šypsokis, – pasakė jis jai.

Ji sudvejojo, akimirkai timptelėjo viršutinę lūpą, ir šmėstelėjo šypsnys.

– Kokie aštrūs tavo dantys, – pasakė jis. – Vaikystėje turėjau lapiuką. Jis buvo pūkuotas ir su ilga puria uodega, kas tik jį pamatydavo, visi skubindavosi jo paglostyti. Įsivaizduok, kas būdavo toliau.

Dabar ji nusišypsojo.

– Man regis, pone Stenhamai, nei ilgos purios uodegos, nei pūkuoto kailio neturiu.

– Kaip manai, gal mūsų varganai draugystei išeitų į naudą, jei mane vadintum Džonu, o ne ponu Stenhamu?

– Gal, – pripažino ji. – Pasistengsiu nepamiršti. Taip pat pasistengsiu nepamiršti, kad esi beviltiškas romantikas, neturintis nė

kruopelytės tikėjimo žmonija, – ji įdėmiai žvelgė į jį, o jam nepatiko, kad jos išraiška pajėgia jam sukelti tokį nejaukumą.

– Turi galvą ant pečių, – nusišaipė jis.

– Tu man labai primeni vieną draugą, – tęsė ji, nenuleisdama nuo jo akių. – Visai mielą bernioką, bet tiesiog pasiklydusį savo paties teorijose apie gyvenimą. Dievaži, net atrodai kaip jis! Jis dar rašė neblogą poeziją. Bent jau taip regėjosi, kol pažvelgdavai į ją po kurio laiko ir paklausdavai savęs, ką tai reiškia.

– Aš ne poetas, – atsakė karčiai, bet šyptelėjo jai.

Ji nesutrikusi tęsė:

– Neabejoju, kad ir judviejų gyvenimo istorijos panašios. Ar buvai įstojęs į komunistų partiją? *Jis* buvo; apsivilkdavo specialiais drabužiais ir stoviniuodavo ties sankryžomis, pardavinėdamas *Daily Worker*. Vėliau susidomėjo joga, o galiausiai, kiek žinau, tapo Romos kataliku. Tačiau to nepakako apsisaugoti nuo alkoholizmo.

Stenhamas, kurio veide šmėstelėjo išgąstis, dabar nusišypsojo.

– Na, – atsakė jis, – manau, gana išsamiai apibūdinai žmogų, į kurį nesu nė iš tolo panašus.

– Netikiu, – tvirtai atrėžė ji. – *Jaučiu* panašumą. Nuojauta, – pridūrė ji, lyg užbėgdama jam už akių, kad jis to nepasakytų sarkastiškai.

– Kaip nori. Gal ir esu į jį panašus. Galbūt visai netrukus atsistosiu ant galvos, patrauksiu į mišias ar įstosiu į anoniminius alkoholikus, o gal viskas iškart. Ką gali žinoti?

– Ir dar kai kas, – spyrėsi ji. – Kaip anksčiau neprisiminiau? Kai išėjo iš partijos, jis ėmė kliedėti. Įtarinėjo, kad jai priklauso visi. Kad jis nekibtų prie kiekvieno tavo žodžio, turėjai būti kone svamis. Jis visur užuosdavo propagandą.

– Mat kaip, – atsakė Stenhamas.

– Galbūt tu to ir nepastebi, bet dusyk nuo tada, kai čia atsisėdome, *tu* beveik apkaltinai *mane*. Tik prisimink.

Jis tyliai sėdėjo, kol nuo staliuko pasitraukė padavėjas. Tuomet palinko pirmyn ir iš širdies išpyškino:

– Bet, Li, juk tai nieko nereiškia. Žinoma, kad buvau partijoje. Lygiai prieš šešiolika metų. Oficialiai jai priklausiau lygiai dvidešimt

mėnesių ir dalyvavau lygiai dvidešimt keturiuose susirinkimuose, tai kas? Juk beveik nė nebuvau JAV...

Ji kvatojosi.

– Tau nereikia teisintis! Man nesvarbu, kiek laiko buvai partijoje, ko ten įstojai ir ką veikei. Man tik smagu matyti, kad buvau teisi, ir tiek.

– Nori kavos?

– Ne, dėkui.

– Manau, jau eikim, gerai? Dumblas jau bus išdžiūvęs.

– Minutėlę, – apsimestinai griežtai atsakė ji. – Tu *tikrai* mane apkaltinai, taip?

– Na, gerai, apkaltinau. Bet pati prisiprašei savo pareiškimais.

– Tu trenktas.

– Ne, aš rimtai.

– Eime, – pasakė ji ir atsistojo.

Vyriausiasis padavėjas nusilenkė jiems ir uždarė paskui duris. Stenhamas ėjo jai įkandin drėgnu koridoriumi šiaudais išmuštomis sienomis, galvodamas, kad pokalbis visiškai nenusisekė. Jis norėjo pasakyti: pati prisiprašei savo paviršutinišku, pseudodemokratiniu idealizmu. Bet suprato, kad jo kritikos ji neklausys; ji – amerikietė, o amerikietės visada žino geriausiai. Ji ėmėsi kantrios ir patenkintos motinos vaidmens ir švelniomis pašaipomis pavertė jį mažu berniuku. Bet jei imsi gintis, neišvengiamai nurodydamas, kad jos padėtis klaidinga, ji tučtuojau puls šauktis nerašytų riterio taisyklių. Be to, jis pavydėjo Li, kad ji sugeba taip šmaikščiai ir atsainiai kalbėti apie tai, kas jam kėlė didžiulę, tegu ir neracionalią, kaltę.

Dumblas išdžiūvo ir virto nepavojinga košele, trupančia po kojomis, dangus buvo giedras, o kylančią miglą lydėjęs akinamas švitesys išsisklaidė. Stenhamui išeiti į gatvę reiškė automatiškai pamiršti nuoskaudą; jis tai pajuto ir apsidžiaugė, nes būtų buvę vienas vargas klaidžioti po miestą, tąsant tokią prastą nuotaiką lyg naštą. Jiems žingsniuojant vingiuotomis gatvelėmis tarp sienų, jis susimąstė, ar čia atvykdama ji patyrė katarsį, ar jai to apskritai reikėjo, turint galvoje, kad ji niekaip kitaip negali savęs vertinti, tik kaip paskutinio barnio nugalėtoją. Matyt, jos neslėgė jokios mintys, vien tai, ką regėjo aplink. Retsykiais ji imdavo niūniuoti melodiją,

kruopščiai statydama kojas ten, kur dar galėjo būti slidu. Jis klausėsi: ji niūniavo „On the Sunny Side of the Street", truputį neritmiškai, savo kvėpavimo taktu.

Jie priėjo karvelių turgų prie senosios Bab al Gisos mečetės. Diena tikrai buvo kažkokia nenormali, bet jis niekaip nesuprato, kodėl jam taip atrodo. Šiame kvartale darbas virė kaip visada, čia daugiausia veikė aliejaus spaudyklos ir dailidžių dirbtuvės. Šen ir ten buvo genama tiek asilų, arba ant jų jojama, kiek ir visada, vaikiūkščiai ant galvų nešiojo žalios ir keptos duonos padėklus iš krosnių ir į jas, merginos ir senutės iš viešųjų fontanų nešėsi vandens indus. Sykiu buvo justi aiškus, bet subtilus skirtumas tarp šiandienos ir kitų dienų, jis buvo tikras, kad jo neišsigalvojo, tačiau niekaip neužčiuopė, kur tas skirtumas glūdi. Gal veiduose? Nusprendė, kad ne; jie buvo tokie pat neperprantami kaip visada.

Jie pasiekė akligatvį už Lemtijino mokyklos, ilgą siaurą skersgatvį, vedantį žemyn, prie durų su arka, kurios visada būdavo praviros. Virš sienos mojo skelti bananmedžio lapai, lyg apiplyšusios popierinės seniai pasibaigusios šventės puošmenos. Staiga jis suprato, ko stinga; viskas paaiškėjo iš to tuščio koridoriaus.

– Aha! – patenkintas pratarė jis.

– Kas yra?

– Vis sukau galvą, kas šiandien čia keista, bet niekaip nesupratau. Dabar žinau. Nėra berniukų ir jaunų vyrų. Nuo pat viešbučio nesutikome vyresnio kaip dvylikos metų berniuko ar jaunesnio nei trisdešimties vyro.

– Tai blogai? – paklausė ji.

– Na, paprastai į gera neišeina. Pamišėliai prancūzai mano, kad jei tą amžiaus grupę sukiš už grotų, iškart pašalins didžiausius neramumų kurstytojus. Bet tikriausiai šiandien mieste vyksta kažkas svarbaus, ir jie visi nuėjo ten pasižiūrėti. O kas vyksta – galas žino.

– Nenoriu grūstis per minią, – pareiškė ji. – Man nesvarbu, kur eisim ir ką darysim, jei tik nesiartinsim prie minios. Man labai nejauku įstrigti spūstyje. Tiesiog nėra nieko baisesnio.

Jie ėjo lėčiau.

– Manau, tu teisi, – pasakė jis. Staiga sustojo. – Žinai ką? Jei sutinki dar paėjėti, atsarga gėdos nedaro, verčiau grįžkim, išeikim

pro Bab al Gisą už sienų. Šitaip tikrai neįstrigsime Taloje. Tik Bū Džalūdą prieisime truputį vėliau, ir tiek.

Ji pažvelgė į jį, lyg svarstydama, kodėl jis išsyk to nepasiūlė, bet tik atsakė:

– Gerai.

Kokias dešimt minučių jie grįžo tuo pačiu keliu, kol priėjo mečetę. Už jos, šiek tiek įkalnėje, stūksojo didžiulė Bab al Gisos arka, ir pati lyg nedidelė tvirtovė, kurios vidų prancūzai perstatė ir įrengė ten policijos nuovadą. Pro pirmuosius vartus jie įėjo į vėsią tamsą. Kelias vedė kairėn, paskui dešinėn, kol priekyje pasimatė medžiai ir kalvos. Jiems išėjus pro išorės arką, du prie sienos stoviniuojantys prancūzų policininkai trumpai sušneko, tada vienas šūktelėjo juos.

– Kur keliaujate, *monsieur*?

Stenhamas atsakė, kad jie šiaip sau vaikštinėją.

– Kai grįšite į mediną ir į savo viešbutį, įeikite pro kitus vartus, ne šiuos, – liepė jam policininkas.

Stenhamas atsakė, kad gerai.

– O kai pasivaikščiosite, daugiau pasivaikščioti neikite, kol nebus leista. Viešbutyje turėjo jus įspėti. Vietinių kvartale kilo neramumų.

Stenhamas padėkojo jam, ir jiedu nuėjo toliau.

– Dabar teks truputį išsukti iš kelio, – pasakė jis jai, – kitaip jie pamatys, kad sukame ne ten, ir vėl mus sustabdys.

Jie ėjo tiesiai kalvų link, kol pasiekė pagrindinį kelią. Tuomet sustojo ir atsigręžė. Už jų driekėsi nykūs įtvirtinimai, pertraukti tik vienišos Bab al Gisos arkos. Dar buvo matyti policininkai, mažučiai mėlyni taškeliai tamsioje jos angoje.

Už kelio vingio jie pasileido per kapines, grįždami atgal prie takelio, einančio beveik lygiagrečiai su įtvirtinimais, bet labai nelygia žeme. Pirma jie atsidūrė įtvirtinimų viršaus aukštyje ir įžiūrėjo tolimąjį medinos pakraštį, paskui nusileido į gilią daubą, kur takelis rangėsi tarp kaktusų ir alavijų gretų, o iš šonų į dangų kilo vien statūs dulkėti šlaitai. Paskui šlaitai nusileido, ir siauras takelis, ėjęs tarpeklio dugnu, vingiais ėmė kilti į kalvos keterą. Žemiau jos šlaitais vaikštinėjo ožkos, po alyvmedžiais ėsdamos usnis. Jie ėjo stačių skardžių pakriaušėmis, kur skalijo šunys, saugodami urvus,

rankomis molyje išsikastus žmonių, kur dabar krykštė kūdikiai ir retsykiais dudėdavo būgnas. Tuomet jie pasiekė išdžiūvusią pievą, kurios žemę vagojo platūs tamsūs įtrūkiai.

– Vaje! Čia lyg krosnyje, – pasakė ji.

– Atgal grįšime taksi.

– Jei tik bus iš kur grįžti. Dar toli?

– Netoli. Bet netrukus teks užsiimti nosį. Perspėsiu, kada.

Nuo kvailos nedidelės žemės raukšlės viršaus, per kurį juos vedė takelis, jie pro įtvirtinimus matė šalia esantį Kasba en Nuarą; jo stogai ir sodai slėpė medinos vidurį. Čia žemė priminė pasišiaušusius plaukus. Ji rangėsi nesuprantamomis smailėmis ir vertikaliai krito į paslaptingas duobes ir daubas.

– Klausyk, – pasakė jai Stenhamas. Lyg vabzdžių čirškimas pasigirdo tolimas daugybės gerklių riksmas. – Štai kur vyksta veiksmas, – pridūrė jis.

– Na, visa laimė, kad apsigręžėme. Jokiu būdu nenorėčiau ten atsidurti.

Dvokas pasklido, kaimeliui dar nė nepasirodžius. Tuomet jie praėjo pirmuosius namelius, suręstus iš dėžių, dygliuotų krūmų ir alyvos skardinių, suraišiotų virvėmis ir skudurais. Didesnio nepritekliaus negalėjai nė įsivaizduoti. Vaikai, nuogi arba apsikarstę dumblo spalvos skarmalais, žaidė šiukšlinoje dykroje tarp lūšnų, kur žemė blykčiojo skardomis ir stiklo šukėmis.

– Šito anksčiau nebuvo, – pasakojo jis jai. – Prieš keletą metų nebuvo nieko panašaus.

– Dieve, – susijaudinusi atsakė ji.

Čia dumblas nebuvo išdžiūvęs; jiems teko eiti šalikele. Ant žemės ropinėjo nesuskaitoma daugybė musių; sulig kiekvienu žingsniu jos nedideliais spiečiais pakildavo kelis colius į orą, bet tučtuojau vėl nutūpdavo. Jiems einant per kaimelį, žmonės spoksojo, bet be jokios išraiškos, tik mažumėlę smalsiai. Kelias dabar vedė į stačią kalvą įtvirtinimų link. Viršuje buvo suversta tonos visokių šiukšlių ir atliekų, kurios, čiuoždamos nuo ilgo šlaito, grasino užversti lūšneles apačioje; palei šio slenkančio kalno pakraščius lyg beviltiškos pamėklės stypčiojo perkarę šunys, nusilpę knaisiodamiesi šiukšlėse ir retsykiais iškapstydami skardinę, kuri nuriedėdavo žemyn. Čia

taip pat buvo žmonių, kruopščiai naršančių šiukšlėse ir retsykiais ką nors įsidedančių į maišus, persimestus per petį.

Užkopę į kalvos viršų, uždusę, jie nesustojo ir neatsigręžė į kaimelį apačioje, bet ėjo toliau, kol dvokas liko už nugaros, o jie praėjo dvejus Bab Machruko vartus. Tuomet, kitapus įtvirtinimų šešėlio, krepšių turguje, jie akimirką sustojo atsikvėpti.

– Tuoj pasakysiu beveik kaip Džonas Stenhamas, – pareiškė ji. – Tai yra be reikalo tu mane čia atsivedei. Kažkaip visas miestas nebe toks mielas atrodo.

– Tai tik kokia dvidešimtoji dalis visko, kas glūdi už sienų, – atsakė jis. – Nejau lūšnynai tau dar neatrodo savaime suprantamas dalykas? Ar esi kada regėjusi miestą, kuriame jų nebūtų?

– Ak, bet ne tokių! Ne tokių beviltiškų. Dieve, ne!

– Maniau, džiaugsiesi juos išvydusi. Juos irgi reikia pakeisti.

Nekreipdama dėmesio į jo sarkazmą, ji niūriai atsakė:

– Tai jau tikrai.

Jis parodė plačią Bab Machruko arką.

– Štai viena nesena reforma, – taip pat nekaltai tęsė jis, – dabar gražiųjų vartų nebepuošia galvos. Anksčiau jų, pamautų ant smaigų, stirksodavo visa eilė, kad kiekvienas išeidamas galėtų pasigėrėti. Pašos priešai ir niekdariai. Tai yra ne viduramžiais, bet dvidešimtame amžiuje, vos prieš keletą metų. Ar tau neatrodo, kad be jų gražiau?

– Taip, – nekantriai atsakė ji, – be jų tikrai gražiau.

Eiti platanų pavėsyje, palei prospektą, vedantį atgal prie Bū Džalūdo, buvo malonu. Kai pasiekė aikštę, kur laukė autobusai, pamatė palei ryškiai mėlynus vartus išsirikiavusius policininkus; jie priminė sceną iš tviskančios muzikinės komedijos. Jie lukterėjo tolimajame atviros aikštės gale, apžiūrinėdami uniformuotas gretas. Bab Bū Džalūdo arkos fone, tarp žemų dumblo trobelių, stovėjo neaukštas minaretas, kurio viršuje kėpsojo didžiulė kaugė šiaudų, jų viduryje stovėjo gandras, vieną koją parietęs po savimi, ryškioje saulėje jis atrodė labai baltas.

– Manau, čia ekskursiją baigsime, – pasakė jis. – Jei išeisime pro vartus, grįšime į mediną, o ten nenorime. Ir man vis tiek neatrodo, kad mus ten įleistų. Čia yra jauki kavinukė. Gal nori mėtų arbatos?

– Noriu bet ko, jei tik gausiu atsisėsti, – atsakė ji. – Šią akimirką tiesiog prisėsti būtų pasakiška prabanga. Bet eime į vidų, kur taip nespigina.

23 skyrius

Aikštėje buvo keturios kavinės, ir priešais kiekvieną plytėjo didelė erdvė, paprastai pilna staliukų ir kėdžių. Šiandien jie išmintingai buvo sunešti vidun, tad aikštės pakraščiai atrodė tušti, dar tuštesni dėl to, kad tuščia buvo ir viduryje, nes niekas ja nevaikštinėjo. Tiesa, kepino karštis, o tokiu metu dykinėtojų ir taip būtų mažai, bet žmonių taip stigo, kad visa scena – net nekreipiant dėmesio į policijos gretas – niekaip negalėjo pasirodyti tokia nerūpestinga, kokia atrodydavo paprastai.

– *Labai* keista, – sumurmėjo Stenhamas.

– Ar man vaidenasi, – paklausė ji, – ar čia tikrai tvyro kažkas grėsmingo?

– Eime.

Jis paėmė ją už parankės, ir jiedu nuskubėjo į kavinę arčiausiai laukiančių autobusų. Vienas *mokhaznia*, stovintis prie lieptelio per upokšnį, dvejodamas pažvelgė į juos, bet nesustabdė. Kavinėje prie langų tyliai stoviniavo ir sėdėjo koks trisdešimt ar keturiasdešimt vyrų, pro nukarusius pipirmedžių lapus jie žvalgėsi į tuščią saulės nutviekstą aikštę. Labiau negu neįprastai įtempti veidai Stenhamą pribloškė visiška tyla, suvokimas, kad niekas nekalba, o jei ir prašnenka, tai tik patyliukais, beveik pakuždomis. Žinoma, be radijo nebuvo reikalo šūkauti taip, kaip visada, bet jam atrodė, kad net jei radijas ir grotų, kartu su visais papildomais garsiakalbiais mažesnėse patalpose, jie vis tiek murmėtųsi. Ir jam nepatiko jų veidai, kai pakeldavo akis ir išvysdavo jį. Regis, pirmą sykį per daugybę metų marokiečių veiduose jis pamatė priešiškumą. Kadaise, daugiau kaip prieš dvidešimt metų, jis netyčia vienas užklydo į Mulos Idriso *horm** – ne pačią šventovę, bet į ją supančias gatves – ir tuomet

* Šventovė. (Arab.)

keliuose veiduose įžvelgė neapykantą; jis negalėjo pamiršti tada jį apėmusio jausmo. Tie nuožmūs veidai jį fiziškai puolė, o jis taip pat reagavo visiškai fiziškai; pajuto, kaip įsitempia stuburas ir ant sprando pasišiaušia plaukeliai.

Jis ėmė garsiai šnekinti Li, daug negalvodamas, ką sako, bet stengdamasis kalbėti aiškia amerikietiška tartimi. Ji nustebusi pažvelgė į jį.

– Gilumoje yra daug mažų patalpėlių, – tęsė jis. – Eime ten, kur mažiau žmonių.

Ji susierzino; jis aiškiai tai matė. Be to, matė, jog viskas, ko pasiekė tuo spektakliu, buvo tai, kad dar daugiau barzdotų, turbanuotų ir *tarbouche* užsimaukšlinusių tipų nusisuko nuo lango ir piktai įsispitrijo į jį.

– Atsisėskim kur nors ir nustokim traukę akį, – nervingai pratarė ji; tuo pat metu žengė kelis žingsnius prie laisvo staliuko priešais įėjimą. Bet Stenhamas, jei tik įmanoma, norėjo dingti šitiems nedraugiškiems veidams iš akiračio. Kitoje patalpoje jie aptiko išsikėtusius kaimiečius senius, rūkančius kifą ir valgančius. Tarpduryje į kitą patalpą stovėjo berniūkštis. Patalpa už jo atrodė tuščia. Stenhamas priėjo ir dirstelėjo vidun; berniūkštis nė nekrustelėjo. Ten buvo visai tuščia. Pro langą gilumoje jis pastebėjo saulėje raibuliuojantį vandenį.

– Li! – šūktelėjo jis. Ji įėjo, ir jiedu susėdo.

– Tu šūkauji tam, kad jie pagalvotų, kad esi amerikietis? Taip? – paklausė ji.

– Labai svarbu, kad jie bent jau nepagalvotų, kad mes prancūzai.

– Bet kaip tu kvailai atrodei! – ji ėmė juoktis. – Verčiau jau būtum tiesiai šviesiai užbliovęs: „Nagi, duokš pinigus, dvidešimt dolerių, liuks, taip, ne, dink iš čia, prakeiktas kalės vaike!“ Gal tuomet jie būtų tave supratę. O dabar, man regis, jie nieko nesuprato.

– Na, aš bent jau stengiausi.

Vidinėje patalpoje, kur nematė piktos akys, jis pasijuto ramiau.

Tuo tarpu padavėjas berniūkščiui prie kito staliuko atnešė stiklinę arbatos. Stenhamas užsakė arbatos ir pyragaičių.

– Po galais! – pratarė jis. – Pamiršau palikti raštelį Mosui.

– Tai aš kalta, – pareiškė ji.

– Labai miela, bet klysti.

– Gali jam paskambinti.

– Ne. Čia nėra telefono. Nežinau. Kartais galvoju, kas man yra. Puikiai žinau, kaip reikia elgtis, bet tik iš anksto arba per vėlai. O lemiamą akimirką kažkaip užsikertu.

– Tu toks pat, kaip visi, – atsakė ji.

Jis nujautė, kad ji tikisi iš jo prieštaravimo tokiam teiginiui, todėl nieko neatsakė. Valandžiukę abu tylėjo. Arabas berniūkštis gurkšnojo arbatą, triukšmingai, kaip visi musulmonai. Stenhamas, linksmai nusiteikęs, tuo visai nesipiktino; jis buvo tiesiog vietinė puošmena. Nebūtų prieštaravęs net ir tada, jeigu berniūkštis būtų ėmęs garsiai raugėti, kaip daro marokiečiai, rodydami pasitenkinimą maistu ir gėrimais. Tačiau berniukas neraugėjo; jis atsistojo nuo staliuko ir, pasiėmęs nuo grindų stambų akmenį, ėmė daužyti durų į mažąjį sodelį skląstį. Stenhamas pasilenkė ir paėmė Li už rankos. Jis tik dabar pastebėjo vestuvinį žiedą – paprastą aukso juostelę.

– Gera tave matyti, – pasakė jis ir tučtuojau pasigailėjo, nes jam prisilietus jos veidas aptemo. – Visada gera tave matyti, – pridūrė jis nebe taip atsainiai, įdėmiai ją stebėdamas. Kurį laiką ji, regis, svarstė, atsakyti ar ne. Tuomet paklausė:

– Kodėl taip elgiesi?

– O kodėl ne?

Jis atsakė skubiai, nes nenorėjo vėl susiginčyti.

Jos veidas buvo visiškai atviras.

– Nes aš atsiduriu klaidingoje padėtyje, – atsakė ji. – Man labai nejauku. Kažkodėl atrodo, kad kažko iš manęs tikiesi. Atrodo, kad turėčiau imti koketuoti arba drovėtis, o nei vieno, nei kito nenoriu.

– Tai gal elkis natūraliai? – švelniai pasiūlė jis.

– Aš *ir taip* stengiuosi elgtis natūraliai, – nekantravo ji, – bet tu nesupranti. Statai mane į tokią padėtį, kur elgtis natūraliai beveik neįmanoma.

– Tai blogai? – jis liūdnai šyptelėjo.

– Sakoma, kad jokiam vyrui negalima sakyti, kad jis tau seksualiai nepatrauklus, kad visa moters gyvenimo sėkmė priklauso nuo to, kad ji kiekvienam vyrui turi suteikti jausmą, jog deramomis aplinkybėmis pultų su juo į lovą. Bet man atrodo, kad bent vienam

kitam vyrui turėtų pakakti proto išklausyti tokią žinią ir nepulti į depresiją. Kaip manai? – ji provokuojamai šyptelėjo.

Jis lėtai atsakė:

– Manau, ir pati supranti, kad klysti. Kam čia tas protas? Taip pat galėtum pareikšti, kad išmintingas vyras nesipiktins badu taip, kaip kvailas.

– Na, gal ir taip, – linksmai atsakė ji. – Ką gali žinoti?

Jis pasijuto įskaudintas; kad to neparodytų, stipriau suspaudė jai ranką.

– Manęs taip lengvai neatsikratysi, – atsainiai pareiškė. Ji gūžtelėjo pečiais ir nudelbė akis.

– Tik stengiausi būti draugiška, – pasipūtė ji. – Nes tu man labai patinki. Man patinka tiesiog būti su tavim. Jei to negana, – ji vėl gūžtelėjo pečiais, – ką gi, velniop.

– Gerai, gerai. Gal dar pasikeisi.

– Gal. Aš lanksti.

Jis nieko neatsakė, tik atsilošė ir pažvelgė pro langą. Berniukas nusiavė batus ir įsibrido į tvenkinį – apimtas tokios nuotaikos, Stenhamas nė nepagalvojo, kad tai atrodo keistai. Kai išvydo, kaip jis pasilenkia ir ištraukia iš vandens stambų apspurusį vabzdį, labai susidomėjo. Dabar berniukas prisikišo ranką prie veido, apžiūrinėdamas grobį, šypsodamasis jam; net kelissyk krustelėjo lūpomis, lyg kalbintų jį.

– Kas yra? Kur ten žiūri? – paklausė ji.

– Mėginu suprasti, ką tas vaikis ten daro, stovėdamas vandenyje.

Staiga vabzdys nuskrido. Berniukas stovėjo ir žvelgė jam įkandin, o jo veide vietoj nusivylimo, kurio tikėjosi Stenhamas, švytėjo pasitenkinimas. Jis išbrido iš vandens ir atsisėdo ant krašto, kaip ir pirma.

Stenhamas papurtė galvą.

– Štai kur keistuolis. Berniukas tyčia įbrido į vandenį, kad išgelbėtų kažkokį vabzdį.

– Na, jis geraširdis.

– Žinau, bet jie ne tokie. Tas ir keista. Visą laiką, kiek čia praleidau, nemačiau, kad kas nors taip pasielgtų.

Jis pažvelgė į apskritą berniuko veidą, stambius taisyklingus bruožus ir juodus garbanotus plaukus.

– Gal jis sicilietis, o gal graikas, – pasakė lyg sau. – Jei ne marokietis, tuomet jo poelgis nestebina. Bet jei marokietis, tada visai nebežinau. Marokiečiai šitaip tiesiog nedaro.

Li trumpam atsistojo ir pažvelgė pro langą; tuomet vėl atsisėdo.

– Jis atrodo kaip visų prasčiausių užsieniečių Italijoje prieš šimtą metų nutapytų paveikslų modelis. „Berniukas prie fontano", „Čigonas su vandens ąsočiu"; supranti?

– Nori dar arbatos?

– Ne! – atsakė ji. – Vienos sočiai gana. Ji tokia saldi. Bet, šiaip ar taip, vargu ar galima taip tvirtai ir aiškiai apibrėžti tautas.

– Šiuo atveju galima. Daug metų juos stebėjau. Perpratau juos.

– Tai vis tiek nereiškia, kad perpratai kiekvieną asmeniškai.

– Bet tas ir yra, kad jie nėra asmenys ta prasme, kurią tu turi galvoje, – atsakė jis.

– Atsargiai, – perspėjo ji.

Baimindamasis, kad jo žodžiai ją užgaus, jis nutilo, nemėgino jai paaiškinti, kad, gyvendamas tarp menkiau išsivysčiusių žmonių, sugebėjo į savo kultūrą pažvelgti iš šalies ir šitaip geriau ją suprasti. Ji baisiai troško, kad visos rasės ir visi asmenys būtų „lygūs", ir nepriims pavyzdžio, kuriame nesiremiama tokia aksioma. Tiesą sakant, nusprendė jis, su ja neįmanoma apie nieką diskutuoti, nes, užuot kiekvieną bendros tikrovės dalį regėjusi kaip papildančią kitas dalis, ji užsispyrusi stengėsi įžiūrėti tik tai, ką galėtų kaip nors pritempti prie savo įsitikinimų.

Kažkur lauke pasigirdo tylus garsas, kurį sudarė žmonių balsai, bet jei to nežinotų, galėtų pamanyti, kad vėjas taršo pušų šakas. Berniukas, sėdintis prie tvenkinio, lyg tą akimirką saulė šviestų jam vienam, atrodo, irgi jį išgirdo. Stenhamas dirstelėjo į Li: ji, regis, nieko negirdėjo. Jis pagalvojo, kad ji moka tik du veiksmus rankoms užimti. Išsitraukti pudrinę ir apžiūrėti save veidrodėlyje arba prisidegti cigaretę. Šįsyk ji išsitraukė pudrinę.

Jis stebėjo ją. Marokiečiai jai – atsilikę žiopliai, stebintys pažangos paradą; juos reikia priversti prisijungti, jei kitaip neišeina, traukti į eiseną jėga. Ji mąstė kaip misionierė, bet misionieriai siūlė išsamų, nors ir netinkamą, minties ir elgesio kodeksą, o modernizuotojai – visiškai nieko, tik vietą gretose. O musulmonai, kurie

padedami aklos išminties pergalingai ištvėrė misionierių viliones, dabar bus apsvaiginti ir įtraukti į kvailas visuotinės brolybės eitynes; už tokią garbę kiekvienam teks tik atsisakyti nedidelės dalies savasties – tik tiek, kad pajustų stygių, todėl, užuot ieškojęs ramybės savo širdyje ar kreipęsis į Alachą, jis dabar jos melstų iš kitų. Naujajame pasaulyje triumfuos neviltis, ir visa žmonija pati save temps aukštyn už batų raištelių – velniop tą lygybę. Štai kodėl islamo religiniai vadai Vakarų kultūrą laikė šėtono pramanais: jie įžvelgė tiesą ir reiškė ją paprasčiausiais žodžiais.

Šūksniai staiga pagarsėjo, o kas akimirką kintanti akustika garsą dar priartino, paskui nustūmė toliau. Bet buvo aišku, kad minia juda į Bū Džalūdą.

– Tuoj bus bėdos, – pasakė jis.

Ji akimirką prikando lūpą ir susijaudinusi pažvelgė į jį.

– Ką mums daryti? Sprukti?

– Žinoma, jeigu nori.

Pro duris įėjo berniūkštis, droviai pažvelgė į juos ir jau gręžėsi sėstis prie savo staliuko. Stenhamas jam šūktelėjo:

– *Qu'est-ce qui se passe dehors?**

Berniukas tik spoksojo į jį, nieko nesupratęs. Tai vis dėlto jis marokietis.

– *Smahli*, – pasakė Stenhamas. – *Chnou hadek el haraj?***

Anas išpūtė akis, aiškiai nesuprasdamas, kaip galima būti tokiam kvailam.

– Tai šūkauja žmonės, – atsakė jis.

– Iš džiaugsmo ar iš pykčio? – pasidomėjo Stenhamas.

Berniukas stengėsi veide neparodyti staiga kilusio įtarumo. Jis nusišypsojo ir atsakė:

– Galbūt vieni džiaugiasi, o kiti pyksta. Kiekvienas pats geriausiai žino, kas jo širdyje.

– Filosofas, – nusijuokė Stenhamas, kreipdamasis į Li.

– Ką jis sako? Kas dedasi? – nekantriai paklausė ji.

– Jis atsargus. *Egless****, – jis parodė trečią kėdę prie savo staliuko, ir berniukas atsargiai prisėdo, nenuleisdamas akių nuo

* Kas darosi lauke? (Pranc.)

** Atleiskite, koks čia triukšmas? (Arab.)

*** Sėsk. (Arab.)

Stenhamo. – Reikia pasiūlyti jam cigaretę, – pasakė Stenhamas ir pasiūlė. Berniukas su šypsena atsisakė. – Arbatos? – paklausė Stenhamas.

– Jau atsigėriau. Ačiū, – atsakė berniukas.

– Paklausk jo, ar verta čia pasilikti, – nervinosi Li.

– Jų nepaskubinsi, – atsakė jis. – Jei skubinsi, nieko neišpeši.

– Žinau, bet jei einam, tai reikia eiti, ar ne?

– Na, taip, jei einam. Bet nesu tikras, kad dabar būtų gerai lėkti laukan ieškoti taksi, ką?

– Tu čia žinovas. Iš kur man žinoti? Bet, dėl Dievo meilės, pamėgink ką nors išsiaiškinti. Visai netrokštu būti paskersta.

Jis nusijuokė, tada visai atsigręžė į ją.

– Li, jei manyčiau, kad gresia rimtas pavojus, nejau būčiau siūlęs čia ateiti, ką?

– Iš kur man žinoti, ką tu būtum siūlęs? Tik sakau, kad jeigu į šitą kavinę gali įsiveržti minia, noriu tučtuojau dingti, o ne laukti, kol bus per vėlu.

– Ko tu staiga keli isteriją? – paklausė jis. – Nesuprantu.

– Isteriją! – ji pašaipiai nusijuokė. – Tu tikriausiai niekada gyvenime nesi matęs isterijos apimtos moters.

– Klausyk. Jeigu nori eiti, eime tučtuojau.

– Juk aš taip *nesakiau*. Tik paprašiau susiimti ir nepamiršti, kad esi atsakingas už mus abu, ir atitinkamai elgtis. Ir viskas.

Na ir tamsta mokytoja, piktai pamanė jis.

– Gerai, – atsakė. – Pasėdėkim čia. Čia arabų kavinė. Lauke stovi koks penkiasdešimt policininkų, o kitapus aikštės – *poste de garde**. Nežinau, kur galėtų būti saugiau, nebent Naujamiestyje. Viešbutyje – tikrai ne.

Ji tylėjo. Minios triukšmas labai sustiprėjo; dabar jis priminė ištęstą valiavimą. Jis vėl atsigręžė į berniuką.

– Žmonės artinasi link čia.

– Taip, – atsakė berniukas; jis akivaizdžiai nenorėjo apie tai kalbėti. Dar viena gudrybė, kitoks požiūris, pagalvojo Stenhamas, bet irgi ne asmeninis.

* Sargybos postas. (Pranc.)

– Kaip tau patinka kavinė? – po valandžiukės paklausė jis, per vėlai prisiminęs, kad jei mėgini užmegzti ryšį su marokiečiu, verčiau kalbėti teiginiais, o ne klausimais.

Berniukas dvejojo.

– Visai nieko, – niūriai atsakė jis, – bet ji negera.

– O man atrodo gera. Iš abiejų pusių vanduo.

– Taip, – sutiko berniukas. – Man patinka ateiti čia pasėdėti. Bet kavinė negera, – jis pritilo. – Savininkas kai ką pakasė prie durų. Tai negerai.

Pakraupęs Stenhamas atsakė:

– Mat kaip.

Triukšmo nebegalėjai negirdėti; ritmiškas skandavimas virto griausmingu riaumojimu, aiškiai iš pykčio, ir pagaliau pasigirdo atskiros jo detalės. Jis liovėsi buvęs vientisa garso siena ir virto didžiule, kunkuliuojančia pavienių žmonių balsų mase.

– *Smahli*, – pasakė berniukas. – Einu pažiūrėti.

Jis skubiai pakilo ir išėjo.

– Nerviniesi? – paklausė jos Stenhamas.

– Na, nesijaučiu visai atsipalaidavusi. Duok cigaretę. Mano baigėsi.

Kol jis pridegė jai cigaretę, pasigirdo pavienis šūvis – duslus pokštelėjimas, vis tiek nustelbęs balsų šurmulį. Abu sustingo; porai sekundžių nuščiuvo ir šurmulys, tuomet kilo dar įnirtingesnis. Jie išsigandę pažvelgė į kits kitą, bet tik netyčia. Tuomet iš, jų galva, kavinės priekio pasigirdo automato salvė, trumpai tratantys, griaunantys sprogimai.

Abu pašoko ir nulėkė prie durų. Kita patalpa dabar buvo tuščia, pastebėjo Stenhamas, eidamas per ją, tik vienas senis sėdėjo kampe ant grindų, rankoje laikydamas kifo pypkę. Jie priėjo tik iki didžiosios priekinės patalpos slenksčio. Ten žmonės, skubiai grūsdamiesi prie langų, vis dar griuvinėjo ant kits kito. Du padavėjai užšovė įėjimo duris didžiuliais skląsčiais. Tuomet skubiai dar užstūmė jas sunkia skrynia, o tarp jos ir netoliese stovinčios kolonos įspraudė staliukus. Jie darbavosi automatiškai, lyg tai būtų vienintelė įmanoma reakcija į susidariusią padėtį. Tuomet užėjo už butelių dėžių sienos ir susirūpinę pažvelgė pro mažutį langelį. Li ir Stenhamas

pro įmantrius langų grotelių raštus nuo vidinio tarpdurio matė tik neaiškius vaizdus kietos aikštės žemės fone. Retsykiais pro langą šmėsteldavo bėgantis žmogus. Šiuo metu daugiausia skambėjo klyksmai; retsykiais suskimbčiodavo dūžtantis stiklas. Staiga lyg daugybė vienu metu užvestų variklių visoje aikštėje sutratėjo automatai. Jiems nuslopus, pasidarė beveik tylu, tik retsykiais tolėliau pokšteldavo revolveris. Suskardeno policijos švilpukas, net buvo įmanoma išskirti balsus, prancūziškai šaukiančius nurodymus. Žmogus prie vieno lango priešais juos spigiai plūsdamasis ėmė daužyti į groteles lyg žvėris narve; greta jo išsitiesė rankos ir atplėšė jį, po neilgų grumtynių bičiuliai primygo jį prie grindų. Stenhamas čiupo Li už riešo ir apgręžė, sakydamas:

– Eikš.

Jie grįžo į mažesniąją patalpą.

– Sėsk, – pasakė Stenhamas. Tuomet išėjo į saulėkaitą, nužvelgė terasos sienas, atsiduso ir grįžo atgal. – Ten išėjimo nėra, – pasakė. – Teks pasėdėti čia.

Li nieko neatsakė; sėdėjo nudelbusi akis, rankomis parėmusi smakrą. Jis stebėjo ją: gerai nesuprato, bet jam pasirodė, kad ji virpa. Jis uždėjo ranką jai ant peties, pajuto, kad ji dreba.

– Gal norėtum karštos arbatos, be cukraus? – paklausė jis.

– Nieko tokio, – patylėjusi atsakė ji, nepakeldama akių. – Viskas gerai.

Jis bejėgiškai stovėjo ir žvelgė į ją.

– Galbūt...

– Sėsk, prašau.

Jis tučtuojau pakluso. Tuomet prisidegė cigaretę. Ji tuo metu pakėlė galvą.

– Duok ir man, – paprašė. Ji kaleno dantimis. – Galiu ir parūkyti. Vis tiek nieko kito daryti negaliu.

Kažkas stovėjo tarpduryje. Stenhamas skubiai atsigręžė. Į juos spoksojo berniūkštis. Stenhamas atsistojo ir priėjęs įsitempė jį į kitą patalpą. Kampe ant grindų, kifo dūmų debesyje, vis dar riogsojo senis.

– Pamėgink paprašyti *mra** stiklinės arbatos, – paliepė jis berniukui, bet šis, regis, nesuprato. – Ponia nori arbatos.

* Poniai. (Arab.)

Jis žiūri į mane taip, lyg būčiau kalbantis medis, pagalvojo Stenhamas. Suėmė berniuką už žasto ir spustelėjo, bet anas nekreipė dėmesio. Jo akys išsiplėtė, bet liko tuščios. Jis vėl pažvelgė į mažąją patalpą ir pamatė, kad Li, sukniubusi ant stalo, kūkčioja. Trūktelėjęs berniuką už rankos, nuvedė prie kėdės greta jos ir pasodino. Tuomet išėjo į pagrindinę patalpą, prie nišos, kur degė ugnis, ir paprašė *qaouaji* trijų stiklinių arbatos; šis taip pat atrodė apimtas kone katalepsijos.

– Tris arbatos, tris arbatos, – kartojo Stenhamas. – Vieną su mažai cukraus.

Tegu kuo nors užsiima, pagalvojo jis.

Neaiškų šurmulį gatvėje dabar beveik nustelbė kavinės žioplių balsai. Jie kalbėjosi ne garsiai, bet labai įnirtingai, ir visi vienu metu, todėl niekas neklausė. Laimei, bent tuo jie užsiėmę; niekas nekreipė į jį dėmesio. Jis pamanė, kad jei paliks *qauoaji* virti arbatos ir atnešti ją jiems, anas tikriausiai vėl pasiduos letargui; nusprendė pabūti šalia, kol arbata bus paruošta. Iš čia pro mažą langelį priešais matė tik dalį aikštės vidurio. Dažniausiai jis būdavo tuščias, bet kai kas nors pasirodydavo ir lėkdavo pro lango rėmą, visada tik policininkas arba *mokhazni*. Buvo gana aišku, kas nutiko: minia mėgino išeiti iš medinos pro Bab Bū Džalūdą, bet buvo sulaikyta prie pat vartų. Dabar tarpuvartėje, eisenos dalyviams traukiantis, vyko smulkūs susirėmimai. Kai išgirdo atidardant sunkvežimių kavalkadą, suprato, kad bus saugu prieiti prie lango pasižiūrėti, taigi prasibrovė siauru koridoriumi tarp tuščių butelių dėžių stirtų ir sienos ir išėjo. Atvažiavo keturi dideli kariuomenės sunkvežimiai ir išsirikiavo už dviejų pamirštų autobusų. Uniformuoti berberai kariai su šautuvais rankose dar šokinėjo iš sunkvežimių kėbulų, o tada bėgo prie vartų. Jų bus kokie du šimtai, suskaičiavo jis.

Dabar prasidės lėtos skerdynės, tarp sienų, gatvėse ir skersgatviuose, kol kiekvienas pajėgus miestietis pasieks kokią nors slėptuvę, ir lauke liks tik kariai. Jam taip mąstant, pavieniai, atsainūs šūvių garsai virto ištisomis salvėmis, lyg sproginėjančios pliauškynės. Jis įsitempęs stovėjo ir žiūrėjo, nors nebuvo į ką; jautėsi lyg įvykius stebėtų per žinias, kur rodomi veikėjai ir padėtis prieš bei po, bet pats veiksmas – ne. Net šūviai puikiausiai galėjo būti vien garso

įrašas; buvo sunku patikėti, kad prieš dvi minutes jo regėti šautuvai šią akimirką žudo žmones, kad iš jų lekia dabar jo girdimi šūviai. Jei tokio smurto nesi regėjęs anksčiau, pagalvojo jis, net jei jis vyksta tavo akivaizdoje, atrodo netikras.

Jis grįžo į nišą prie ugnies ir maloniai nustebo, kad *qaouaji* jau beveik paruošė arbatos. Kai ši buvo gatava, jis nejučia kartu su žmogumi grįžo į patalpėlę. Pažvelgęs į staliuką, jis nežinojo, ar pykti, ar džiaugtis, kad Li su berniuku leidosi į paslaptingą dvikalbį dialogą.

– Štai karšta arbata, – pasakė jis jai.

Ji pakėlė akis; jos veide visai nebuvo matyti, kad verkė.

– Ak, koks tu mielas, – atsakė ji, pakeldama stiklinę, bet ši buvo per karšta, todėl vėl ją nuleido. – Šitie žmonės tiesiog nuostabūs. Vos per dvi minutes šitas vaikelis privertė mane liautis savęs gailėjus. Jis tučtuojau ėmė timpčioti mane už rankovės nutaisęs pasakiško grožio šypseną, kažką kalbėti savo keista kalba, bet taip švelniai ir meiliai, kad tučtuojau pasijutau geriau, ir tiek.

– *Tikrai* keista, – atsakė Stenhamas, prisiminęs, kaip atrodė berniukas, kai jį paliko. Jis atsigręžė į jį ir paklausė: – *O deba labes enta?* Jau geriau? Atrodei sunegalavęs.

– Ne, nesunegalavau, – tvirtai atsakė berniukas, bet jo veide buvo matyti trys emocijos viena po kitos: gėda, nuoskauda, o galiausiai – kažkoks patiklus nuolankumas, lyg jis atsiduotų Stenhamo malonei, tikėdamasis, kad šis nepapasakos Li apie jo silpnybę.

– Kada galėsim iš čia ištrūkti? Mes norim namo, – pasakė jam Stenhamas.

Berniukas papurtė galvą.

– Dabar negalima eiti į gatvę.

– Bet ponia nori į viešbutį.

– Aišku, – berniukas nusijuokė, lyg Li troškimai būtų bepročio žvėries ir į juos nereikėtų žiūrėti rimtai. – Šitoje kavinėje jai labai gerai. Kareiviai nesužinos, kad ji čia.

– Kareiviai nesužinos? – pyktelėjo Stenhamas, o nuojauta jam kuždėjo, kad žodžiuose slypi kažkas daugiau, negu jis spėjo suvokti. – Kaip suprasti? *Chnou bghitsi ts'qoulli*?

– Nejau nematėt kareivių? Girdėjau, kaip jie atvyko, kol atnešėt arbatos. Jei jie sužinos, kad ji čia, išlauš duris ir įeis.

– Bet kodėl? – kaip kvailys paklausė Stenhamas.

Berniukas atsakė trumpai ir aiškiai.

– Ne, ne, – nepatikėjo Stenhamas. – Kaip jie galėtų. Jie prancūzai.

– Kokie dar prancūzai? – karčiai nusišaipė berniukas. – Prancūzų tarp jų nėra. Jie atsiuntė juos čia vienus, kad išdaužytų namus, išžudytų vyrus, išsivestų merginas ir prisiplėštų, ko tik užsigeis. Berberai parsisamdo prancūzams ne vien už tuos kelis frankus per dieną, kuriuos jiems moka. Nežinojote? Šitaip prancūzams nereikia leisti pinigų, o miestiečiai lieka vargšai, tik berberai patenkinti, bet žmonės berberų nekenčia net labiau negu prancūzų. Nes jei visi nekęstų prancūzų, jie negalėtų čia ištverti. Tektų vykti atgal į Prancūziją.

– Mat kaip. O iš kur tu visa tai žinai? – paklausė Stenhamas, susižavėjęs aiškiu berniuko atsakymu.

– Žinau, nes visi žino. Net asilai ir mulai. Ir paukščiai, – visiškai rimtai pridūrė jis.

– Jei visa tai žinai, gal žinai ir kas nutiks toliau, – pusiau rimtai paklausė Stenhamas.

– Musulmonų širdyse vis kaupsis nuodai, kaupsis ir kaupsis... – jo veidas skausmingai persikreipė, – kol jos visos plyš iš gryniausios neapykantos. Jie viską padegs ir išžudys vieni kitus.

– Turėjau galvoje šiandien. Kas dabar bus? Nes mes norim namo.

– Žiūrėkit pro langą ir laukit, kol liks tik prancūzai ir *mokhaznia* – kol nebeliks partizanų. Tuomet priverskit atidaryti duris ir jus išleisti, eikit pas policininką, jis parves jus namo.

– Bet prancūzai mums nepatinka, – paprieštaravo Stenhamas, nusprendęs, kad laikas berniukui parodyti, kieno jie pusėje; jis nenorėjo, kad šis pasigailėtų paatviravęs, kai atslūgs akimirkos susijaudinimas.

Jauną veidą perkreipė ciniškas šypsnys.

– *Binatzkoum*. Čia jau jūsų reikalas, – atsainiai tarė jis. – Kaip atvykot į Fesą?

– Traukiniu.

– O kur apsistojot?

– „Merinides Palace“.

– *Binatzkoum, binatzkoum*. Atvykot su prancūzais, gyvenat pas prancūzus. Koks skirtumas, ar jie jums patinka, ar ne? Jei jų čia

nebūtų, negalėtum nė atvykti. Eikit pas prancūzų policininką. Bet nesakykit jam, kad jis jums nepatinka.

– Klausyk! – staiga pareiškė Li. – Nebenoriu čia sėdėti, kol tu praktikuojiesi kalbėti arabiškai. Noriu dingti iš čia. Ar jis ką nors paaiškino?

– Turėk trupučiuką kantrybės, – susierzino Stenhamas. – Tuojau viską išsiaiškinsiu. Jų nepaskubinsi; juk sakiau.

– Atleisk. Bet juk netrukus tems, o mums teks grįžti iki pat viešbučio. Norėjau pasakyti, tikiuosi, tu čia ne šiaip sau šnekučiuojiesi.

– Ne šiaip sau, – patikino Stenhamas. Jis pažvelgė į laikrodį. – Dar tik dvidešimt po keturių, – pasakė jis. – Dar ilgai netems. Berniukas mano, kad dabar dar negalima eiti laukan. Manau, jis teisus.

– Jis tikriausiai neišmano tiek, kiek tu, gerai pagalvojus, – atsakė ji. – Bet kalbėkitės, netrukdau.

Šūviai nutolo.

– Gal nueik pažiūrėti pro langą? – pasiūlė Stenhamas berniukui. – Kas ten dedasi.

Berniukas klusniai pakilo ir nuėjo.

– Geras vaikas, – pasakė Stenhamas. – Turi galvą ant pečių.

– Ak, jis labai mielas. Manau, išeidami turėtume jam ką nors padovanoti.

Jis negrįžo ilgai, o kai pasirodė, jie išsyk suprato, kad jo nuotaika visai kitokia. Jis lėtai priėjo prie savo kėdės ir atsisėdo, regis, tuojau apsipilsiąs ašaromis.

– *Chnou?* Kas yra? – nekantriai paklausė Stenhamas.

Berniukas, apimtas nevilties, žvelgė tiesiai priešais save.

– Dabar *tu* turėk kantrybės, – pareiškė Li.

– Galit eiti, – pagaliau tarė berniukas bespalviu balsu. – Jums atidarys duris. Nėra ko baimintis.

Stenhamas valandžiukę palaukė, kad berniukas dar ką nors pridurtų, bet jis tik sėdėjo, susidėjęs rankas skreite, palenkęs galvą, žvelgdamas į tolį.

– Kas yra? – galiausiai paklausė, pajutęs, kad nei jo patirtis, nei arabų kalbos žinios nėra pakankamos situacijoje, kur reikia takto ir subtilumo. Berniukas, žvelgdamas į vieną tašką, lėtai papurtė galvą. – Matei ką nors baisaus?

Berniukas giliai atsiduso.

– Miestas uždarytas, – atsakė jis. – Visi vartai uždaryti. Niekas negali įeiti. Niekas negali išeiti.

Stenhamas išvertė Li ir pridūrė:

– Tikriausiai tai reiškia, kad, grįžtant į viešbutį, mūsų lauks tikras pragaras. Oficialiai jis – už sienos.

Ji susierzinusi caktelėjo liežuviu.

– Kaip nors įeisim. Bet kaip jis pats? Kur jis gyvena?

Stenhamas šnektelėjo su berniuku, sulaukdamas tik trumpučių atsakymų. Po kokios minutės jis paaiškino Li:

– Jis nežino, kur gaus pavalgyti ar pernakvoti. Tai ir bėda. Jo šeima gyvena giliai medinoje. Vienas vargas, ką? Ir, žinoma, jis neturi pinigų. Jie niekada jų neturi. Manau, duosiu jam tūkstantį. Turėtų būti lengviau.

Li papurtė galvą.

– Tam vargšui vaikeliui reikia ne pinigų. Kokia jam iš jų nauda?

– Kokia nauda! – aiktelėjo Stenhamas. – O ką dar gali jam duoti?

Li pasilenkė ir paplekšnojo berniukui per petį.

– Klausyk! – pasakė ji, rodydama į jį. – Tu. Eikš, – ji dviem pirštais pavaizdavo, žengiančias kojas. – Jis, – ji parodė Stenhamą. – Aš, – nykščiu parodė į save. – Viešbutis, – ji ranka nubrėžė ore plačią arką. – Taip? *Oui*?

– Išprotėjai, – pasakė jai Stenhamas. Berniuko akyse šmėstelėjo viltis. Įsijautusi į žaidimą, Li pasilenkė ir toliau kalbėjo gestais. Stenhamas atsistojo ir tarė:

– Kam tu jį kurstai? Tai žiauru.

Ji nekreipė į jį dėmesio.

– Einu pažiūrėti į kitą patalpą, – pasakė jis ir paliko juos, sukišusius nosis, Li mosuojančią rankomis ir perdėtai aiškiai tariančią atskirus žodžius – kaip mokytoja, vėl pagalvojo jis.

„Ko ji nori? Dėkingumo?“

Jis žinojo, kuo viskas baigsis: berniūkštis dings, o paskui bus ko nors pasigesta – fotoaparato, laikrodžio, rašiklio. Ji pasipiktins, o jis kantriai paaiškins, kad tai buvo neišvengiama nuo pradžių, kad toks elgesys – neatsiejama „jų“ etikos kodekso dalis.

Kitoje patalpoje buvo tylu. Pro langus žiūrėjo vos keli vyrai. Likusieji arba kalbėjosi, arba sėdėjo tylomis. Jis priėjo prie mažojo langelio, kaip ir pirma, ir pažvelgė į lauką. Aikštėje virė darbas: kareiviai krovė smėlio maišus lenkta linija palei žemutinį pakraštį, prie pat vartų. Ant sienos greta langelio kabėjo didelis kalendorius; jo tekstas buvo parašytas arabiškais rašmenimis, jame buvo vaizduojama aiškiai amerikietė mergina, kelianti prie lūpų buteliuką „Coca-Cola". Jam grįžtant per patalpą, du ar trys vyrai piktai atsigręžė į jį, ir jis nugirdo žodį *mericani* ir kelis nemalonius epitetus. Jam palengvėjo: bent jau visi suprato, kad jis ne prancūzas. Bėdos tikriausiai nebus.

Vidurinėje patalpoje senis nugriuvo ant šono ir užsimerkė: tiek kifo pypkių per vieną popietę jis neatlaikė. Kai Stenhamas žengė per tolimesnįjį slenkstį, Li atsistojo, persibraukė sijoną ir tarė:

– Na, viskas nuspręsta. Amaras eina su mumis. Tegu jam suranda, kur pernakvoti, o jei ne, aš tiesiog paprašysiu jam kambario šiai nakčiai.

Stenhamas gailiai šyptelėjo.

– Na, bent jau tavo norai geri. Jo toks vardas? Amaras?

– Pats jo paklausk. Jis man taip sakė. Jis moka ištarti mano vardą, bet taria „Bali". Visai gražu – tikrai gražiau negu Poli.

– Mat kaip, – atsakė Stenhamas. – Tas žodis reiškia „sena", vartojamas kalbant apie daiktus. Jei nori tąsytis jį su savim, aš neprieštarauju.

Berniukas dar vis sėdėjo, neramiai žvelgdamas į juos – tai į jos veidą, tai į jo.

– O jei jis nebūtų mūsų sutikęs, – pasakė Stenhamas. – Ką tada būtų daręs?

– Tikriausiai būtų grįžęs į miestą, kol neprasidėjo suirutė, ir kažkaip pasiekęs namus. Nepamiršk, kad tai tu jį užkalbinai ir pakvietei atsisėsti prie mūsų.

– Tikrai nenori tiesiog duoti jam pinigų ir atsisveikinti?

– Tikrai, – ramiai atsakė ji.

– Gerai. Tuomet eime.

Jis padavė berniukui penkis šimtus frankų.

– *Chouf.** Sumokėk už arbatą ir *cabrhozel*, ir paprašyk *qaouaji* atidaryti duris.

Amaras išėjo. Visai galimas daiktas, pagalvojo Stenhamas, kad kavinės savininkas nesutiks atidaryti durų; tai tik berniukas taip sakė. Jis priėjo prie užpakalinių durų ir darsyk pažvelgė į tvenkinį. Saulė nusileido už sienos; popietės pavėsyje terasa įgijo niūraus žavesio. Vandens paviršius buvo lygus, bet augalai jo pakraščiuose, nuolat virpėdami, rodė, kad gelmėje teka srovė. Nuo įtvirtinimų tvenkinio link smigo kregždė, aiškiai ketindama priliesti vandens paviršių. Išvydusi Stenhamą, ji staigiai pakeitė kryptį ir šovė dangun. Jis įsiklausė: dabar šūvių nebuvo girdėti, nešūkavo gatvių prekijai, neskardeno vandens prekeivių varpeliai, nebuvo ir nuolatinio miesto garso fono, sudaryto iš žmonių balsų. Išgirdo tik spygaujančius paukščius. Atėjo kregždžių valanda. Kas vakarą tokiu metu virš sienų, sodų, skersgatvių ir tiltų jos ima dešimtimis tūkstančių suktis ir nardyti greitais, plačiais ratais, o jų skardūs klyksmai pranašauja artėjančias sutemas.

Taigi, pagalvojo jis, jau įvyko. Jie išdrįso. Kad ir kaip dabar klostysis, miestas niekada nebebus, koks anksčiau. Tai buvo aišku. Už nugaros jis išgirdo Li balsą.

– Amaras sako, kad atrakino duris. Eime?

* Žiūrėk. (Arab.)

4 knyga

Kylantys laiptai

Klausėjas klausė apie prakeiksmą, laukiantį netikėlių,
kurio niekas negali atitraukti, siųstą Alacho, Kylančių laiptų viešpaties. –

Koranas

24 skyrius

Vyras ir moteris akimirką sustojo, kol *qaouaji* uždarė ir užšovė už jų duris. Aikštę dengė dulkių debesis, sukeltas kareivių batų, lakstančių pirmyn atgal nuo sunkvežimių prie barikados, kurią jie rentė vartų papėdėje. Amaras galvojo: „Alachas visagalis." Jis ir vėl jam buvo maloningas. Prisiminęs pastarųjų dviejų ar trijų valandų įvykius, jis sumojo, kad nuo pirmos akimirkos, kai vyras įėjo į kavinę, jis pastebėjo keistą šviesą virš jo galvos. Po sekundės pasirodė, kad tik saulė švystelėjo jo šviesiuose plaukuose. Bet dabar, jų likimams neatsiejamai susirišus, jis prisiminė šviesą, mirgėjusią ore virš vyro galvos, ir mieliau ją laikė Alacho ženklu, rodančiu jam kelią. Tai dėl slaptos jo galios, sakė jis sau, jis sugebėjo tą ženklą atpažinti ir atitinkamai elgtis. Nuo tos akimirkos, kai išvydo rūstų vyro veidą, žvelgiantį į jį pro langą, kai jis sėdėjo prie tvenkinio, suprato, kad panorėjęs gali tikėtis jo globos. Netgi, galimas daiktas, jis pridės prie jo santaupų tiek, kad užtektų naujai batų porai. Bet šita mintis ne tokia svarbi, vos jai toptelėjus, jis susigėdo. „Nenoriu batų, – pasakė jis Alachui, kai ėjo per aikštę. – Tik noriu nepasimesti nuo *Nesrani** ir paklusti jo nurodymams, kol vėl galėsiu grįžti namo."

Tai, kad jį sykiu į viešbutį pakvietė moteris, o ne vyras, nieko nereiškė: gyvenimas toks, kad moterys šioje žemėje tik klauso vyrų paliepimų, ir nors galėjo pasirodyti, kad moteris pati turi norų, visada buvo įgyvendinama vyrų valia, nes Alachas veikia tik per vyrus. Ir teisingai, pagalvojo jis, nepatenkintas nužvelgdamas menkus šitos moters drabužius ir jos begėdišką eiseną greta vyro, lyg jai būtų atrodę visiškai derama šitaip apsirengus pasirodyti gatvėje.

* Nazarietis. (Arab.)

Jie prisiartino prie policininkų gretos, užstojusios išėjimą iš aikštės. Vyras kalbėjosi su jais. Vienas parodė į Amarą. Jis nusprendė, kad vyras aiškina jam, kad čia jo tarnas, nes visi vargai, apnikę anksčiau, dabar buvo išsklaidyti, o prancūzas liko patenkintas. Juos ėmė lydėti du uniformuoti vyrai, tad dabar ilgu prospektu į saulėlydį jie ėjo penkiese.

Visur buvo pilna kareivių; jie vaikštinėjo viešuosiuose soduose, rymojo pasieniais prie upės, žingsniavo tarp išvartytų kavinės kėdžių parke ir išsitempę stovėjo abipus aukštų vartų į sultono rūmus. Keli buvo prancūzai, bet dauguma – paniurėliai berberai skustomis galvomis ir siauromis įkypomis akimis. Jie padėjo prancūzams Indokinijoje, o dabar vėl padeda savo šalyje, prieš saviškius. Einant pro juos, Amaro širdį užliejo neapykanta, bet jis pasistengė galvoti apie ką nors kita, baimindamasis, kad greta einą prancūzai nepajustų jos jėgos. Vyras ir moteris gyvai šnekučiavosi, sukdami į ilgą Feso-Džadydo gatvę, o retsykiais net nusijuokdavo, lyg jiems nebūtų šovę į galvą, kad visur aplink tvyro mirtis, už namų sienų, skersgatvių prieblandoje iš kairės ir iš dešinės. Galbūt jie nė nežino, kas dedasi: jie iš kito pasaulio, o prancūzai juos gerbia.

Maždaug pusiaukelėje prie Bab Semarino gatvė ėmė atrodyti įprasčiau. Čia didelės alžyriečių kavinės buvo pilnos, arbatos gėrėjų veiduose mirgėjo lempų liepsnelės, veikė kai kurios drabužių parduotuvės, šen ten vaikštinėjo pulkai vyrų ir berniukų, kuriems sustoti neleido policija, nuolat juos kumščiuodama ir niurzgėdama: „*Allez! Zid! Zid! Vas-y!*“* Čia Amaras staiga pajuto, kad kažkas seka jam įkandin ir tyliai kartoja jo vardą: „*Amar! Yah, Amar!*“ Balsas buvo žemas, švelnus, kimus; kalbėjo Benanis. Bet prisiminęs vakarykštį Benanio įspėjimą, kad jam nevalia išeiti iš medinos, jis nusprendė apsimesti neišgirdęs ir ėjo kuo arčiau krikščionio. Balsas ir toliau, nei šūkteldamas garsiau, nei keisdamas toną, pro minios šurmulį ir sumaištį tyliai kartojo jo vardą.

„Tai štai kokie jie“, – ciniškai pagalvojo jis. Amaras turėjo neišeiti iš medinos ir laukti, kol prancūzai jį nušaus arba nutemps į kalėji-

* Eikit! Pirmyn! Pirmyn! Eikit! (Pranc. ir arab.)

mą, o partijos nariai, sukėlę suirutę, pasirūpino vidun negrįžti, kad gautų pasidžiaugti laisve.

Kavinėje iš dešinės keli alžyriečiai dainavo, susispietę aplink jaunuolį, grojantį *oud*. Du turistai norėjo sustoti pasiklausyti, bet policija jiems neleido, ragindama eiti tolyn Bab Semarino link. Tik praėjus pirmąją arką ir sulaikius kvapą, nes čia baisiai dvokė šlapimu, nenutylantis balsas sustiprėjo.

– Amarai! – pasakė jis. – Neatsigręžk. Viskas gerai; žinau, kad mane girdi.

(Amaras paslapčia dirstelėjo į policininką kairėje, paskui į kitą. Regis, nė vienas nemokėjo arabiškai, o net jei būtų mokėję, vargu ar būtų išgirdę ir supratę tą vieną balselį juos supančiame šurmulyje.)

– Amarai! Nepamiršk, kad neturi liežuvio. Mes...

Pro dengtą tunelį dardantis vežimas nustelbė pabaigą. Kai jie pro tolimesniąją arką vėl išėjo į atvirą erdvę, balsas dingo. Blogą sapną išsklaidė įspėjimas tylėti; Benanis manė, kad jis su dviem užsieniečiais areštuotas.

Bu Chesisato gatvė buvo beveik tuščia, parduotuvių vitrinos užkaltos, o viršutinių aukštų butai, kur gyveno pasiturinčios žydų šeimos, uždarinėti langinėmis. Jiems sparčiai žingsniuojant ilga vingiuota gatve, Amaras šen bei ten už praviros langinės išvysdavo stambią matroną puošniu galvos apdangalu, laikančią lempą ir nerimastingai dirsčiojančią laukan, aiškiai nejučia savęs klausinėjančią, ar išsipildė tai, ko per suirutę bijo kiekvienas žydas – ar įsiutę musulmonai, bejėgiai atkeršyti krikščionims, neišlies bent dalies įtūžio, tradiciškai puldami melą. Nes jei jie to įsigeistų, tikrai niekas jų nesulaikytų: vos menkutis policijos būrys, kurio didžiąją dalį sudarė patys žydai, ir viena nedidelė patrulių mašina su radiju, stovinti prie pat Bab Šorfos, kurią minia panorėjusi įstengtų apversti viena ranka. Jis svarstė, ar jauni arabai šįvakar ateis žudyti vyrų ir prievartauti merginų (nes nors žydė mergina ir nebuvo didelis laimėjimas, vis tiek nemažai jų buvo nekaltos mergelės, o tai savaime viliojo); nuojauta jam kuždėjo, kad šįsyk bus kitaip, kad *Istiqlal* specialiai išleis nurodymus, draudžiančius tokį tuščią siautėjimą. Akimirką jis pasijuto nuostabiai pranašus: jis eina su keturiais nazariečiais ir yra jų globoje. Tuomet jam toptelėjo senas priežodis: „Gali valgyti

su žydu prie vieno stalo, bet ne miegoti vienoje lovoje. Gali miegoti su krikščioniu vienoje lovoje, bet ne valgyti prie vieno stalo", ir jis susimąstė, ar jam teks miegoti su tuo vyru vienoje lovoje. Visi žino, kad krikščionims dažnai patinka arabų berniukai. Jei krikščionis jį puls, jis ginsis; tuo neabejojo. Bet nelabai tikėjo, kad to prireiks.

Kai pasiekė *Place du Commerce*, jis išvydo, kad mugė, vakar užliejusi aikštę, dabar beveik visai išardyta. Net tamsoje, pasišviesdami žibintuvėliais ir karbido lempomis, darbininkai skubiai lankstė sudriskusias pertvaras, į dėžes krovė mechaninius aparatus ir viską nešė į sunkvežimius, stovinčius už būdelių. Tolimajame aikštės gale stovėjo keli taksi. Policininkai nuvedė juos prie pirmos mašinos, o kai Amaras su turistais susėdo, vienas įsėdo priekyje greta vairuotojo. Kitas atsitraukė, atidavė pagarbą ir pasakė vairuotojui važiuoti į „Merinides Palace". Amaras džiūgavo. Jis dar niekada nebuvo važiavęs taksi, ir net, tiesą sakant, paprastu automobiliu – tik autobusais ir sunkvežimiais, ir niekaip nepaneigsi, kad mažesnės mašinos laksto daug greičiau. Pro šalį lėkė priemiesčio vilelės, paskui stadionas ir geležinkelio pervaža, o tuomet vienoje pusėje pasirodė ilgi vientisi sultono sodų įtvirtinimai, o kitoje – atvira dykra.

Kol kas vyras kruopščiai vengė kalbėtis su Amaru, ir šis manė, kad jis nenori policijai rodyti mokąs arabiškai. Retsykiais moteris jam drąsinamai šypteldavo, lyg manytų, kad jam tarp nepažįstamų nedrąsu. Kaskart jis mandagiai nusišypsodavo. Dabar jie kalbėjosi apie jį, tiek jis suprato, bet kalbėjosi savo kalba, ir nieko baisaus.

Prie Bab Segmos kažkas vyko. Mašinų sukeltas dulkes naršė besikryžiuojantys kelių galingų prožektorių spinduliai, piešdami raštus, dar sudėtingesnius nuo sunkvežimių ir autobusiukų šviesų. Kai taksi privažiavo vartus, Amaras išvydo virtinę nedidelių tankų, surikiuotų palei sieną. Jį staiga užplūdo milžiniška abejonė. Juk visiškai beprasmiška šitaip absurdiškai bėgti nuo saviškių į užsieniečių rajoną, su užsieniečiais. Net jei policija čia, Bab Segmoje, ar toliau pakeliui, ar prie Bab Džemavio, neišvilks jo iš mašinos, viešbutyje tikrai suims. O net jei malonioji ponia ir džentelmenas sugebės kurį laiką jį apginti, anksčiau ar vėliau ateis metas, kada jis akimirką liks vienas, o prancūzams to ir tereikia. Juk jų akyse jis tikrai atrodys įtartinesnis dėl to, kad prasidėjo su dviem prašalaičiais.

Taksi pasuko kairėn, užkilo kalva pro Kasba Šerardos įvažiavimą, ten apsistojo senegaliečių daliniai. Ir čia stovėjo tankai, buvo akivaizdu, kad šiąnakt sargai – ne aukšti juodaodžiai peilio randais išpuoštais veidais, prie šonų prispaudę durtuvus, kaip visada; jų vietoje stovėjo raudonveidžiai prancūzai su automatais. Kalvos viršūnėje mašina pasuko dešinėn ir nuvažiavo per tuščią ruožą, kur ketvirtadieniais vykdavo galvijų turgus. Policininkas lingavo greta vairuotojo, viena ranka apglėbęs sėdynės atlošą, rūkydamas cigaretę. Dabar jie važiavo užmiesčiu, ir Amarą apėmusi baimė mažumėlę atlėgo, jis vėl sugebėjo racionaliai mąstyti ir susigėdo prieš akimirką užplūdusių jausmų. Alachas leido jam pasprukti iš kavinės, be Jo pagalbos jis neabejotinai būtų ten užsilikęs, nes niekas daugiau nebūtų drįsęs kišti nosies lauk, kai aikštėje šitiek kareivių. O šįvakar tikriausiai gaus pavalgyti ir ramiai išsimiegoti iki ryto. Kas gi galėtų teisėtai trokšti ko nors daugiau? Atėjus rytui, bus nauja diena su naujais rūpesčiais ir galimybėmis, bet juk, žinoma, nuodėmė mąstyti apie dar neišaušusią dieną. Žmogus turi galvoti tik apie dabartį; rūpintis ateitimi, su džiaugsmu ar nerimu, rodo nenuolankumą Apvaizdai ir yra neatleistina.

Mašiną staiga užliejo saldus aromatas, lyg gėlių, kai moteris atidarė nedidelį rankinuką, kurį nešiojosi, ir išsitraukė pakelį cigarečių. Apačioje, apgaubtas tamsos, plytėjo Fesas, jį rodė vos vienas kitas blausus rausvas žiburys – lempa lange ar laužas kieme, matomas vos sekundę, kol taksi pravažiuodavo, vingiuodamas klastingu keliu palei skardį.

Jie pasiekė viršūnę, kur virš alyvmedžių giraičių ir rytinio miesto pakraščio stūksojo Marinidų karališkosios šeimos kapų griuvėsiai. Sugriuvę kupolai blausiame nakties danguje stirksojo juodais dantimis. Amaras prisiminė, kada paskutinį sykį leidosi šiais šlaitais ir sukiojosi šiais vingiais: jis ėjo namo, kur jo laukė beržinė košė. Jis šyptelėjo, prisiminęs, kaip berniukas su dviračiu klaidingai suprato klausimą apie stabdžius, pamanė, kad Amaras baiminasi nulėkti nuo kelio, kai iš tikrųjų jis kaip tik ir tikėjosi, kad abu nusivers į tarpeklį. Ir vėl šypsojosi, galvodamas, kaip baisu jam atrodė būti priluptam, o dabar, nusprendė jis, jam tai nieko nereikštų, tik liūdesį, kad tėvas juo nepatenkintas, nes nuo tada jis labai užaugo. Bet ar jau visai

suaugo? Akimirką jis tiek atsipalaidavo, kad sugebėjo iškelti tokį klausimą. Kišenėje turėjo popierėlį kifo, toks buvo ilgalaikis keršto Mustafai planas, kaip tik už tą pačią beržinę košę. Juk būtų malonu dabar jį staiga išmesti pro langą? Bet tuomet apačioje, mirgančioje šviesoje, pasirodė Bab Džemavis, ir mintį jo galvoje pakeitė rimtesnis rūpestis, kas gali nutikti, jei policija reikalaus jį išsodinti. Tai pati pavojingiausia vieta, nes kaip tik čia jie įvažiuos į mediną. Jie privažiavo vartus. Vairuotojas sustojo ir išjungė variklį. Jiems į veidus ir į mašinos vidų pašvietė žibintuvėlis, o pro užpakalinį langą galvą kyštelėjo prancūzų kareivis, persimetė keliais žodžiais su vyru ir moterimi.

– *Et ce arabe-là**, – pasakė jis, mažumėlę menkinamai, lyg savininkas, rodydamas į Amarą, – jis jūsų asmeninis tarnas?

Ir nors žodžių Amaras nesuprato, puikiai žinojo, ką sakė kareivis. Abu užsieniečiai atsakė taip, taip ir esą.

– *Vous pouvez continuer à l'hôtel***, – pasakė jis, ir mašina suriaumojusi privažiavo likusius šimtą jardų prie viešbučio vartų.

O tuomet Amarą užplūdo virtinė keistų įspūdžių. Vedamas naujųjų draugų, jis perėjo du kiemelius ir dvejais kilimu užklotais laiptais užkopė į begalinį koridorių, taip pat išklotą kilimu, todėl žingsnių nesigirdėjo. Sienos buvo išmuštos brangiais nendrių dembliais, o tokių žibintų, kokie švietė virš galvos, galėjai aptikti tik Kairuano mečetėje arba Mulos Idriso zavijoje***. O tuomet jie pravėrė dvejas dideles stiklines duris ir nusileido keliais laipteliais į kambarį, į kurį panašaus jis niekada nebuvo regėjęs, bet nusprendė, kad tokį galima įrengti nebent sultonui. Aukštų skliautuotų lubų raštai buvo tik blausiai apšviesti daugiaspalvių šviesos spindulių, skleidžiamų didžiulių virš galvos kabančių žibintų; atrodė lyg milžiniškame tobulame urve. Apsidairyti jis turėjo vos akimirką, nes jie perėjo kambarį ir įėjo į kitą koridorių, vėl kopė laiptais, šįsyk labai senais, mozaikiniais, ir be kilimo – panašiais į laiptus jo namuose, tik šitųjų pakraščiai buvo marmuriniai, o ne mediniai. Vyras ir moteris kop-

* O šis arabas. (Pranc.)

** Galite važiuoti toliau, į viešbutį. (Pranc.)

*** Islamo mokykla ir vienuolynas.

dami tyliai kalbėjosi, Amaras sekė paskui. Laiptų viršuje vėl driekėsi koridorius, ne toks gražus, kaip apačioje.

Tuomet vyras atidarė duris, ir jie atsidūrė kambaryje.

– Užeik, – pasakė jis Amarui, pertraukdamas ilgą tarp jų stojusią tylą. Jis kažką pasakė moteriai, ragindamas ir ją užeiti. Kiek padvejojusi, ji galiausiai sutiko, ir jiedu su vyru susėdo dideliuose krėsluose. Amaras liko stovėti prie durų, dairydamasis po nuostabų kambarį.

– Sėsk, – pasakė jam vyras. Jis pakluso ir atsisėdo ant grindų ten, kur ir stovėjo, ir toliau kruopščiai apžiūrinėjo lubų sijų raižinius ir įmantriai geometriniais raštais ištapytą gipso frizą. Kilimai buvo stori, langus dengė sunkios užuolaidos, o lovos patalai buvo atkloti, ir buvo matyti balta jų švara.

Dabar žmogus pirmą sykį įdėmiai pažvelgė į jį, išsiėmė pakelį cigarečių ir, pasiūlęs vieną moteriai, numetė jį Amarui.

– Kas tavo nosiai ir akims? – paklausė jis. – Susimušei?

Amaras nusijuokė ir atsakė:

– Taip.

Jam buvo gėda, norėjosi atsistoti ir pažiūrėti į veidrodį virš praustuvo, bet jis ramiai sėdėjo ir rūkė. Žmogus, žinoma, taip bičiuliškai jį šnekino tam, kad jis nusiramintų, ir jis tuo džiaugėsi; tačiau moters akivaizdoje jam buvo nejauku. Ji vis dirsčiojo į jį ir šypsojosi taip, kad jį trikdė. Šitaip viešoje vietoje, kur žiūri daug žmonių, motina šypsosi mažam vaikui, tikėdamasi, kad jis ir toliau elgsis gražiai. Matyt, ji stengėsi būti draugiška, gal net jį padrąsinti, žadėdama artumą ateityje, jei jie netyčia liktų vieni. Bet jam toks elgesys vyrui matant atrodė begėdiškas ir nepadorus, ir jis manė, kad iš pagarbos savo šeimininkui reikia apsimesti tokių šypsenų nepastebint. Deja, ji to nesuprato; kuo mažiau dėmesio jis kreipė į ją, tuo ryžtingiau ji į jį žvilgčiojo, vaipydamasi, raukydama nosį lyg triušis, pūsdama į jį dūmus, kai kvatodavosi iš kažko, ką kalbėjo vyras, ir apskritai elgdamasi vis pasibaisėtiniau. O vyras vis kalbėjo, lyg nė nepastebėtų, ką ji daro, – ne apsimestų, neliktų abejingas, bet iš tikrųjų nepastebėtų.

Amarui buvo gėda dėl jų, bet ypač dėl vyro. Jam taip pat nepatiko, kad vyras ir moteris leidosi į ilgą ir retsykiais audringą pokalbį apie jį; jis suprato, apie ką kalbama, iš to, kaip jie kalbėdamiesi žvelgė

į jį. Su jais bus nelengva, tai jau aišku, bet jis pasiryžo sutelkti visą kantrybę. Bent tuo galėtų atsilyginti už suteiktą globą, nakvynę ir maistą sunkiu metu. Atrodė, kad jie tariasi dėl maisto, nes staiga, be jokios pauzės ar įspėjimo, vyras jam tarė:

– Ar galėtum pavalgyti vienas šitame kambaryje?

Jis atsakė, kad mielai – jam taip atrodė būsią geriausia. Vyrui nuo to, regis, palengvėjo, bet moteris ir toliau kvailai mosavo, rodydama, kad jis turėtų leistis žemyn pavalgyti kartu su jais. Amaras nė neketino su jais rodytis viešoje vietoje, kur gali būti pastebėtas viešbutyje dirbančių prancūzų ir marokiečių. Jis draugiškai nusišypsojo ir pasakė:

– Čia valgyti labai patogu.

Anųdviejų pokalbis įkaito; tuomet moteris aikštingai atsistojo ir nuėjo prie durų, ten atsigręžė ir valiūkiškai pamojavo Amarui, o tada išėjo. Žmogus trumpam išėjo kartu su ja į koridorių, grįžo ir uždarė duris. Susierzinusiu veidu pakėlė telefono ragelį ir kažką pasakė.

Amaras tyrinėjo greta patiesto kilimo raštus; jis nusprendė, kad tai gražiausias daiktas visame kambaryje.

Padėjęs ragelį, vyras vėl atsisėdo, sunkiai atsiduso ir prisidegė dar vieną cigaretę. Amaras pakėlė į jį akis.

– Kodėl taip daug šnekatės su moterimi? – paklausė jis pusiau droviai, pusiau smalsiai. – Žodžiai skirti žmonėms, o ne moterims.

Vyras nusijuokė.

– O moterys – ne žmonės? – paklausė jis.

– Žmonės yra žmonės, – ramiai atsakė Amaras. – Moterys yra moterys. Tai ne tas pats.

Vyras, regis, labai nustebo ir dar garsiau nusijuokė. Tuomet surimtėjo; palinko pirmyn krėsle.

– Jei moterys ne žmonės, – lėtai pratarė jis, – kaip jos pakliūva į Rojų?

Amaras įtariai pažvelgė į jį: kaip jis gali būti toks neišmanėlis? Bet jo veide pašaipos neįžiūrėjo.

– *El hassil*, – pradėjo jis, – Rojuje joms skirta atskira vieta. Jos neina ten, kur vyrai.

– Mat kaip, – rūsčiai atsakė vyras. – Kaip mečetėse, taip?

– Būtent, – atsakė Amaras, vis dar svarstydamas, ar vyras iš jo nesišaipo.

– Turbūt gerai išmanai savo religiją, – svajingai pratarė vyras. – Galėtum man apie ją papasakoti.

Dabar Amaras neabejojo, kad čia kokia nors klasta. Jis trumpai, karčiai nusijuokė.

– Nieko aš neišmanau, – atsakė jis. – Aš kaip žvėris.

Vyras kilsterėjo antakius.

– Visai nieko? Bet juk derėtų išmanyti. Tai labai gera religija.

Amaras įsižeidė. Valandžiukę jis žvelgė į to pašaipaus netikėlio veidą.

– Tai *vienintelė* religija, – šaltai atsakė jis. Tuomet nusišypsojo. – Bet dabar mes visi kaip žvėrys. Tik pažiūrėkit į gatves, kas ten dedasi. Nejau nemanot, kad kalti musulmonai?

Vyras skubiai dirstelėjo į jį, ir jis pajuto pelnęs šiokią tokią pagarbą.

– Iš dalies kalti ir musulmonai, – tyliai atsakė jis, – bet manau, kad prancūzai kaltesni. Juk per daug nesipiktini tuo, ką žmogus padaro įsibrovėliui, kurį aptinka savo namuose.

Dabar Amaras ketino atsakyti: „Alachas viską mato“, bet balselis galvoje jam kuždėjo, kad nazarietis nori išgirsti visai ne tai. Jei jis nori pakurstyti pagarbos kibirkštėlę, kuri įsižiebė, reikia gerai apgalvoti, ką šneka.

– Jūs teisus, prancūzai – vagys mūsų namuose, – pritarė jis. – Mes juos pasikvietėme, nes norėjome iš jų pasimokyti. Manėme, kad jie mus pamokys. Nieko jie mūsų neišmokė – net vogti. Todėl norime juos išvyti. Bet dabar jie mano, kad namai jų, o mes – tik tarnai. Ką daugiau daryti, jei ne kovoti? Taip parašyta.

– Tu jų nekenti? – paklausė vyras; jis palinko pirmyn ir įdėmiai žvelgė į Amarą. Jiedu buvo tik dviese; jei vyras vis dėlto šnipas, jis bent jau neturės liudininkų. Bet tai jau būtų kraštutinumas: Amaras neabejojo, kad jis – tik stebėtojas.

– Taip, aš jų nekenčiu, – tiesiai atsakė. – Ir taip parašyta.

– Turi galvoje, kad privalai jų nekęsti? Negali apsispręsti, ar jų nekęsi, ar ne?

Amaras ne visai jį suprato.

– Bet aš jau *dabar* jų nekenčiu, – paaiškino jis. – Kai Alachas panorės, kad liaučiausi jų nekentęs, Jis permainys mano širdį.

Vyras šypsojosi lyg pats sau.

– Jei pasaulis tikrai toks, jame labai lengva, – pasakė jis.

– Pasaulyje niekada nelengva, – tvirtai atkirto Amaras. – *Er rabi mabrhach*. Dievas nenori, kad būtų lengva.

Žmogus tylėjo. Netrukus jis pakilo, nuėjo prie praviro lango ir pažvelgė į aptemusią mediną apačioje. Kai vėl atsigręžė į kambarį, ėmė kalbėti taip, lyg pašnekesys nebūtų buvęs pertrauktas:

– Tai tu jų nekenti, – svarstė jis. – Norėtum juos išžudyti?

Amaras tučtuojau įsitempė.

– Kodėl manęs to klausinėjate? – išsigando jis. – Kodėl manim domitės? Tokiu metu šitaip negerai.

Jis stengėsi neišsiduoti veidu, kad nepasirodytų pasipiktinęs, bet, matyt, nepasisekė, nes žmogus atsilošė ir ėmė ilgai atsiprašinėti, darydamas daugybę kalbos klaidų, tad Amaras ne visai suprato, ką jis nori pasakyti. Tačiau jo kalboje vis kartojosi mintis, kad nazarietis nesistengia kištis į Amaro gyvenimą, tik nori suprasti, kas dedasi mieste. Amarui toks paaiškinimas atrodė visiškai neįtikimas; jei taip būtų, kam tuomet vyras klaustų jo asmeninės nuomonės?

– Mano nuomonė apie neramumus nė vėjo gūsio neverta, – galiausiai pasakė jis su šiokiu tokiu kartėliu. – Nemoku skaityti, nė savo vardo parašyti. Kokia iš manęs nauda?

Bet net toks prisipažinimas, kad ir nelengvas, vyro neįtikino, nes jis, užuot viską supratęs ir daugiau apie tai nebekalbėjęs, tiesiog nudžiugo, sužinojęs apie Amaro gėdą.

– Aha! – suriko jis. – Suprantu! Suprantu! Šaunuolis! Tuomet tau nieko nereikia baimintis.

Tai Amarui pasirodė ypač bjauru, nes tai reiškia, kad jį pavarys. Nazarietis nieko nesupranta; suvokus juos skiriančią prarają, Amarui net širdis apsunko. Jei tokios geros širdies ir taip puikiai arabiškai mokantis nazarietis nesupranta net esminių tokios paprastutės padėties faktų, tuomet ar verta tikėtis, kad koks nors nazarietis kada pagelbėtų kokiam nors musulmonui? Tačiau kažkas jo galvoje vis kartojo, kad šiuo vyru galima pasikliauti, kad jis gali tapti tikru draugu ir globėju, jei tik jam parodysi kaip.

Jie kalbėjosi toliau, bet dabar pokalbis priminė žaidimą, kurio žaidėjai iš nuovargio ar nuobodulio nustojo skaičiuoti taškus ar net kreipti dėmesį į ėjimų tvarką. Ryšys nutrūko; jie, regis, žvelgė skirtingomis kryptimis, mėgino pasakyti skirtingus dalykus, žodžiams suteikė skirtingas prasmes. Laimei, į duris pabeldė, ir žmogus pašoko jų atidaryti. Ten stovėjo moteris, šįsyk padoriau apsirengusi ir, regis, labai patenkinta savimi. Ji užėjo, atsisėdo ir ėmė neužsičiaupdama šnekėti, o Amaras vis labiau nuobodžiavo ir alko. Kai vėl pabeldė į duris, jis pakilo, skubiai perėjo per kambarį, o kai tarnas įnešė padėklą, stovėjo prie lango, persisvėręs per balkoną, ten ir liko, kol išgirdo, kaip anas išeina ir uždaro duris. Ten stovint, akys apsiprato su tamsa, ir jis tarp tūkstančių kubų namų prieblandoje įžiūrėjo mečetę, stovinčią ant kalvos už jo namų. O rytuose, už plikų kalnų, giedras dangus švytėjo, tai reiškia, kad netrukus patekės mėnuo.

Kambaryje vyras ir moteris skimbčiojo taurėmis ir vis kalbėjosi, kalbėjosi. Jis svarstė, iš kur vyras turi tiek kantrybės vis plepėtis su ja. Juk, mąstė jis, jei Alachas būtų norėjęs, kad moterys kalbėtųsi su vyrais, būtų suteikęs joms proto ir įžvalgos. Bet, būdamas be galo išmintingas, Jis sukūrė jas vyrams tarnauti ir paklusti jų nurodymams. Jei vyras, tai pamiršęs, leis kuriai nors taip susukti galvą, kad ims su ja bendrauti kaip su lygia, anksčiau ar vėliau skaudžiai pasigailės savo silpnumo. Nes moterys, kad ir kokios atrodytų malonios, iš esmės yra blogis, laukiniai padarai, nieko daugiau netrokštą, kaip tik sumenkinti vyrus iki savo padėties, vien iš troškimo regėti jų kančias. Fese pusiau juokais dažnai būdavo sakoma, kad jei marokiečiai tikrai būtų civilizuoti vyrai, jie suręstų narvus moterims laikyti. Dabar moterys turinčios baisiai per daug laisvės judėti; o nacionalistai net nori suteikti joms dar daugiau, nori leisti joms vienoms vaikščioti gatvėmis, eiti į kiną, sėdėti kavinėse, net maudytis viešose vietose. O visų baisiausia, jie tikisi įtikinti jas atsisakyti *litham** ir visiems rodyti savo veidus, kaip žydės ar krikščionės. Žinoma, iš tikrųjų to niekada nebus; net prostitutės dėvėjo šydus eidamos apsipirkti, bet štai kokie laikai, nacionalistai net drįsta atvirai apie tai kalbėti.

Netrukus vyras šūktelėjo:

* Skraistė, dusyk apsukama aplink galvą, paliekant neuždengtas tik akis. (Arab.)

– *Fik ej jeuhor?* Išalkai?

Amaras atsigręžė. Ant padėklo buvo lėkštė baltos duonos riekių.

– Čia tau, – pasakė vyras. – Čia tavo vakarienė.

Pasiryžęs neparodyti nusivylimo, kad vyras taip prastai apie jį galvoja, jog drįsta siūlyti vos kelis kąsnius duonos, jis nusišypsojo, nuėjo prie stalo ir paėmė vieną riekę. Tuomet pamatė, kad riekės dvi, o tarp jų – sviestas ir vištiena. Tai jau geriau. Ant padėklo stovėjo ir buteliukas „Coca-Cola". Jis gurkštelėjo, bet buvo per šalta.

– Mes nusileisime žemyn pavalgyti, – pasakė vyras. – Tau čia užteks?

Amaras atsakė, kad taip. Dabar jis baiminosi, kad, jam likus kambaryje vienam, gali kas nors užeiti.

– Prašau užrakinti duris, – paprašė jis.

– Užrakinti duris?

– Prašau užrakinti, duris ir išsinešti raktą.

Vyras išvertė moteriai; jam prašymas, regis, pasirodė juokingas. Išgirdus tuos žodžius, jos veidas pakraupo, lyg būtų negirdėta užrakinti žmogų kambaryje. Tuomet žmogus, eidamas pro jį, pakedeno jam plaukus ir pasakė:

– *Nchoufou menbad.*

Amaras pilna burna kramtė duoną ir vištieną, bet įnirtingai palinksėjo galva. Kai žmogus uždarė duris, jis dėl viso pikto nuėjo ir paklebeno rankeną. Tuomet pasidėjo padėklą ant žemės, atsisėdo greta jo ir kibo valgyti.

25 skyrius

Jie susėdo vienas priešais kitą prie mažo staliuko tolimiausiame šviesaus valgomojo kampe. Li galvojo: kokie balti atrodo prancūzai padavėjai ir kokie tamsūs marokiečiai. Bet tai dar ne viskas. Prancūzai stovėjo abejingi, nė nesikuždėjo tarpusavyje, niūriai ar nejaukiai spoksodami į grindis, o marokiečiai buvo labiau įsitempę negu visada, sustingusiais be išraiškos veidais. Kambaryje tvyrojo nenormali tyla; joje buvo sunku kalbėtis.

Staiga ji nusijuokė. Stenhamas suklusęs pažvelgė į ją.

– Man čia viskas atrodo labai juokinga, – pasakė ji, suprasdama, kad pasiaiškino nevykusiai; bet nesugalvojo, kaip kitaip. Ji žinojo, kad jis paklaus: „Kas viskas?“, o jis būtent taip ir paklausė. O tuomet ji, žinoma, neturėjo ką atsakyti, nes jei jis pats nemato, niekaip jam to neparodysi.

– Žinai, tu taip ir nepaskambinai ponui Mosui, – pasakė ji, lyg tik dabar būtų apie tai pagalvojusi, nors jai tai toptelėjo beveik prieš valandą, kai jie valgė sriubą.

– Dabar nebėra prasmės jam skambinti, jis išėjęs.

Toks jau tas Stenhamas; ji mažumėlę pyktelėjo, pati gerai nesuprasdama už ką.

– Tikrai! Bet iš kur tu žinai?

– Man perdavė jo žinutę, kai paskambinau užsakyti gėrimų.

– Mat kaip? O man nesakei.

– Nemaniau, kad tau rūpi.

– Bet kur jis išėjo, ir dar tokį vakarą?

– Tas tai sugebėtų lakstyti po mediną per tikrą mūšį. Išgerti arbatos su *Istiqlal* vadeiva ir pasikviesti *Resistance* vakarienės.

Akivaizdus jo pasipiktinimas ją pralinksmino.

– Tau tai nepatinka, ką? – paklausė ji.

– O kam patinka matyti, kad kitas turi privilegijų, kurių pats niekada neturėsi?

– Na! – nusijuokė ji. – Šneki kaip koks maištininkas! Visai kaip aš!

– Šiaip ar taip, – kalbėjo jis, apsimesdamas nepastebėjęs jos sarkazmo, – jis turi milijonus, tad nekelia jokio įtarimo. Nors kas žino, ką jis sumanė? Galbūt bendrauja su neteisingais vietiniais. Kaip tas vaikis viršuje, kuris niekada neprisijungtų prie kokios nors grupuotės, bet padarytų bet ką, jei tik gautų reikiamo žmogaus nurodymą. O tas reikiamas žmogus gali būti bet kas, ką jis sutiks ir kas jam patiks. Pavojingi tokie – o ne tie, kurie prisijungia. Šituos nesunku nuspėti. Suprantu, ko prancūzai siautėja. Vieninteliai suvaldomi vietiniai yra keli tūkstančiai partijos narių. O kiti devyni milijonai fanatikų – kas tik nori.

Dabar Li nutaisė laibą šaižų balsą, parodijuodama Niujorko stenografą:

– Ar bus komentarų draugo Stenhamo ataskaitai? Jei ne, einame prie kito darbotvarkės punkto. Kadangi draugas Lipšicas neatvyko...

Jis nutildė ją, taikliai mostelėjęs servetėle jai prieš nosį. Marokiečiai apstulbę sužiuro; prancūzai ir toliau grimzdo į bendrą letargą. Li sukikeno. Jos nuotaika puiki. Diena atnešė nuotykių, o ateitis tokia nenuspėjama, kad net jaudina. Be to, vakarienė skanesnė negu visada, kadangi, gamindamas maistą vos dviem svečiams, virtuvės šefas nesivargino ruošti savo sudėtingų kūrinių. Ir dar trupučiuką ją svaigino vynas, kurio ji vis pylėsi, nes jis buvo labai geras, atvėsintas lygiai tiek, kiek reikia. Ji ką tik užsakė dar pusę butelio, o paskui svajojo terasoje išgerti kavos.

– Ir ką reikės daryti, kai išvyksiu iš Maroko ir turėsiu apsieiti be šito nuostabaus alžyrietiško *rose*, – pasakė ji.

– Jo būna ir Prancūzijoje, – atsakė jis.

Kaip tik tą akimirką žemutinis sodas nusičiaudėjo. Jie sužiuro į kits kitą, o nuo sienos prie sienos daužėsi aidai; dar po sekundės buvo girdėti tik pažirę žemių ir akmenukų lietus. Jiedu pašoko ant kojų, nubėgo prie lango, bet apačioje nieko nebuvo matyti, tik tamsios susiraizgiusios šakos ir plytelių sienos, nuo kurių atsispindėjo ankstyva mėnesiena.

– Kam jie šitaip? – pratarė Stenhamas, jo balsas po tokio triukšmo skambėjo neatpažįstamai, o gal tik jam taip pasirodė.

– Čia prancūzų viešbutis, – atsakė ji, sukandusi dantis, lyg rankose laikytų ginklą ir tarp šūvių kalbėtų per petį.

Jis nusijuokė.

– Eime pabaigti valgyti.

Padavėjai nuskubėjo į balkoną ir per turėklus žvalgėsi į sodą, pirma prancūzai, o pro jų galvas – ir marokiečiai.

Valgyti toliau nesisekė. Turbūt reikėtų sakyti, kad kažkaip nenusakomai pakito oro tankis, pakito kambario proporcijos. Akustika atrodė kitokia, šviesos spindėjo per ryškiai, o šešėliai buvo per tamsūs. O aptarnavimo mechanizmas, regis, nepataisomai sugedo. Kiekvienam iš jų netyčia atnešė po dvi kremo porcijas, bet neatnešė šaukštukų joms valgyti. Padavėjai, atrodė, baisiausiai skubinosi, bet pamiršo, kur kas padėta.

– Išsigandai? – paklausė jis.

– Tik krūptelėjau nuo netikėto triukšmo, – atsakė ji. – Nekenčiu netikėtų triukšmų. Vis tikiesi, kad jie pasikartos.

– Suprantu. Gal kavos išgerkime bare? Manau, dabar eiti į terasą būtų trupučiuką *per daug* neatsargu.

– Išgerkime tavo kambaryje. Reikia grįžti pas tą vargšą vaikiuką.

Jį rado sėdintį ant grindų priešais pusratį batų; vieną batą jis laikė rankoje ir įdėmiai apžiūrinėjo.

– Kokie geri batai, – pareiškė jis, rodydamas tą, kurį laikė rankoje. – Niekada nepamirškite jų nublizginti. Oda suskeldės, ir jiems bus galas. *Safi!**

– Jei neklystu, jis susirado mano batų tepalą ir skudurėlį, nublizgino visus tuos batus, o tada surikiavo pasigrožėti, – pasakė Stenhamas. – Aš tam niekada neturiu laiko, o jei ir turėčiau, vis tiek pamirščiau.

– Paklausk jo, ką jis galvoja apie triukšmą.

Po akimirkos Stenhamas jai išvertė:

– Regis, jis apie tai nė nesusimąstė. Sako, kad vaikinai Kasablankoje gamina bombas, ir jos niekam tikusios, o jas mėto bet kaip. Prancūzai jas vadina *des bombes de fabrication domestique***. Šiaip ar taip, sako, kad Fese to dar nebuvo. Dažniausiai tik nuduriama arba nušaunama pavienių žmonių.

Stenhamui kalbant, medinoje, netoliese, pasigirdo dar vienas triukšmingas sprogimas. Amaras pribėgo prie lango ir kurį laiką žvelgė žemyn. Kai atsigręžė į kambarį, pasakė:

– Man regis, banke.

– Koks jis ramus, – pastebėjo Li. – Galima pamanyti, kad taip nutinka kasdien.

– Jiems tai – tik žaidimas.

Atnešė kavos, padėklą iš padavėjo rankų Stenhamas paėmė prie slenksčio, kad anas neužeitų į kambarį. Tuomet jie susėdo aptarti neramumų, o Stenhamas retsykiais, dar truputį atsargiau, ir toliau mėgino išpešti iš Amaro informacijos ir asmeninių įspūdžių. Bet net Li, nesuprantančiai pokalbio, buvo aišku, kad berniukas atvirauti

* Tikrai. (Arab.)
** Namų gamybos bombos. (Pranc.)

nelinkęs. Po mandagia santūrumo kauke jis abejojo ir nenorėjo Stenhamui atsakinėti, ir, jai regėjos, retsykiais net pykteldavo. Galiausiai ji nusprendė įsiterpti, nes berniukas vis labiau triko ir nusiminė.

– Ak, palik vargšą vaiką ramybėje! – aiktelėjo ji. – Jis dar pamanys, kad mes ne geresni už prancūzus. Kažkaip negražu šitaip jį tardyti.

Stenhamas jos, regis, nė neišgirdo.

– Šitas vaikas lyg pusiau perskeltas, – pasakė ji. – Jame telpa visas Marokas. Vieną akimirką jis kalba vienaip, o po sekundės – jau priešingai, ir jis nė pats nesupranta, kad sau prieštarauja. Jis nė negali pasakyti, kieno jis pusėje.

Li prunkštelėjo.

– Nekvailiok. Dar nesu mačiusi ryžtingesnio veido. Jei jis nekalba, tai tik todėl, kad pats taip nusprendė.

– Kuo čia dėtas ryžtas? Jis įvykių sūkuryje. Pasipainiojo jiems pakeliui. Jis pats čia niekuo dėtas. Kad ir kaip elgsis, jam bus tas pats.

Ji atsistojo, priėjo prie lango ir vėl grįžo.

– Man baisiai atsibodo tokia mistika, – pareiškė ji. – Kaip nuobodu ir dirbtina. Kiekviena smulkmena svarbi, ar pats taip apsisprendi, ar aplinkybės nulemia. Kiek žmonių gyvenimų visiškai pasikeitė dėl visai paprastų dalykų, kaip, pavyzdžiui, ėjimo per gatvę tą, o ne kitą akimirką.

– Taip, taip, taip, žinau, – pabrėžtinai nuvargęs atsakė Stenhamas. – Mano galva, tai tiesiog nuobodu ir, tarp kitko, daug dirbtiniau. Aš mėginu paaiškinti, kad jis Korano priesakų pasaulį myli todėl, kad jis jo, o tuo pat metu jo nekenčia, nes nuojauta jam kužda, kad ateina galas. Iš jo jis nieko negali tikėtis. O mūsų pasaulio taip pat nekenčia, tiesiog iš principo, tačiau jis yra jo vienintelė viltis, vienintelė išeitis – jei jam asmeniškai tokia išvis egzistuoja, nors aš tuo abejoju.

Li įsipylė pusę puoduko kavos, gurkštelėjo, bet kava buvo šalta, ir ji padėjo ją.

– Kalbi taip, lyg apie jo asmenines aplinkybėles, susijusias su juo pačiu. Dieve! Norėčiau sužinoti, kiek milijonų žmonių šią akimirką atsidūrė lygiai tokioje pat padėtyje visame pasaulyje. Ir jie visi elgsis vienodai. Jie visi mes senąjį mąstymą ir priims mūsiškį,

nė nedvejodami. Tai net ne problema. Jiems dėl to nė klausimo nekyla. Ir jie teisūs, teisūs, teisūs, nes mūsų mąstymas veiksmingas, ir jie tai supranta.

Akimirką jis taip įpyko, kad nė nesiryžo prašnekti.

– Mano miela drauguže, – galiausiai pratarė jis nemaloniai kimiu balsu, – baisiausias likimas, kokio galėčiau tau palinkėti, yra sulaukti to siaubo, kurio trokšti.

– Sulauksiu, – ramiai atsakė ji, – nes jis netruks ateiti.

Kaip gaila, kad ji įsikibusi laikosi savo nuomonės; su ja buvo taip malonu pirma, kol ji pradėjo ją reikšti. Be to, kad ir kaip tai būtų klaiku, klysta jie abu. Nei musulmonams, nei induistams, nei dar kam nors nebūtų į naudą žengti pirmyn, o jei būtų įmanoma, nebūtų jiems į naudą ir likti, kur yra. Visai nesvarbu, ar jie garbina Alachą, ar karbiuratorius – bet kuriuo atveju jiems galas. Galiausiai jam rūpėjo jo paties norai. Jis norėtų ištęsti esamą padėtį, nes jos puošyba atitiko jo asmeninį skonį.

Tą vakarą pokalbis nesimezgė. Kai atėjo metas Li eiti į savo kambarį, kilo klausimas, kur nakvos Amaras. Ji norėjo paskambinti į kontorą ir paprašyti valdytojo skirti jam tarnų kambarį ar lovą kur nors kamputyje, bet kai Stenhamas šį sumanymą išvertė Amarui, šis paklaikęs ėmė maldauti leisti jam pasilikti čia ir tiesiog išsitiesti ant kilimo.

Li gūžtelėjo pečiais.

– Man tik rūpi, – pasakė ji Stenhamui, – kad tavęs neapsunkinčiau. Aš jį parsivedžiau, o dabar jis lieka su tavim. Bijau, kad trukdys tau dirbti.

– Man jokio skirtumo, – skubiai atsakė jis; jis vis dar baisiai pyko. Kai ji išėjo, o jis išgirdo, kaip ji užsirakina duris, nusivedė berniuką laiptais į tualetą ir palaukė erdvioje, tamsioje pokylių salėje, kad grįždamas jis nepasiklystų.

Kažkur dembliuose įsitaisė svirplys ir džiugiai čirškė. Jo pasikartojanti sidabrinė gaida tamsoje skambėjo lyg mažas varpelis. Aukštai danguje kabojo didžiulis mėnuo, o jo šviesa pro judančias sodo tuopų lapų užuolaidas sklido į kambarį. Jis stovėjo, klausėsi ir žiūrėjo, svarstydamas, ar kada dar pamatys didįjį kambarį mėnesienos šviesoje, kaip tiek metų matydavo kasnakt, eidamas

pro jį pakeliui į savo kambarėlį bokšte. Galbūt nuo šios akimirkos mėnesienoje – daugiau niekada, pagalvojo jis, išgirdęs už nugaros nuleidžiamą vandenį ir atidaromas duris. Berniukas išėjo ir ėmė garsiai šnabždėti: „*M'sieu! M'sieu!*“

„Dieve! Nepakęsiu, jeigu jis šitaip mane vadins“, – pasakė jis sau, džiaugdamasis pasipainiojusia mintimi, kad išnirtų iš melancholiškų svaičiojimų. Prataręs „Ša!“, jis nusivedė berniuką laiptais atgal į savo kambarį, įstūmė vidun ir užrakino duris.

Berniukas tučtuojau pasigriebė nuo krėslo sėdynės pagalvę ir numetė ją ant kilimo kambario viduryje. Tuomet pasiėmė lovatiesę nuo lovūgalio, susivyniojo į ją ir atsigulė ant grindų.

– *Lah imsikh bekhir*, – uoliai tarė jis Stenhamui, tuomet sukuždėjo maldelę ir nutilo.

Stenhamas kokį pusvalanduką paskaitė, tada išjungė lempą prie lovos. Jo nuotaika po šio vakaro buvo nemaloni. Dėl visko kalta painiava su šituo vaikiščiu; be jo galbūt galėjo pavykti, nepaisant Li šaltumo ir pašaipos kavinėje. Jis net įtarė, kodėl ji užsispyrė parsivesti berniūkštį į viešbutį: galbūt nuspėjo, kad jis pagelbės, tapdamas patogia kliūtimi bet kokiai intymumo užuominai? Dusyk naktį jis nubudo ir mėnesienoje išvydo susisupusią figūrą.

Kai kitą kartą pramerkė akis, saulė švietė labai ryškiai, o berniukas stovėjo prie lango ir žiūrėjo laukan. Jis tikrai nenorėjo pradėti kalbų, kol negavo kavos. Paslapčia pagraibęs, už pagalvių jis susirado skambutį, paspaudė jį ir apsimetė miegąs. Apsimetė taip puikiai, kad kai pabeldė į duris, buvo vėl beveik užsnūdęs. Atsimerkęs jis suprato, kad berniukas įklius, nes bus aiškiai matomas tam, kas įeis pro duris. Jis iššoko iš lovos ir atidarė plačias veidrodines spintos duris, rodydamas berniukui lįsti vidun. Pabeldė dar stipriau.

Už durų su pusryčių padėklu stovėjo stambus prancūzas.

– Aš paimsiu, – pasakė jis, atsainiai tiesdamas rankas. Tik paėmęs padėklą, jis pasijuto įstengsiąs kalbėti toliau. – Kur dingo arabai? – paklausė jis; pusryčius visada atnešdavo tik Raisa arba Abdlemdžidas.

– *Tous les indigènes sont en tollé**, – žmogus išsišiepė. – Mažordomas užrakino juos kambariuose ir padėjo raktus į seifą kontoroje.

* Visi vietiniai pasipiktinę. (Pranc.)

Šitaip bent jau tikrai žinome, kad kalti ne *šitie* vietiniai, – ir kitokiu balsu pridūrė: – Suprantat, dedasi labai rimti dalykai.

– Suprantu, – atsakė Stenhamas.

– Stebiuosi, kad neišvažiavote.

– O jūs?

Storulis gūžtelėjo pečiais.

– *C'est mon gagne-pain, quoi!* Reikia užsidirbti duoną.

– Ak, matote? – šūktelėjo Stenhamas. – Dėl to ir aš neišvažiavau.

Žmogus linkterėjo galva, aiškiai rodydamas, kad nė akimirką tuo nepatikėjo. Stenhamas uždarė duris, ir iš spintos kyštelėjo berniuko galva iš jaudulio išpūstomis akimis. Jo vaizduotėje tikriausiai dar siautėjo policijos kankinimai.

– *Sbalkheir*. Labas rytas.

– *Sbalkheir, m'sieu.*

Stenhamas į puoduką įpylė pusę kavos ir pusę karšto pieno, pasaldino ir padėjo prie lovūgalio, kur stovėjo berniukas. Nuo šito gesto ir aiškaus suvokimo, kiek tiksliai frankų jis kainuoja, jis net šyptelėjo, suvokęs, kaip absurdiška kambariu ir pusryčiais dalytis su šiuo primityviu jaunuoliu, kurio nė vardo nežino. Nusikratyti jo – vieni niekai; kita vertus, tai susiję su milžiniška moraline atsakomybe, ar bent jam taip regėjosi. Ir su kiekviena berniuko čia praleista valanda ta našta augo.

Staiga jis paklausė berniuko vardo.

– Teisingai, dabar prisimenu. – Jis vėl gurkštelėjo kavos ir suvalgė riekę skrebučio. – Amarai, ką darytum, jeigu tave išvaryčiau?

Berniukas verte vėrė jį žvilgsniu. Jo akys atrodė kaip laukinio žvėries, bet sykiu ir žmogiškos, maldaujančios ir neįtikėtinai išraiškingos.

– Aš Alacho rankose. Jei teks išeiti, tokia bus Jo valia.

– Tuomet nebijai?

– Bijau. Ir labai norėčiau pamatyti tėvą ir motiną.

Jis, regis, ketino sakyti dar kažką, bet persigalvojo.

Į duris pabeldė ir užėjo stambusis padavėjas.

– *Ah, pardon!* – aiktelėjo jis, nustebęs žvelgdamas į Amarą. – Maniau, *monsieur* pavalgė.

– Atneškite dar to paties, gerai? Aš dar alkanas. Pusryčiais pasidalijome.

Tokią akimirką reikėjo griebti jautį už ragų.

Padavėjas šyptelėjo.

– *Une petite causerie matinale?* Rytais pasiplepėti prie kavos puoduko visada malonu.

Vis dar šypsodamasis, jis išėjo.

Tikriausiai jis šokuoja pas valdytoją pranešti, kad tvirtovėje yra priešas, pagalvojo Stenhamas, bet nieko nesakė. Po kelių minučių padavėjas atnešė dar vieną padėklą, jį padėjo ant lovos tarp jų.

– *Et voila!* – jis atsitraukė ir mostelėjo servetėle. – *Votre serviteur discret!**

Rausvas jo veidas švytėjo, jis minutėlę žvelgė į juos. Tada išėjo.

– Dar kavos? – Stenhamas prikišo kavinuko snapelį prie berniuko puoduko. Bet Amarą vėl apėmė siaubo melancholija. Stenhamas visą pusvalandį jį tikino, kad padavėjas tikriausiai nepraneš apie jį policijai.

Lauke svilinanti saulė pamažu kopė dangumi virš miesto. Diena buvo giedra, tokia vaiski, kad tolimuose kalnų šlaituose lyg kruopščiame raižinyje buvo matyti kiekvienas tarpeklis. O dešimt tūkstančių plokščių stogų apačioje jau kaito ir kaitino orą, čia kaitra vis stiprės ir ryškės, ir liks tvyroti dar ilgai po saulėlydžio.

Neramumai prasidėjo apie devintą valandą. Stenhamas stovėjo priešais praustuvę ir skutosi, veidrodėlyje jis pastebėjo, kaip berniukas be garso pritykino prie lango. Iš pradžių buvo girdėti tik šūksniai, iš vienos miesto dalies tiesiai apačioje, o paskui iš tolimesnio kvartalo vakaruose. Bet netrukus pasigirdo nervingos, beformės automatų salvės, ir jos skardeno visame mieste, beveik tuo pat metu. Stenhamas be žodžių skutosi toliau, įsivaizduodamas, koks konfliktas verda stebinčiojo pro langą galvoje. Visą rytą šūviai su pertrūkiais tęsėsi. Retsykiais Stenhamas mėgindavo kalbinti berniuką, bet jis atsakinėdavo tik vienskiemeniais žodžiais.

Sukrauti lagaminai tebestovėjo prie durų. „Išvykstu ar pasilieku?“ Regis, bent jau šią akimirką neišvyksta. Vakar buvo pasiruo-

* Jūsų kuklus tarnas. (Pranc.)

šęs sprukti; jai atvykus, įsigeidė pasilikti, net neturėdamas vilties padirbėti. Kažkurią akimirką jis išsimušė iš vėžių; tai visai aišku dabar, kai jau nebegali išlėkti, dabar, kai vis dar yra čia po beveik dvidešimt keturių valandų. Bet šįryt jis nesijautė *esąs* čia; galėjo būti bet kur. Kambarys buvo nebe tas, nei viešbutis, nei miestas, kur tiek laiko buvo jo namai. Viskas neaiškiai priminė nekaltą sapną, kurio visa reikšmė glūdi miegančiojo nuojautoje, kad bet kurią akimirką jis gali virsti košmaru. Žinoma, apie darbą negalėjo būti nė kalbos; absurdas net galvoti apie jį. Nesugebės jis ir pasėdėti ir paskaityti. Tegalėjo laukti, kol pasibaigs drama, tik neturėdamas joje vaidmens, negalėjo nė tiek – bent jau negalėjo tuo tenkintis.

Berniukas vaidmenį turėjo; štai jis prie lango pirštais maigo užuolaidą, per kaitrą žvelgdamas į miestą, kur gimė, klausydamasis, kaip žudoma jo tauta, jusdamas Dievas žino kokius jausmus. Neatpinamai susijęs, jis vis tiek negalėjo pakeisti nė menkiausios smulkmenos – galbūt nė savyje.

Jei turėtų trupučiuką ryžto, pagalvojo Stenhamas, jis duotų berniūkščiui pinigų ir išvarytų jį, tegu sukasi gatvėje, kaip įmanydamas, kartu su tautiečiais. Tuomet paskambintų Mosui ir paklaustų, ar jis norįs išvykti, paskambintų ir Li, o tuomet keliautų su jais ar be jų. Tai būtų visų protingiausia. O dabar jis svarstė, kodėl tikėjosi, kad stebėdamas griaunamą miestą, pajus ką nors daugiau negu vien begalinį liūdesį. Galbūt (pats gerai neprisiminė) įsivaizdavo, kad kažkaip pasitaikys proga padaryti ką nors gero, kuo nors padėti. Bet kam padėti? Vieni kitus šaudą priešininkai vienodai nekentė ir jo; jis tikėjosi, kad abi pusės išžudys kuo daugiau vieni kitų.

Apie vienuoliktą suskambo telefonas: iš savo kambario skambino Mosas.

– Klausyk, Džonai, labai atsiprašau už vakar. Turėjau reikalų, kuriuos reikėjo sutvarkyti. Negalėjau ilgiau laukti. Supranti, viskas darosi nevaldoma. Manau, atėjo metas veikti.

– Ką veikti? – greičiau su panieka negu smalsumu paklausė Stenhamas.

– Gal galėtume susitikti ir šnektelėti?

– Mielai. Ir pats to visai norėčiau.

Mosas po ketvirčio valandos atėjo į Stenhamo kambarį. Išvydęs prie lango stovintį Amarą, paklausė:

– Kas čia toks? – lyg būtų jį užtikęs savo kambaryje.

– Ilgai pasakoti. Tuojau. Prisėsk.

Mosas atsisėdo dideliame krėsle, susidėjo rankas prieš save ir pažvelgė į lubas.

– Vienas vargas, – pratarė jis.

Stenhamas įtariai pažvelgė į jį.

– Atrodai labai patenkintas, – pasakė jis. – Įtariu, kad vakar uždirbai pinigų.

Mosas atrodė priblokštas; paskui jo veidu nuslydo atsargi šypsena.

– Šiek tiek. Taip. Visai ne tiek, žinoma, kiek tikėjausi. Palūkėjęs galbūt būčiau padvigubinęs pelną, kita vertus, galimas daiktas, kad visai nebebūčiau radęs rinkos. Aš asmeniškai manau, kad metas kraustytis į ramesnius vandenis. Apie tai ir norėjau pasikalbėti. Kaip manai, gal susiorganizuojame bendrą tremtį, išsinuomojame mašiną, turiu galvoje, šiandien pat, ir keliaujam?

– Kur keliaujam? – paklausė Stenhamas, iškart jusdamas įtarumą dėl žodžio „išsinuomojame“. Jei bus keliaujama tokiomis priemonėmis, jis neketina prisidėti prie išlaidų.

– Iš esmės bet kur. Galvojau apie Rabatą, nes ten turiu draugų, – („Ir tikriausiai kokį nors parduotiną garažėlį“, – mintyse pridūrė Stenhamas), – bet galim ir į Meknesą ar Vezaną, jei nori. Labai norėčiau rytoj nebebūti Fese. Rytoj Idas, maža kas gali nutikti. Juk supranti, kad nėra reikalo veltis į bėdą, jei galime jos išvengti.

– Žinok, grįžo *madame* Veiron.

– O, ne! Kaip keista! Ko gi?

– Manau, tiesiog iš smalsumo.

– Ak, tai tavo didžiajame sąmoksle ji vis dėlto nedalyvauja?

Stenhamas susiraukė.

– Ne, deja, ji nekalta.

Bet pats galvojo: kaip tokiais atvejais, kaip jos, atskirti kaltę nuo nekaltumo?

– Malonu girdėti, kad tai pripažįsti, – menkinamai pareiškė Mosas.

– Ir dar Amaras, – jis parodė į langą.

– Matau. Bet kas jis toks? Ką jis čia veikia?

Kai Stenhamas baigė pasakoti, Mosas aiktelėjo:

– Liaukis! Kas per nesąmonės? Nė žodžio nesupratau. Labai gražu ir romantiška priglausti perėjūną, bet juk neketini jo visur tąsytis.

– Ne, ne, ne! – sušuko Stenhamas. – Žinoma, kad ne! Nežinau, ką ketinu daryti. Nieko neketinu. Tik reikia laiko truputį pagalvoti, ir tiek.

– Laiko! Jo šiuo metu, žinok, nedaug. Siūlau vieną sykį rytietišku godumu pasinaudoti savo naudai, įteikti jaunuoliui penkių tūkstančių frankų banknotą ir paleisti jį į laisvę. Neįtikėtina, kokį saugumą gali užtikrinti pinigai.

– Taip, ir aš taip maniau, – išsiblaškęs atsakė Stenhamas. – Nežinau.

– Klausyk, Džonai! Žiūriu į tave ir neatsistebiu, kokia neperprantama žmogaus siela.

Jis nori vėl leistis į žaidimėlius, pagalvojo Stenhamas. Bet aš tam neturiu jėgų. Jis neatsakė.

Mosas kurį laiką tylėjo. Retsykiais šautuvų ir automatų salves pertraukdavo stipresnis sprogstančios granatos garsas.

– Perėjūnai ir amerikiečiai tegu sau žinosi, – toliau kalbėjo jis, – o aš, rytui auštant, ketinu būti kuo toliau nuo Feso. Ir aš visiškai rimtai, Džonai. Čia ne kokia mano užgaida.

– Manai, rytoj bus baisiausia, o paskui pagerės?

– Manau, rytoj laukia proveržis. Nepamiršk, kad bus sugadintas Id al Kabiras. Po to, manau, aistros pamažu atlėgs. Niekas nepajėgs amžinai ištverti tokios įtampos.

Nieko neatsakęs, Stenhamas ėmė arabiškai kalbėtis su Amaru.

– Ak, ta prakeikta mirusi kalba, kuri nesileidžia numarinama! – sudejavo Mosas, užversdamas akis. – Kad palinkėtum labo ryto, turi pavartoti aštuoniasdešimt tris atskirus žodžius, kiekvieną vis kraupesnio skambesio. Klausyk, Džonai, būk malonus, apsiramink ir kalbėkis su manim, prašyčiau.

Kurį laiką jis sėdėjo ir tylėjo, apsimestinai apatiškas, baisiausiai savęs gailėdamas.

Stenhamas pakėlė akis.

– Radau sprendimą, – pareiškė jis. – Amaras mus nuves prie Sidi Bu Šta.

– Jis, žinoma, labai paslaugus. Jei tik atsiras norinčių ten eiti. Gal malonėtum man paaiškinti, kur ta vieta yra ir ko mums ten trenktis, užuot vykus į miestą, apie kurį esu girdėjęs?

– Tai piligrimystės vieta kalnuose, toli nuo visko. Didžiausias pranašumas – kad ten nėra prancūzų. Tai reiškia, kad nebus jokių bėdų nei jiems, nei mums. Ir ten tikrai švęs šventę. Norėčiau ją pamatyti.

– O viešbutis? – paklausė Mosas.

– Nakvosime ant demblių, prieglaudose.

Dabar Mosas atsistojo ir išpyškino, ką aiškiai buvo pasiruošęs. Prakalbos struktūra, parinkti žodžiai ir dėstymas buvo nuostabūs. Kai jis baigė, Stenhamas jam tarė:

– Kaip gražu. Tebesi *en forme**. Tikriausiai norėjai pasakyti, kad nevažiuosi.

Mosas nusižiovavo ir pasirąžė, tuomet prakalbo normaliu balsu.

– Deja, ne, Džonai. Man taip netinka. Juk pažįsti mane tiek, kad suprastum. Ką jūs darysit: pabūsit ten dieną kitą, o tada grįšit čia?

Stenhamas nuvargęs atsakė nežinąs, mintis tik dabar šovusi jam į galvą, o jos įgyvendinimas priklausąs nuo berniuko, o ar apskritai jos imtis, tikriausiai nuspręsianti *madame* Veiron.

– Man tas pats, – baigė jis. – Bet, manau, tu teisus, rytoj verčiau čia nebūti.

– Na, Džonai, regis, tam kartui atsisveikiname.

– Kaip gaila, – atsakė Stenhamas, kuriam kiekvienas išsiskyrimas kažkuo maloniai primindavo mirties patalą. – Taip staiga.

– Pasiilgsiu mūsų iškylų. Turiu galvoje, po mediną. O ne po polemikos labirintus.

Stenhamas nelinksmai šyptelėjo.

– Kur pats keliausi?

– Manau, aplankysiu draugus Cintroje. Ten labai gražu. Nemanau, kad tau patiktų. Galėsi su manim susisiekti per britų konsulatą Lisabonoje. Per tris ar keturias dienas susitvarkysiu reikalus ir išvyksiu iš Maroko. Bent taip tikiuosi. Šitoks jaudulys kenkia mano tapybai. O tu, kaip tu gali susikaupti darbui tokiame skruzdėlyne?

* Geros formos. (Pranc.)

Stenhamas girdėjo žodžius ir juos suprato, bet kažkas jo sąmonėję pašėlusiai stengėsi išblaškyti dėmesį. Marokas, Mosas, mušti, mėtyti, maivytis, kartais mano mintys šitaip nušuoliuoja, bet dažniausiai nuo streso. Taigi, dabar tikriausiai mane apėmė stresas. Jis – paskutinė gija su tuo, kas buvo anksčiau. Moksė, tęsė sąmonė, Moilanas („Taip negalima; kur tai girdėta?" „Ten įsikūręs Gyvatvorės teatras, prie Filadelfijos. Prieštaravimas atmestas."). *Mozo*. („Čia *mano* žaidimas. Viskas leidžiama. Tinka ir užsienio kalbos.") *Mozo*, žinoma, buvo berniukas prie lango. Bet, dėkui Dievui, abėcėlė čia baigėsi. Dėkui Dievui, jo pavardė Mosas, o ne Moabas. Dabar jis pažvelgė į Mosą ir pastebėjo, koks anas perbalęs, kokios neįprastai ilgos jo blakstienos; jis niekada nebuvo pastebėjęs tokių smulkmenų. Galbūt jas iškreipia stori akinių lęšiai, bet jis tuo abejojo.

– O galbūt tau patiktų čia pasilikti ir viską išvysti savo akimis.

– Ne, nepatiktų, – paprastai atsakė jis.

Mosas nekantriai mindžikavo. Jis atsiduso.

– Ką gi, Džonai, viskas taip paslaptinga ir painu. Elgiamės taip, kad būtume laimingi, ir daugiau ginčytis neverta.

– Teisingai.

Šitaip apibendrinti visas išvadas, kurių jie tarėsi pasiekę per pažinties metus, buvo visiškai klaidinga, bet toks jau šis pasaulis.

– Visiškai teisingai, – dar nuoširdžiau pakartojo Stenhamas.

Persimetę dar keliais žodžiais, jie paspaudė rankas, ir Mosas išėjo.

26 skyrius

Grįžusi į savo kambarį, Poli Barouz apsivilko švarią šantungo pižamą, su mažute rašomąja mašinėle įlindo į lovą ir ėmė rašyti laiškus. Susirašinėdavo ji daug; dažniausiai išsiųsdavo apie tuziną laiškų per dieną, visus parašydavo labai greitai ir su įkarščiu. Dažnai pasitaikydavo, kad ji pati gerai nežinodavo, ką apie ką nors galvojanti, kol nepapasakodavo apie tai kam nors laiške; spontaniškuose sakiniuose, plūstančiuose iš jos pirštų, lakstančių klavišais, jos mintys

išsikristalizuodavo, pasirodydavo jai pačiai. Ji nesigilindavo, nes puikiai jautė, kad esama daugybės skirtingų, daugiau ar mažiau lygių požiūrių į paprastą tiesą; ji siekė tik dailiai suklostyti savo asmeninę nuomonę ir reakciją į išorės reiškinius ir turėjo bendrą formulę, kuri labai padėdavo to pasiekti. Prisimindama žmogaus, kuriam rašo, veidą, balso skambesį ir temperamentą, ji pajėgdavo kalbėti tiesiai tam žmogui ir niekam kitam. Ji neturėjo vienos raiškos, stiliaus, kurį būtų galima tiksliai pažinti kaip jos. Jos laiškai buvo vadinami skubotais ir originaliais, ir jais labai žavėjosi (ir stropiai juos kaupė) visi, kas juos gaudavo; nuolatinis jų srautas virto viena iš svarbiausių jos *raisons d'être**. „Nuostabūs? Ką tu čia šneki. Ir, apskritai, aš jų nerašau; jie patys pasirašo. Tiesiog reikia atitinkamai nusiteikti."

Poli buvo tikras savo laikų žmogus. Jusdama jų trūkumus ir pavojus, ji vis tiek siekė to, ką pati vadino „pataisomis", ir labai tvirtai tikėjo, kad, nepasiekus sąmoningos harmonijos su visuomene, kurioje veiki, neįmanoma pasiekti nieko kito.

Kenziui sakydama, kad yra „girdėjusi" apie Stenhamą, ji pasikuklino. Iš tikrųjų ji buvo skaičiusi visas jo knygas ir buvo šiokia tokia jo gerbėja. Jai patiko jo stilius, svarbus šalutinis produktas, jos galva, neįprastai veiklaus proto, apimto sveikai valdomo, todėl konstruktyvaus maišto. Jai ypač malonu būdavo skaityti, kaip jis rašo apie meilę: tiems pasažams buvo būdingas nartus atsainumas, beveik sterilumas, tačiau jie nebuvo paviršutiniški, jos nuomone, dėl visada lydinčio neišvengiamybės jausmo. Tos jo knygų vietos buvo tikra priešingybė to, kas paprastai laikoma „romantika", tačiau jai jos buvo tokios ir dar daugiau: ji net pavadino jas „gryniausia poezija". Ji net žinojo, kad jis Maroke, kai nusprendė ten vykti. Ten laukė Marakešas, politinė padėtis, Didysis Atlasas, vietinės šventės, kai kurios iš jų vyksiančios jos viešnagės metu, Fesas, Stenhamas ir Sachara, ir dar maža kas gali pasitaikyti pakeliui. Nes Poli Barouz turėjo žurnalistės gabumų. Ji tikėjo, kad jei nežiopsosi akimis ir mintimis, tiesai pasiekti tereikia atsidurti vietoje. Jei kas nors būtų su ja dėl to ginčijęsis, ji būtų maniusi, kad nuotrauka panašesnė į

* Gyvenimo tikslai. (Pranc.)

tikrovę už paveikslą, nes ji objektyvi. Nes tenka rinktis iš faktų sodo ir fantazijų džiunglių, o kadangi įmantrūs Stenhamo išvedžiojimai kurstė jos vaizuotę, ji nusprendė, kad jie tam tikra prasme yra faktai – tiesa, simboliški, bet vis tiek faktai.

„...pagaliau susipažinau su tavo mėgstamiausiu rašytoju, – parašė ji jau prieš kelias savaites, tądien, kai jie pietavo „Zitoun“, – ar tavo mėgstamiausias ne Džonas Stenhamas? Man regis, prisimenu, kad kažką panašaus sakei, kai sėdėjome „Brevoort“ terasoje, bent prieš penketą metų. Mažumėlę nusivyliau, nes jis visai ne toks, kaip tikėjausi. Tikriausiai aš pati kalta, nes jis tikras rašytojas, o geriausia, ką gali pasiūlyti tikras rašytojas, yra jo knygose, kur ir priklauso. Kartu dar buvo pora pašlemėkų britų. Žinoma, atmosferą jie nuspalvino, kartu su gandrais, arabais padavėjais tautiniais drabužiais, bet pastarieji bent jau, dėkui Dievui, nemėgino manęs kalbinti.“

Kitam draugui kitą vakarą ji parašė: „Tikriausiai žinai, kad čia, Fese, gyvena Džonas Stenhamas. Šiandien ilgai važinėjomės vežimu. Nepatariu pažindintis su autoriumi, kurio knygas mėgsti. Susigadinsi visą, tikrai visą, malonumą. Įsivaizdavau jį visai kitokį, ryžtingesnį, ne tokį neurotišką, supratingesnį, ne tokį irzlų. Jaučiuosi baisiai nusivylusi. Galėtum sakyti, kad jis tikriausiai nori gero, bet yra toks nerangus, irzlus ir klastingas, visa vienu metu, kad ilgam juo pasisotinau. Nejaukiausia buvo, kai sutemo, ir jis nusprendė, kad aš tikiuosi, jog jis manim susidomės. Buvo labai graudu. Jis pažįsta kraštą, moka jo kalbą, *mais à quoi bon?**, vis galvoju, nes jis visiškai abejingas kovoms už nepriklausomybę. Čia jos – svarbus reikalas. Jos tiesiog tvyro ore, milžiniškos, didvyriškos ir tikriausiai tragiškos, šiaip ar taip, labai jaudinančios...“

Šįvakar darbas buvo aiškus: kuo didesniam likusiųjų namie būriui papasakoti dienos įvykius. „...į Fesą grįžau tik vakar naktį, o kol manęs nebuvo, čia staiga pribrendo krizė...“ „...mieste nėra elektros, jis praktiškai apsiaustas...“ „Šiandien prie vienų vartų iš esmės buvo išskersti demonstrantai. Dievas žino, kiek jų žuvo...“ „...atsidūriau pačiame karo sūkuryje. Apie tai laikraščiuose neperskaitysi, o jei ir

* Bet kuriam galui? (Pranc.)

perskaitysi, viskas bus atskiesta, nes visas žinias griežtai cenzūruoja prancūzai. (Tiesą sakant, net šio laiško galbūt negausi, bet vis tiek stengiuosi.)“

Tik ketvirtajame vakaro laiške, draugei į Paryžių, todėl tikriausiai nesunaikinsimame prancūzų valdžios, kaip siunčiamieji į Ameriką, ji leido sau tiek nukrypti nuo temos, kad paminėjo Stenhamą. „...vienintelis žmogus, kuris galėtų man aiškiai išdėstyti visą padėtį, yra Džonas Stenhamas, bet neduokdie jo to prašyti. Jei stovėčiau ant geležinkelio bėgių, o iš už posūkio pasirodytų greitasis traukinys, jis imtų savęs klausinėti, kurioje bėgių pusėje geriau stovėti, kol jis pravažiuos. Toks jau jis, truputį panašus į daktarą Helsį, bet dar skystesnis ir minkštesnis. Kartu nesu regėjusi reakcingesnio ir kategoriškesnio žmogaus, nė vieno – tipiškas nusivylęs liberalas. (Galėčiau pridurti, kad ką tik su juo susiginčijau, kad nemanytum, jog taip susipykom, kaip atrodo.) Nesuprantu, iš kur randasi jo knygos. Sunku patikėti, kad jas kuria tas subliūškęs, savanaudis protas. Jei turėčiau kelis gyvenimus, perskaityčiau visas iš naujo vien dėl smalsumo, vien tam, kad pamėginčiau susieti jas su žmogumi, ir pažiūrėčiau, kodėl jos man kažkada pasirodė gyvos, nes *jis* tikrai vaikščiojantis lavonas...“

Perskaičiusi šią pastraipą, ji nusprendė, kad pasikarščiavo, nes Stenhamas jai neatrodė toks bjaurus, kaip šiuose žodžiuose, tad tučtuojau pridūrė: „Sykiu tas žmogus kažkoks nesuprantamai šventas, bet atrodo, kad jis turi tik šventojo protą, o ne sielą, ir puikiai žino, kad niekada arčiau šventumo neatsidurs. Manau, jam tai labai nemalonu. Baisiausia, ir čia paslaptis, kad jis tikrai susidomėjo *manimi*, o man tai – lyg dvipirščio tinginio dėmesys. *Rien à faire.** Bet kada nors, jei išnešiu iš čia sveiką kailį, grįšiu į *rue St Didier*, užsuksiu į *Elysee* 53-28 ir viską tau papasakosiu...“

Baigusi rašyti, ji padėjo mašinėlę ant naktinio staliuko, užgesino šviesą ir po penkių minučių tamsos, kol uodė pelėsių kvapą lovoje ir jutosi apsupta tylos, pertraukiamos nebent keleto už lango pūstelėjus vėjeliui šnarančių lapų, ji užmigo. Jos gyvenime beveik nebuvo pertrūkių. Nubudusi ji kuo nors užsiimdavo, o kai užsiėmimai baigda-

* Nieko nepadarysi. (Pranc.)

vosi, ji užmigdavo. Per dieną retai kada atsirasdavo laiko pamąstyti ar pasvajoti: viskas, kas nebuvo apibrėžta, lengvai išsprendžiama, jai atrodė nejauku. Taigi, nevarginama vidinių sunkumų, ji puikiai miegojo; tai buvo senas įprotis.

Kitą rytą, apie devintą, ji ėmė laukti Stenhamo skambučio. Tuomet mieste prasiveržė isterija, ir jai atrodė, kad per tokį triukšmą jis negalėtų nei miegoti, nei dirbti. Laikui bėgant, o jam neskambinant, ji pasijuto pamiršta ir dėl to pyktelėjo, nors tikino save, kad reikia džiaugtis, gavus laisvę. Šurmuliui medinoje stiprėjant, nors ir nežymiai, ji nežinia ko ėmė nervintis, užstrigo laiškų rašymo mechanizmas, o tuomet ji įniršusi parašė: „Nebegaliu dabar rašyti. Per daug triukšmo." Dvejojo, ar pridurti: „Atrodo, kad minia kopia kalva prie viešbučio", bet nusprendė, kad nuskambės per daug dramatiškai (o garsas, šiaip ar taip, iš tikrųjų neartėjo – tik garsėjo ir plito). Ji užbaigė: „Skubotai ir su meile", pasirašė rašikliu.

Apačioje, kontoroje ji kurį laiką pastovėjo prie stalo, laukdama, kad kas nors parduotų pašto ženklų. Čia suirutės garsų beveik nepraleido aukštos sodo sienos, o gretimame kambaryje radijas tyliai grojo Vengrijos čigonų muziką.

Pagaliau pasirodė pats valdytojas.

– *Bonjour, madame*, – iškilmingai pasisveikino jis. Tuomet, staiga kitokiu tonu, tęsė. – Norėjau jūsų paklausti: ar jau suplanavote išvykti iš Feso? Gavome nurodymą uždaryti viešbutį.

Ji pasibaisėjo:

– Uždaryti? Kada? Nesuprantu. Aišku, kad nieko nesuplanavau.

Ji kalbėjo pasipiktinusi ir aikštingai, nors ir stengėsi, kad balsas skambėtų normaliai.

– *Ah, mais il faut faire des démarches**, – pareiškė jis, lyg ji būtų pasakiusi, kad seniai viską žino, tik nesivargino pasirūpinti savimi.

– Kokių gi priemonių? – aiktelėjo ji. – Kaip galite mane iškraustyti, kol neturiu kur eiti?

Valdytojas kilsterėjo antakius.

– Niekas jūsų *neiškrausto*, *madame*, – pabrėžtinai aiškiai ištarė jis. – Šitos aplinkybės mums nepavaldžios.

* A, bet reikia imtis priemonių. (Pranc.)

Ji pažvelgė į švarutėlius jo drabužius, pasipūtėlio veidą, ir ėmė jo nekęsti.

– Tai kurgi man eiti? – paklausė ji, iš anksto žinodama, kad jis viskam bus paruošęs atsakymą, kad ji niekaip nelaimės.

– Čia vargu ar galėsiu jums pasitarnauti, *madame*. Bet jei jus domina mano asmeninė nuomonė, patariu visai išvykti iš Maroko. Tokių neramumų reikia tikėtis ir kituose miestuose. Leiskite užsakyti jums mašiną trečiai valandai, kai papietausite.

– *Mais c'est inouï,** – priešinosi ji, – kur girdėta išsiųsti moterį vieną...

– Policija pasirūpins, kad pavojus jums neiškiltų, – nuvargęs atsakė jis. – Jus palydės.

Ji nusprendė pamėginti išlošti laiko.

– O kaip *monsieur* Stenhamas? Kada *jis* išvyksta?

– Minutėlę. Jam dar nepranešiau apie oficialų sprendimą.

Ir jai ten bestovint ir barbenant pirštais į stalą, jis nusigręžė ir laidotuvininko balsu paskambino *monsieur* Stenhamui pranešti, kad reikia ruoštis nedelsiant išvykti.

Matyt, anas šią žinią taip pat sutiko be jokio džiaugsmo; ji girdėjo, kaip telefonas dūzgia it vabalas, o valdytojas nutaisė kankinio išraišką.

– Duokite man su juo pasikalbėti, – pasakė ji, tiesdama ranką.

– Labas rytas! – sušuko ji, žvelgdama į sieninį laikrodį: buvo be dešimt dvylika. – Neįtikėtina, ką?

Jo balsas skambėjo kaip pirmasis pasaulyje garso įrašas.

– Matyt, taip.

Atsakymas ją nuvylė; ji kažkodėl pasijuto išduota.

– Gal galėtum nusileisti pasikalbėti?

– Tuojau.

Nusileidęs jis praeidamas tarė „*Bonjour*" valdytojui, paėmė ją už parankės ir per terasą nusivedė į kiemą, kur augo aukšti bananmedžiai. Saulė nuogos jos rankos odą nudegino lyg rūgštis, ir ji žengė žingsnelį, kad visai pasislėptų pavėsyje. Jis papasakojo sumanęs vykti į Sidi Bu Šta. Ji kantriai išklausė, visą laiką nujausdama, kad

* Bet tai neįtikėtina. (Pranc.)

sumanymas vertas paskutinio pusgalvio, bet neturėdama ką kito pasiūlyti.

– Mat kaip, – retsykiais tarsteldavo ji. – Suprantu.

– O paskui? – galiausiai paklausė ji. – Kai pamatysim šventę, ir ji baigsis. Kur tada keliausim?

– Na, grįšim čia ir iš naujo leisimės į kelią. Aš vykstu į Ispanų zoną.

– O kodėl į Ispanų zoną nevykstam šiandien pat ir taip baigiam šitą reikalą?

– Nes norėčiau pažiūrėti, kaip ten vyksta jų šventė.

– Kokia nesąmonė, – susinervino ji. – Daug svarbiau sprukti iš čia, kol dar įmanoma.

– Na, dėl to ginčytis neverta, – atsiduso jis, supratęs, kad kaip tik ginču čia ir gresia. – Aš vis tiek važiuosiu vietinių autobusu. Manau, kad tau jis vargu ar pasirodytų patogus.

– Tu nieko apie mane nežinai, – pareiškė ji, kibdama ant jauko. – Bet svarbiausia visai ne tai, ar vyksi autobusu, ar mulu.

Tuomet jie vis dėlto ėmė ilgai ginčytis, po to abu sukaito ir susierzino.

– Eime prisėsti, – galiausiai pasiūlė jis.

– Man reikia paprašyti valdytojo iškviesti mašiną. Ir dar nesusikroviau daiktų. Gal pasimatysim per pietus.

Ji vėl žengė į svilinančią saulėkaitą ir nužingsniavo per terasą, įtūžusi pati ant savęs už tai, kam nesutvardė jausmų. Jis pamanys, kad jai rūpi, ar jis keliaus su ja, ar ne. Ir, tiesą sakant, pripažino ji pati sau, tai jai iš tikrųjų labai rūpi. Ištikus tokiai krizei ji tikisi, kad bet kuris amerikietis kiek įmanoma rūpinsis, kad ji pasiektų daugiau ar mažiau saugų prieglobstį. Ir bet kuris kitas amerikietis *tikrai* būtų tuo pasirūpinęs. Kiekvienas jos žingsnis įkaitusiomis mozaikinėmis terasos grindimis ilgame kylančio įsiūčio *crescendo* pasaže skambėjo lyg gaida, tad, pasiekusi kontorą, ji tiesiog plyšo iš pykčio. „Savanaudis, egoistas, pasipūtėlis pabaisa", – galvojo ji, išsiblaškiusi žvelgdama į kelionių plakatą, kuriame buvo pavaizduotas beveik nuogas berberas į uodegėlę suimtais plaukais, iškėlęs didžiulę juodą kobrą į kobalto spalvos dangų, kuriuo skrido keturvariklis lėktuvėlis. MAROKAS, KONTRASTŲ ŠALIS, buvo užrašyta apačioje. Užsakiusi

mašiną trečiai valandai, ji pakilo į savo kambarį ir susikrovė daiktus. Atrodė, kad per pusvalandį kaitra pasiekė fantastišką laipsnį. Jai regėjosi, kad kvėpuodama, nieko neįkvepia, nes oras buvo toks šiltas, jog ji nejuto, kaip jis pakliūva į plaučius ar net į šnerves. Tuomet ėmė alsuoti per daug giliai ir dažnai, o nuo to apsisuko galva. Visa, prie ko prisiliesdavo, atrodė šilčiau už jos rankas, tai ją trikdė. „Kaip gali būti šitaip karšta?" – pagalvojo ji. Kol susikrovė, buvo pusė dviejų, ir ji paskambino iškviesti nešiko.

– Ak, *madame*, apgailestauju. Nešikų nėra, – pasakė valdytojas.

– Ką jūs čia šnekate, – suspigo ji. – Kokia nesąmonė. Kas gi nuneš žemyn mano daiktus?

Mieste vis dar aidėjo triukšmas; kokią valandą ji buvo jį pamiršusi, bet jis niekur nedingo.

– Apgailestauju.

– O pietūs? Turbūt ir pietų nėra kam patiekti?

– *Maitre d'hôtel* paruoš jums omletą ir *assiette anglaise*, *madame.**

– Kodėl lagaminų negalėtų nunešti padavėjas?

Valdytojas, regis, neteko kantrybės.

– Negali, *madame*, nes visi vietiniai tarnai, įskaitant padavėjus, užrakinti savo bendrabutyje, o europiečiai Maroke lagaminų nenešioja. *Vous avez compris?*** Viešbutis labai apgailestauja, kad nebegali jūsų priimti, bet, kaip minėjau anksčiau, šios aplinkybės mums nepavaldžios. Siūlau paprašyti *monsieur* Stenhamo padėti nunešti daiktus į taksi.

Jis padėjo ragelį.

Ji atsisėdo ant lovos ir pažvelgė į nutviekstas nuogas kalvas. Joje užvirė kosminės neapykantos ugnelė, neapykantos, nukreiptos prieš visus ir viską, prieš idiotiškas tuopas už lango, kurių lapai šnarėjo, nesant nė menkiausio vėjelio, prieš šlykštų, goslų valdytojo tenorą telefonu, prieš susiglamžiusią lininę suknelę, ties pažastimis jau permirkusią, prieš painius geometrinius raštus, kruopščiai nupaišytus ant sijų virš galvos, prieš raudonus nagus, prieš lauke sproginėjan-

* Metrdotelis; šaltos mėsos asorti. (Pranc.)
** Supratote? (Pranc.)

čius mirtinus fejerverkus, o visų pirma – prieš savo pačios silpnybę ir neapdairumą, dėl kurių atsidūrė tokioje padėtyje. Tuomet nusprendė dėl visko apkaltinti kaitrą. „Čia uždusti galima", – pagalvojo ji. Giliai įkvėpusi, atsistojo. Pati išnešė lagaminus į koridorių. Bet tuomet suprato, kad per visą viešbutį jų niekaip nenuvilks į taksi. Galbūt, kai jis atvažiuos, jai pavyks papasakoti savo nelaimę vairuotojui, ir jis pasisiūlys padėti. Tačiau, ilgai bendravusi su prancūzais, ji žinojo, kad panorėję jie gali būti visiškai neriteriški, tad didelių vilčių nusprendė nepuoselėti. „*Neprašysiu* to kalės vaiko", – žvelgdama koridoriumi į Stenhamo duris, kartojo ji sau, lyg tai būtų paguoda.

Staiga ji prisiminė Amarą. Jei pavyktų pamatyti berniuką Stenhamui už akių, jis tikrai jai padėtų. Jai toptelėjo, kad galbūt Stenhamas jį jau išvarė; per pokalbį jis nebuvo paminėtas. Ji nusprendė kol kas eiti pietų; tuomet galbūt pavyktų išeiti iš valgomojo, Stenhamui dar nebaigus. Už jo durų ji stabtelėjo pasiklausyti; nieko neišgirdo. Belangis koridorius buvo visiškai tylus. Viešbutyje nebuvo girdėti nė garselio. Tuomet kambaryje vis dėlto pasigirdo murmesiai. Ji tyliai praėjo pro šalį ir nusileido laiptais.

Omletas buvo beveik atšalęs, o *assiette anglaise* tebuvo pora labai plonų riekelių kumpio, šaltas griežinėlis kepenėlių ir labai kietas jautienos kepsnys, ji įtarė, kad iš tikrųjų ten arkliena. Jai beveik pavalgius, į valgomąjį įėjo Stenhamas, išvydo ją ir prisiartino prie staliuko.

– Sėskis, – pasakė ji, vaizduodama, kad visomis jėgomis stengiasi būti maloni.

Jis atsisėdo priešais ją.

– Man regis, tokios baisybės dar niekada nesu valgiusi, – pasakė ji. Jis žvelgė kažkur jai už galvos, pro langą į dangų, ir jos, regis, nė neišgirdo. Tačiau po akimirkos paklausė:

– Tikrai?

Priėjo *metre d'hotel.*

– Butelį alaus, – pareiškė ji. – „Tuborg".

Jam nuėjus, ji tarė:

– Kas nutiko mūsų našlaitėliui? Jis dar viršuje ar jau išėjo?

Stenhamas kone nustebęs, kad ji žino apie berniuką, pažvelgė į ją.

– Ką tu, ne. Jis viršuje. Pietauja.

Kol ji gėrė alų, jie kažką šnekučiavosi, vengdami temos, kuri apie save vis iš naujo primindavo kulkų lietumi ir taip savimi ir savo aplinkybėmis visiškai užpildydavo mintis. Apie tai negalima kalbėtis, nes ji tikisi *Istiqlal* pergalės, o jis ne.

– Trečiai valandai užsakiau mašiną. Sakei, po festivalio grįši čia? Kaip taip galima? Nesuprantu.

– Turėjau galvoje – į Fesą, į prancūzų miestelį.

– Mat kaip, – ji padėjo servetėlę ant stalo ir atsistojo. – Malonėk atleisti. Dar turiu kai ką pabaigti.

Lipdama laiptais, ji svarstė, kam šitaip sudėtingai varginosi, vien norėdama paprašyti berniuko nunešti jos lagaminus. Juk galėjo paprasčiausiai pabelsti į duris ir, nebodama Stenhamo, pasakyti jam: „Eikš". Bet tuomet Stenhamas tikriausiai būtų užsispyręs padėti, o to ji visai netroško, norėdama išsaugoti jo neįtikėtino savanaudiškumo paveikslą.

Deja, ji nežinojo, kad Stenhamas visai neturi apetito. Maistas jam pasirodė toks bjaurus, kad nė nesivargino jo valgyti, tad kol ji mėgino paaiškinti Amarui, ko iš jo norinti, anas jau pakilo laiptais ir sustojo tarpduryje.

– Kas nutiko?

Ji išsigandusi krūptelėjo, tikėjosi neparodysianti, kokia kalta pasijuto, ir atsigręžė į jį.

– Visiškai nieko, – atsakė ji, kaisdama iš pykčio. Tiesiog neįtikėtina, jis atsekė laiptais tiesiai paskui ją. – Tik ieškau, kas padėtų nusinešti lagaminus. Viešbutyje nėra kam jų nunešti. Maniau, gal Amaras sutiks.

– Išnešim per dvi minutes. Kur jie yra? – jis pažvelgė į koridorių, pamatė lagaminus ir šūktelėjo. – *Amar! Agi! Agi ts' awouni!* – o pats pasuko prie jos durų.

– Grįžk pietauti, – šaltai atsakė ji. – Jis ir vienas sugebės.

Berniukas prabėgo pro ją.

Stenhamas neatsigręždamas nusijuokė.

– Pietauti?

Tą akimirką ji išgirdo kažką kopiant laiptais ir žengė arčiau durų, kad nepasirodytų buvusi Stenhamo kambaryje, kol žmogus

eis pro šalį. Atėjo storulis padavėjas, pirmai atnešęs pusryčius. Jis nusišypsojo, pratarė „*Pardon, madame*“ ir prasibrovė pro ją į kambarį. Grįžęs su tuščiu Amaro padėklu, jis tarė:

– Kaip karšta, ką?

– *Affreux**, – pritarė ji.

– O, taip, – filosofiškai nutęsė jis. – *La chaleur complique la vie.***

Ji dėbsojo į jį, pasijutusi įžeista, lyg jis būtų kažkaip nesuprantamai ją išjuokęs. Štai už ką ji taip nekentė prancūzų: kai šie užsimanydavo pasirodyti subtilūs, jiems būdavo tas pats, ar juos supranti, ar ne. Jiems pakakdavo vien goslaus malonumo, kurį teikdavo hermetiški tarstelėjimai; pašnekovą palikę nuošalyje, jie kažkaip pasijusdavo pranašesni. Visai gali būti, kad, kaip sakė padavėjas, karštis apsunkina žmonėms gyvenimą; net jai šįryt apsunkino, bet kam reikia būtent tą akimirką jai taip sakyti?

Kol ji nustojo ieškoti įžeidimo, visi lagaminai jau buvo išnešti. Stenhamas užėjo į jos kambarį; Amaras liko saugoti lagaminų prie užpakalinio išėjimo.

– Viešbutis tuštut tuštutėlis, – pranešė jis. – Mažumėlę susirūpinau, kad kas nors pamatys vaikiščią ir ims klausinėti, bet nieko nėra, nė gyvos dvasios.

Suskambo telefonas.

– *Oui?* – atsiliepė ji. Vėl prašneko gailus valdytojo balsas.

– Valdžia paprašė mūsų pranešti svečiams, – (jam bekalbant, ji spėjo pagalvoti: „*Dar* ko?“), – kad automobiliams bus leista važiuoti tik Mekneso–Rabato–Kasablankos greitkeliu, mat čia jiems bus užtikrinta derama apsauga.

– Ką? – aiktelėjo ji. – O jei aš noriu išvykti iš šalies?

– Tai nebeįmanoma, *madame.*

– Bet jūs pats šįryt man patarėte išvykti.

– Siena laikinai uždaryta, *madame.*

– Bet kur man dėtis? Kur rasti viešbutį?

– Nuo šiandien nebedirba „Transatlantique“ Meknese. Rabate „Balima“ ir „Tour Hassan“, žinoma, nebėra vietos. Tačiau Kasoje, kaip žinote, viešbučių daugybė.

* Baisu. (Pranc.)

** Karštis apsunkina gyvenimą. (Pranc.)

– Taip, žinau, ir jie taip pat visada pilni, nebent užsisakai iš anksto.

– Galbūt *madame* turite įtakingų asmenų Amerikos konsulate. Priešingu atveju patarčiau likti Fese, apsistoti Naujamiestyje.

Dabar ji rėkte rėkė.

– *Mais ca c'est le comble!* To jau per daug!

– Neabejoju, *madame*, kad jums tai labai nemalonu. Tik pranešiau policijos nurodymus. Parengėme jūsų sąskaitą. Užsuksite į kontorą jos apmokėti?

– O kaip kitaip, – įniršusi atrėžė ji ir trenkė ragelį. Atsigręžė į Stenhamą. – Šito jau per daug, – ir ji papasakojo, ką sakė valdytojas.

Stenhamo veidas persikreipė. (Jei jos čia nebūtų, nusprendė ji, jis siustų ne mažiau už ją pačią.) Mintyse jis persvarstė visas tikimybes ir galimybes.

– Siena uždaryta. Negerai, – lėtai pratarė jis. – Bet tikriausiai po dienos kitos ją vėl atidarys. Tikriausiai tam, kad iš šalies nepaspruktų nacionalistai. Jie šukuoja visus miestus, kiekvieną gatvę ir kiekvieną namą. Tai *ratissage**.

Ji priėjo prie lango.

– Tikiuosi, arabai užkurs jiems tikrą pragarą ir privers pasigailėti apskritai čia atsitrenkus, – ji grįžo prie jo. – Jei tik mokėčiau jų kalbą, dieną naktį triūsčiau nepriklausomybės labui. Dabar man niekas nesuteiktų tiek džiaugsmo, – nė nemirktelėjusi, ji tęsė. – Kur man dabar dėtis? Kur šiąnakt nakvoti? Gatvėje?

– Tau liko vienintelė vieta – Feso Naujamiestis. Ten yra viešbučių.

– Na, *šito* tai jau *nesulauksit*. Šiaip ar taip, juk čia atvykau tam, kad pabūčiau su vietiniais.

Jis jau norėjo ją subarti, kad elgiasi vaikiškai, bet persigalvojo.

– Tuomet važiuojam su manim, – šyptelėjo jis, gūžteldamas pečiais. – Aš būsiu su vietiniais.

– Po galais, na ir gerai! – suriko ji. – Tik žiūrėk man, kad būtų smagu!

* Šukavimas. (Pranc.)

27 skyrius

Jos nuotaika beveik išsyk pasitaisė. Galbūt dėl to, kad, vos išvykus iš miesto, autobusas ėmė kilti, nardydamas į visas puses pietiniu Džebal Zalago šlaitu, ir oras pasidarė gaivesnis. O galbūt viskas tik jausmai: autobusas be langų stiklų, džiugiai čiauškantys žmonės kalniečių drabužiais, ir palengvėjimas, kurį pajuto, kai joks policininkas ar kariškis nesutrukdė jiems išvykti paskutinę akimirką prieš senam kledarui pagaliau pajudant iš nuošalios nutriušusios Naujamiesčio gatvelės.

Taksi jie tik nuvežė daiktus į graudų viešbutuką, kur užsisakė vieną beviltišką kambarėlį, viską sukrovė ir užrakino duris. Savininkė, surūgusi, bet iš tikrųjų visai maloni, pareikalavo parodyti pasus, o juos apžiūrėjus, privertė Stenhamą sumokėti už tris dienas į priekį.

Beveik visi keleiviai buvo kaimiečiai iš kalnų pietuose, jie į Fesą atvyko vien todėl, kad pro jį vedė kelias, ir ten persėdo į kitą autobusą. Buvo gražūs žmonės, švarūs, švytinčiais veidais, ir ji nejučia susimąstė, ar gali būti, kad jie nė negirdėjo apie neramumus. Būtų paklaususi Stenhamo nuomonės, jei jis būtų sėdėjęs greta jos, bet nors jie sėdėjo ant to paties suoliuko, juos skyrė trys moterys, jis sėdėjo kairiajame suoliuko krašte, o ji dešinėje, prie lango be stiklo.

O Amaras, paslaptingasis jaunuolis, kartu pasiėmė bičiulį – ar, tiksliau, priešą, galėjo prisiekti ji, spręsdama iš jo veido išraiškos, kai anas užkalbino jį ant šaligatvio greta autobuso. Ji netyčia buvo netoliese ir neabejojo Amaro veide išvydusi pasišlykštėjimą ar net kažkokį stipresnį jausmą, kai šis atsigręžė pažiūrėti, kas paplekšnojo jam per petį. Kodėl tuomet jis tučtuojau susirado Stenhamą ir paprašė jo leidimo pasikviesti naujai atėjusįjį keliauti sykiu? Ji nežinojo, bet jis jai netrukdė: buvo gerai išauklėtas, mandagus, daug švaresnis už Amarą (kurio drabužiai buvo pasibaisėtini), ir laisvai kalbėjo prancūziškai. Berniukai kartu susirado vieteles autobuso gale; kai paskutinįsyk ji atsigręžė pažiūrėti, jie, regis, draugiškai šnekučiavosi.

Užmiestį nutvieskė vėlyvos popietės šviesa. Maroko kalnų keliai retai eina per kaimus; kaimai, susigūžę tarp tolimų kalvų ar lyg plunksnų papuošalas stūksą skardžių viršūnėse, ar skurdžiai išsisklaidę ant gyslotų kalnagūbrių, buvo matyti, nuo kelio visada

skiriami slėnio. Nepaisant kaitros, ore tvyrojo sodrus kalnų augmenijos kvapas, o po Fesą skalaujančių upių vandenų garų sausas oras gaivino šnerves. Kai tik autobusas važiuodavo pro medžiais apžėlusį lopinėlį, abiejose kelio pusėse imdavo pašėlusiai plyšoti cikados. Vingis, rausvo molio krantas, linguojanti ir girgždanti važiuoklė, nepaliaujamas antra pavara burzgiančio perkaitusio variklio triukšmas, pilkšvai žalias kaktusas prie bedugnės priekyje, vingis, šimtas mylių granito kalnų emalio danguje, lyg sproginėjantys perjungiami bėgiai, po to – pakitęs garsas ir greitis, mieguistai inkščiantis kūdikis kažkur autobuse už nugaros, vingis, pašėlęs tarpeklis apačioje, iš jo gelmių jau kyla sutemos. O ant gretimo šlaito – alyvmedžių giraitė, dar spindinti vėlyvos popietės šviesoje, milžiniški išsikraipę kamienai lyg sustingę kažkokio pamiršto apeiginio šokio padėtyje. Ji prisiminė, ką prieš išvykstant sakė Stenhamas: jie keliaus per regioną, kur dar garbinamas Panas, dar atliekamos jo apeigos su fleitomis, būgnais ir kaukėmis. Ji tuo nei patikėjo, nei ne; tuo metu tai atrodė tik menkai tikėtina statistika. Bet dabar dairydamasi ji nežinia kodėl visiškai tuo tikėjo. Laukinis kraštas tinkamas tokiam išsidirbinėjimui.

Žmonės ją pribloškė tuo, kad atrodė visiškai švarūs. Ne tik jų kūnai ir drabužiai buvo švarūs (autobusas kvepėjo lyg saulėje džiūvą skalbiniai); net jų veidų išraiškos, bendra dvasia; jie jai priminė tyrus kalnų šaltinėlius, nepaliestas žemes. Ji pasiryžo savo įspūdžių su Stenhamu neaptarinėti, nes jis ims analizuoti, ir nesvarbu, teisingai ar klaidingai, vis tiek ją užsiutins.

Pavyzdžiui, vakar popiet kavinėje jis pasakė:

– Intelektas – sielos suteneris.

Ji nenorėjo žinoti, ką jis turi galvoje, bet jis, žinoma, puolė aiškinti, kad intelektas nuolat gundo sielą pažinimu, kai iš tikrųjų sielai reikia tik savo pačios išminties. Džiaugtis šita iškyla, nusprendė ji, galės tik tada, jei nesileis su juo į kalbas, net neaptarinės to, kas panosėje, nebent retsykiais deramą akimirką aiktelės. Ji suprato, kad bent iš dalies toks planas neįgyvendinamas, bet jei užsispirs, galvojo ji, galbūt pavyks jam parodyti, ką sumanė, ir priversti elgtis taip pat.

Jie sustojo prie šaltinio vandens. Staiga nutrūkus judesiui ir tylai, tik retsykiais pertraukiamai murmesių (nes dauguma keleivių

seniai užmigo), ją ėmė nestipriai pykinti; ji norėjo, kad autobusas vėl važiuotų. Keli žmonės panoro išlipti, bet vairuotojas, pasilikęs prie vairo, kol padėjėjas pripildys radiatorių, neleido. Stenhamas pasilenkė pirmyn, pažvelgė per tris baltus ryšulius, miegančius tarp jo ir jos, ir tarė:

– Kaip gera čia pakilti, ką?

– Nuostabu! – pritarė ji, nustebusi dėl nenatūraliai nuoširdaus džiaugsmo savo balse. Jai spengė ausyse, o nuo aukščio mažumėlę sukosi galva. Bet dabar, kai durys užsitrenkė ir vėl ėmė liūliuoti garsas ir judesys, ji suprato *kodėl* gera. Ne tik dėl tyro ir pamažu vėstančio oro; daug svarbiau tai, kad paspruko nuo neaiškios negeros laukimo nuojautos, lydėjusios ją pastarąsias dvi dienas. Tos dvi dienos, regėjos, niekada nesibaigs. Miestas visą laiką stūksojo tiesiai panosėje, o ji galėjo stovėti prie lango ir apžiūrinėti kiekvieną stogą, bet atrodė, kad jis nematomas, lyg krūmuose tykanti gyvatė. Tą akimirką ji pagalvojo, kad daugiau niekada nenorėtų išvysti Feso. Tačiau buvo labai svarbu neleisti Stenhamui *to* suprasti: nuspėjęs, kaip ji jaučiasi, jis tuo pasinaudos, erzins ją, kad ji nepajėgia susitaikyti su fiziniais jos trokštamų socialinių permainų padariniais. „Štai! – pergalingai pareikš jis, – pagaliau supranti, ką reiškia sunaikinti tikėjimą.“ O ji tiesiog ims ginčytis, užuot paprasčiausiai jam pasakiusi, kad nors jai nemiela jokia permainų smulkmena, ji vis tiek visa širdimi jų trokšta, nes jos neša gyvastį, o joms neįvykus, lauktų tik mirtis ir pragaištis. Tad ji labai pasisaugos, o jei ir nepavyks nuo jo nuslėpti sveikos kibirkštėlės akyse, kur anksčiau jos nebuvo (nes jis pastabus), ji paaiškins jam, kad Fese buvo drėgniau, negu ji manė, nes, iš jo išvykus, jai visiškai paliovė mausti sinusus.

Iš pradžių ji snaudė, lyg tyrinėdama pirmąją nebūties pakopą; tuomet visai nusmigo į miego bedugnę. Stojo ankstyvas vakaras, po giedru dangumi pamėlo, bet nesutemo. Autobusas pasuko į šalutinį keliuką ir važiavo skardžio kraštu. Tik vairuotojas ir jo talkininkas įstengė įvertinti, kiek reikia pastangų, kad šitas senas kledaras nenusiverstų į griovį vienoje pusėje, bet liktų pakankamai toli nuo skardžio kitoje. Toli priekyje, žemumoje, Stenhamas pastebėjo iš už posūkio išnyrant mašinos šviesas ir pagalvojo: kai ta mašina privažiuos čia, bus nelengva; kuriems nors teks atsitraukti. Bet mašina

neprivažiavo, ir jis suprato, kad ji važiuoja priekyje, tikriausiai dar vienas piligrimų pilnas autobusas.

Kai nusileido, jie pervažiavo sraunų upokšnį ir pasuko per lygumą. Čia buvo šilčiau ir kilo dulkių debesis, jos prasiskverbė pro grindų lentas, ir žmonės ėmė čiaudėti. Tuomet jie vėl ėmė kilti, šįsyk tokiu prastu keliu, kad keli miegaliai nusirideno nuo sėdynių. Li nubudo ir įsikibo į suoliuką. Jis pažvelgė į ją ir išsišiepė. Ji papurtė galvą, bet neatrodė nepatenkinta. Koks dvidešimt vyrų, važiuojančių ant autobuso stogo, ėmė stipriai trankyti į metalą. Iš pradžių jis pagalvojo, kad galbūt kas nors nukrito, bet tuojau išgirdo dainuojant, o smūgiai pasidarė ritmingi. Pašėlusiu šlaitu, kratydamiesi ir linguodami, jie važiavo beveik valandą. Tuomet priekyje sušmėžavo, regis, rausvos miesto švieselės. Po akimirkos autobusas sustojo. Miestą sudarė keli tūkstančiai palapinių, sukurptų iš patalų ir antklodžių, ištemptų tarp milžiniškos alyvmedžių giraitės kamienų, sužėlusių ant dviejų kalvų šlaitų, o kiekvieną audeklo keturkampį iš vidaus apšviečiančios lempos puošė mirgančiais šešėliais. Kol išlipo, kilo šurmulys (nes kiekvienas keleivis vežėsi begalę maisto ryšulių ir indų, kažkur tarp ryšulių mėtėsi kūdikiai ir gyvi paukščiai), jie apie tai pamiršo, ir tik po kokios valandos, kai iškopė iš daubos, kur buvo surikiuoti sunkvežimiai ir autobusai, ir visi keturi susėdo ant rąsto pasižiūrėti, kaip teka mėnuo, Stenhamas pratarė, kad čia keista vieta.

– Čia nuostabu, – tyliai atsakė ji, tikėdamasi, kad daugiau jis nešnekės. Jis, regis, suprato, nes, palikęs ją su savo mintimis, ėmė kalbinti berniukus. Žinoma, kad čia nuostabu, šešėliai, liepsnos ir didžiuliai ratai vyrų, šimtų šimtai, susikibusių už parankių ir šokančių, o būgnų orkestrai duda lyg milžiniški varikliai. Bet nuostabus tik reginys, jis nieko nereiškia. To nereikia pamiršti, sakė ji sau, nes šioje vietoje juto sunkiai įvardijamą, bet aiškiai apčiuopiamą pavojų. Poli Barouz tai nieko nereiškia, nė negali reikšti. Kad reikštų, jai tektų keliauti atgal, atgal, nežinia kiek tūkstančių metų, bet pakankamai toli, kad tai žymėtų kokią nors tiesą. Jei ji ir buvo bent iš dalies religinga, tai tuo atžvilgiu, kad likdavo ištikima savo įsitikinimams, iš kurių vienas svarbiausių, kuriuo rėmėsi visas jos gyvenimas, buvo tai, kad niekada nevalia grįžti atgal. Visa, kas gyva, vystosi, o jai tai reiškė tik viena: išsivynioja, nepaliaujamai keliauja

iš neatskiriamybės į tikslumą, nuo paprastumo prie sudėtingumo, ir, galiausiai, iš tamsos į šviesą. O tai, į ką ji žvelgė šįvakar, milžiniškas teatras, pilnas dar nesusiformavusių ir nesąmoningų žmonių, permirkusių prakaitu, trypiančių ir klykaujančių, krentančių į dulkes, besiranganėių, trūkčiojančių ir alsuojančių, visa aiškiai priklausė tamsai, todėl turėjo nepakliūti į jos vidų, o ji pati – į viso to vidų. Niekaip neišloši laiko, nėra jokio tarpinio varianto. Viskas čia, tiesiai priešais ją, pirmykštės nakties nuotrupa, o ji ją stebi iš viršaus, aiškiai suvokdama, kas esanti, ir tvirtai pasiryžusi tokia ir likti, pasiryžusi neleisti nutikti niekam, dėl ko net akimirką galėtų užsimiršti.

Laikui bėgant, ji pajuto, kad Stenhamas nerimauja, bet jai nė netoptelėjo, kad jis išalko, kol jis staiga atsistojo ir pareiškė eisiąs pažiūrėti, kokiu maistu prekiaujama.

– Nori ko nors ypatingo? – paklausė jis jos. Ji atsakė nesanti labai alkana. – Ką nors parnešiu. *Nimchiou?* Eime? – paklausė jis, atsigręžęs į Amarą, kuris pašoko ant kojų.

Kai ji liko viena su kitu jaunuoliu, paklausė jo vardo.

– Muchamadas, – atsakė jis, nudžiugęs, kad ji klausia, bet ypač dėl to, kad ji kreipėsi *vous*, o ne *tu*.

– O judu su Amaru seniai pažįstami?

– *Oui*, – netvirtai atsakė jis, lyg tema būtų visai neįdomi. Kurį laiką jiedu tylėjo. Tuomet jis paklausė, kur išėjo jos vyras; ji pratrūko kvatotis ir iškart pajuto nuo jo sklindantį nepritarimą. Pasilenkusi artyn, ji mėnesienoje išvydo griežtą jauną veidą; ji tučtuojau surimtėjo ir padarė dar didesnę klaidą, pasakydama, kad Stenhamas jai tik bičiulis.

– Labai senas bičiulis, – pridūrė ji, tikėdamasi šitaip apsiginti nuo tolesnių priekaištų. Matyt, jis to nelaikė lengvinančia aplinkybe, nes tik suurzgė ir tučtuojau ėmė lieti tulžį:

– Kaip galėjote čia su juo atvykti, jei jis nėra jūsų vyras. O kur jūsų vyras?

– Mirė, – atsakė ji, nežinodama, ką musulmonai mano apie skyrybas.

– Seniai? – smalsavo jis. Dabar ji ėmė pašėlusiai improvizuoti. Jis žuvęs kare ir palikęs ją su trimis vaikais. (Žinojo, kad jiems patinka moterys, gimdančios kuo daugiau vaikų.) Tai jam irgi neįtiko;

jis aiškiai manė, kad jai reikia būti su vaikais, o ne šliundrinėti su svetimais vyrais.

– Žinokit, čia šventa vieta, – pranešė jis; jo žodžiuose buvo girdėti priekaištas ir įspėjimas.

– *Ah, oui, je sais**, – netvirtai atsakė ji.

Muzika grojo, žmonės šoko; tai turi trukti bent dvidešimt keturias valandas be jokios pertraukos, paaiškino jai Stenhamas. Retsykiais viename ar kitame rate daina virsdavo ritmiškais laukiniais klyksmais, vemiamais tūkstančių gerklių tą pačią sekundės dalį, taip vienbalsiai, kad garsas atrodė neįtikėtinai tvirtas. Ji sėdėjo ir beprasmių garsų klausėsi maždaug taip, kaip žmonės žiūri į krokodilų tvenkinį: pagrindinis jos jausmas buvo džiaugsmas, kad čia pasiliko, kad nenuėjo su Stenhamu prie maisto prekystalių, kur nuolat virė minia. Jai atrodė, kad jo nėra jau kokią valandą; ji nesuprato, kaip galima taip ilgai pirkti maistą. Palapinėje arčiausiai jos ir Muchamado liepsnos švytėjo ryškiau negu kitur, už vos judančių sienų kvatojosi moterys, o lauke, už kelių žingsnių įkalnėn, pririštas arklys kanopa kasė žemę. Aukštyn tingiai rangėsi aštrūs begalės tujų šakų laužų dūmai, retsykiais, gainiojami vėjelio, staiga nusliuogdami pažeme ir sudarydami plokštumą virš kalvos šlaito. Tuomet plokštuma išsisklaidydavo virš tolimiausių laužų, dykroje, ir vėl susidarydavo atsainios pamėklės. Ryškioje mėnesienoje kiekvienas turbanas, asilas ir alyvmedžio šakelė buvo kuo aiškiausiai matoma. (Jei būtų turėjusi laikraštį, be vargo būtų galėjusi jį skaityti – net ir smulkiausią šriftą.) Mėnesiena buvo šalta; ji visus kraštovaizdžio elementus pavertė viena medžiaga, ne mėlyna, ne juoda, ne žalia, ne balta, bet naujos spalvos, kurios tūkstančiai atspalvių buvo sudaryti iš visų tų spalvų. Ir visame šiame pasaulyje, suminkštintame kietos spalvos iš viršaus, degė laužai, raudonesni, negu turėtų atrodyti ugnis.

Iš šešėlių greta jos išniro Stenhamas, ji net krūptelėjo. Po akimirkos už jo išdygo ir Amaras.

– Ką nors parnešėt? – paklausė ji.

– Taip. Du tuzinus ėrienos iešmų. *Shish kebab*. Amaras juos neša. Atleisk, kad užtrukom. Buvo baisi grūstis.

* O taip, aš žinau. (Pranc.)

Jie susėdo pavalgyti – du marokiečiai viename rąsto gale, du amerikiečiai kitame. Mėsos prieskonis buvo kažkoks keistas, ne aštrus, bet lyg žolelių.

– Vandens gerti negalima, – pasakė Stenhamas, – todėl paskui turėsim nusileisti arbatos į kavinę.

Ji nustebo, kad čia esama kavinių, bet pilna burna nieko neatsakė. Paskui tarė:

– Regis, man derėtų būti tavo žmona, – nusikvatojo. – Muchamadui atrodo nepadoru, kad esu čia be vyro.

– Tikrai, – pritarė jis. – Labai nepadoru. Jei esi be vyro, vadinasi, gali prisikabinti prie bet kurio. Nereikėjo jam sakyti.

– Nemanau, kad būtų buvę kuo nors geriau. Amaras juk tikrai žino, kad mes nesusituokę.

– Ak, Amaras! Jis – kas kita.

Ji paėmė dar vieną iešmą.

– Jaučiu, bet nelabai suprantu, koks skirtumas.

– Visoks, visoks, – išsiblaškęs atsakė Stenhamas.

– Tarp kitko, – nenusileido ji, vėl prašnekdama žaismingai, – man regis, kažkur šiame pasaulyje tu jau turi žmoną, tiesa?

– *Taip*, turiu žmoną, – jis nusijuokė. – Bet neįsivaizduoju, kuriame ji pasaulio kampelyje. Paskutinį sykį girdėjau, kad Brazilijoje. Bet tai buvo jau seniai.

– Jei būčiau tavo žmona ir išgirsčiau tave šitaip šnekant apie mane, turbūt tave užmuščiau. Žinoma, jei tik būčiau tavo žmona ir jei tik tu taip šnekėtum. Jei ir jei.

– Mano miela Li, – apsimestinai mandagiai atsakė jis, – tie du „jei“ neįmanomi sykiu. Bet mano tikroji žmona – vos garsiai nepratariau jos vardo, rizikuodamas pradanginti Sidi Bu Šta lyg dūmą, – kuo puikiausiai žino, kaip apie ją šneku, ir girdėjau, kad ji apie mane užsimena dar baisiau. Patikėk, mes meile vienas kitam nesišvaistom.

– Nežinau, ar užjausti tave, ar ją. Kokia ji? Žinoma, tu jau kai papasakosi...

Jis šiek tiek nemandagiai pertraukė ją, sakydamas:

– Liko dar du iešmai. Nori? Tie vaikiai suėdė šešiolika. Aš skaičiavau.

– Ne, nenoriu. Man gana.

– Na, tuomet, tau leidus, suvalgysiu abu. Negavau pietų. O paskui nusileiskim arbatos ir pasidairyti. Čia taip nuostabu.

– Gerai, – atsakė ji, stodamasi ir mintyse pasiryždama čia nesiaikštyti; net jei tai bus labai sunku, vis tiek galiausiai lengviau negu kas žingsnis priešgyniauti. Į Paryžių ji norėjo parsivežti kuo daugiau prisiminimų, ir pakankamai save pažinojo, kad suprastų, jog nerangus jos kiautas, jei leistų sau jame užsidaryti, sutrukdytų semtis įspūdžių.

Nusileidę kalva per akmenis ir krūmokšnius, pasislėpusius alyvmedžių lapų šešėlyje, trumpam sustojo artimiausio žioplių rato pakraštyje ir pamažu prasiskverbė ten, iš kur buvo matyti šokėjai. Dalyvavo daugiau kaip šimtas vyrų, visi su baltomis *djellaba* ir turbanais, uždusę giedojo, linguodami ir lankstydamiesi. Jų judesiai priminė žirgų judesius, nusprendė ji. Kartais jie įnirtingai ir didingai kasdavo žemę; tada vėl virsdavo darbiniais arkliais, įsirėžę tempdavo nematomą naštą, visi palinkę į vieną pusę, tada į kitą.

– Kaip keista, – pasakė ji Stenhamui, nes nieko panašaus nebuvo nei mačiusi, nei įsivaizdavusi. Jo veido ji nematė, bet jis stumtelėjo ją priekin, nieko nesakydamas, jai iš kairės pastatė Amarą, o iš dešinės – Muchamadą, pats atsistojo tiesiai už nugaros. Toks rūpestis ją suerzino: ji pasijuto lyg daiktas, saugomas nuo vagių, o dar blogiau, nujautė čia būsiant manevrą, tikriausiai nesąmoningą, stengiantis paveikti jos įspūdžius – sakytum, mėginimą kažkaip ją užhipnotizuoti. O priešais ją, šiaip ar taip, stovėjo labai aukštas vyras. Ji žengė pirmyn, vyras mandagiai pasitraukė ir praleido ją į priekinę eilę priešais šokėjų ratą. Dabar ji įžiūrėjo, kad ratas iš tikrųjų yra elipsė; viename jos juosiamos erdvės gale degė didžiulis laužas, kurio liepsnos kilo iki jos veido aukščio, o kitame – mažesnis ratukas sėdinčių vyrų, daužančių būgnus.

– Tikras spektaklis, – patenkinta pratarė ji sau ir susidomėjo šokio judesiais. Retsykiais ji atsigręždavo į Stenhamą ir vaikinus, ar jie niekur nedingo. Sykį Amaras jai pamojo iš džiaugsmo švytinčiu veidu.

Ilgai netrukus ji pajuto, kad jos viduje dedasi kažkas absurdiško. Kažkaip atrodė, kad gyvenime užbėga laikui už akių. Tai prasidėjo,

galvojo ji, kai sėdėjo viršuje su Muchamadu. Stebėdama tą reiškinį iš šalies, ji nusprendė, kad galbūt taip nutiko dėl to, kad dar niekas nėra jos privertęs pasijusti tokia nepageidaujama. Ji matė save Fese, bjauriame „Hotel des Ambassades", atskiriančią savo lagaminus nuo Stenhamo, vieną važiuojančią taksi į stotį (lyg dabar važinėtų traukiniai, pagalvojo ji, staiga susiraukdama). Ji sėdėjo traukinyje su nauju *Time* numeriu ir Paryžiaus *Herald* ant kelių; plaukė Alchesiraso keltu, stebėdama, kaip tolumoje pamažu blėsta pilki, gumbuoti Afrikos kranto kalnai; ji valgė krevetes po stogine kavinėje prie vandens, aplink ją stumdėsi laikraščių pardavėjai; ji sėdėjo su Stiuartais „Horcher's" Madride, kelionę į Maroką giliai atmintyje pasidėjusi lyg lobį, lobį, kuris atrodo brangesnis dėl to, kad paslėptas, tik retsykiais kyštelint pikantišką smulkmeną – tik tiek, kad parodytum po paviršiumi esant turinį.

– Turiu taip daug ką papasakoti, bet nežinau, nuo ko pradėti. Mintys visai susijaukė.

– Nekvailiok, Poli. Niekam neduotos tokios aiškios mintys ir toks talentas pasakoti nuotykius.

Dudantys būgnai nemaloniai priminė, kad esama ir kito pasaulio, visiškai savarankiško, su savomis būtinybėmis ir dėsniais. Jų skelbiama ir vis kartojama žinia buvo skirta jai; jie skelbė gal ne tai, kad jos nėra, bet kad nesvarbu, ar ji yra, ar ne, kad jos būtis likusiam kosmosui nereikšminga. Nuo tokios minties ją staiga sukaustė siaubas. Jai niekada nebuvo nė klausimas kilęs, ar ji „reikšminga"; savaime suprantama, kad reikšminga, nes svarbi pati sau. Bet kuriai savo vietai ji tokia reikšminga?

Ji išsitraukė cigaretę ir nekantriai prisidegė. Kaip kvaiša nusprendė, kad šventės jai jau gana. Jei vieną žmogų apimtų transas ir jis imtų daužytis į krūtinę, traukulių apimtas kuokštais rautis plaukus, kaip dabar priešais ją, būtų tas pats, kaip žiūrėti į dvidešimt tokių paeiliui. Nebus jokios pažangos: ji nepasiduos hipnotiškiems kerams. Jei visi šio strykinėjančių figūrų rato nariai bus apsėsti, išsiims sielas ir sumes jas į krūvą viduryje (jie taip ir daro; ji žinojo), kad liktų tik viena neatpinama besiranganti masė, ir niekas negalėtų būti tikras pasiėmęs savąją, kai viskas baigsis, be to, niekam ir nerūpėtų, tuomet ir tai ji jau matė, ir jai nereikėjo eiti prie kitos grupės žiūrėti, kaip

daroma vėl tas pats, šįsyk truputį kitokiu būgno ritmu ir skambant obojams bei retsykiais pokštelint šūviams. Bet Stenhamas pasidavė, ji tuo neabejojo; jis bent jau tikrai neketino priešintis. Jis pasiduos vien šito reginio *idėjos* entuziazmui ir leisis nunešamas ten, kur atmosfera per plona, kad galėtų tverti racionalumas, ir kur dėl to viskas susimaišo su visa kuo kitu – netikros ekstazės būsenoje, netikros, nes susikeltos sau pačiam. Todėl ji to visai netroško, aiškino pati sau; apsimestinių jausmų jai nereikią.

Prieš akis spigino laužas, jo raudonis, vyrams strykčiojant ir tūpčiojant, atsispindėjo ilgų baltų rūbų klostėse, o iš kairės ir dešinės artinosi tamsa! Bet tai ne tamsa, nes tamsa nekvėpuoja ir neturi rankų.

– Pone Stenhamai, – šūktelėjo ji, atsigręžusi žvelgdama pro barzdotus veidus, kietai susuktus turbanus, žvilgančias juodas akis ir išsiviepusias burnas (lyg beždžionių šypsniai, nieko bendro su šypsenomis neturį), pilnas baltų dantų („laukiniai žvėrys"), užverstas galvas, besidairančias pro kitas galvas, ir ją iš visų pusių ėmė pulti panika. – Pone Stenhamai!

Dabar ji atgręžė laužui nugarą, žvilgsniu bėgiodama pakerėtų veidų eilėmis, beviltiškai ieškodama šviesesnio veido.

– Nesąmonė, – garsiai pratarė ji, pasibaisėjusi, kad taip lengvai pasidavė panikai. Taip tiesiog negali būti; ji per gerai save pažįsta. Bet jos keliai atrodė lyg popieriniai vamzdeliai. Ji apsigręžė ir vėl pro triukšmą pašaukė jį vardu, lyg būtų svidusi akmenuką į atlekiantį lokomotyvą. O tuomet akimirksnį pastebėjo jį, tarp dviejų siautulyje besisukančių figūrų. Jis nuėjo į kitą rato pusę. Ji pratrūko įsiūčiu; jo kaitrą juto tiesiai po kaklo, skruostų ir kaktos oda. Bet dabar bent jau žino, kur jis, todėl apsigręžė ir prasibrovė į pakraštį, kol galėjo normaliai eiti. Po akinančios liepsnos čia atrodė tamsu, ir ji apžlibusi, kol grįžo rega, atsitrenkė į kelis priblokštus vaikštinėtojus.

„Kaip nemalonu", – pagalvojo ji, kad įtikintų save, jog viskas baigta. Kai apėjo ratu ten, kur, jos galva, buvo mačiusi Stenhamą, teko ilgai dairytis, kol jį pastebėjo. Tuomet atsistojo už jo ir pasistengė galutinai atgauti savitvardą. Tam ji pamėgino vėl pasinerti į svajones, apėmusias pirma, bet nepasisekė – rūstus rudas „Horcher's" interjeras prieš akis neiškilo. Lygiai taip pat sėkmingai

galėjo mėginti įsivaizduoti Kabančiuosius Babilono sodus. Eidama ji mažumėlę aprimo ir, užuot rizikavusi prarasti net tokią menką savitvardą, ji nusprendė dabar jį pašaukti. Šūktelėjo jį taip garsiai, kaip tik išdrįso, o jis, stebuklas, išgirdo ir atsigręžė. Dabar ji nusišypsojo, nutaisydama kuo natūralesnę išraišką. Jis lėtai ėjo pas ją, stumdamasis pro apžavėtus žiūrovus.

– Iš šitos pusės geriau matyti, – pasakė jis.

– Taip, – pritarė ji, tuomet, palaukusi, jos galva, deramą laiką, pasiūlė eiti arbatos.

– Ak, žinoma! – sušuko jis. – Amarai! Muchamadai! – pašaukė. Jie išniro iš skirtingų pusių, ir visi keturi iš šviesos patraukė į tamsą.

Kavinė buvo keli dembliai, patiesti ant nelygios žemės, apsupti supintomis žaliomis šakomis. Į žemę bet kaip buvo susmaigstyti ilgi strypai, o ant jų už kampų sukabinti apklotai, bet visiškai netvarkingai. Netoli įėjimo, už nedidelio akmeninio prekystalio, tupėjo *qaouaji* ir jo padėjėjai; likusioje erdvėje sėdėjo ar gulinėjo nemažai vyrų. Net prie vidurinės karties kabančios lubos nebuvo užtektinai aukštos stovėti; jiems teko eiti palenkus galvas.

Įsitaisius ant demblio ir gavus po stiklinę arbatos, ji tarė Stenhamui:

– Žinai, man pasirodė, kad pasimečiau.

– Ką tu, ne, – ramiausiai atsakė jis. – Nepaleidau tavęs iš akių. Puikiai žinojau, kur esi.

– Ak, nejaugi!

Ji norėjo paklausti, ko jis nuėjo į kitą pusę, palikęs ją vieną, bet bijojo, kad jei palies šitą temą, nesusitvardys.

– Klausyk, šita kavinė bus mūsų štabas, – tęsė jis. – Visada vienas kitą susirasim čia. Kai norėsim miegoti, iš viso šito galo išvarys žmones, ir liksim čia vieni. *Qaouaji* atrodo visai sukalbamas.

Išgėrus arbatą, Stenhamas pasiūlė vėl eiti laukan. Amaras ir Muchamadas jau buvo pakilę ir stovėjo plauke prie įėjimo.

– Gal tu eik, o aš pasiliksiu pailsėti, – atsakė ji. – Grįžk po kokio pusvalandžio, gal tada vėl užsinorėsiu eiti sykiu. Truputį pavargau.

Ji norėjo pasakyti: „Pabūk čia su manim“, ir manė, kad jis tikrai būtent taip ją supras.

– Bet kaipgi tu pasiliksi viena? – aiktelėjo jis. – Nenoriu čia tavęs palikti.

– Kodėl? – surūgusi paklausė ji. – Čia bent jau nepasiklysiu.

– Grįšiu po kelių minučių, – jis lyg ir dvejojo. – Gal prieš išeinant užsakyti tau dar arbatos?

– Ne, dėkui. Jeigu norėsiu, pati užsisakysiu.

Jis keistai pažvelgė į ją.

– Na, tai iki.

Tuomet jis stabtelėjo ir kažką pasakė *qaouaji*. Jam išėjus, ji lėtai suskaičiavo iki dešimties, tuomet pašoko, trinkteldama galva į apklotus, kuriuos buvo pamiršusi. Ji skubiai išlėkė iš kavinės ir pasuko į priešingą pusę negu Stenhamas. Vėjas sustiprėjo. Ji akimirką pažvelgė atgal, kad įsidėmėtų kavinę; alyvmedis virš jos buvo lengvai atpažįstamas. Tuomet, apimta įtūžio ir savigailos, ji užkopė į kalvą, iš pradžių nepastebėdama į ją dirsčiojančių vyrų, paskui nekreipdama į juos dėmesio.

Moterys palapinėse ruošė vakaro *tajine*; karšto alyvuogių aliejaus kvapas maišėsi su malkų dūmais. Ji vis kopė, kartodama sau, kad reikėjo susiprasti, jog taip ir bus, kad ji pati kalta, kam čia atvyko, nes iškart suprato, kad jis šaltas savanaudis. Pirmas jos įspūdis buvo teisingas. „Nevažiuosiu“, – sakė ji, bet paskui taip įpyko ant prancūzų, kad pamiršo sveiką protą.

Čia palapinės buvo retai išsibarsčiusios tarp medžių, o priekyje driekėsi tuščia dykra. Iš apačios dar sklido būgnų garsai, bet jie mišo su pakilusiame vėjelyje šnarančiais alyvmedžių lapais. Toléliau skalijo vietinis šuva; laibas garsas priminė isterišką moters juoką. Nuėjusi už paskutinės palapinės, neberegėdama jos šviesos, ji sustojo, mažumėlę prablaivėjusi nuo vienatvės, ir parimo prie žemai nukarusios šakos. Vėjas kas minutę stiprėjo. Ji uždusо ir būtų norėjusi prisėsti, bet ją sulaikė girdėti pasakojimai apie skorpionus ir gyvates, tad liko stovėti, sunkiai alsuodama tyru oru, švilpiančiu į ją kalvos šlaitu. Keistas vėjas, nusprendė ji; jis pūtė lyg užsispyręs nė sekundės neaprimti. Lyg būtų visai ne vėjas, o milžiniško ventiliatoriaus dvelkimas arba stiprus ir vis stiprėjantis skersvėjis. Medžiai nuo jo dabar ūžė lyg vandenynas, ar lyg artėjanti audra. Ji nejučia pakėlė akis į dangų: virš galvos kabojo ramus, šaltai spindin-

tis mėnuo, nebuvo nė menkiausio debesėlio. Bet še kad nori; jūros triukšmas kalnuose buvo artėjanti vėjo audra, atskriejanti pašėlusi naktinė vėtra. Ji įsiklausė, ar neišgirs už nugaros šventės šurmulio, bet nieko negirdėjo. Bet vis tiek žinojo, kad tereikia užeiti už to gūbrio anapus plokščiakamienio medžio ir išvys mirgančias rausvas paskutinės palapinės sienas.

Kai vėjas padvelkė visa jėga, ji išskėtė rankas ir leidosi jo priplojama prie medžio, traukė jį į plaučius, kol apsisuko galva, ir būtų tekę atsisėsti, jei nebūtų taip stipriai jo spaudžiama. Jis nuostabiai kvepėjo, lyg pati gyvastis, pagalvojo ji; bet po akimirkos jis priminė saulės nusvilintas uolas ir miško paslaptis. Tuomet dar labiau sustiprėjo, ir ji nusprendė, kad teks grįžti. Dar keli gurkšniai, sakė ji, pripildydama jo plaučius, įkvėpdama ir iškvėpdama.

Jai sukosi galva. Vėjo kriokliai garmėjo nugludintais kanalais, kuriuos, liedamiesi į kalno šlaitą, išgraužė danguje. Jos veidą kliudė vijomis aukštyn kylančios dulkės ir sudraskyti augalai. Ji atsargiai prisėdo ant žemės ir atsirėmė į medį. Akimirką jai pasidarė bloga, bet ji jautėsi daug laimingesnė. Vėjas kaukė; kažkas prilietė jai petį. Ji uždususi pakėlė akis, akimirką išsigandusi, kitą – nurimusi, o trečią – susierzinusi. Tai Stenhamas stovėjo prie jos, tylus, pasirengęs atsitūpti greta. Ji labai pasistengė ir atsistojo.

– Sveikas, – tarė ji, pasijutusi lyg prasikaltęs vaikas, bet tik todėl, kad jis tylėjo. Dabar jis prašneko.

– Ką čia sumanei? – jo balsas nuskambėjo piktai.

– Ką sumaniau? – paklausė ji ir išspjovė į burną patekusias dulkes.

Jis stvėrė ją už rankos.

– Eime, – tarė, mėgindamas nusitempti ją sykiu.

– Sustok. Palauk.

Ji dar nenorėjo leistis nuo kalvos.

– Kaip tu čia užsikorei?

– Pėsčiomis. Gal malonėtum mane paleisti?

– Mielai. Aš nieko prieš.

– Ko čia įžeidinėji?

– Kas tau yra? – jis nekantriai vėl paėmė jos ranką.

– Liaukis. Aš ir pati moku vaikščioti. *Paleisk* mane!

– Ak, kaip nori, kad tave kur, *griūk* sau, jei taip užsimanei.

Lyg būtų įsakęs: ji užkliuvo už akmens, mėgino eiti toliau ir nukrito ant žemės. Jis sustojo, atsitūpė greta, mėgino ją paguosti, bet veltui, šnekindamas: „Kur užsigavai?“ ir „Atleisk“, „Jaučiuosi kaltas“, tuomet ji tyliai papurtė galvą, nors jis tikriausiai to nesuprato.

– Paeisi? – paklausė jis. Ji tylėjo: tik norėjo priglusti prie skausmo. Jei akimirką atsipalaiduos, pravirks, o taip negalima, nevalia. Bet kai jis apsiprato su jos tyla, atsisėdo ir bejėgiškai žvelgė į ją, vėl prisiartino ir apkabino, nedrąsiai paglostė petį. Ji suvirpėjo ir vos girdimai sudejavo. Tuomet jis pamėgino prisitraukti ją arčiau, abu taip ir tupėjo kaip kvailiai.

Reikia bet kokia kaina liautis, pasakė ji sau, net jei teks pravirkti jam matant, o taip tikrai ir nutiks, jei tik ji krustelės ar prašneks. Ir vis tiek, pagalvojo ji, jusdama, kaip jo rankos švelniai ją glosto (lyg ji būtų medis, o jos – šliaužiančio parazitinio augalo ūgliai), kas per žmogus, kad naudojasi tokiu akivaizdžiai negarbingu pranašumu? Kai šitaip skauda, kaip ji galėtų apsiginti nuo tokios neteisingos taktikos? Ėmė kapsėti ašaros; joms tetrūko paskutinės minties. Ji kūkčiodama visa jėga nustūmė jo rankas šalin.

Išsilaisvino, bet dabar ją kaustė rauda, o gėda, kad jis ją tokią mato, net ir mėnesienoje, net ir siaučiant vėjui, ją dar labiau stiprino. Viduje sukilo neapykanta jam; jei tik turėtų jėgų, pultų jį ir užmuštų. Bet ji nė nekrustelėjo, susigūžusi pažeme, gniauždama ir trindamasi čiurną ir vis raudodama. „Kokia tu *kvaiša*! Kokia tu *kvaiša*!“ – galvoje kartojo jos pačios balsas, ir ji nežinojo, ar čia jam taip sako, ar sau. Jis atsistojo ir pasitraukė, žvelgdamas į ją. Po ilgo laiko ji lėtai pakilo, ir jo padedama (koks dabar skirtumas, vis tiek jo nekenčia) skaudžiai nušlubčiojo iki pat kavinės.

O tuomet sėdėjo dūmuose ir prieblandoje, aplink šurmuliuojant balsams ir muzikai, ir kitas valandas pragyveno vienišame nykiame pragare. Stenhamas sėdėjo netoliese, retsykiais pertraukdamas tylą ir kažką tarsteldamas dviem vaikinams, kurie abu atrodė nepaprastai niaurūs ir nuščiuvę. Sykį jai toptelėjo: dėkui Dievui, kad ten ant kalno nieko nenutiko, ir ji tūžo ant savęs už tokią mintį; juk dėl to nė klausimo nebuvo. Bet ji negalėjo pakelti akių į Stenhamą. Laiką leido trindama kulkšnį ir įnirtingai rūkydama, neplanuodama jokio

keršto, bet kurstydama save vienaip ar kitaip atsikeršyti. Apie vidurnaktį, kai skausmas mažumėlę atlėgo, ir ji pasijuto nuvargusi, ėmė imti miegas, galbūt nuo palapinėje tvyrančių kifo dūmų debesų, jis atsigręžė į ją ir pratarė:

– Vėjas nurimo.

Ji valandžiukę neatsakė; paskui tarė:

– Taip.

Ir viskas. Tuomet jis ėmė rimtai ir ilgai arabiškai kalbėtis su berniukais. Po kurio laiko vėl kreipėsi į ją su džiaugsmu, kone virpuliu balse, lyg akimirką būtų visiškai pamiršęs, jog jiedu susipyko.

– Šitas berniukas regi nesuterštą pasaulį, – aiktelėjo jis. – Įsivaizduoji?

Matyt, jos murmesio jis neišgirdo.

– Ką sakei? – paklausė.

– Sakiau, kad nežinau, – garsiau atsakė ji. Ji nežinojo, ar Amaro regimas pasaulis vis dar švarutėlis, ar jau gerokai papuvęs; įtarė, kad papuvęs, bet, šiaip ar taip, šitos spėlionės dabar ją mažiausiai domino. Ji mąstė apie save ir savo nuoskaudą; kadangi pasijuto pažeminta, taip pat manė, kad Stenhamas triumfuoja, įsivaizduoja kažkaip iškrypusiai ją nugalėjęs. Kol kas visus nuotykius Maroke ji laikė šlykščia nesėkme, o pati jutosi kažkaip paslaptingai, bet labai smarkiai susimovusi.

Visų pirma, aiškino ji, grįždama prie nesvarbių dalykų, kurie vieninteliai dabar jai buvo pavaldūs, jau per pirmąjį susitikimą turėjo suprasti, kad tokio žmogaus pažinoti ji nenori, nes jis fiziškai jai nepatrauklus. Tą ji suvokė akimirksniu. Ji sugebėdavo iškart pajusti, kas jai patrauklu, o kas ne, ir Stenhamas pasirodė nepatrauklus, jis neišlaikė išmėginimo. (Išmėginimas buvo įsivaizduoti vyrą, rytą miegantį lovoje; jei nejudantis pavidalas netvarkinguose pataluose nesukeldavo pasišlykštėjimo, tuomet ji žinojo, kad galimybės esama, o jei ne, jis jai tiesiog neskirtas.) Išmėginimas visada būdavo tikslus, ir ji visada vengdavo pernelyg artimų pažinčių su tais, kurie jo neišlaikydavo, būtent tam, kad išvengtų tokių aplinkybių, į kokias pakliuvo dabar. Tačiau šįsyk jos neatsargumas ir silpnybė nė iš tolo nepateisina jo elgesio, o atėjus atpildo valandai, ji apie savo trūkumus nė nesusimąstys.

Ji užsnūdo, nubudo, vėl užsnūdo, nubudusi visada girdėdavo tą patį amžiną pokalbį: Stenhamas, Amaras ir kitas berniukas, kurio balsas pasigirsdavo tik retsykiais, lyg *compère**, lydimi arbatos gėrėjų ir kifo rūkytojų choro fone. Kad ir kaip žiūrėsi, rytojus bus nepakenčiamas; ji su siaubu mąstė, koks jis bus painus ir nesibaigiantis. Bet ji paspruks pirmuoju autobusu ar sunkvežimiu, važiuosiančiu iš Sidi Bu Šta, net jei teks dieną, dvi praleisti dvokiančiame „Hotel des Ambassades" kambarėlyje.

Po ilgo laiko ji vėl nubudo, o trijulės nebuvo. „Juo geriau", – niūriai pamanė ji. Būgnai ir šūksniai vis dar skardeno, gal net stipriau, o į dangų nuolat pokšėjo šūviai. Po valandos ar dviejų išauš; užtekės Id el Kabiro saulė, ir jau išgaląstus peilius mąsliai vėl glamonės nekantriai laukiantieji ryto aukos.

28 skyrius

Stenhamas, Amaras ir Muchamadas drybsojo ant demblių, jau mažiausiai dvi valandas įnirtingai diskutuodami. Stenhamo galva, apie religiją, ir Amaras, regis, tokia tema buvo visai patenkintas. Tačiau Muchamadas nuolat suko prie politikos; net buvo galima sakyti, kad jam tiedu dalykai neatsiejami. Religija jam tebuvo socialinė institucija, o jos praktikavimas – valdžios dėmesio objektas. Toks jo bukumas Stenhamą erzino; jis svarstė, kam Amaras panorėjęs vežtis jį sykiu.

Dauguma nemiegančių vyrų jau buvo išėję melstis ir laukti aušros. Keli dar tuščiai šnekučiavosi; kiti miegojo. Gulėti ant tokios žemės, galvojo Stenhamas, tas pats, kas joti perkarusiu kuinu: kad ir kaip mėgintum įsitaisyti, vis tiek nepatogu. Visur po lygiais dembliais riogsojo akmenys. Li pagaliau gulėjo nejudėdama. Ilgą laiką ji tik snūduriavo, vis vartydamasi nuo šono ant šono. Berniukai nusiminė, kai ji atėjo apšlubusi, pasirėmusi Stenhamui į parankę, bet ji taip piktai juos nužvelgė, kad užuojautos išraiška veiduose

* Asistentas. (Pranc.)

tuojau išblėso. Laikui bėgant, o jai nepratariant nė žodžio, Amaras pastebėjo, kad ponia nepatenkinta.

– Žinoma. Jai skauda, – atsakė Stenhamas.

– Ne, norėjau pasakyti, kad ji visada nepatenkinta. Širdyje ji visada bus nelaiminga, šita ponia.

– Kodėl? – šyptelėjo Stenhamas. – Ar žinai, dėl ko?

– Aišku, kad žinau, – tvirtai atsakė Amaras. – Ji nieko neišmano apie šį pasaulį.

Atsakymas pasirodė visai tuščias, ir Stenhamas daugiau neklausinėjo. Bet per ilgą diskusiją, pirmą sykį gavęs progą bent truputį giliau pažvelgti į Amaro mintis, jis liko priblokštas, kaip tiksliai berniukas sugeba atskirti pirminius veiksnius nuo šalutinių. Toks sugebėjimas neturėjo nieko bendro su proto budrumu, jo jėgą lėmė neįtikėtinai galingi ir sklandūs moraliniai įsitikinimai. Sutikti tokį natūraliai išmintingą suaugusįjį būtų buvęs tikras stebuklas, o beveik vaiką, ir dar beraštį, – tiesiog neįtikėtina. Jis sėdėjo ir sekė, kaip kalbant kinta Amaro veido išraiškos, ir pasijuto lyg koks aukso ieškotojas, kuris, nepaisydamas seniai prarastos vilties, staiga aptinka pirmąjį grynuolį. Ir jis stebėjosi, kaip paslaptingai susisieja pasaulio dalys, kad tokia visiškai sentimentali smulkmena, kaip vandenyje skęstąs laumžirgis, dalykas, niekaip neaprėpiamas jokios islamo dogmos, privertė jį net nesąmoningai nujausti slypintį lobį.

Kai stojo tyla, jis Amarui tarė:

– Tai ponia nieko neišmano apie šį pasaulį? Kodėl taip manai?

– *Hada echouf.** Matyti, kad ji nori pasaulyje būti galinga. Ji mano, kad sugeba, bet tik todėl, kad niekada nepasidavė.

– Nepasidavė? Kaip suprasti?

– Akivaizdu. Kokia yra pirmoji kiekvieno žmogaus pareiga? Pasiduoti. *Al Islam! Al Islam!*

Jis ištiesė rankas (nuo susirėmimo su policija rankovės dar buvo išteptos medinos purvu) ir palenkė galvą, pradėdamas maldos judesį. Tuomet jis tęsė, pavaizduodamas kelis išgalvotus atvejus, kaip žmonės pasiduoda arba ne dieviškai galiai. Kiekvienu atveju prakeiktasis – tai yra nelamingasis – save laikė svarbiu, o palaimintieji

* Tai akivaizdu. (Arab.)

ir džiaugsmingieji suprato, kad jie niekas, kad visa jiems suteikta galia tveria tik tiesiogiai priklausomai nuo to, kiek jie paklūsta nepermaldaujamiems Alacho dėsniams.

Kad būtum laimingas, liaukis priešintis ir pripažink esąs bejėgis. Islamas, pasidavimo religija. Stenhamui nė į galvą nebuvo atėję, kad žodis „islam" ir pats reiškia „pasidavimą".

– Mat kaip, – garsiai tarė jis.

– Kiekvienas žmogus gatvėje mano, kad jo gyvenimas svarbus, – toliau dėstė Amaras, įsijausdamas į temą, nes jo paties gyvenimas jam vis tiek atrodė baisiai svarbus, – ir nenori, kad jis nutrūktų. Bet Alachas nusprendė, kad visi turės prarasti gyvenimą. *O alleche?* Kodėl? Kad parodytų žmonėms, jog gyvenimas nieko nevertas. Niekieno gyvenimas nieko nevertas. Jis lyg vėjas, – jis išpūtė į orą ir pavaizdavo gaudąs ištiesta ranka.

– Ne, pala, – tarė Stenhamas, – tu sakai...

Bet Amaras nelaukė.

– Kodėl esame šiame pasaulyje? – paklausė jis.

Stenhamas šyptelėjo.

– Deja, negaliu atsakyti.

– Nežinot, kodėl? – liūdnai paklausė Amaras.

– Ne.

Muchamadas pasipūtęs nusižiovavo.

– Tuojau pasakysiu, – įsiterpė jis. – Kad visą naktį plepėtume, kol tikri vyrai žūva.

Stenhamui pasirodė, kad Amaro veide šmėstelėjo skausmas, bet po akimirksnio jis dingo, ir berniukas kalbėjo toliau.

– Pasaulyje esame dėl vienintelės priežasties – tam, kad įvykdytume, kas mums parašyta. Jei žmogaus dalia sunki, jam pasisekė, nes jam tereikia dėkoti. Bet jei žmogaus dalia gera – *Ay!* Tai daug sunkiau, nes jei nėra labai labai geras žmogus, jis ims manyti kuo nors tos sėkmės nusipelnęs. Supranti?

– Taip, bet galbūt jis *iš tikrųjų* jos nusipelnė. – (Tokiuose ginčuose Stenhamas dažnai nejučia imdavo ginti buržuazines vertybes.) – Jei jis pats geras ir daug dirba...

– Niekada! – suriko Amaras degančiomis akimis. – Jūs nazarietis, krikščionis. Todėl taip ir šnekat. Jei būtumėt musulmonas ir

šitaip kalbėtumėt, tuojau žūtumėt ar apaktumėt, šią pat akimirką. Krikščionių geros širdys, bet jie nieko neišmano. Jie mano, kad gali pakeisti, kas parašyta. Jie bijo mirti, nes nesupranta, kam reikalinga mirtis. O jei bijai mirti, tuomet nežinai, kodėl gyveni. Kaip galima taip gyventi?

– Nežinau, nežinau, nežinau, – draugiškai kartojo Stenhamas. – Ir nesitikiu kada nors sužinoti.

– O kai sužinosit, ateisit pas mane ir pasakysit, kad norit tapti musulmonu, ir mes surengsim jums didelę šventę, nes nazarietis, tapęs musulmonu, Alachui brangesnis už musulmoną, kuris visada toks buvo.

Stenhamas atsiduso.

– Dėkui, – atsakė jis. Jis visada šioje vietoje padėkodavo, nes kai kas nors paminėdavo atsivertimą, tai būdavo draugystės ženklas. – Tikiuosi, kad vieną dieną taip ir nutiks.

– *Incha'Allah.*

– Eime pasižiūrėti, kaip šoka, – pasiūlė Stenhamas, staiga panoręs nutraukti pokalbį. Taip būtų paranku, nes būgnų ir giesmių garsai tokie triukšmingi, kad, vos atsistojus į ratą, kalbėtis bus nebeįmanoma. Berniukai pašoko ir apsiavė sandalus. Stenhamas pakilo, pasirąžė ir, skubiai dirstelėjęs, ar Li dar miega, pasiėmė batus į ranką ir pirštų galiukais priėjo prie palapinės angos.

– *Nimchi o nji*, dar grįšiu, – pasakė jis *qaouaji*.

Buvo šalčiausia nakties valanda. Mėnuo nusileido už kalno į vakarus, bet vienas dangaus kampas dar švytėjo, užliedamas šviesa tolimą kraštovaizdį. Berniukai trypė kojomis ir spardėsi, mėgdžiodami šokėjus; šitaip jie striksėjo greičiau už Stenhamą. Kai gerokai nuo jų atsiliko, pastebėjo, kaip Muchamadas skubiai dirsteli atgal, o tuomet apkabina Amarą per pečius ir kažką kužda į ausį. Jis stebėjo, kaip Amaras reaguos, bet nieko nepamatė. Tačiau šis trumpai atsakė. Priėję kryžkelę, kur buvo daugiau žmonių, jie sustojo ir palaukė, kol Stenhamas pasivys. Jis pažvelgė į rytų dangų, dairydamasis aušros požymių, bet jiems dar buvo anksti.

„Ką jie rezga?“ – mažumėlę neramiai pagalvojo jis. Negalėjo patikėti, kad Amaras ruoštų jam klastą, bet Muchamadas, žinoma,

neperprantamas, tikriausiai tipiškas Feso *harami**, ir nežinosi, kiek įtakos jis turi bičiuliui.

Atrodė, kad naktis, apimta priešmirtinės agonijos, paskutinįsyk beviltiškai stengiasi atsigriebti, sutelkdama kuo tirštesnę tamsą. Laužai ir liepsnos daugumoje ratų išblėso, o patamsyje būgnų dudėjimas atrodė dar garsesnis. Čia, lomoje tarp dviejų kalvų, oras buvo labai vėsus; vaikštinėtojai užsimaukšlino *djellaba* gobtuvus, tad pagrindinis takas atrodė lyg rūsti vienuolių eisena. Vos rusenantys laužai dūmijo daug labiau negu tada, kai liepsnojo; nuolat girdėjosi kosulys.

Nuo tada, kai paskutinįsyk pro čia ėjo, susidarė keli mažesni ratai. Buvo sunku suprasti, kas dedasi jų viduryje ar kodėl žmonės spiečiasi pasižiūrėti. Viename visiškai sustingusi stovėjo moteris, beveik visa užsidengusi ilgais plaukais, tyliai ritmiškai dejuodama; retsykiais ji lyg ir suvirpėdavo, bet Stenhamas gerai neįžiūrėjo. Kitame senas negras palinko pirmyn, atsirėmė krūtine į žemėn įkaltą baslį. Greta jo stovėjo molinis puodas su anglimis, nuo kurių tingiai rūko bjauriai dvokiantys dūmai.

– Kas čia? – išsigandęs sukuždėjo Stenhamas.

– *Fasoukh***. Labai gerai, – atsakė Amaras. – Jeigu įsidėsi jo į batą, būsi apsaugotas, net jei kas nors pakasta po namų ar kavinės slenksčiu.

– Bet kam jį degina? – paklausė jis.

– Dabar bloga valanda, – atsakė Amaras.

Jis pažvelgė į senį, tas atrodė kažkaip nešvankiai.

– Ką jis daro? – sukuždėjo.

– Mėgina prisiminti, – sukuždėjo Amaras. Senio vokai buvo pusiau pramerkti, bet jo lėliukės pakilo aukštyn, ir jų beveik nebuvo matyti, o susenusios, minkštos jo lūpos retsykiais krusteldavo, sudarydamos žodį, bet taip jo ir neišleisdamos; tik lėtai nuvarvėdavo ir sprogdavo seilių burbuliukas. Priekinėse žiūrovų eilėse sėdėjo kitas labai juodas žmogus su švarku ir kepurėle, nusiuvinėtais kriauklelėmis. Jį domino tik garsai, sklindą iš plokščio būgno,

* Vagišius. (Arab.)

** Smilkalai, deginami piktosioms dvasioms nubaidyti. (Arab.)

kurį jis tingiai mušė; jis klausėsi visiškai susikaupęs, užsimerkęs, pakreipęs galvą.

– *Nimchiou**, – sumurmėjo Stenhamas, nekantraudamas pasprukti nuo kerinčio smilkyklės kvapo, kylančio iš anglių puodo. Mišinyje būta kažkokios saldžios aromatinės dervos, bet dvokė ir riebalais, lyg degančiais plaukais; bjaurus buvo pats kvapų mišinys. Net gerokai paėjėjus nuo rato, gerklė ir nosis atrodė lyg aplipusi tirštais dūmais. Jis įnirtingai spjaudėsi.

– Jums nepatinka *fasoukh*, – kaltinamai pareiškė Amaras. – Tai reiškia, kad jus apsėdusi piktoji dvasia. Ne! Alachai! – aiktelėjo jis, kai Stenhamas ėmė kvatodamasis prieštarauti. – Prisiekiu, kaip tik tą ir reiškia.

– Gerai, – atsakė Stenhamas. – Manyje gyvena *djinn*.

Jie priėjo kitą mažąjį ratą. Čia, galvas ir pečius visai užsidengusios audinio skiautėmis, tyliai sukosi dvi merginos. Jų judesiai nebuvo grakštūs, negrojo muzika. Galėjai pamanyti, kad du vaikai sumanė pažiūrėti, kiek sykių apsisuks, kol nugrius, o žmonės susirinko tik kvailai pažiopsoti.

– Kas čia? – paklausė Stenhamas.

– *Zouamel***, – tyliai atsakė Amaras. Tai čia, vadinasi, ne merginos, jie tik apsirengę kaip merginos.

Jie pasuko atgal prie lygesniosios slėnio dalies, kur buvo susirinkusios didžiosios grupės. Nuo šitų vaizdų Stenhamą mažumėlę pykino. Jį erzino jų beprasmybė ir šlykštumas. Tie nedideli sustingusių žmonių ratai tikrai buvo kažkokie atkarūs. Ne pati ilgaplaukė moteris, ne senasis negras ir tikrai ne žiūrovai; nemalonu buvo matyti, kaip stebima tai, kas turėtų vykti griežčiausioje vienatvėje. Pasaulis pasirodė labai ankštas, šaltas ir sustingęs.

Amaras pakėlė ranką ir parodė:

– Artinasi aušra, – pasakė jis. Stenhamas danguje šviesos neįžvelgė, bet Amaras tikino ją regįs. Jie prisiartino prie turbūt paties didžiausio rato. Jo viduryje, laužo žarijų šviesoje, stovėjo baltai apsirengusi moteris ir dainavo. O ją supo vyrų choras, susikabinęs

* Eime. (Arab.)

** Toks burtininkas, kuris rengiasi moteriškais drabužiais ir šoka be muzikos.

rankomis, ir po kiekvieno posmo atsiliepdavo šūksniu, lyg ūžiantis vanduo, bet kaskart stebuklingai pasibaigiančiu tuo pačiu ilgu tikslių muzikos garsų kanalu, atvedančiu prie pirmosios kito jos posmo gaidos. Tą akimirką vis pasirodydavo, kad jie tuojau puls ją ir sutraiškys. Nuleidę galvas, jie prisiartindavo lyg įnirtę buliai, žengdavo tris plačius žingsnius, tad ratas, traukdamasis vidun nuo žiūrovų, pasidarydavo labai ankštas; tuomet, moteriai lyg iškilmingai statulai ant besisukančio pjedestalo lėtai gręžiantis, jie susizgribdavo ir vėl atsitraukdavo. Pasikartojantis prievartos šokis atrodė kažkoks šventas. Tačiau moters daina galėjo būti ženklas, duodamas vieno kalnų klajūno kitam ant tolimos kalvos. Kai kurios ilgos natos, nepavaldžios laikui, nes sustodavo ritmas, širdį suspausdavo lyg kalnų sutemos. Tikindamas save, kad daina graži, jis nusprendė pastovėti ramiai ir pasiduoti jos kerams. Apie tokią muziką, kurios viename kūrinyje kartojosi vis tas pats, buvo kvaila sakyti, kad kai žinai, kas bus toliau, nebeverta klausyti iki galo. Jei neišklausysi jo viso, niekaip nesužinosi, kaip jis tave paveiks. Jis gali trukti dešimt minučių ar visą valandą, bet jei vertinsi muziką, jai nesibaigus, tikriausiai suklysi. Taigi jis stovėjo, apimtas neįprastų, padrikų minčių. Kartais muzika leisdavo jam pažvelgti į pačią savo šerdį ir ten išvysti amžiną juodą dėmę; bent jau taip jis įvardijo tą jausmą. *Cogito, ergo sum* – nesąmonė. Mąstau, *nepaisydamas to*, kad esu, ir *esu*, nepaisydamas to, kad mąstau.

Švito lėtai, tamsa priešinosi, o šviesa artinosi, iš pradžių pilka ir bjauri, o paskui staiga, akimirksniu užgimė dangus, gražus ir naujas, ir žmonės nejučia ėmė žvalgytis į kits kitą, domėtis, kas stovėjo šalia, o vieniša moteris viduryje virto tikra moterimi, bet nebe tokia tikra, nes tebuvo kaukė, nuraudoninta laužo šviesos. Nuo viso to aprimo būgnai (nes daugybė būgnininkų, staiga supratę, kad kažkas pasikeitė, kad išaušo diena, liovėsi juos mušti), ir iš visų pusių aušrą pasveikino naujas keistas garsas. Jis priminė gaidžių giedojimą, bet tai buvo tūkstančių avių bliovimas, visur palapinėse, šaukiančių viena kitą, sveikinančių dieną, kai jos kris Alacho šlovei.

Muzika baigėsi, nors aiškios pabaigos ji neturėjo, nes tarpuose visada uoliai dudėdavo būgnas, kol prasidėdavo nauja daina ir nusinešdavo jį sykiu, atgal į sraunumą. Moteris tyliai išėjo pro vyrų žiedą

ir dingo. Stenhamas pažvelgė į Amarą, nusigręžė, tada vėl atidžiai pasižiūrėjo. Neabejotina: jam ant skruostų žvilgėjo ašaros. Akies kampučiu jis stebėjo, kaip berniukas atsitokėja, rankove pasitrina veidą, nutaiso rimtą miną, paslapčia piktai dėbteli į Muchamadą, tikrindamas, ar anas nepastebėjo jo silpnybės, o tuomet garsiai nusispjauna ant žemės už nugaros.

Stenhamas mintyse atsiduso. Net čia esama nerašyto susitarimo, kad būti palytėtam grožio yra gėda; kad reikia jam priešintis. Viskas visai ne taip, kaip jis įsivaizdavo. Pradžioje marokiečiai jam buvo objektyvi jėga, vientisa ir neišlieta. Visi kartu jie sudarė *kažką*, elementą, didesnį ir menkesnį už žmogų; bet pavieniui jie egzistavo tik kaip bevardės atpažįstamos tos nedalomos ir neskirstomos visumos simbolio dalys. Jie buvo tokie pirmykščiai, kaip saulė ar vėjas, nepalytėti jokių nuotaikų ar impulsų, atsimušusių nuo intelekto veidrodžio. Jie nežinojo, kur esą; jie tiesiog buvo susilieję su pačia būtimi. Niekas nekildavo iš vieno žmogaus troškimų, nes vienas būdavo toks pat, kaip kiti. Kad ir kas jie buvo, kad ir kas nutikdavo, buvo tai, ko troško visi. Bet dabar, galbūt išvydęs šį berniuką, jis ėmė abejoti visos savo teorijos teisingumu.

Tai, ką Amaras kalbėjo, per daug nesiskyrė nuo to, ką jam sakė daugelis kitų. Jis turbūt tik kalbėjo taip užtikrintai, ir liko toks atsparus kitos kultūros poveikiui, racionaliam ir mirtinam, nors visai prie pat. Stenhamas visada manė, kad musulmonų pasaulis pagrįstas tikėjimo ir elgesio prieštara. Ji buvo pernelyg gili, kad pavadintum ją veidmainyste; tai buvo tik paprotys. Jie kalbėdavo vienaip, o darydavo kitaip. Jie tvirtino priklausą islamui išankstinėmis formuluotėmis, bet elgdavosi taip, lyg tikėtų, ir net tikrai tikėjo, visai kuo kitu. Tačiau visada išlikdavo nepakitęs tikėjimo išpažinimas, ir jam musulmonai ir buvo šis amžinas prieštaravimas. Bet Amaro santykis su savo religija buvo daug tvirtesnis: jis tikėjo, kad įmanoma pažodžiui praktikuoti tai, ką Koranas jį ragino išpažinti. Jis nuolat prisimindavo priesakus ir kiekviena proga juos taikydavo, kiekvieną akimirką. Tai, kad šita visuomenė gali išugdyti tokį žmogų kaip Amaras, sugriovė Stenhamo skaičiavimus. Stenhamui išimtis taisyklę paneigė, o ne patvirtino: jei esama vieno Amaro, jų gali būti ir daugiau. Tuomet marokiečiai nebėra, kaip jis

manė, nustatytas dydis, nuolat sąlygojamas savo griežtos visuomenės spaudimo; tuomet visas jo statinys klaidingas, nes jis per daug paprastas, jame nėra vietos asmeniniams skirtumams. Bet tokiu atveju marokiečiai – tokie pat, kaip visi, ir sunaikinus dabartinę jų kultūrą bus prarasta labai nedaug, nes jos sandara bus verta mažiau už ją sudarančių individų sumą – taip pat, kaip bet kurioje Vakarų šalyje. Tačiau apie tai jis negalėjo nė pagalvoti; tam reikėtų per daug pastangų, o jis visą naktį nemiegojo.

Dabar reikėjo grįžti pas Li. Kiek ją pažįstu, galvojo jis, ji vis dar pyks. Ji ne tokia, kuri, rytą nubudusi, nusprendžia pamiršti vakar vakarą.

– *Yallah!* – šūktelėjo jis, ir berniukai nusekė iš paskos. Pakeliui į kavinę jis atsigręžė pažiūrėti, ar jie eina sykiu, ir vėl pastebėjo, kaip Muchamadas kuždasi su Amaru; jo įtarimus patvirtino tai, kad, išvydę atsigręžusį Stenhamą, jie skubiai atšoko nuo kits kito. Jis sustojo ir palaukė, kol jie pasivys. Muchamadas tuojau sulėtino žingsnį, aiškiai tikėdamasis, kad jis nueis, bet jis stovėjo ir laukė. Amaras prisiartino pirmas; jo veide švytėjo ryžtas. Stenhamui nespėjus pratarti nė žodžio, jis tarė:

– *M'sieu!* Mudu su Muchamadu norime grįžti į Fesą.

Stenhamui palengvėjo, kad Amaras prašneko, bet prašymas jį sutrikdė.

– Mat kaip, – atsakė jis. – Tai štai apie ką visą naktį kuždėjotės.

– *Sa'a, sa'a*. Retsykiais. Muchamadas sako, kad prancūzai leido visiems atvykti čia tik tam, kad būtų lengviau išžudyti likusius.

Muchamadas, nuspėjęs, apie ką jie kalbasi, ėmė dar įžūliau vilkti kojas.

– Maniau, kad turi košės galvoje, – pasišlykštėjęs atsakė Stenhamas Amarui. – Kaip manai, kiek žmonių atvyko čia iš Feso? Turbūt koks penkiasdešimt. O kaip kitiems ištrūkti iš medinos ir atvykti čia, kai viskas uždaryta, o vartai apstatyti kareiviais? Sakyk.

Amaras neatsakė. Pagaliau Muchamadas prisiartino tiek, kad girdėjo pokalbį.

– Kas čia užsinorėjo į Fesą? Ko jums ten reikia?

Nutaisęs rūškaną miną, Muchamadas išvardijo daugybę visiškai neįtikimų priežasčių, kam jiems tądien būti Fese, o ne čia, kalnuose.

Iš pradžių Stenhamas ketino kiekvieną iš jų atremti ir sutriuškinti, bet, Muchamadui vardijant vis daugiau ir vis absurdiškesnių priežasčių, jis susinervino ir supyko.

– Tu tik viena man pasakyk, – galiausiai paklausė. – Ko tu išvis čia atvažiavai?

Muchamadui klausimas nesukėlė jokio vargo.

– Draugas pakvietė, – jis parodė į Amarą.

– Jei nori, grįžk. Koks mano reikalas.

– Autobuso bilietas, – jis su priekaištu pažvelgė į Amarą.

– Vis tiek ne mano reikalas. Nepirksiu tau autobuso bilieto. Pasikviečiau jus abu čia, ir atvykot. Atgal į Fesą jūsų dar nekviečiau. Kai pakviesiu, nupirksiu bilietus. Bet ne šiandien. Džiaukitės, kad pasprukot nuo neramumų. Jei turėtumėt galvas ant pečių, tai suprastumėt.

Kalbėdamas jis žvelgė į Amarą, kurio persimainiusi išraiška rodė, kad jis daugiau ar mažiau išsako Amaro nuomonę, ir tik Muchamadas nuobodžiauja ir nori atgal į miestą. Muchamadas – gyva bėda; jokių abejonių. Bet jo niekaip nepavyks parsiųsti namo vieno: be Amaro jis nebūtų atvažiavęs, ir Amaras jam nebūtų leidęs važiuoti vienam. Tai būtų nenuplaunama gėda. Jei Amaras pasikvietė Muchamadą į Sidi Bu Šta, Muchamadas – Amaro svečias, ir Amaras privalo rūpintis jo patogumu bei gera nuotaika, kol čia lankysis. O dabar Muchamadas užsinorėjo į Fesą, todėl Amaras turi parvežti jį į Fesą.

– Jei Amaras nori nupirkti tau bilietą, tegu perka.

Bet tai išgirdęs, Amaras baisiai nusiminė. Tuojau virsiu piktuoju nazariečiu, pagalvojo Stenhamas. Toks visada po ranka, galiu ir aš juo pabūti. Jis vėl pajudėjo.

Kavinėje Li sėdėjo ir rūkė, dar labiau surūgusi, negu jis tikėjosi.

– Labas rytas, – džiugiai tarė jis.

– Labas rytas, – skubiai atsakė ji lyg mašina, nė nepažvelgdama į jį.

Jį užliejo įsiūtis; norėjo taip pat maloniai ir širdingai paklausti: „Kaip šiandien laikosi kankinė?“, bet, žinoma, nutylėjo. Berniukai įėjo, nusiavė sandalus ir susėdo, vis dar murmėdamiesi. Tuomet Amaras prisiminė Li ir pažvelgė į ją, tardamas:

– *Bonjour, madame.*

Tą patį pakartojo ir Muchamadas. Su jais ji pasisveikino mažumėlę draugiškiau.

Dauguma vyrų kavinėje buvo tie patys, kaip ir vakar naktį, bet tarp jų šmėžavo ir du ar trys nauji veidai, atpažįstami todėl, kad aiškiai buvo iš miesto. Neturėdamas ką veikti, jis stebėjo juos, lygindamas miestiečių gestus ir laikyseną su kaimiečių išdidumu. Dekadansas, dekadansas, galvojo jis. Jie viską prarado ir nieko negavo. Prancūzai tik baigė dailinti tai, kas prasidėjo bent prieš penkis šimtus metų. Jų nesąmoningi moraliniai troškimai sutapo su idealais, įkūnytais jų religijoje, tačiau jie nesugebėjo gyventi darnoje nei su tais giliaisiais impulsais, nei su religijos priesakais, nes tarp jų visa tradicijos jėga stojo visuomenė. Niekas nepajėgė būti nuoširdus, dosnus ar gailestingas, nes kiekvienas nepasitikėjo visais kitais; dažnai jie mieliau patikėdavo pirmą sykį sutiktu krikščioniu, o ne seniai pažįstamu musulmonu.

Dabar tasai lapinas apdriskusiais europietiškais drabužiais, pagalvojo jis, storomis lūpomis ir vešliai apžėlusiais skruostais, su votimi ant kaklo, taip paslaptingai kalbąs su milžinu kalniečiu, kuriam prie šono makštyje kapo durklas sidabro rankena, – ką įdomaus toks apgailėtinas jaunas *souks* gyventojas gali papasakoti žmogui, primenančiam maloningą karalių? Sprendžiant iš žmogaus reakcijos, kažką gyvybiškai svarbaus, nes jo akys pamažu plačiai atsimerkė, o veidą perkreipė rūpestis. Jaunasis sėdėjo primerkęs akis, ranka trindamasis neskustą smakrą, ir, skubiai kuždėdamas, pasilenkė dar arčiau.

Staiga apimtas įtarimo, Stenhamas pakilo ir išėjo iš palapinės. Jis įlindo į kitą pirmą pasitaikiusią kavinę truputėlį žemiau kalvos šlaitu ir užsisakė arbatos, nekreipdamas dėmesio į įtarius žvilgsnius, kuriais buvo pasitiktas. Jį tokie žvilgsniai lydėjo nuolat, prie jų buvo įpratęs. Ši kavinė beveik nesiskyrė nuo pirmosios, tik buvo kiek didesnė ir turėjo antrąją patalpą, greičiau simbolišką, nes pertvara tebuvo demblis, ištemptas ant karčių. Didesniojoje erdvėje, kur jis atsisėdo, beveik nieko nevyko: vyrai rūkė kifo pypkes ir gurkšnojo arbatą. Netrukus jis pakilo ir nuėjo į antrąją patalpą, įsitaisė jos kampe laukti arbatos. Čia vėl pasikartojo ta pati keista ir netikėta scena, tik dar išraiškingesnė negu pirmojoje kavinėje, nes čia miesto

jaunuolis, šįsyk akiniuotas, kalbėjo su šešiais, regis, įtakingais kaimiečiais, o ne su vienu. Įėjusį į mažąją patalpėlę, jį pasitiko tokia staigi tyla ir tokie atvirai priešiški žvilgsniai, kad nė nesugebėjo suvaidinti jų nepastebėjęs. Nusprendė vaizduoti naivuolį turistą, ieškantį vietos dvasios; jie nesupras, kokį vaidmenį jis vaidina, bet tik taip jis sugebės jį atlikti. Kvailai šyptelėjo jiems ir paklausė:

– Labas rytas. *Bonjour. Avez-vous kif? Kif foumer bong.**

Tikiuosi, nepersistengiau, pagalvojo jis. Du vyrai šyptelėjo; kiti atrodė sutrikę. Miestietis nusivaipė ir paniekinamai atsakė:

– *Non, monsieur, on n'a pas de kif.***

Tuomet jis nusigręžė ir tarė kalniečiams:

– Kaip šita užsienio kiaulė pakliuvo į Sidi Bu Šta? Net čia, net per Idą turime žiūrėti į tuos šunų išperas.

Vienas vyras filosofiškai nusišypsojo ir pasakė, kad pernai Mulos Idriso *Moussem**** buvo trys prancūzai, ir dar fotografavo.

– Šitas – nė ne prancūzas, – pasišlykštėjęs atsakė jaunuolis. – Jis kažkoks kitoks šiukšlė iš Anglijos ar Šveicarijos.

Jis vėl pervėrė Stenhamą neapykantos pritvinkusiu žvilgsniu; tuomet ryžtingai nusigręžė ir toliau šnekėjo, bet dabar labai tyliai, ir Stenhamas nugirsdavo tik vieną kitą žodį ar frazę. Tačiau užsimiršęs jaunuolis netrukus sušneko balsiau, ir tuomet Stenhamas pajėgė išgirsti beveik viską. Kai jam atnešė arbatos, kuo skubiau ją išgėrė, stengdamasis neatkreipti į save dėmesio, tuomet, nerangiai atsisveikinęs su vyrais, vėl išėjo laukan. Niekaip negalėjai patikėti, kad vienas kitas prašalaitis iš Feso kaip tyčia pasakojo bičiuliams, kas ten pastaruoju metu darosi, bet jis troško malonumo žinoti, o ne vien įtarti. Pasiryžo užsukti į dar pustuzinį kavinių, pažiūrėti, ar stambi kampanija surengta. Jei kas nors paklaustų, ką jis darąs, apsimes ieškąs Amaro. Taigi, jis pasilenkęs žengė į vieną kavinę po kitos, susirūpinęs dairėsi, o apžiūrėjęs svečių veidus, išeidavo.

Tik vienoje *qaouaji* paklausė jo, ko norįs. Žmogaus balsas buvo nemalonus, ir jis neleido sau ramiai apsidairyti. Kitoje suabejojo: jo pastebėtas kurstytojų tipas nebuvo aiškiai apibrėžtas. Bet kitose

* Laba diena. Ar turite kifo? Kifą rūkyti... (Pranc.)

** Ne, pone, kifo neturime. (Pranc.)

*** Šventė islamo šventojo garbei.

keturiose nebuvo nė menkiausios abejonės. *Istiqlal* atsiuntė čia visą komitetą megzti ryšių su *cheikhs, caids* ir kitais svarbiais žmonėmis ir mėginti juos atkalbėti nuo aukos. Be to, jie skleidė gandus, tikriausiai iš esmės pagrįstus, kad Feso medinoje dešimtys tūkstančių vietinių kareivių, kuriuos ant miesto užsiundė prancūzai, nepaliaudami prievartauja moteris ir merginas. Jie plėšia namus ir krautuves, šaudo daugybę vyrų ir berniukų, padeginėja visą miestą. Tiek jis nugirdo antrojoje kavinėje, laukdamas arbatos, o klausytojų veido išraiškos visada buvo vienodos.

Jis sustojo kaitrioje ryto saulėje, klausydamasis aplink bliaunančių avių choro, o kadangi buvo pavargęs ir alkanas, ėmė mintyse kalbėtis su savimi. Na, patenkintas, ar nori apeiti dar dešimt kavinių? Ne, nėra reikalo. Tai kad jau sužinojai, ką dabar darysi? Nieko. Tik norėjau sužinoti. Manei, kad šita vieta dar bus tyra. Patenkintas?

Bet jis nenorėjo grįžti į kavinę pas berniukus ir pasijusti prieš juos lyg teisme. Nes, kad ir kaip tai būtų absurdiška, pagalvojęs, kaip skiriasi vaikiškos jų viltys nuo jo paties, vos suvokiamų, nes visiškai negatyvių, jis tikrai pasijuto trupučiuką kaltas. Jis nenorėjo, kad Marokas liktų prancūzų naguose, bet nenorėjo ir kad jį užimtų nacionalistai. Jis negalėjo stoti į kurią nors pusę, nes ta jo sąmonės dalis, kuri buvo atsakinga už pusių pasirinkimą, seniai buvo paralyžiuota, nes pasirinko tai, kas turėjo panaikinti bet kokią galimybę rinktis. Ir tai tikriausiai laimė, tikino jis save, nes šitaip sugeba neprisiartinti nė prie vieno blogio, taigi ir nepamesti jo iš akiračio.

Jis sustojo prie maisto prekystalių ir nusipirko pusę papločio duonos ir kelis ėrienos iešmus. Tuomet, eidamas ir valgydamas, pasuko į kalvą, kuri stūksojo už šventyklos, pastatytos aukštumėlėje. Žmonės nepaliaudami vaikščiojo į ją ir iš jos, bet jų kelias ėjo jam iš kairės, o jo takas, tikriausiai pramintas ožkų, buvo tuščias. Nes vienintelis nuolatinis pastatas šiose apylinkėse buvo nedidelis *marabout**, suręstas aplink paties Sidi Bu Šta kapą. Kai neatvykdavo piligrimų, čia galėjai sutikti tik tuos, kurie būdavo davę įžadą, ir dar retsykiais koks piemuo užklysdavo su ožkų banda.

* Šventojo kapo statinys.

Nuo pačios viršūnės jis pažvelgė į šviesų reginį, nuogą ochros spalvos žemę pietuose, kalnagūbrius šiaurėje, o priešais, vakaruose – medžiais apžėlusius pilkšvai žalsvus šlaitus su proskynomis, kur knibždėjo tūkstančiai baltų figūrėlių. Jų judesiai iš aukšto atrodė tokie smulkūs, kad jos atrodė sustingusios, lyg nejudantys kraštovaizdžio statiniai; tik ilgesnį laiką įdėmiai įsižiūrėjęs, jis patikėdavo, kad jos vaikšto. Čia, džiugioje ryto saulutėje, jis pasijuto labai nutolęs ir nejučia susimąstė, ar nebūtų geriau auką stebėti iš čia – matyti ją nematant. *Istiqlal* agentai niekaip nesugebės atkalbėti žmonių nuo avių skerdynių; jie ne to ir siekia. Bet jie pasistengs, kad apeigos vyktų neramiai, dvejojant ir įtarinėjant, kad žmonės susiskaldytų ir prarastų bet kokį malonumą, kurį gali suteikti tinkamai atliekami ritualai. Tokią klastą reikėjo gerai suplanuoti, o toliau palikti savieigai. Jeigu jaunuoliai bus gudrūs, žmonės iš Sidi Bu Šta šiemet išvyks nepatenkinti, ir kitais metais daugelis nebeatvyks. Vienas pertrūkis, vieni metai be apeigų, ir grandinė nutrūks; tai jaunuoliai suprato. Bet koks ritmo pokytis išmušdavo žmones iš vėžių, nes jų gyvenimas buvo sudarytas vien iš ritmiškų pasikartojimų, ir neatlikus numatytų apeigų kildavo siaubingų psichologinių padarinių, nes tuomet žmonės nebesijausdavo esą Alacho malonėje, o jei nebesijausdavo, jiems niekas neberūpėdavo – jie darydavo viską, kas tik sakoma. Jis svarstė, ar visi jaunieji *Istiqlal* agentai atvyko tuo pačiu autobusu. Jei taip, galvojo jis, kokia būtų laimė, jei tas autobusas pakeliui būtų nuriedėjęs nuo skardžio! Žmonės su džiaugsmu būtų įvykdę Alacho priesakus ir užsitikrinę laimę visam aplinkiniam kraštui kitiems metams. Jis prisiminė kažkur perskaitytą sakinį: „Laimingas tas, kas manosi esąs laimingas." Taip, galvojo jis, ir baisiau prakeiktas už žmogžudį yra tas, kuris stengiasi tokį tikėjimą sunaikinti. Didžiausia žmonijos nelaimė, baisiausias žemės maras – nelaimingi nenuoramos. „Tik pamėgink čia man aiškinti, kad jie laimingi", – pasakė jam Li, degdama teisumu. Tokia pat išraiška puošė ir intelektualus, surengusius Prancūzų revoliuciją, taip pat ir šlykštynes jaunuolius iš *Istiqlal*, ir bukus komunistų partijų funkcionierius visame pasaulyje.

Tik pačių tauriausių žmonių lūpose žodžiai „Visi žmonės sukurti lygūs" gali nevirsti keiksmažodžiais, aiškiu kvietimu sunaikinti Prigimties hierarchiją. Bet net artimiausi jo draugai, kai jis jiems

išdėstė, kad iš dalies todėl pasaulis metai iš metų ritasi žemyn, nusišypsojo ir atsakė: „Pasisaugok, Džonai. Vieną dieną virsi tikru pamišėliu.“ Melas taip tvirtai įleido šaknis į jų sąmonę, kad jie nė nepajėgė juo suabejoti. Be to, jis netroško išgelbėti pasaulio, sakė jis sau, atsiguldamas ir žvelgdamas vien į dangų. Jis tik norėjo išsigelbėti pats. Vienam gyvenimui tai – pakankama užduotis.

Iš rytų, jam už nugaros, pakilo ryto vėjas; jis nunešė tylų būgnų dunksėjimą iš apačios, tad buvo girdėti tik menkas vėjo švilpesys erškėčiuose. Pamažu jis užsisvajojo, paniro į vegetacijos būseną: visą jo sąmonę užpildė vien saulės šilumos ir vėjo vėsos ant odos pusiausvyra. Paskutinės aiškios jo mintys buvo apie tai, kad kažkur šioje žemėje dar bus daug rytų, kai bus galima šitaip gulėti, išsitiesus po dangumi, ir spręsti beprasmes problemas.

29 skyrius

Poli Barouz ilgai kratėsi nelygiu sapnų vieškeliu, neaiškiai nujausdama, kad kažkas negerai, bet niekaip negalėdama suprasti, kad jai tiesiog baisiai nepatogu, kad jos kūnas rangosi vis kitoje perkreiptoje padėtyje, diktuojamoje gumbuoto demblio. Ir pamažu, skausmingai, pro dulkes ir arabiškus žodžius jos sąmonė ėmė kilti nuo ten, kur gulėjo. Galiausiai ją išbudino garsus kvatojimas iš *qaouaji* kampo, ji staiga atsisėdo, atrodė, kad visi kūno raumenys tuojau trūks. Keli berniukai smalsiai sužiuro į ją; ji nesirąžė, nors troško to labiau už viską pasaulyje. Atsisakius šio kūniško malonumo, jai pagailo savęs; būtų buvę taip gera. Tačiau ji ištiesė rankas, pajudino pirštus ir atsargiai nusižiovavo, ir net tai buvo taip malonu, kad ji prisiminė nugalėjusi.

Dabar tai atrodė lyg sapnas, tas trumpas laikas tarp miego, kai buvo taip žvaliai nubudusi. Berniukas su draugu įėjo į palapinę, išdrįso ją pažadinti, o ji supykusi aiškiai išvydo jį tikroje šviesoje. Aiškiai ta prasme, kad pirmą sykį suprato, ką jis reiškia Stenhamui. (Ką berniukas reiškia sau pačiam, ji manėsi niekada nesužinosianti, ir tai jos visai nedomino.) Ji sėdėjo, akimirką sukaustyta įniršio,

ir spoksojo į jį. Berniukas lygia, vėjo nugairinta oda, didžiulėmis akimis ir juodais plaukais, iš esmės tvirtas kaip vyras, bet be vyro galios ar elgesio. Tikras jaunas barbaras, pagalvojo ji, visiška priešingybė to, kuo ji gėrėdavosi. Žvelgdama į jį, ji lyg ir suprato, kokie buvo senovės žmonės. Nusitrynė kokie trisdešimt amžių, ir štai jis, budrus, plėšrus priešžmogis, labiau negu nuogas laukinis nutolęs nuo to, koks, jos galva, turėtų būti žmogus, nes laukinis sutramdomas, o šitas padaras, apsišarvavęs standžia savo barbariška kultūra, sąmoningai atsisako pažangos. Štai ką įžvelgė ir Stenhamas; jam berniukas tobulai įkūnijo žmonijos atsilikimą ir susižavėjimą kėlė kaip tik dėl to, kad buvo „tyras“: kad jo asmenybėje nebuvo vietos niekam, ko žmonija nebuvo iki galo išsiugdžiusi dar senovėje. Jam jis teikė paguodos, buvo gyvas įrodymas, kad šiandienos pergalė dar negalutinė; jis įkūnijo vaikišką Stenhamo viltį, kad laiką dar galima sustabdyti, o žmogų – grąžinti į jo ištakas.

Antrasis jaunuolis tupėjo greta, kramtydamas pagaliuką, ramiai, atsainiai ir linksmai žvelgdamas į ją.

– Kas yra? – ramiai paklausė ji Amaro, visai pamiršusi, kad jis nesupranta.

– Jis nori su jumis atsisveikinti, – paaiškino antrasis.

(Taip lengvai jis neišsisuks, mintyse tarstelėjo ji, bet „jis“ reiškė Stenhamą.)

– *Mohammed*, – pasakė ji, – *tu ne veux pas faire quelque chose pour moi?**

Jis pasitempė.

– Gal galėtum nueiti ir nupirkti man pakelį „Casa Sport“?

Ji atidarė rankinuką ir surado smulkių pinigų. Jis pašoko ant kojų, palenkė galvą, kad nesiliestų prie apkloto viršuje. Paėmė pinigus ir išėjo. Ji palaukė pusę minutės, kad jis netyčia negrįžtų. Tuomet atsigręžė į Amarą ir nedvejodama padavė jam visus banknotus, kiek tik rado piniginėje. Jie buvo tvarkingai sulankstyti.

„Jis, žinoma, nieko nesupranta“, – pagalvojo ji, kai berniukas, išvydęs saujoje tiek pinigų, dar labiau išpūtė akis. O jai ėmus gestais jam aiškinti, jis mėgino juos grąžinti.

* Muchamadai, ar nenorėtum padaryti man paslaugos? (Pranc.)

– Bum, – sukuždėjo ji jam į ausį. – *Revolver, pistolet.*

Ji nežinojo, ar jis suprato; apsidairė po palapinę. Kol kas niekas į juos nežiūrėjo. Ji davė jam ženklą dešiniąja ranka skreite, atsargiai pakėlė ją į akių lygį, sulenkė rodomąjį pirštą ir užmerkė kairę akį, kita taikydamasi įsivaizduojamu vamzdžiu. Tuomet paspaudė gaiduką ir skubiai parodė banknotus jo saujoje.

„Dėkui Dievui", – pagalvojo ji: jis suprato. Tai buvo matyti jo veide. Ji susiraukė ir pavaizdavo susirūpinusią, rodydama jam skubiai slėpti pinigus. Jis įsikišo juos į kišenę. Viskas gerai.

Kai grįžo Muchamadas, ji gulėjo, susidėjusi rankas po galva, atsainiai žvelgdama į viršų. Iš mandagumo šnektelėjo su juo, o tada abu berniukai atsistojo eiti. Kai Amaras paspaudė jai ranką, ji reikšmingai pažvelgė į jį, lyg įspėdama nerodyti dėkingumo, o paleisdama jo ranką ramiai tarė:

– *Bonne chance.**

Jie išėjo, o ji vėl atsigulė, svarstydama, kodėl jaučiasi nudirbusi labai sunkų darbą.

Staiga ji niūriai šyptelėjo. Kol kas buvo tvirtai pasiryžusi grįžti į Fesą, vos iš Sidi Bu Šta pajudės pirmoji mašina. Šitaip daugiau netektų pamatyti Stenhamo, nebent jis grįžtų ir užtiktų ją iškeliaujant. Bet dabar jai toptelėjo, kad su juo dar nebaigė. Absurdas, bet ji netyčia pati susikūrė būtinybę vėl su juo pasimatyti. Ji neturi pinigų, o autobuso vairuotojo taip lengvai neįtikinsi parvežti ją dykai, vien davus viešbutuko, kur paliko daiktus, adresą. Kokia absurdiška padėtis, sakė ji sau; tiesiog graudu. „Kas nutiko mano pasąmonėje?" – nustebusi ir pasipiktinusi klausinėjo ji savęs.

Ji pasiuntė *qaouaji* padėjėją ėrienos iešmų ir sumokėjo už juos paskutinėmis monetomis. Tuomet, vėl pavargusi, ji išsitiesė ir netrukus užmigo.

Visa tai, žinoma, nutiko prieš kelias valandas. Dabar ji markstėsi ir pro palapinės angą žvelgė į alyvmedžių kamienus kaitrioje tikriausiai jau popietės šviesoje. Ji dirstelėjo į laikrodį. „Dešimt po trijų", – sumurmėjo mažumėlę išsigandusi. Būgnai dar vis dudėjo; jie nė akimirką nenutilo nuo tada, kai ji vakar išlipo iš autobuso.

* Sėkmės. (Pranc.)

O veidai palapinėje buvo nauji; nė vieno nepažino. Su palengvėjimu pastebėjo, kad nepasikeitė bent *qaouaji*. Ji pamojo jam ir paklausė, ar Stenhamas buvo grįžęs ir vėl išėjo, bet jis taip prastai mokėjo prancūziškai, kad teko ilgai mosuoti rankomis, kol anas atsakė visą dieną nematęs nazariečio džentelmeno. Ji padėkojo jam ir mažumėlę išsigando.

Ji atsigulė, tikėdamasi galbūt vėl užmigti: taip patogu šitaip leisti laiką. Bet atrodė, kad nepavyks, ir ji suprato norinti išeiti pasivaikščioti. Jai maudė raumenis, ji nervinosi; ilgiau gulinėti būtų viena kančia.

Sausas dulkėtas oras atsidavė arkliais ir asilais, stovinčiais tarp palapinių, o milijonuose sidabrinių alyvmedžių lapų atsispindinti saulė ją vertė ilgėtis gurkšnio vandens. Apačioje, pridengti baltų savo kojų sukeltų dulkių užuolaidos, vis dar mechaniškai stypčiojo šokėjai, o aplink juos vis dar spietėsi žiūrovai. Ji apsisuko ir pakilo į atvirą vietą.

Eiti čia saulės šviesoje buvo lengva, o tamsoje juk taip sunku. Ji nuėjo daug toliau negu vakar naktį, kol medžiai liko už nugaros, o aplink augo tik menki, žemi krūmokšniai ir riogsojo akmenys. Pasijuto geriau: raumenų skausmai beveik praėjo, o tyras oras išsklaidė nerimą. Ji atsirėmė į didelį riedulį, pirma apžiūrėjusi, ar nėra skorpionų, ir pažvelgė į slėnį ir kalvą priešais. Per plačią rusvą daubą lėtai žemyn leidosi mažutė vieniša figūrėlė. Piemuo? Ji įsitempė, mėgindama įžiūrėti ožkas ar avis, bet jų nebuvo.

Kurį laiką stebėjusi, ji staiga nusprendė, kad ten Stenhamas: marokiečiai taip toli vieni nevaikšto. Ji ilgai žvelgė per slėnį, o figūrėlė vis leidosi, galiausiai išėjo iš saulėkaitos ir paniro šešėlyje, metamame aukštumos jai už nugaros. Tiksliai neįžiūrėjo, ar ten Stenhamas, ir tikino save, kad jai tai nė nerūpi, bet vis tiek beveik neabejojo, kad ten jis, ir nekantraudama laukė, kada praneš jam savo pergalingą žinią, paskelbs jam, kaip smarkiai jis liko nugalėtas. Į kavinę ji grįžo neskubėdama, gaišdama, kur tik užsigeisdavo, stabteldama nuskinti lapelio, retsykiais strykčiodama nuo akmens ant akmens, o kai jau buvo matyti pakraščio palapinės, net prisėdo parūkyti.

Priėjusi kavinę, pažvelgė vidun ir pamatė, kad jis dar negrįžęs. Nusprendė pasivaikščioti tarp medžių, iš kur matytų įėjimą, kad jis

įėjęs jos nerastų; šitaip tučtuojau įgysianti moralinį pranašumą. Ji pasuko kairėn, per malkų dūmus ir dulkes, ir tykojo, atsirėmusi į medį, iš už jo kamieno laukdama, kada jis pasirodys. Iš palapinių išlindę žmonės nustebę nepatikliai žvelgė į ją, bet, jos nuomone, ne priešiškai. Jai atrodė, kad jis labai ilgai neateina; tikriausiai sustojo pasižiūrėti šokių. Bet staiga išvydo jį, kopiantį kalva kavinės link. Kai jis įėjo, ji pajudėjo.

Rytą ji buvo paniurusi ir nenorėjo bendrauti, dabar manė, kad reikia ir toliau taip elgtis, pradėti ten, kur sustojo. Sykiu toks elgesys dabartiniam jos tikslui netiko. Ji įėjo į palapinę.

Jis sėdėjo kampe, jai pasirodė, kad kažkoks surūgęs. Ją išvydus, jo veidas nušvito.

– Sveikas, – šaltai tarė ji. – Buvau lauke.

– Kaip laikaisi? – paklausė jis, pakeldamas į ją akis, o tada pasislinko, kad ji galėtų atsisėsti.

– Gerai, – atsainiai atsakė ji; jei bus per daug pikta, pokalbis visai nutrūks. Jis ištiesė jai pakelį cigarečių; ji papurtė galvą.

– Išsigandau, kad nebūtum išvažiavusi, – netvirtai pratarė jis.

– Aš ir išvažiuoju. Bet norėjau miego. Be to, – pridūrė ji lyg tarp kitko, – neturiu nė cento. Deja, turėsi paskolinti man pinigų. Viską atidaviau Amarui, kad nusipirktų pistoletą.

– Ką? – paklausė jis, lyg ji kalbėtų jam vos suprantama kalba.

– Tiesiog atidaviau jam viską, kiek turėjau piniginėje, ir pasakiau eiti nusipirkti pistoleto. O svarbiausia, jis paėmė pinigus. Kad ir ką su jais darys, – ji dar ketino pridurti: „Še tau ir tyrumas“, bet staiga ir pati suabejojo, ar protingai pasielgė. Ką ji pasakė, skambėjo absurdiškai; viską padarė ne taip. Ji užsičiaupė ir laukė.

Jis persibraukė ranka akis, lyg dangstydamasis nuo per ryškios šviesos, o tada ten ją ir paliko. Jo veido išraiškos negalėjai perprasti. Pagaliau lėtai tarė:

– Nieko nesuprantu.

Tuomet toliau sėdėjo tylėdamas. Galiausiai nuleido ranką ir, nežiūrėdamas į ją, tarė:

– Nesuprantu, Li. Man čia per daug sudėtinga.

– Nekvailiok, – linksmai atsakė ji. – Tu *pats* viską apsunkini. Jei širdyje turėtum nors krislą poezijos, suprastum. Berniukas nenu-

stygo. Jo amžiuje taip priklauso. Tai svarbiausia viso jo gyvenimo akimirka. Niekada sau nebūtų atleidęs, jeigu dabar būtų smaksojęs. Nejau neaišku?

Stenhamas pažvelgė į ją, bet taip, lyg jos nesiklausytų. Jo rūpesčio kaukė dabar keistai prieštaravo įtūžiui balse, kai jis staiga suriko:

– Užsičiaupk! – atsigręžė į ją. – Aš ne apie jį galvoju. Jis išvyko. Viena kita menka gyvastėlė – koks skirtumas?

(Ji nužvelgė jo veidą ir suprato nežinanti, ar paskutinis sakinys buvo ironiškas, ar nuoširdus. Jis, regis, laukė jos atsakymo, bet ji tylėjo.)

– Nesuprantu tavęs, – jis sudvejojęs nutilo. – Tiksliau, suprantu. Tik noriu, kad pasakytum savo žodžiais. Kaip manai, ką padarei? Dėl Dievo, kaip tu šitaip sumanei?

Ji nusivylė: kurgi įniršis?

– Bent *šiek tiek* suteikiau žmogui laimės, – nedrąsiai pratarė ji.

– Fui! – jo balsas skambėjo šiurkščiai. – Tam yra keiksmažodis. Atspėk koks ir pasakyk. Iš tavo lūpų jis skambėtų reikšmingiau. Tu jį nuspalvini.

Kad paslėptų nerimą, ji prisidegė cigaretę, ir pastebėjo, kad ranka virpa. Žinoma, sakė ji sau, jis reiškia tokį lediną, abstraktų pyktį. Kokia ji kvaila, kad tikėjosi normalaus, paprasto barnio.

– Žinok, tavo tulžis manęs visai neskaudina, – pasakė ji. – Ji niekur nenukreipta. Jei nori rimtai įgelti, bent jau turi pastebėti kitą žmogų.

Dabar ji tikėjosi, kad jis atsiprašys, bet jis tik pažvelgė į ją.

– Tikiu tuo, ką padariau, – tęsė ji. – Nėra reikalo...

– Žinau, – pertraukė jis. – Tai ir liūdniausia. Tu neturi nė kruopelytės moralinės atsakomybės. Jei tik gauni tuščiai pasilinksminti, tau nieko ir nebereikia. Šįsyk pasilinksminai dusyk. Su Amaru – mažiau, su manim – daugiau.

Ji nejaukiai nusijuokė.

– Gal ir taip. Mano protas ne analitinis.

Jis pažvelgė į palapinės angą. Lauke šviesa blėso, būgnai vis dar dudėjo, o kavinėje pamažu rinkosi tyliai šnekučiuojantys seniokai.

– Koks jausmas, kai turi galią kito žmogaus gyvybei ir mirčiai? – staiga paklausė jis. – Gali papasakoti?

O kadangi tik dabar jis pagaliau atrodė rimtai supykęs, jos širdis suspurdo ir įžiebė joje tokią pat ugnį.

– Viską suvokti kaip pigioje melodramoje tikriausiai labai vargina, – apsimestinai rūpestingai pasakė ji. – Iš kurgi turi tiek jėgų?

Dabar jis ištarė keiksmažodį, kurio nepasakė prieš kelias minutes, atsistojo ir išlėkė iš palapinės. Ji sėdėjo, rūkė, bet nesijautė rami.

Beveik tuojau pat jis sugrįžo, aiškiai lauke susiginčijęs su savim; jo veidas buvo ryžtingas, mažumėlę susigėdęs, ir jis purtė galvą. Priėjo prie jos.

– Po galais, – pasakė jis, vėl sėsdamas greta jos, – kodėl mes elgiamės kaip šešiamečiai? Atsiprašau, jeigu buvau negeras.

Jis laukė, kad ji prašnektų. Ji kas sekundę vis labiau nervinosi.

– Jei tu apie dabar... – pratarė ji. Tuomet nutilo; ketino užsiminti apie jo elgesį vakar, bet valandžiukę patylėjo.

– Ak, nesvarbu, – galiausiai pratarė ji su begaliniu, nesuvokiamu palengvėjimu, lyg tuo viską išspręstų.

Jis labai rimtai žvelgė į ją.

– Šiaip ar taip, nors mūsų nuomonės ir skiriasi, mes kažkaip sutarėme, kol užsikrovėme ant sprando tą vaikį. Kodėl gi negalėtume pradėti ten, kur sustojome? Juk niekas nepasikeitė, ką?

– Tiesa, – susimąsčiusi atsakė ji. Tačiau nujautė, kad kažkas vis dėlto *pasikeitė*, o kadangi ji nežinojo, kas dabar buvo kitaip ir kas tą skirtumą sudarė, nusprendė su jo teiginiu visiškai sutikti kada nors vėliau. Tuomet, staiga taip įnirtingai, kad jis net smalsiai pažvelgė į ją, ji tarė: – Nežinau. Manau, kad ne berniukas čia svarbiausias. Manau, mus slegia šita vieta. Jei šiąnakt vėl turėsiu čia nakvoti, išprotėsiu, ir tiek. Nejau negalime *kaip nors* iš čia išvykti?

Ji kalbėjo negalvodama, ir dabar tikėjosi pasipriešinimo. Bet jis tik atsakė:

– Bus nelengva. Ir, nepamiršk, čia atvykome tam, kad šiandien nebūtume Fese. Vis dar šventės diena.

– Nepamiršau, – gynėsi ji. – Tegu ateina ir papjauna mane lovoje, bet bent jau gulėsiu *lovoje*, o ne akmenų krūvoje.

Ji paplekšnojo demblį greta savęs ir skubiai pakėlė akis į jo veidą; ar jis suprato, ar tik bjaurisi ja? („Niekas nepasikeitė“, – ką tik sakė jis.) O dabar, išvydusi jo šypseną, ji akimirksniu suprato, kas

pasikeitė; ji suprato, kad nors šypsena jai vis dar atrodo mažumėlę paika, ji nebėra atstumianti. Pareiškusi priešiškumą, ji atsidūrė jo orbitoje. Bet pasikeitė ne vien ji, nes ko daugiau jam šypsotis?

– Galim nebent pamėginti, – pasakė jis, dar vis šypsodamasis, atsistojo ir išėjo.

Vėliau, sutarę dėl kelionės atgal, maždaug valanda iki išvykstant sunkvežimiui, pavalgę sriubos, duonos, ėrienos ir atsigėrę arbatos vakarienei, jie išėjo pasivaikščioti ir vėl pakilo ant kalvos užpakalyje, dar sykį pasižiūrėti reginio. „Grįžtame į nusikaltimo vietą", – pagalvojo ji, ant žasto jusdama Stenhamo pirštus, jam vedant ją per prieblandą krūmuose, aplink tamsius akmenis, ten, iš kur buvo puikiai matyti liepsnų, dūmų ir mėnesienos slėnis. Čia jie tykiai susėdo, o kai jis priglaudė ją, pakštelėjęs į kaktą, tada į skruostus, o galiausiai (taip gražiai) į lūpas, ji suprato, kad viskas nuspręsta, ir nustebusi suvokė: kad ir kaip nekantriai jis lauktų meilės žaidimų, ji pati tos akimirkos laukia ne mažiau viltingai.

Ji ištiesė ranką, dvejodama prilietė kietus jo smakro šerius, tada švelnias lūpas ir, pagalvojusi: „Kodėl dabar, o pirma ne?", vėl prisitraukė jį prie savęs.

30 skyrius

Autobusų virtinė lėkė vingiais, kiekvienas autobusas niro į prieš tai važiuojančiojo sukeltą dulkių debesį. Pirmajame autobuse sėdėjo visi jaunuoliai iš *Istiqlal*, su kitų autobusų vairuotojais susitarę pakeliui, prieš pasiekiant sankryžą su pagrindiniu greitkeliu, sustoti ir persėsti taip, kad, artėjant prie Feso, kiekviename autobuse būtų du ar trys partiečiai. Jie taip pat, žinoma, į miestą turėjo įvažiuoti ne visi kartu, bet taikytis pakaitomis kas dešimt ir kas penkiolika minučių. Vos išgirdęs siaubingą žinią, Amaras ėmė virpėti; dabar jie turbūt pusiaukelėje į Fesą, o jis vis dar virpa. Jo mintyse iškilo kraupus vaizdas: jis stovėjo didžiojo savo namų kambario tarpduryje, regėdamas motiną, prismeigtą prie grindų durtuvu, bet besistengiančią atsistoti, o kažkokia pamėklė ant pagalvių kampe

prievartavo Halimą. Jo tėvas ir Mustafa, be abejo, negyvi gulėjo kieme, todėl košmare jų ir nebuvo.

Muchamadas sėdėjo greta ir mėgino jį šnekinti, bet Amaras negirdėjo, ką jis sako. Šiandien tikrai atpildo, keršto diena – galbūt paskutinė jo diena šioje žemėje! Kiti žmonės autobuse sėdėjo niūrūs ir įsitempę, tylėdami, kai kurie nuo dulkių buvo užsidengę veidus. Staiga per bildesį ir girgždesį pasigirdo garsus sprogimas. Rankos stvėrė durklus, o autobusas sulėtėjo ir sustojo, nes sprogo padanga. Visi išlipo ir ėmė vaikštinėti keliu, o pro šalį važiavo kiti autobusai, keldami į orą baltų dulkių debesis. Paprastai pravažiuojančių autobusų keleiviai šūkautų ir mojuotų iš džiaugsmo, nes juk visada smagu matyti, kad bičiulį ištiko nedidelė nelaimė, bet šiandien jie nė nesidairė. Muchamadas pasibjaurėjo.

– Kekšių išperos! – niurzgė jis. – O jei prireiktų įrankių ratui pakeisti. Kas mums jų duotų? Niekas! Visi nuvažiavo.

Amaras pamažu išsivadavo iš skerdynių vaizdų. Jiedu su Muchamadu sėdėjo ant akmens ir žiūrėjo į autobusą; jis net pats stebėjosi, kad lukštena saulėgrąžas. Jam regėjosi, kad jiedu su Muchamadu kalbasi jau valandų valandas, o jis nieko negirdi. Dabar jis vėl kalbėjo apie pinigus, kuriuos, jo nuomone, Amaras jam prieš tris dienas turėjęs duoti už dviratį. Kai nuvežė jį prancūzui, negalėjo susimokėti už nuomą; jam labai pasisekė, kad pavyko jų pasiskolinti iš draugo, dirbančio lentpjūvėje toje pat gatvėje. Bet dabar Idas, reikia grąžinti draugui skolą, ir apskritai, kas gi sugalvojo vykti į Ain Malką ir kas žadėjo sumokėti už abu dviračius?

Amaras nuoširdžiai ketino duoti jam pinigų, bet jį erzino Muchamado įkyrumas, ypač tokią akimirką.

– Visi miršta, o tu suki galvą dėl kelių frankų, – pyktelėjo jis. Nazarietė ponia jam davė nežmonišką krūva pinigų; jis nežinojo kiek, nes dar neturėjo nė vienos akimirkos pasislėpęs juos suskaičiuoti. Šiaip ar taip, dabar jis labai turtingas, ir nedidelė skola Muchamadui jam nekėlė jokio rūpesčio. Tačiau atrodė gėda, kad Muchamadas vis apie ją šneka. Staiga jis sutelkė visą dėmesį į Muchamado žodžius.

– O trisdešimt rialų, kurias sumokėjau už vaistus, kai tu mane sumušei, tiek to; nesvarbu.

Taigi, jo atsiprašymas nieko nereiškė, kitaip Muchamadas apie muštynes neprimintų. Kokia prasmė draugauti su tokiu bernu?

– *Yah,* Muchamadai, – pasakė jis. – Tu manim nepasitiki, bet tik dėl to, kad manai, jog visi tokie kaip tu.

Jis labai norėjo išsitraukti pinigus ir atiduoti viską iki paskutinio franko, kiek tik buvo skolingas, kad jo nusikratytų, bet, žinoma, jokiu būdu negalima jam rodyti, kiek pinigų turi. Muchamadas pervėrė jį žvilgsniu ir pasišlykštėjęs atsakė:

– Tavo galva kaip pelėdos ar skorpiono, ar akmens. Nesuprantu, ką nešiojiesi ant pečių.

– *Majabekfia,* – atrėžė Amaras. – Nesijaudink dėl manęs.

Jie ilgai sėdėjo tylėdami, gal kokią valandą, kol pagaliau ratas buvo pakeistas ir autobusas galėjo važiuoti.

Kadangi jų autobusas liko uodegoje, vairuotojas vos pajudėjus troško lėkti kaip vėjas. Jie nežmonišku greičiu lakstė bedugnės pakraščiais, ties posūkiais cypė stabdžiai, senas variklis, vos įjungus bėgį, riaumojo kaip demonas. Jei jų nelydėtų Alachas, galvojo Amaras, kelissyk autobusas tikrai būtų nusivertęs. Kai jie priartėjo prie vietos, kur buvo sutarta visiems sustoti, kad galėtų išsiskirstyti *Istiqlal* vyrai, kelias buvo tuščias. Tai atrodė blogas ženklas; vyrai purtė galvas ir niurnėjo. Nes jie norėjo į miestą atvykti lydimi išsilavinusių jaunuolių. Visi kiti autobusai jau vežėsi jų kvotą; tik šitas per kvailą vairuotojo galvą (nes jis dabar buvo laikomas kaltu dėl gaišaties, sprogus padangai) liko be vadų. Bet, jiems beveik privažiavus grįstą kelią, už posūkio išniro nedidelis sunkvežimis, pilnas arbūzų, jis artėjo prie jų ir primygtinai pypino; iš abiejų pusių įnirtingai mojavo tamsios rankos. Vairuotojas sumažino greitį, sustojo, ir visi sužiuro į paklaikusius keturių vyrų veidus sunkvežimyje.

– Brolau! Brolau! – kaip vienas sušuko visi keturi. – Nevažiuok! Juos visus pagavo! Visus užmušė!

Keturi vyrai šokinėjo ant sėdynės, mojuodami rankomis ir trankydamiesi iš jaudulio, o sunkvežimio vairuotojas ore nupaišė dramatišką, išraiškingą pusratį, vaizduodamas automatą.

– Prie geležinkelio pervažos!

Nuo tokios žinios autobuse pasigirdo dejonės ir keiksmai, sykiu su balsu tariamais vardais nelaimingų giminaičių ir draugų, iš Sidi Bu Šta išvykusių kitais autobusais. Aprimus pirmajam įkarščiui, žodžiai buvo tariami beveik normaliais balsais, ir pasirodė, kad nušauti

vos keletas vyrų, o kiti kariniais sunkvežimiais išvežti į kalėjimą; kiekvienam autobusui atvažiavus, jo keleiviai, prižiūrimi sargybinių, buvo persodinti į prancūzų kareivių vairuojamus sunkvežimius ir išvežti. Dabar svarbiausia, jei jie norį pasiekti Naujamiestį, šaukė keturi vyrai, aplenkti kelią, kur nutiko nelaimė, pasukti Mekneso keliu ir grįžti, stabtelint ten, kur jie parodysią, nes jie ką tik iš ten.

– Čia policijos spąstai, – sukuždėjo Muchamadas Amarui į ausį; taip jie vėl pradėjo kalbėtis po ginčo ant akmens. – Kas žino? Gal jie *chkama*. Gal visi kiti pravažiavo.

Amaras pažvelgė į sunkvežimyje sėdinčių vyrų veidus ir būtų visą būsimą savo gyvenimą statęs už tai, kad jie sako tiesą.

– Tu kliedi, – pasakė jis Muchamadui, tuo pat metu pagalvodamas, kad šis toks klastingas, kad niekuo nepasitiki, o tai beveik taip pat kvaila, kaip ir pasitikėti visais.

Šiaip ar taip, autobuso vairuotojas, regis, anų pasakojimu neabejojo. Jis palaukė, kol sunkvežimis atsitraukė ir apsisuko, o tuomet ėmė sekti jam iš paskos maždaug penkiasdešimties metrų atstumu. Iš visų pusių kilo nuogos žemės šlaitai; vidudienio kaitroje tarpeklis virto pragaru. Kai jie privažiavo greitkelį, sunkvežimis padidino greitį, autobusas taip pat, ir viduje padvelkė vėjelis. Vairuotojas sušuko už nugaros tyliai sėdintiems žmonėms:

– Melskitės! Juk parvažiuojat iš Sidi Bu Šta!

Mintis atrodė puiki. Jei prie Bab al Gisos pravažiuos policijos mašiną, piligrimų maldos gali išsklaidyti įtarimus.

Oua-a-l ach f'n nebbi,
slliou alih.
Oual'la-a-ah m'selli alih,
Karrasou'llah!

Jie giedojo, o autobusas lygiu greitkeliu lėkė per tiltą, pabaidė dvi baltas gerves upėje po juo, o tuomet ėmė vingiuoti aukštyn per nendryną. Kaži ar tokią akimirką derėjo šauktis dangiškos pagalbos kelionei, kai visi saugiai grįžta iš piligrimystės, ir autobuso vairuotojas tai puikiai suprato; jo pasiūlymas buvo ciniškas, nes jis taip pat žinojo, kad tai suprastų gal pora Feso prancūzų, ir nė vienas iš jų

nėra policininkas. Marokiečiai galėjo tikėtis šiokio tokio prancūzų stebėtojų neišmanymo.

Kadangi tarnas visada daugiau sužino apie poną negu ponas apie tarną, marokiečiai žinojo galį sau leisti netikslumų ir likti nepastebėti, o prancūzai tokio pranašumo neturėjo; jiems buvo beveik neįmanoma ką nors apgauti. Marokiečiai, bent susidūrę su prancūzais, žinojo, kur jų ponai vaikšto, su kuo bendrauja, ką kalba, kaip jaučiasi, ką valgo, kada ir su kuo geria ir miega, ir kodėl visa tai daro, o prancūzai tenkinosi vos nuotrupomis, mechaniškomis ir nelanksčiomis įžvalgomis apie vietinių, kurių žemėje gyveno, skonį, papročius ir kasdienybę. Jei kavalerijos karininkas vieną dieną ne taip grakščiai kaip visada užšokdavo ant žirgo, jo parankinis tai pastebėdavo ir imdavo spėlioti ir paslapčia jį šnipinėti. Jei tarnautojas surūkydavo ne savo įprastos rūšies cigaretę, batus valąs berniukas tai pastebėdavo ir aptarinėdavo su bendradarbiais. Jei namų ponia išgerdavo tik vieną puodelį *cafe au lait*, nors kitais rytais būdavo pratusi išgerti du, kambarinė imdavo smalsauti ir papasakodavo apie tai valytojai ir skalbėjai. Bent privatumo iliuziją prancūzai galėjo išsaugoti, tiesiog apsimesdami, kad vietinių nėra, o vietiniai nuo šito įgydavo begalinį pranašumą. Taigi, mažai tikėtina, kad jų giesmė tokią akimirką policijai pasirodys įtartina; priešingai, autobusas atrodys taikus, nes jie buvo pastebėję, kad jei atrodydavo užsiėmę religijos reikalais, prancūzai paprastai palikdavo juos ramybėje.

Kur eis ir ką darys parvykę? Nė vienas negalėjo atsakyti, negalėjo nė klausti; tai nebūtų derėję prie nuotaikos, tinkamesnės giesmėms, o ne sudėtingiems sąmokslams. Jie žinojo, kad jei staiga danguje, virš vaismedžių sodų pakelėse, pasirodytų angelas ir pasiūlytų jiems atsisakyti keršto priesaikų arba mirti, jie mielai būtų tučtuojau padėję galvas, bet neišdavę islamo brolių. Bet angelas nepasirodė, o jie jau buvo netoli miesto sienos.

Tik Amaras rezgė veiksmų planą: tik jis vienas medinoje turėjo motiną ir seserį. Kalniečiams miestas buvo šventas, todėl jie jaudinosi, bet taip, kaip jaudinasi žmonės, apsisprendę bendromis jėgomis ginti svarbų reikalą, ir jiems iš nevilties protas nepaaštrėjo, kaip paaštrėja žmogui, atsidūrusiam pavojuje. Muchamado šeima švęsti Ido išvyko pas gimines į Kasablanką, o jis apsistojo

pas ištekėjusią seserį Fes Džadyde, už sienos, o tai reiškė, kad jam ne tik nereikėjo rūpintis motinos ir seserų dalia partizanų naguose, bet ir galėjo vaikščioti, kur tik įsigeidžia. Tai paaiškina akivaizdų jo abejingumą Amaro vargams, bet nepateisina. Jis tik norėjo pinigų už dviratį, o Amaras ketino juos jam atiduoti, vos nutaikęs progą pasislėpti ir suskaičiuoti; jis paduos jam pinigus ir atsisveikins, nes, prieš imdamasis darbo, norėjo jo nusikratyti.

Jie artinosi prie didžiojo Bab Džemavio posūkio, kur kelias iš sodų išniro vos keli metrai prie sienos, o tuomet vėl atsitraukė į akmenuotą šlaitą. Čia, vaikštinėdami tarp skubiai palei įtvirtinimus suręstų palapinių, laukė keli šimtai kareivių. Bet piligrimai vėl žvelgė tiesiai prieš save, įnirtingai giedojo ir daužė autobuso šonus ir sėdynes. Jie kilo į kalvą, skardūs balsai sklido virš tuščių kapinių. Viršūnėje Amaras nesusilaikė nedirstelėjęs į mediną. Iš jos nekilo dūmų stulpai; ji atrodė tokia pat, kaip ir kasdien. Nazarietis džentelmenas jam sakė, kad *Istiqlal* dažnai skleidžia gandus. Jis tai žinojo; visi meluoja. Protingas žmogus atskiria tiesą nuo melo, lygiai kaip tik protingas žmogus moka meluoti taip, kad kitiems melo pažinti beveik neįmanoma. Žvelgdamas į mediną, nusidriekusią akinančioje saulėje, nepasikeitusią, jis kone suabejojo tuo, ką jie sakė, bet tik akimirką. Jei tai dar netiesa, tuojau bus tiesa. Jo rūpestis – pasiekti namus, jei pavyks, kol nevėlu, bet pasiekti bet kuriuo atveju.

Dabar kelias išsitiesino; mažasis sunkvežimis su arbūzais važiavo greičiau. Palei sienas vėl riogsojo palapinės, tarp Kasbach Šerardos ir Bab Segmos. Kalniečiai giedojo, lydimi nustebusių, aptingusių senegaliečių kareivių veidų. Niekas nesulaikė autobuso, ir jis lėkė į vakarus Mekneso keliu.

Jie sustojo keli metrai nuo šalutinio kelio, takelyje, iš abiejų pusių apžėlusiame aukštomis nendrėmis. Visi skubiai išlipo. Keturis vyrus apėmė nerimas. „Greičiau! Greičiau!“ – šaukė jie, staiga netekę drąsos, kurios padedami grįžo gelbėti pasiklydusio autobuso. Negalvodami jie pasuko į takelį, rodydami kelią; dabar turėjo laukti, kol autobusas išvažiuos į kelią, o tik tada galės išlįsti patys. „Greičiau!“ Ir blogą valandą senis griuvo kniūpsčias, o kiti turėjo padėti jam atsistoti, nupurtyti dulkes ir sutvarkyti.

Kai Amaras kojomis prilietė žemę ir užuodė pažįstamą upės kvapą, akimirksniu pasijuto labai seniai išvykęs iš namų ir ėmė dar labiau nekantrauti. Lyg būtų miegojęs, o dabar pabudęs. Piligrimams jis nebeturėjo kantrybės; jie lyg apspangę lėtai slinko aplink autobusą, nes giesmė baigėsi, o jų protai dar negrįžo, tačiau bet kurią akimirką kas nors gali ateiti keliu ir pasukti į takelį.

– Eikš, – tarė jis Muchamadui, ir jie sykiu pasuko į kelią.

– Bet kur mes einam? – paklausė Muchamadas.

– Aš einu pas draugą, ir einu vienas.

– O mano pinigai? – suriko Muchamadas.

Amaras nudžiugo. Būtent to jis ir tikėjosi. Dabar bus nesunku susimokėti ir be ceremonijų jį nuvaryti.

– *Ah, khlass!* – tarė jis, vaizduodamas pasibjaurėjusį. Jis dairėsi sienos ar kaktuso, ko nors, kur galėtų trumpam užlįsti, o kol suras, turės skubiai atskaityti Muchamadui moralą apie godumą. Galiausiai jis priekyje išvydo apleistą trobą; ją priėjus, jis tarė:

– Pala.

Matė, kad Muchamadas nenori paleisti jo iš akių, baimindamasis, kad jis spruks nesumokėjęs, bet negalėjo sekti paskui jį į trobą, kur jis neva einąs nusilengvinti. Viduje buvo šviesu: stogas seniai buvo įlūžęs. Jis išsitraukė pinigus ir suskaičiavo. Nazarietė ponia buvo net dosnesnė, negu jis tikėjosi: buvo aštuoni tūkstančio ir du penkių šimtų frankų banknotai.

Jis meiliai pažvelgė į juos. „Mano, – pagalvojo ir pasitaisė. – *Jiaou**. Juos atsiuntė. Taip buvo parašyta." Kaip tik dėl to Alachas lėmė, kad žmogus išsivestų jį iš kavinės, pamaitintų ir paglobotų. Tiesa, buvo ir daugiau, draugystė ir tai, kaip pats žmogus jį suprato, bet dabar apie tai mąstyti buvo per sunku, ir jis nesistengė. Atsargiai sulankstė pinigus ir vėl įsidėjo. Tuomet iš skepetos, kur buvo susirišęs savo paties pinigus, ištraukė du šimtus frankų ir įsikišo juos į kitą kišenę. Kai išėjo, Muchamadas stovėjo ir nerimastingai žvelgė į duris, lyg baimintųsi, kad Amaras ims ir pranyks. To Amaras niekaip neįstengė suvokti. Turtuoliai nesigėdijo parodyti, kad pinigai jiems rūpi. Jei vos dvidešimt rialų turįs žmogus, žinoma, jais sumokėtų

* Atsiųsti. (Arab.)

už visą arbatą ant stalo, kitas, piniginėje turįs tūkstantį rialų, atėjus laikui eiti iš kavinės, imtų raustis drabužiuose ir murmėti: „Suskaičiuokim, mes šešiese, kiekvienas skolingas penkiolika frankų, tai bus aštuoniolika rialų. Aš turiu tik penkiolika frankų smulkių, tiek iš manęs ir priklauso. Kiekvienas susimokėkim už save." Vargšui tai būtų neįsivaizduojama: būtų taip gėda, kad daugiau negalėtų pažiūrėti bičiuliams į akis. Bet turtuoliui tas pats. „Kai prancūzai išvyks, viskas pasikeis", – mėgo svajoti Amaras. Nepriklausomybę buvo nesunku supainioti su socialine lygybe.

Jie sparčiai žingsniavo, Amaras, regis, pamiršo pradėtąjį monologą. Muchamadas nusprendė, kad jis vėl pamiršo pinigus, ir drįso taip ir pasakyti. Amaras sustojo, kyštelėjo ranką į kišenę ir ištraukė du šimtus frankų. Netaręs nė žodžio, įbruko juos Muchamadui į saują. Jie žengė dar kelis žingsnius.

– Patenkintas? – paklausė Amaras, jo galva, subtiliai ironiškai. Muchamadas, regis, gėdijosi atsakyti.

Kai jie priėjo dulkėtą takelį, per laukus vedantį į pietus, Amaras vėl sustojo ir tvirtai tarė:

– Kada nors netrukus pasimatysim. *B'slemah*.

Muchamadas tik pažvelgė į jį. Toks jau šis pasaulis, galvojo Amaras, eidamas šalin. Jis norėjo susidraugauti, o Muchamadui pristigo proto tai suprasti. Jis net suteikė jam antrą progą, kuria Muchamadas taip pat nepasinaudojo. Tikra laimė, galvojo jis, nes dabar jis visiškai laisvas, o Muchamadas būtų jį apsunkinęs.

Jis dusyk atsigręžė patikrinti, ar Muchamadas tikrai nuėjo kitu keliu; pirmą sykį šis tebestovėjo pakelėje, lyg svarstydamas, ar sekti paskui jį ir mėginti iškaulyti dar pinigų, bet antrą sykį jau buvo nutolęs keliu į miestą.

Laukai buvo išdeginti; suskeldėjusią žemę dengė tik negyva geltona ražiena. Bet žolėse palei takelį dūzgė ir zyzė vabzdžiai, o jei pasitaikydavo medžių, juose buvo paukščių. Labai ištroškusiam žmogui paukščio giesmė priminė iš dangaus varvantį upeliuką. Taip jam sakė tėvas, bet dabar jam paukščiai visai nepadėjo. O galbūt padėjo; galbūt be jų troškulys būtų stipresnis.

Po kokios valandos jis priėjo kryžkelę, kurios ieškojo, – takelį tiesiai per atvirą lygumą tarp agavų pastirusiomis ietimis, vedantį į

Ain Malkos kelią. Atstumai čia buvo dideli; daiktai atrodė netoli ir mažučiai, bet visada būdavo didesni ir toliau, negu atrodė. Auksinę popietės valandą jis pasiekė alyvmedžių giraitę. Šįsyk motociklas neatburzgė, ir jis prie namo priėjo, nesutrikdęs svirplių giesmės, lydinčios jį visą kelią. Akimirką stovėjo prie durų ir nejudėjo, nedrįsdamas belstis. Bet šitiek atėjęs nesugalvojo, ką daugiau daryti, tad pakėlė geležinį žiedą ir dusyk juo trinktelėjo. Subildo netikėtai garsiai, bet tučtuojau vėl stojo tokia pat tyla. Jis įdėmiai klausėsi balsų viduje. Per garsiai čirškė svirpliai.

Jis ilgai laukė. Jei niekas neatidarys, atsisės tolėliau nuo namo, krūmuose, ir lauks, kol grįš Mula Ali. Stovėdamas jis apsidairė po peraugusį sodą, rinkdamasis ir atmesdamas stebėjimo taškus. Už jo kažkas spragtelėjo, ir jis staigiai apsigręžė. Durys prasivėrė tiek, kad plyšelyje galėjai įžiūrėti nosį ir burną.

– Machmūdai? – nedrąsiai paklausė jis, ties antruoju skiemeniu balsas užlūžo, kaip retsykiais dar nutikdavo, jei prašnekdavo nepakankamai tvirtai. Vardą jis prisiminė tą pat akimirką, kai ir ištarė. Bet tas, kas duris atidarė, vėl jas uždarė ir paliko jį vieną. O dabar jis laukė dar ilgiau, bet žinojo, kad viduje bent jau kažkas yra, nors namo viduje ar kieme garsų buvo tiek pat, kiek griuvėsiuose. Giraitėje vis cypčiojo paukštukas, dvi skaidrios gaidelės, tyla, dvi skaidrios gaidelės.

31 skyrius

Šįsyk durys iš tikrųjų atsivėrė, labai skubiai, ir aukštas žmogus su pilka *tarbouche* ir viena giedravalkio aptraukta akimi nukreipė spindintį revolverį tiesiai Amarui į krūtinę.

– Laba diena, – pasakė žmogus, o išgirdęs žemą balsą, Amaras prisiminė ir jo vardą.

– *Yah, Lahcen, chkhbarek?* Kaip laikotės? – pratarė jis, mažumėlę per daug familiariai, kaip pats suprato, kai sustingęs žmogaus veidas nė nekrustelėjo.

– Užeik, – pasakė Lachsinas, pasitraukdamas į šalį ir lydėdamas pistoletu Amaro judesius. „Gal jis mano, kad aš nedrįstu“, – pagalvojo

Amaras. Kopdamas laiptais, išgirdo, kaip Lachsinas užšauna duris. Kai priėjo nutriušusią galeriją, jie pasuko ne į didįjį kambarį, kaip praeitą sykį, bet nuėjo per ją, lydimi virš galvos dūzgiančių bičių, prie mažų durelių tolimajame jos gale.

– Atidaryk, – pasakė Lachsinas.

Trys laipteliai vedė į kitą galeriją, statmeną pirmajai. Šita namo dalis buvo dar labiau apgriuvusi: beveik nebuvo likę grindų plytelių, sienos buvo aptrupėjusios ir įgriuvusios, o kai kurios lubų sijos, išoriniame krašte išpuvusios, sviro taip žemai, kad praeidami turėjo pasilenkti. Dabar Lachsinas jį aplenkė ir atidarė duris dešinėje. Viduje tvyrojo prieblanda; buvo tik vienas langelis, uždengtas pageltusiu laikraščiu, o oras kvepėjo sustingusia vasarą uždaryto kambario kaitra, sausais, aklais dulkių kalnais. Lachsinas uždarė duris, ir Amaras, praeidamas pro jį, išgirdo jo mažumėlę apsunkusį alsavimą.

Staiga nušvito. Tiesiai priešais Amarą atsidarė durys. Už jų stovėjo Mula Ali žaliu šilkiniu chalatu, uždėjęs ranką ant durų rankenos. Už jo siauri mediniai laiptai kilo, regis, tiesiai į dangų.

– *El aidek mebrouk*. Su švente, – maloniai, be jokios ironijos tarė Mula Ali. – Užeik.

Jis nusigręžė ir užkopė laiptais pirma Amaro, o Lachsinas sekė iš paskos.

Amaras tikrai išvydo dangų; dangus kambarį supo iš visų pusių, nes sienos buvo sudarytos vien ši langų. Kai kurie buvo uždaryti, o kai kurie atidaryti, ir blėstančioje saulės šviesoje buvo matyti kalnai, lyguma, alyvmedžių viršūnės apačioje, o priekyje – tik namo stogas, iškilęs aukščiau kambario. Amaras nudžiugęs dairėsi, labai susižavėjęs. Mula Ali sekė jį akimis. Iš baldų buvo tik didelis stalas ir keli sunkūs odiniai pufai prisėsti. Vienas stalo kraštas buvo apskleistas knygomis, žurnalais ir laikraščiais; kitame gale stovėjo rašomoji mašinėlė.

– Sėsk. Patinka mano darbo kambarys?

– Niekada gyvenime nesu regėjęs tokio kambario, – atsakė Amaras, žvairuodamas į Lachsiną, kuris atsisėdo, atsirėmęs į duris, vis dar nepaleisdamas revolverio. Mula Ali pastebėjo klaidžiojantį jo žvilgsnį ir nusijuokė.

– Šiandien Lachsinas – mano asmens sargybinis. Bent sykį, regis, būsiu radęs patikimą.

Lachsinas patenkintas suniurzgė.

– Visi kiti išėjo pas draugus, dainuodami daineles.

– Turite galvoje policiją? – persigando Amaras.

Mula Ali vis dar žvelgė į jį, pakreipęs galvą. Jis nusišypsojo.

– Ne, – ramiai atsakė jis. – Bet jie per daug šnekėjo, o tai ne ką geriau. Matai, šiandien manęs čia nėra. Manaisi mane matąs, bet iš tikrųjų aš Rabate, – staiga jis pakeitė toną ir, Amarui pasirodė, kažkaip grėsmingai pridūrė: – Bet kuo čia dėta policija? Kam ten eiti? Kodėl taip klausi? Deja, turėsi man paaiškinti. Aš nesuprantu.

Iš kalnų per lygumą atskriejo gaivus vakaro vėjelis; jis įsiveržė pro pravirą langą ir paglostė Amarui skruostą. Jei Mula Ali tikrai norėtų prieš jį vaizduoti naivuolį, nebūtų užsiminęs apie Rabatą.

– Nežinau, – paprasčiausiai atsakė jis. – Manau, prancūzai norėtų jus sučiupti. Juk jie nori išgaudyti visus, kas darbuojasi dėl laisvės.

Mula Ali prisimerkė.

– Turbūt taip, – atsakė jis, žvelgdamas į tolį. – Manau, jie norėtų mane sučiupt. Todėl ir negerai, kai kas nors žino, kur aš gyvenu, – jis atsigręžė ir mąsliai pažvelgė į Amarą.

Amaras tylėjo, svarstydamas, ar jau dera paaiškinti, ko atėjęs, ar dar palaukti. Jei jie kalbės išsisukinėdami, nusprendė jis, kol Mula Ali svarstys, ką jis žino, o jis pats spėlios, kuo Mula Ali jį įtaria, nieko nebus. Ir jį apėmė nejauki nuojauta, kad kas minutę, visko neišsiaiškinus, kyla pavojus, kad Mula Ali pasielgs taip, kad atitaisyti bus nebeįmanoma.

– Sutikau Benanį, – staiga pasakė jis.

– Mat kaip, – atsakė Mula Ali; jis, regis, laukė, kad Amaras tęstų. (Jis bent jau nepasakė: „Kas tas Benanis?“)

Po kurio laiko Mula Ali ramiai pridūrė:

– Ką dar sutikai?

– Nežinau jų vardų, tų, kas buvo su juo.

– Aš ne apie juos klausiu, – tyliai pratarė Mula Ali. – Žinau, kas jie. Norėjau paklausti, ką dar sutikai per tas tris dienas nuo tada, kai buvai čia?

Tik trys dienos, pagalvojo Amaras; atrodė, kad visas mėnuo. Rausvoje besileidžiančios saulės šviesoje didelė apskrita žaizda ant Lachsino kojos atrodė lyg liepsnojanti. Jis atsiduso. Jį vėl tardys, kaip tada Benanis.

– Sutikau savo šeimą ir Muchamadą Lalamį.

– Ką? – griežtai paklausė Mula Ali. Amaras pakartojo vardą. – Kas jis toks? – domėjosi anas.

– Toks *derri*, kuris gyvena medinoje. Tas, kuris anądien trenkė man į nosį, – smagiai pridūrė. – Kuris su manim važiavo į Ain Malką.

– O dar? – spyrėsi Mula Ali.

Amarui nė netoptelėjo paminėti tų dviejų turistų; jie ir laikas, praleistas su jais, priklausė kitam tolimam pasauliui, neturinčiam nieko bendro su tuo, kur jie dabar yra ir apie ką kalba.

– Na, daugiau nieko, – pasakė jis.

– Mat kaip.

Mula Ali veidas pasidarė labai nemalonus. Jis persikreipė ir ėmė trūkčioti lyg stimpanti gyvatė, o paskui, vos vieną akimirką, pasirodė, kad tuojau apsipils ašaromis, bet jis tik giliai atsikvėpė ir išpūtė akis, ir Amaras išsigando, nes suprato, kad Mula Ali baisiai pyksta. Jis pratrūko rėkti iš įsiūčio, pašoko ant kojų ir ėmė tarškėti:

– Kodėl tu visai manęs negerbi? – šaukė jis. – Pagarbos! Pagarbos! Paprasčiausios pagarbos! Tik trupučio pagarbos pakaktų tavo asilo galvai, kad suprastum, jog man meluoti nevalia. Kur vakar nakvojai?

Jis stovėjo priešais Amarą, o jo kūnas kalbant truputį virpėjo. Amaras tuojau pašoko ant kojų ir atsitraukė kitapus pufo.

– Visai nemiegojau, – įsižeidęs atsakė jis. – Žiūrėjau *fraja** Sidi Bu Šta.

Mula Ali pažvelgė į lubas, kad susitvardytų; Amarui šovė į galvą, kad kuo labiau jis tūžta, tuo mažiau įkvepia pagarbos, nes pasidaro toks pat, kaip visi.

– Melų karalius! Jūs tik paklausykit! – jis atsigręžė ir prisikišo prie Amaro. – Nori, pasakysiu, kur nakvojai? – riaumojo jis. – Nakvojai *Commissariat de Police*. Štai kur; kad jau taip atmintis šlubuoja, galiu priminti.

* Šventė, linksmybės. (Arab.)

Jis ištiesė ranką ir šiurkščiai prisitraukė Amarą prie savęs, išrausė jo kišenes, rado visus pinigus; tuomet paleido jį ir banknotų pluoštu stipriai trenkė per skruostą. Skaudėti neskaudėjo, bet įžeidimas buvo nepakeliamas. Negalvodamas apie jokius padarinius, Amaras atsivėdėjo ir skambiai kirto kumščiu Mulai Ali į atsikišusį smakrą. Lachsinas pašoko ant kojų; staiga ėmė mojuoti pistoletui Amarui panosėje, o tą akimirką Mula Ali jam smogė taip, kad jis griuvo ant grindų. Ten ir kėpsojo, prigludęs prie pufo, ant kurio sėdėjo, nejučia trindamasis veidą, bet nenuleisdamas akių nuo Lachsino.

Mula Ali suskaičiavo pinigus, nušveitė juos ant stalo. Skepetą su Amaro pinigais jis dar laikė rankoje, vis mosuodamas ir mosuodamas.

– Devyni tūkstančiai frankų! Nežinojau, kad esu jiems tiek vertas, – mažumėlę sarkastiškai ir nustebęs pasakė jis.

Amaras užsiuto. Jis negalėjo pakęsti, kad su juo elgiamasi kaip su kaltu, kai yra nekaltas. Šitas žmogus jam ne tėvas; jis jam nieko neskolingas. Tegu Lachsinas šaudo, jeigu nori. Nesvarbu.

– Nežinojot, kad *aš* jiems tiek vertas! – užriko jis.

Lachsinas grėsmingai suurzgė, bet Mula Ali nustūmė jį atgal prie durų.

– Sėsk, – pasakė jis. – Susitvarkysiu su šituo *ouild*. Jis labai įdomus. Tokio padaro dar nesu regėjęs.

Jis ėmė vaikštinėti šen ir ten, kelis žingsnius į vieną pusę, kelis į kitą.

– Gyvenime regėjau daug *chkama*, beveik vien *chkama*. Dauguma tokių *drari*, kaip tu, galiausiai virsta skundikais; nieko nepaprasto, – nusijuokė jis. – Bet prisipažinsiu, tokio kaip tu dar nesu regėjęs.

– Tuomet įdėmiai žiūrėkit, – atrėžė Amaras, kone raudodamas iš susijaudinimo (pats nežinojo, dėl ko jaudinasi), – nes daugiau ir nepamatysit. Toks kaip jūs, pratęs prie kalvių, prieskonių prekijų nesutinka. Te Alachas prideda jums smegenų. Dievaži, man jūsų gaila.

Mula Ali prunkštelėjo, atsigręžė į Lachsiną.

– Tu tik paklausyk! – priblokštas sušuko jis. – Ar esi kada girdėjęs šitaip šnekant? – Amarui jis tarė: – Manau, smegenų man užtenka ir be Alacho pagalbos.

Tai buvo gryniausias piktžodžiavimas. Amaras pažvelgė į Mulą Ali, nusigręžė ir įniršęs nusispjovė. Tuomet vėl atsigręžė ir tyliai, įsijautęs tarė:

– Atėjau čia su džiaugsmu, kad jus pamatysiu, nors žinau, kad nesat musulmonas, – Mula Ali išsižiojo ir vėl užsičiaupė. – Gerbiau jus, labai gerbiau, nes maniau, kad turit galvą ant pečių ir dirbat musulmonų labui. Bet tai, ką jūs mums rezgat, bus voratinklis, *ankabutz*, ir te atlaidusis Dievas išgirsta mano žodžius, nes tai tiesa.

Jis sukūkčiojo, o sukūkčiojęs vieną sykį, įsikniaubė į pufą ir raudojo toliau.

Mula Ali liovėsi vaikštinėti ir sustojęs tik pakerėtas žvelgė į Amarą; dabar jis vėl ėmė žingsniuoti, sutrikęs trindamasis smakrą. Saulėlydis baigėsi; kambaryje sparčiai blėso šviesa.

– Pasakyk Machmūdui, kad atneštų lempą, – paliepė jis Lachsinui, šis atsistojo ir prieš išeidamas padavė jam revolverį. Mula Ali tyliai padėjo jį ant stalo greta rašomosios mašinėlės ir toliau žvelgė į Amarą. Jis paėmė pinigus ir kelissyk perbraukė per juos nagais. Tuomet, regis, apsisprendęs priėjo prie Amaro, atsiklaupė ir prilietė jam petį. Amaras pakėlė galvą, bet nusiminęs nusisuko ir tylėjo.

– Kai norėsi kalbėti, – švelniai pasakė jam Mula Ali, – papasakok man viską iš eilės.

Amaras giliai atsiduso ir papurtė galvą.

– O kam? – sumurmėjo jis.

– Kai išgirsiu, aš pats nuspręsiu, – ne taip švelniai atsakė Mula Ali. – Noriu išgirsti viską, viską, ką veikei nuo tada, kai išėjai iš mano namų.

Vis dar dūsaudamas, Amaras pakilo nuo grindų ir vėl atsisėdo ant pufo. Jis papasakojo, kaip grįžo į Naujamiestį, kai kilo audra, kaip važiavo autobusu, apie mugę, lėlę jūreivį ir visas kitas to vakaro smulkmenas. Porą sykių Mula Ali sukikeno; nuo to jam pasidarė drąsiau pasakoti toliau. Klausytoją, regis, labai sudomino, kaip jis susitiko su dviem turistais; jis daug apie juos klausinėjo, bet galiausiai leido pasakoti apie tai, kaip gatvėje, lydimas turistų ir policijos, išgirdo Benanio balsą. Tuomet prasivėrė durys, ir Machmūdas įnešė didelę aliejinę lempą, ją pastatė ant stalo. Jis jau ketino išeiti, bet Mula Ali jį sulaikė.

Lempos šviesa krito Amarui ant veido.

– Tikriausiai nori valgyti, – pasakė Mula Ali, įdėmiai žvelgdamas į jį. Amarui atrodė, kad šiame pasaulyje alkis ir net troškulys buvo labai seniai. Tad jei ir pasakys taip, tai tik iš mandagumo šeimininkui.

Machmūdas uždarė duris.

– Tęsk, – paragino Mula Ali. – Ar žinojai, kad Benanis manė, jog tave areštavo, ar ne?

– Taip, žinojau, – atsakė Amaras ir pasakojo toliau, per daug pavargęs, kad atsirinktų, kas svarbu, o kas ne, todėl pildamas viską, kas tik atėjo į galvą, – kaip buvo išraižytos sijos turisto kambaryje, kokia plepi buvo moteris, kaip nuleidžiamas vanduo tualete, kaip storas prancūzas padavėjas, turistui išėjus iš kambario, nešė jam maistą kas dvi minutes ir valgant žnaibė skruostą, kaip įkalbėjo Muhamedą Lalamį sykiu vykti į Sidi Bu Šta, pasakęs jam, kad nazarietė ponia ištroškusi meilės ir praėjusią naktį miegojo su juo, ir kaip Muchamadas, likęs su ja vienas, taip susinervino, kad prišnekėjo nesąmonių.

– O tuomet žiūrėjome *Aissaoua, Haddaoua, Jilala, Hamacha, Derqaoua, Guennaoua** ir kitą šlamštą, nes nazarietis norėjo pasižiūrėti šokių, – prisiminęs jis išsiviepė. – Net bloga darosi žiūrint, visi strykinėja lyg beždžionės.

– Taip, – pritarė Mula Ali. – O tada?

– Tada išgirdau, ką šneka apie partizanus medinoje, ir užsinorėjau namo.

– Bet atėjai pas mane. Kodėl? Manai, galiu padėti tau pakliūti į mediną?

Amaras prisipažino taip galvojęs, o Mula Ali nusijuokė, jo išradingumas jam mažumėlę glostė savimeilę.

– Bičiuli, – pasakė jis, – jei galėčiau padėti tau pakliūti į mediną, galėčiau ir priversti visus prancūzus rytoj pat dingti iš Maroko. Pasakok toliau.

Bet Amaras, regis, negirdėjo. Jis tik dabar suvokė, kaip svarbu, ką anas sako; jis beviltiškai pažvelgė į Mulą Ali. Buvo beprasmiška sakyti: „Mano sesuo, mano motina.“ Seserų ir motinų buvo tūkstančiai. Bet jis vis tiek pasakė. Mula Ali liūdnai šyptelėjo.

* Muzikos grupių pavadinimai.

Machmūdas atnešė padėklą su duona ir sriuba.

– *Bismil'lah*, – sumurmėjo Amaras ir užsimiršęs ėmė kramsnoti duoną. Mula Ali, pakreipęs prie veido dubenį sriubos, pro kraštą jį įdėmiai stebėjo, matė, kaip paragavus maisto berniuko sąmonę lėtai apima alkis. Jis tylėjo, kol Machmūdas atnešė kitą padėklą, dabar su dideliu moliniu *tajine*, pilnu ėrienos, baklažanų ir makaronų.

– Galbūt galiu tau padėti, – pagaliau pratarė jis. – Turiu kelis ryšininkus skirtingose vietose. Galbūt gaučiau žinių iš tavo namų.

Amaras pažvelgė į jį. Mintis, kad galima ką nors sužinoti apie šeimą, neinant namo, jam nė nebuvo šovusi į galvą.

– Norėtum? – paklausė Mula Ali. Amaras neatsakė. Kokia nauda sužinoti apie saviškius, jei negalės pats savo akimis jų pamatyti? Ir kaip jis patikės gauta žinia, gera ar bloga? Bet jis matė, kad Mula Ali stengiasi, mėgina jam padėti, todėl atsakė:

– Labai, Sidi.

Daugiau nebėra ką pasakoti, pasakė Amaras. Muchamadas ir ponia prancūziškai kalbėjosi apie mūšius medinoje. Jam buvo per daug liūdna jų klausytis. Ponia palaukė, kol Muchamadas išėjo laukan, o tuomet pasišaukė Amarą, atidarė rankinuką ir, apsidairiusi, ar niekas nemato, įbruko jam į saują sulankstytus banknotus. Kai jis pavaizdavo, kaip ji rodė jam įsivaizduojamą pistoletą, Mula Ali pertraukė, džiugiai šūkteldamas:

– Ak, sumani moteriškė!

O kai jis pasakojo apie autobusus ir į kalėjimą išvežtus kalniečius, Mula Ali, visai paniuręs, atsakė:

– Gerai! Gerai! Kuo daugiau, tuo geriau.

Amaras nustebo, nes tikėjosi priešingos reakcijos. Galbūt nuostaba šmėstelėjo jo veide, nes po akimirkos Mula Ali paaiškino:

– Kai jie grįš į kalnus, vos išgirdus žodį „Prancūzija“, jiems širdys plyš iš neapykantos.

Amaras pamąstė.

– Tiesa, – pritarė jis. – Bet kai kurie žuvo.

– Jie žuvo už laisvę, – trumpai atsakė Mula Ali. – Nepamiršk to.

Valandžiukę jiedu tylėjo. Pro pravirus langus, sykiu su stiprėjančiu nakties vėju, atskriejo kažkur tolumoje kaukiančio šuns balsas. Amaras pakėlė akis ir žvilgančiuose stikluose išvydo juodu-

mos fone iškraipytus judviejų judesius. Machmūdas atnešė didelį dubenį apelsinų riekelių, patiektų su cinamono žievelėmis ir rožių vandeniu. Kai jie pavalgė, Mula Ali atsilošė, nusišluostė servetėle veidą ir tarė:

– Taip. Jie žuvo už laisvę. Todėl neatsiprašysiu, kad buvau tau šiurkštus. Tuo juos įžeisčiau. Įtariau, klydau, bet neklydau, kad įtariau. Supranti? Pirma pamaniau: ne, jis tikrai nenuėjo pas prancūzus, nes jei būtų nuėjęs, tikrai nebūtų grįžęs.

– Štai, matot? – patenkintas atsakė Amaras.

– Bet tada pagalvojau: pala. Jis jų vedlys, jie atsiuntė jį vieną, o patys laukia lauke.

– Ak! – aiktelėjo Amaras. Jis galvojo, kad jeigu nutiktų tokia nelaimė ir prancūzai tikrai rastų Mulą Ali, jis neabejotinai įtartų, kad tai Amaras juos atvedė; jis nusprendė taip ir pasakyti Mulai Ali.

– Ne, ne, ne, – nuramino Mula Ali. – Jei būtų atėję su tavim, būtų seniai įsilaužę į namą. Kai prancūzai išmoks kantrybės, Kairuane melsis kupranugariai.

Šitaip nuramintas, Amaras paleido tam tikrus mechanizmus, dėl kurių tuojau kilo noras užsimerkti; jis pajuto, kaip galva akmenėja, o kūną staiga sukausto miego paralyžius. Mula Ali dar kalbėjo, bet jis girdėjo tik jo balsą.

– Liaukis, – pyktelėjo balsas. – Nejau taip imsi ir užmigsi.

Mula Ali atsistojo ir stovėjo virš jo.

– Kelkis ir eime, – pasakė jis. Viena ranka pasišviesdamas žibintuvėliu, jis nuvedė jį laiptais per tvankųjį kambarėlį, per galeriją, kur ant demblio prie durų gulintis žmogus, peržengtas Mulos Ali, suniurzgė ir atsikėlė, tyliai sakydamas:

– *Yah, Aziz.*

Jie žengė nelygiomis grindimis.

Atsivėrė dar vienos durys; smalsus žibintuvėlio spindulys krito ant sienų. Čia buvo čiužinys.

– Manau, iki ryto bus gerai, – pasakė Mula Ali.

– *Incha'Allah*, – atsakė Amaras. Tuomet jis, sukaupęs paskutines jėgas, padėkojo Mulai Ali ir griuvo ant čiužinio.

– *'Lah imsik bekhir*, – pasakė Mula Ali ir uždarė duris. Už lango čirškė svirpliai.

32 skyrius

Kartais rytais, kai pirmasis spindulys paliečia akį, o pirmieji paprastučiai garsai pasiekia mintis, širdis pajunta, kad tveria kažkokios negirdimos muzikos ritmu, pažįstamos, bet pamirštos, nes ji buvo seniai pertraukta ir tik dabar vėl suskambo. Tylios melodijos pro sąmonės audinį skverbiasi lyg vėjas pro tinklą, jo nejudindamos, bet tuo pat metu aiškiai juntamos visur aplink. Tam, kas tokio ryto nėra patyręs, įspūdis gali tiesiog pakirsti kojas.

Amaras nubudo, išgirdo gagenant žąsis tylių paukščių giesmių fone, valandžiukę klausėsi nepažįstamų namo garsų – uždaromų durų, tarnų pokalbio ir jų darbo triukšmo – ir, nė nesivargindamas atsimerkti, paniro melancholiškoje, bet patogioje vaikystės nostalgijoje, prisiminęs kitus laikus Cherib Džerade, kurie seniai baigėsi. Jis prisiminė smulkius nuotykius, apie kuriuos nė nepagalvojo nuo tada, kai jie nutiko, ir vieną didelį: kai susimušė su Smailu, vieninteliu savo draugu tarp vietos berniukų, kuris, užuot jam smogęs, staiga suleido dantis Amarui į kaklą ir neišsižiojo, kol vyrai atėjo ir jį primušė. Jis tebeturėjo tų baltų aštrių dantų žymes; jei barzdaskutys kiek per aukštai nuskusdavo jam kaklą, jos pasimatydavo. O tą naktį su žibintais ir deglais pas jo tėvą susirinko kaimo vyresnieji atsiprašyti, o dar svarbiau, išgauti iš Amaro atleidimą, nes jei Amaras neatleis, jiems viskas nesiseks, kol jie atneš auką jaunajam šarifui, nukentėjusiam dėl vieno iš jų. O Amaras neatleido, nes jam vis dar labai skaudėjo, todėl kitą dieną jie atėjo su dailia balta avimi, kurią atidavė jo tėvui, kad jų laukus ir namus aplenktų Alacho nemalonė. Jo tėvas nenudžiugo.

– Kodėl neatleidi Smailui? – klausė jis.

– Aš jo nekenčiu, – įniršęs atsakė Amaras, ir daugiau apie tai kalbos nebebuvo.

Jis prisiminė upę ir užutėkius molinguose jos krantuose, kur jis žaisdavo; ir gražius drabužius, kuriais visada vilkėdavo, kai autobusu važiuodavo į Cherib Džeradą, nes tuomet buvo pinigų, o jo motina daug jų leisdavo apsiaustams, kelnėms, liemenėms ir šlepetėms, kurias Amarui siūdavo geriausi Feso siuvėjai ir batsiuviai. Jis prisiminė ir klausėsi paukščių arti ir toli, ir jam regėjosi, kad jo visą gyvenimą

nebeapleis mielas liūdesys, nes tai ir yra jis; jis liovėsi būti savimi, atskirtas nuo namų. Dabar jis niekas, guli ant čiužinio niekur, ir nėra jokio reikalo daryti ką nors daugiau, negu tiesiog būti nieku. Retsykiais jis užsnūsdavo, švelniai panirdamas, kol pranykdavo būties horizontas; paskui vėl nubusdavo. Lyg plūduriuotum švelniam vandenyne, nešamas bangų.

Kažkada, rytui išaušus, tyliai prasivėrė durys, ir, eidamas į kabinetą bokšte, į jį pažvelgė Mula Ali, bet kaip tik tą akimirką jis snaudė; Mula Ali uždarė duris ir paliko jį ramybėje. Jis grįžo beveik vidudienį, o išvydęs, kad jis dar miega, nusprendė pažadinti. Kuo ramiausiai papurtė jį už peties ir pasakė, kad jau labai vėlu; tuomet išėjo ir pakvietė Machmūdą, šis atėjo ir jį, dar beveik miegantį, nusivedė į kambarį, kur stovėjo šalto vandens kibiras ir gulėjo gabalas muilo. Kruopščiai nusiprausęs, jis visai išsibudino. Kai vėl išėjo į galeriją, Machmūdas kaip tik atnešė didelį varinį padėklą ir pastatė ant kojelių prie vonios durų.

– Pavalgyk čia, – pasakė Machmūdas. – Čia vėsiau.

Kol Amaras pusryčiavo, galerija atėjo Mula Ali. Jis atrodė pavargęs ir nusiminęs.

– Labas rytas. Kaip išmiegojai? – pasiteiravo jis ir, nelaukęs atsakymo, nuėjo į savo kabinetą. Prie durų atsigręžė ir tarė: – Vėliau galbūt turėsiu tau žinių.

Tuomet priėjo Machmūdas pažiūrėti, ar Amaras pavalgė; kadangi šis nebuvo pavalgęs, pastovėjo, žiūrėdamas, kaip jis valgo.

– Žinok, tau negalima išeiti iš namo, – staiga pareiškė jis. Amaras nei nustebo, nei susidomėjo. Lauke jam vis tiek nėra kas veikti, su kuo susitikti, kur eiti – tik alyvmedžiai, karšta saulė ir čirpiančios cikados. Jis visai patenkintas sėdės namuose ir mėgausis dienos lengvumu.

Machmūdas, matyt, pajuto jį užplūdusią apatiją, nes kai paėmė padėklą, prieš nunešdamas tarė:

– Eikš, – ir nuvedė jį į didįjį kambarį, kur jis anądien sėdėjo su berniukais. Dabar netvarka buvo dar didesnė, ant pagalvėlių mėtėsi atversti laikraščiai, vidury kambario riogsojo nuorūkų pilnos peleninės, o kampe stovėjo mažas staliukas su išardytu radiju, kurio detalės mėtėsi aplink tuščią dėžę. Ant vienos sofos gulėjo

keli iliustruoto egiptietiško žurnalo egzemplioriai. Jis atsisėdo ir ėmė juos vartyti; kiekviename buvo Maroko nuotraukų. Prancūzų policininkai rodė ilgą stalą, apkrautą pistoletais ir durklais, gatve tautiečiai vedė sužeistus musulmonus, subombarduoto pastato griuvėsiuose klaidžiojo vaikas, persikreipę negyvi Kasablankos gatvėse gulėjo penki musulmonai, o prancūzų kareivis bato nosimi subtiliai rodė juos fotografui. Sunku suprasti, kodėl šie leidiniai taip griežtai draudžiami, jei nuotraukos juose lygiai tokios pat, kaip prancūziškuose žurnaluose, parduodamuose prie Naujamiesčio krautuvių. Bet kaip apskritai suprasti prancūzų įstatymus, jei tik nemanyti, jog jie visi sukurti vieninteliam tikslui, kad sutrikdytų, paerzintų, įžeistų ir pakamuotų musulmonus? Kituose puslapiuose buvo pavaizduoti Egipto kareiviai dailiomis uniformomis, važiuojantys tankais, apžiūrinėjantys automatus, studentams rodantys, kaip mėtyti rankines granatas, stebintys kariuomenės manevrus dykumoje ir žygiuojantys didingomis Kairo gatvėmis su chaki spalvos šortais. Visi atrodė laimingi ir sveiki; iš daugiabučių langų mojo moterys ir merginos. Jis vėl atsivertė Maroko nuotraukas ir apžiūrėjo jas, mazochistiškai mėgaudamasis skirtumu tarp griūties ir mirties vaizdų bei pergalingų jaunų kareivių būrių.

Jis apsidairė po kambarį; šis, regis įkūnijo patį Maroko liūdesį ir nuošalumą. *Maghreb-al-Asqa*, taip vadinosi jo šalis – Tolimieji Vakarai. Būtent, pakraštys, islamo paribys, už kurio – vien jūros platybės. Tie, kas gyvena Maroke, gali vien graudžiai žiūrėti į didingas permainas kitose musulmonų tautose ir jų pavydėti. Jų šalis – lyg bekraštis kalėjimas, kurio kaliniai pamiršo paskutinę laisvės viltį, tačiau Amaro tėvas ją regėjo, kai ji buvo turtingiausias ir gražiausias islamo kraštas. Ir net Amaras prisiminė kriaušes ir persikus, augusius soduose už Feso sienų, prie Bab Sidi bu Džidos, kol prancūzai nukreipė upę į savo žemes ir paliko medžius vysti ir žūti vasaros kaitroje.

Kambaryje stipriai kvepėjo žibalu: kažkas neatsargiai pilstė jį į lempas. Jis atsistojo ir niauriai jį apėjo. Taip, šitas kambarys – pats Marokas; iš jo nė nepažvelgsi laukan, nes langai per aukštai. Jis priėjo prie durų ir pasiklausė bičių dūzgimo, nejučia svarstydamas, ar jei žmogus išgriautų jų lizdus ir būtų sugeltas, nuodų pakaktų jam nužudyti.

Tuo tarpu iš giliosios galerijos tarpduryje pasirodė Mula Ali, o išvydęs Amarą, jis prisiartino ir suėmė jį už rankos.

– Nereikėjo čia ateiti, – pasakė jis. – Negaliu tavęs išleisti, o tau labai atsibos čia kalėti.

Jis nuvedė jį atgal į kambarį ir uždarė duris.

– Bet šiandien žinios labai blogos, labai blogos.

Iš kišenės jis ištraukė Amaro skepetą su pinigais, sulankstytus banknotus, kuriuos jam davė nazarietė, ir popierėlį kifo, kurį nupirko Mustafai „Cafe Berkane“. Šį jis skubiai ir labai pasibjaurėjęs įbruko Amarui į delną.

– Kam tau ta bjaurastis? – paklausė. – Maniau, toks *derri* kaip tu turės proto.

Amaras, visai pamiršęs mažąjį ryšulėlį, pasibaisėjo, išvydęs jį savo rankoje.

– Jis ne mano, – aiktelėjo jis, žvelgdamas į jį.

– Radau tavo kišenėje.

– Tai yra jis mano broliui. Jam nupirkau.

– Jei mylėtum savo brolį, ar kaustytum jo kojas grandinėmis?

Amaras neatsakė. Mula Ali kuo aiškiausiai žodžiais išreiškė tai, ko jis netvirtai vylėsi: kad kifas tikrai taps grandine Mustafai. Jei apsimes naivuoliu, Mula Ali akyse pasirodys paskutinis kvailys; jei ne, anas tikriausiai pamanys, kad jis neįtikėtinai pagedęs. Mula Ali stovėjo ir laukė jo atsakymo.

– Mes nesutariame, – galiausiai sumurmėjo Amaras.

Bet Mula Ali veidas skubiai persimainė.

– Tai yra, – nustebo jis, – jam patinka kifas, o tu jo jam duodi, kad sugadintum sveikatą ir aptemdytum protą, taip jis niekada netaptų ko nors vertas? Ar ne?

Amaras niūriai prisipažino to ir norėjęs. Kadangi Mulai Ali papasakojo tiesą apie visa kita, nemeluos ir čia.

– Bet jis ir taip nieko vertas, – teisinosi, – be to, jam kifo nedaviau.

Mula Ali žemai, pratisai sušvilpė.

– Na, bičiuli, tu tikras velnio vaikas. Ką čia bepridursi. Tikras šėtonas. Bet štai tavo pinigai. Dar pamiršiu.

Jau eidamas, jis apsigręžė ir grėsmingai iškėlė pirštą:

– Ir nepirk už juos pistoleto, *smatsi*? Nebent nori visą gyvenimą praleisti Ait Bazoje.

Išvydęs prislėgtą Amaro miną, jis galutinai atsigręžė.

– Šįvakar tikriausiai užeis draugų, jei jie nežus ir nebus suimti, jie tau padainuos. Žinai dainą apie Aišą bint Ysą?

– Ne, – atsakė Amaras, kuriam diena staiga nušvito nuo galimybės sulaukti svečių.

– Tokią dainą būtinai reikia išgirsti.

Mula Ali išėjo ir uždarė duris.

Vėlėliau murzinas berniūkštis atnešė padėklą vaisių, duonos ir medaus, išsišiepė Amarui ir vėl išėjo. Amaras neturėjo apetito. „*Ed dounia mamzianache*", – pasakė Mulėjus Ali – šiandien pasaulis labai blogas. Kažin ar blogesnis negu vakar, pagalvojo jis, bet užplūdo niūrios, pikta lemiančios mintys, ir jis išsigando. Pavalgęs nuo patogiausio čiužinio nukraustė visus laikraščius bei žurnalus ir susirangė, tada ilgai žvelgė į mėlyną dangų pro langą priešais, o galiausiai užsimerkė. Šitaip kiūtojo visą popietę, nugrimzdęs į melancholiją, kurią praskaidrindavo tik retsykiais prisimintas Mulos Ali pažadas, kad vakare bus svečių, su kuriais bus galima pasikalbėti.

Dienai baigiantis, dangaus keturkampiuose virš galvos blėstant šviesai, o gyvybei troškiame kambaryje senkant, jo liūdesys sustiprėjo ir virto fiziniu skausmu galvoje ir gerklėje, ir jam atrodė, kad niekas jo nenumaldys – nė dienų dienos raudų, nė pati mirtis. Vieną dieną, labai seniai, kai jie su tėvu vaikščiojo po Zekak al Chadžarą, kur giedodami sėdėjo elgetos, ištiesęs rankų biges ir rodydami sudarkytus kūnus, tėvas jam pasakė: „Kai žmogus miršta ir būna palaidotas, šiame pasaulyje jo nebelieka, o draugai dėkoja, kad jam pavyko ištrūkti. Bet kai žmogus šliaužioja gatvėje be draugų, be drabužių, be demblio prigulti, be duonos kąsnio, gyvas, bet iš tikrųjų ne, miręs, bet nė nemiręs, tai baisiausia Alacho bausmė šiapus Džehanamo liepsnų. Dairykis, kad suprastum, kodėl išmalda yra vienas iš penkių priesakų." Jie sustojo, ir Amaras pažvelgė, bet iš tikrųjų tik susižavėjęs ir pasibaisėjęs, į žmogų, kurio lūpos buvo virtusios didžiuliu violetiniu kapšu, ne mažesniu už galvą, ir vaikiškais smegenim pagalvojo, koks keistuolis tas Alachas, kad taip pokštauja su žmonėmis.

Dabar prisiminė, ką sakė tėvas. Netrukus toks vargas ištiks jį ir visus kitus, bet tarp jų nebus nė ryšio, užsimezgančio, kai kenčiantys elgetos padeda kits kitam gatvėse (luošiai lyg pasiligoję šunys šliaužia pirmi, rodydami kelią akliesiems), nes visi visų nekęs ir bijos, ir niekas nežinos, kas šnipas, o kas ne, paprasčiausiai todėl, kad kiekvienas už deramą atlygį ar deramai pakankintas sugebės išduoti kitus.

Kurį laiką paskutinėje šviesoje dar buvo matyti kambario daiktai, paskui jų pavidalai suiro, virto pelenais, patamsėjo, o galiausiai visai pranyko. Amaras, graužiamas savigailos, nejudėdamas gulėjo. Kalėti vienišame užmiesčio name sunku bet kam, pratusiam prie medinos ir jos minios, bet likti vienam tamsoje, nė negalint įsižiebti šviesos – visai nepakenčiama. Bet dabar jis išgirdo galerija artėjant žingsnius, o po akimirkos kažkas pravėrė duris. Ant čiužinio krito žibintuvėlio spindulys, ieškantis, kur jis guli. Mula Ali nustebęs aiktelėjo.

– Miegi? – šūktelėjo jis. Amaras aiškiai atsakė, kad ne. – Bet ką veiki čia patamsyje? Kur Machmūdas? Nejau jis neatnešė lempos?

Amaras, kuriam toks rūpestis glostė užgautą savimeilę, atsakė Machmūdo neregėjęs keletą valandų – tiksliau, nuo pat pusryčių.

– Atleisk jam – pasakė Mula Ali, tebestovėdamas tarpduryje. – Šiandien jis baisiai užimtas. Visi namuose baisiai užimti.

– Žinoma, – atsakė Amaras.

Mula Ali pasiūlė pakilti į kabinetą ir ten laukti svečių, kurie ateis užpakaliniu takeliu iš Ras al Ma kelio. Jiems per dulkėtą prieškambarį einant prie laiptų, jis Amarui pasakė:

– Tik susirinks keletas draugų. Net kare reikia pasilinksminti.

Amaras pirmą sykį išgirdo neramumus vadinant karu; tas žodis jį jaudino. Galbūt tarp svečių bus tokių, kurie tądien savomis rankomis nužudė prancūzą, – tokių didvyrių jis buvo matęs tik kine ar žurnaluose.

Ant stalo stovinti lempa su gaubtu buvo prigesinta, tik blausiai gelsvai švytėjo. Jie susėdo ant pufų ir šnekėjosi, Mula Ali nepaliaudamas dairėsi į tą pusę, kur lauko tamsoje tikėjosi išvysti žiburius.

– Kaip negerai nekantrauti, – tarstelėjo jis, – bet šįvakar dar blogiau. Mano darbe tokiu metu kiekviena diena prilygsta metams.

Rytą padėtį žinai; vakare viskas pasikeičia, ir tenka iš naujo aiškintis. Bet laimi tas, kuris daugiausia gilinasi.

Amaras pažvelgė į gerai įmitusį Mulos Ali veidą. Jis kalbėjo, nes nervinosi, tai akivaizdu. Taip pat aišku, kad jis save laiko kažkokiu generolu kovoje, kurią vadina karu, o jį supantys vyrai tam pritaria. Bet generolas negyvena patogiuose namuose, apsuptas tarnų, ir neleidžia laiko prie stalo, rašydamas ir skaitydamas, svarstė Amaras; jis turi patį gražiausią žirgą ir kardą, ir joja būrio priešakyje, ragindamas visus būti dar narsesnius ir dar labiau pamiršti gyvenimą. Tam reikalingi generolai; jie turi rodyti pavyzdį. Tačiau, užuot garsiai pasakęs, ką galvoja, jis tik sėdėjo, kol Mula Ali patenkintas suniurzgė.

– Aha, pagaliau, – pasakė jis pasitempdamas ir žvelgdamas į tamsą. Amaras pažiūrėjo, nieko nepamatė, žiūrėjo toliau, kol galiausiai įžvelgė mažus žiburėlius, netolygiai judančius, dingstančius, vėl suspindinčius ir pamažu artėjančius.

– Tai ne mašina, – nustebęs pasakė jis.

– Žinoma, – atsakė Mula Ali. – Jie atjoja asilais. Takelis siauras, – jis atsistojo. – Atleisk minutėlę. Netrukus jie atvyks. Noriu pasirūpinti, kad būtų parengtas didysis kambarys.

Likęs vienas kambario prieblandoje, Amaras ėmė dar labiau abejoti. Mula Ali gal ir geras žmogus, bet ne musulmonas. Jis niekada nesakydavo „*Incha'Allah*“ ar „*Bismil'lah*“, gėrė alkoholį ir tikriausiai nesimelsdavo, o Amaras nesistebėtų sužinojęs, kad retsykiais net valgydavo kiaulieną ar nesilaikydavo ramadano. Kaip toks žmogus gali imtis vesti musulmonus į kovą prieš netikėlių neteisybę?

Jam taip mąstant, nejučia iškilo prisiminimas apie kitą žmogų; tai buvo tik prieskonis, užuomina, šešėlis, lyg nuojauta apie tą, kuris buvo su juo ir paslaptingai jį tebelydėjo, ir kažkodėl jis palygino jį su Mula Ali ir nusprendė, kad tas pranašesnis. Visa tai vyko tamsiose jo gelmėse, jis juto tik nerimą, kurio šaltinio nerado. Bet, kaip dūmų sruoga apie pavojų gali pakuždėti miegančiajam, tasai kitas, kurį jis juto tik kaip nerimą širdyje, pakuždomis jį įspėjo – jis nežinojo dėl ko.

33 skyrius

Vakarienė buvo labai skani. Jie išsitiesė ant čiužinių didžiojo kambario pasieniuose, šnekučiuodamiesi ir juokdamiesi. Jų buvo dešimt, įskaitant Lachsiną, kuris atvyko vėlai, dviračiu atmynė pagrindiniu keliu. Vakarienės pradžioje vienas svečias, Bu Ananijos medersos studentas, mėgino prašnekti apie politiką, bet Mula Ali atsigręžė į jį ir garsiai pareiškė, kad jis, tiesą sakant, norįs kurį laiką negalvoti apie darbą ir rūpesčius ir manąs, kad valgant dienos reikalus verčiau pamiršti. Visi mielai sutiko; todėl studentas nutaisė rūškaną miną ir visą vakarienę niekam nepratarė nė žodžio. Jau buvo ištuštinti keli buteliai vyno, tarnai nešė dar.

– Ta lempa, – staiga tarė Mula Ali Amarui, kuris sėdėjo greta jo. – Prigesink ją. Ji rūksta.

Nuo pat tada, kai atvyko svečiai, Amarą jis pavertė parankiniu, o Amaras tam visai nesipriešino, mat tai reiškė tarp jų užsimezgus tam tikrą ryšį. O vėliau jis pastebėjo, kad Lachsinas dėl to niršta, ir baisiai apsidžiaugė, nes tam dičkiui, praėjusį vakarą šitaip mojavusiam prieš nosį pistoletu, jokios simpatijos nejautė. Lachsinas vis dėbčiojo į jį, aiškiai rodydamas, kad šitas žaidimas jam nepatinka. Išgirdęs, kaip Amaras smerkia jo dievuką, jis kartą ir visiems laikams nusprendė, kad berniukas – priešas, ir kad Mula Ali labai neišmintingai elgiasi jo neišvydamas; paprastas jo protas Amaro elgesiui lengvinančių aplinkybių neįžvelgė.

Retsykiais, lyg visi iš anksto būtų sutarę kada, jie nutildavo, šnekose stodavo pertrauka, per kurią pasidarydavo aiškiai suvokiama juos supanti priešiška naktis, ir jie girdėdavo tik apgaulingai taikią lauko svirplių muziką. Paskui skubiai, kiek įžūliai, kas nors prašnekdavo, apie bet ką – nesvarbu apie ką – ir jo žodžius pasitikdavo entuziazmas, visai neatitinkąs jų įdomumo.

Dabar Machmūdas atnešė padėklą butelių, kurių daugiausia buvo alus. Bet buvo ir tas pats žalio likerio grafinas, iš kurio anądien vaišintas Amaras. Mula Ali mėgino paduoti jam butelį alaus. Kai jis atsisakė, pasiūlė įpilti likerio. Amaras norėjo pasakyti: „Aš musulmonas“, bet pasakė tik: „Aš negeriu.“

– Bet anądien šito gėrei, – nustebęs atsakė Mula Ali.

– Be reikalo, – pasakė Amaras.

Kai visi buvo aptarnauti, Mula Ali palinko prie jo ir tyliai pratarė:

– Žinios, kurių žadėjau tau gauti, geros.

Amarui net širdis suvirpėjo.

– Nekalbėk apie tai, – tęsė anas. – Tegu kiti negirdi. Turi vyresnę seserį? – nelaukęs Amaro atsakymo, jis tęsė. – Tavo motina ir jaunesnioji sesuo prieš tris dienas išvyko į Meknesą pas ją ir jos vyrą. Daugiau nežinau.

Pakėlęs balsą, jis šūktelėjo smulkiam akiniuotam žmogučiui su ūseliais:

– *Eh! Monsieur le docteur!* – (Išgirdęs nekenčiamą kalbą, Amaras su siaubu pažvelgė į jį.) – Eikš, prisėsk čia ir man kai ką papasakok. – Amarui jis tarė: – Būk malonus, pasislink ten.

Amaras nuėjo į kitą kambario galą ir vienas atsisėdo ant storos pagalvėlės taip, kad būtų atsigręžęs į susirinkusiuosius. Du jaunuoliai arčiausiai jo, sėdėdami ant čiužinio krašto, gurkšnojo alų ir aptarinėjo partijos laikraštį.

Tuo metu vienas jų šūktelėjo Mulai Ali:

– Sveikinu, meistre! Girdėjau, kad jūsų straipsnis apie buboninį marą vakar atsidūrė studentų demonstracijos Rabate plakatuose. „Marokiečiai koncentracijos stovyklose miršta, o prancūzams vis negana. Ką daryti? Į stovyklas paleisti buboninį marą, kad būtų daugiau vietos kaliniams." Štai kaip jie kalbėjo. Kilo didžiausias skandalas.

Mula Ali šyptelėjo.

– Tikiuosi, – atsakė jis.

Amaras nekreipė dėmesio į kalbas, kurios, regis, vis garsėjo. Jis susikaupęs vis dėkojo Alachui, kad išgelbėjo Halimą ir mamą. Vėl įsiklausęs į aplink tariamus žodžius, jis suprato, kad šįsyk Mula Ali leido bičiuliams kalbėtis jam girdint, nes jie nė nemėgino slėpti, apie ką šneką. Praėjus didžiausiai įtampai, jis leido sau tuo pasidžiaugti. Prieš tris dienas, sakė Mula Ali. Tądien jis nuėjo į „Cafe Berkane" ir ten susitiko du nazariečius, tą pačią dieną jis išėjo iš namų pasivaikščioti, o motina sakė: „Man baisu." Jos iš namų tikriausiai išvyko visai netrukus po jo, kad būtų spėjusios ištrūkti iš medinos, kol jos,

kilus susišaudymui, visai neuždarė. Kas privertė jo tėvą taip staiga jas išsiųsti? Galbūt Alachas tiesiog davė jam žinią.

– Jokių derybų, – kalbėjo daktaras. – Jei nori, tegu kasryt siunčia iš Paryžiaus naują *Resident*. Nieko taip nelaimės. Praėjusią savaitę dar būtų buvę įmanoma. Gal net vakar. O dabar – niekaip, – jis kalbėjo visam kambariui; visi jo klausėsi. – Meistriškai surinko visus vienoje vietoje.

– Bet ar žmonės tikrai supyks taip, kaip mes tikimės? – laibu balsu skubiai paklausė jaunuolis mėlynu kostiumu. – Ar *horm* jiems tikrai toks svarbus? Tai būtina išsiaiškinti.

– *Skse huwa*, – trumpai atsakė Mula Ali, rodydamas į Amarą. – Štai tavo žmonės. Klausk jo.

Visi, išskyrus Lachsiną, smalsiai sužiuro į Amarą, su keistomis išraiškomis, beveik godumo, pagalvojo jis, lyg jis būtų naujoviškas maistas, kurio jie tuojau pirmą sykį ragaus. Mula Ali tik šypsojosi kaip patenkintas katinas, o daktaras Amarui tarė:

– Ar žinai, kas šiandien nutiko medinoje?

– Ne, *sidi*, – atsakė Amaras, vėl apimtas siaubo.

– Prancūzai prisiekė, kad visus Kairuano *ulema** sukiš už grotų.

– Negalima, – atsakė Amaras. – *Ulema* šventi.

– Ak, jeigu tik nori, galima! Bet *ulema* nuėjo ir pasislėpė Mulos Idriso *horm*.

Amarui nenoromis palengvėjo.

– *Hamdoul'lah*, – iš širdies tarė jis. Kiti susižavėję stebėjo.

Tuomet daktaras, palinkęs pirmyn, pasakė:

– Bet prancūzai įsilaužė į *horm*, sumušė juos ir visus išvilko lauk. Dabar jie visi jau Rabate.

Amaras išpūtė akis.

– *Kifach!* – suriko jis. Visi tylėjo. – Bet kas dabar bus? Dar nepadegėme Naujamiesčio?

– Dar ne, – atsakė Mula Ali. – Padegsim.

– Tai ko laukiam!

– Nepamiršk, kad vieninteliai žmonės, galintys laisvai judėti, gyvena Fes Džadyde. Visi kiti užrakinti namuose. Nepamiršk, – dabar

* Išsilavinę musulmonai, dažniausiai teisininkai.

jis vėl atsigręžė į daktarą. – Brahimo pasiūlymas būtų geras, jeigu nebūtų visiškai neįmanomas. Tokiam dalykui reikia laiko.

Jie kalbėjosi, bet Amaras vėl paskendo savo mintyse, nežinia kodėl jausdamasis apgautas. Jis ne šiaip sau nepatikėjo daktaru, bet piktinosi, kad visi taip norėjo pamatyti, kaip jis reaguos į tragišką žinią; lyg jiems patiems visai nerūpėtų, kas nutiko, lyg jie čia būtų pašaliečiai.

– *B'sif**, – kalbėjo barzdočius. – Kuo greičiau pradėsit, tuo geriau. Ir reikia nenusileisti. Kartoti ir kartoti. Amerika siunčia Prancūzijai du šimtus milijardų frankų. Amerika duoda Prancūzijai dar šimtą milijardų. Prancūzija gal ir paliktų Maroką, bet Amerika neleidžia, nes čia bazės. Be Amerikos nebūtų Prancūzijos. Ir taip toliau. *Sahel, sahel.*** Tik reikia surengti po vieną padorią ataką į kiekvieną amerikiečių bazę. Juk nebus labai sunku. Kaip manai, Achmedai? – žmogus atsigręžė į studentą, surūgusį per vakarienę.

– Manau, būtų lengva, bent jau su studentais.

Jis labiau negu kiti nederėjo prie Mulos Ali.

– Net visur prieš save matančiais prancūzų šunų snukius, o amerikiečiams slapstantis? – su pašaipėle paklausė Mula Ali. – *Soyez realiste, monsieur.****

– Mes ne visi *djebala*, tiesiai iš kalnų, – atkirto studentas.

– O kai kelissyk tiesiogiai nukentės amerikiečių gyvybės ir turtas, galbūt amerikiečiai sužinos, kad pasaulyje yra tokia šalis Marokas, – tęsė juodabarzdis Brahimas. – Dabar jie nežino, kuo Marokas skiriasi nuo Senegalo. Aiškinkit, kiek norit, kad tai nerealistiška. Bet lažinuosi, kad po metų tai bus oficiali direktyva. Vietoj prancūzų taikiniu taps amerikiečiai.

Visi tylėjo; matyt, buvo tokie priblokšti. Svirpliai čirškė: „Ry, ry, ry, ry."

– Net jei vien propagandos sumetimais, – tęsė Brahimas, padrąsintas jų ramybės ir išgerto vyno, – būt naudinga. Bet tai daug galingiau negu vien propaganda.

* Kardu, jėga. (Arab.)

** Pakrantė, pakrantė. (Arab.)

*** Būkite realistas, pone. (Pranc.)

– Propagandos vertė neturi jokio ryšio su tiesa, – pareiškė žmogus mėlynu kostiumu, įsipildamas dar stiklą alaus. – Svarbu tik, kad ja patikėtų žmonės, kuriems ji skirta.

Mula Ali paslapčia pažvelgė į daktarą ir kilstelėjo antakius; daktaras mirktelėjo. Brahimas įsijautęs nekreipė į juos dėmesio.

– Amerika tikrai duoda prancūzams pinigų, ir dalis jų leidžiama ginklams, kurie naudojami prieš mus. Galbūt iš to propagandos nebus – nežinau. Bet tai tiesa.

Amaras klausėsi; to jis nebuvo girdėjęs. Jis nežinojo, kokie amerikiečiai klastingi. Bet jis, žinoma, daug ko nebuvo girdėjęs. Tas žodis „propaganda", kurį jie vis kartoja, – jis niekada nebuvo jo girdėjęs, bet jis aiškiai labai svarbus. Baisieji amerikiečiai jį pakerėjo; jis troško tokį pamatyti, sužinoti, kaip jie atrodo, kokios spalvos jų oda, kokia kalba jie kalba, bet visi kiti kambaryje atsakymus į tuos klausimus žinojo, todėl jis negalėjo jų klausti. Dabar svečiai vienu metu leidosi į tris pokalbius; kai kurie susijaudinę net šūkavo. Nuo jų triukšmo kambarys sumažėjo. Storulis nustūmė daktarą ir atsisėdo greta Mulos Ali, skaitydamas laikraščio iškarpą. Mula Ali atsilošė, užsimerkė, retsykiais prasimerkdavo, traukdamas cigaretės dūmą ir akimirką stebėdamas, kaip jis rangosi, o paskui vėl užsimerkdavo. Tik jis vienas sugebėjo laikytis visiškai ramiai. Bet net jis, liūdnai pagalvojo Amaras, ne musulmonas, todėl negali vesti tautos. Prie jo kojų stovėjo pustuštis stiklas alaus, ir netrukus jis pasilenkė jo pakelti.

Pamažu Amaras užsigalvojo, vien sėdėdamas ir stebėdamas, kaip žmonės pamažu girsta. Niekas nekreipė į jį dėmesio. Jie kalbėjo vis garsiau ir jau nė akimirkai nenutildavo pasiklausyti svirplių už lango. Jų pasaulyje tylos nebeliko. Kiekvienas kalbėjo, norėdamas kitus sužavėti protu ir išsilavinimu. Net Lachsinas ginčijosi su plonu, pliku jaunuoliu, kuris aiškiai visai nenorėjo su juo kalbėtis ir vis stengėsi įsiterpti į pokalbį kitoje pašonėje. Šitie žmonės nei supranta, nei myli Alacho ir tų, kuriems vaizduoja padedą. Kad ir ką jie suręs, viskas greitai sugrius. Alachas tuo pasirūpins, nes bus suręsta be Jo valios.

Jis sėdėjo vienas, stebėdamas juos, lyg būtų toli kalno viršūnėje ir matytų juos iš tolo. Galas nuodėmėms, sakė jam puodžius. Štai

kuo žmonės dabar tiki, tad neliko nieko, išskyrus nuodėmę. Nes jei žmonės drįs patys spręsti, kas nuodėmė ir kas ne, nors tai nuspręsti gali tik Alacho išmintis, tuomet jie padarys pačią baisiausią, pačią didžiausią nuodėmę – ims gvieštis Jo vietos. Jis tai aiškiai suvokė ir suprato, kodėl jie visi jam atrodė neišganomai pasmerkti.

Staiga Mula Ali iš už pagalvėlių stirtos kampe prie šono ištraukė *oud* ir švystelėjo jį daktarui, šis nusiėmė akinius ir ėmė jį derinti. Kurį laiką jis atsargiai virpino stygas, gal nenorėdamas uždainuoti, kol truputį aprims pokalbiai. Bet jie neaprimo; beveik visi kalbėjosi toliau. Galiausiai Mula Ali nekantriai suplojo rankomis, tildydamas visus, ir žodžiai pamažu nuščiuvo.

– *Aicha bent Aissa*, – pasakė Mula Ali. – Amarai, klausykis. Įdėmiai klausykis. Čia tau. Jis nori pasiekti didžius dalykus, – šmaikščiai paaiškino jis kitiems. – Pažadėjau jam šitą dainą.

Netiesa, pagalvojo Amaras. Nieko jis nenori. Nei siekti didžių dalykų partijoje, nei klausytis muzikos, nei su kuo nors kalbėtis. Jis pasijuto visiškai vienas šiame kambaryje, vienas svetimame musulmonų, kurie nėra musulmonai, pasaulyje, bet jis sėdėjo ir klausėsi, nes prasidėjo daina. Melodija ir žodžiai buvo paprasti, ir pasakojimas iš pradžių jam pasirodė paprastas, apie moterį, kurios šešiolikametis sūnus priklausė partijai. Kai jam krito burtas, ir atėjo jo eilė eiti ir nužudyti paskirtą žmogų, jie atėjo ir pabeldė į namų duris, o motina pakvietė vyrus trumpam užeiti. Jie suėjo, o ji paklausė: „Kur ginklas?“, ir jie padavė jį jai. Tuomet ji nušovė savo sūnų. Bet po tokio žiauraus ir netikėto įvykio dainos jis nebesuprato. Klausėsi toliau, bet daina, taip jį išgąsdinusi, pasidarė visai beprasmiška. Tuomet, dainavo daktaras, ji grąžino jiems ginklą ir pasakė: „Savo darbą patikėkit vyrui, o ne berniukui.“ Ir viskas.

– Ji tikrai gyvena, – sumurmėjo studentas. – Ji gyvena Kasablankoje, o istorija visiškai tikra.

Lachsinas, giliai susijaudinęs, šniurkščiojo ir rankove trynėsi akis. „Nuo dainos jis graudinasi, – piktai pagalvojo Amaras, – bet jei pamatytų, kaip moteris nušauna berniuką, sustingtų lyg akmuo.“

– Na, ką manai? – šūktelėjo Mula Ali Amarui. – Ką galvoji?

Amaras tylėjo, nežinodamas, ką jam daryti. Mula Ali vis laukė; galiausiai Amaras pasakė tiesiog tą, ką galvojo:

– Nesuprantu, kam ji nužudė savo sūnų.

Mula Ali net nušvito.

– Taip ir maniau. Todėl ir norėjau, kad išgirstum dainą. Ji nušovė jį, nes žinojo, kad jis per jaunas, o partija jai buvo brangesnė už nuosavą sūnų. – Amaras sutriko. – Ji suprato, kad pagautas prancūzų jis mirs ne kaip vyras, kietai sučiaupęs lūpas, bet kaip berniukas, raudodamas ir pasakodamas jiems viską iš eilės. Todėl jį ir nušovė, drauguži.

Dabar Amaras suprato, bet vis tiek nepritarė, ir net netikėjo.

– Sakot, kad tokios moters tikrai būta?

Visi ėmė pasakoti, kad jų draugai tikina pažįstą legendinę Aišą bint Ysą. Kai kurie tikino ją gyvenant Fedaloje, daktaras aiškino, kad ji turinti *bacal** Ain Buzijos kvartale, o plikis manė, kad ji tapo partijos vade ir, jo nuomone, buvo išsiųsta į Bužadą ar Setatą, ar dar kažkur. Šiaip ar taip, visi tvirtai tikėjo ją egzistuojant šiame pasaulyje. Visi, galbūt išskyrus Mulą Ali, kuris tik pasakė:

– Partijoje būdavo daug jaunų berniukų. Daugiau jų nepriima, išskyrus ypatingus, ir taip nutiko labiausiai dėl šitos dainos.

Šįsyk Machmūdas atnešė padėklą su mažesnėmis taurelėmis ir dviem ką tik atkimštais konjako buteliais. Keli svečiai, jam įėjus, net ėmė ploti; Amaras, jei dar būtų abejojęs, vien iš to galėjo suprasti, kad jie nebe visai blaivūs. Daktaras padainavo dar kelias dainas, į kurias kiti kreipė vis mažiau dėmesio, tad galiausiai jis dainavo ir grojo vien savo malonumui. Amaras ilgai sėdėjo ir stebėjo juos, nedalyvaudamas pokštuose ir ginčuose, o jausdamasis vis liūdnesnis ir vienišesnis. Mula Ali šūktelėjo jam:

– *Zduq*, Amarai, regis, pagyvensi pas mane kurį laiką.

Amaras šyptelėjo, tikėdamasis, kad anas neįtars, apie ką jis tuojau pagalvojo: sąmoningai pasiryžo vienaip ar kitaip pabėgti. Net atviri laukai, galvojo jis, būtų mieliau, negu kalėti šiuose namuose. Dabar kišenėje turi pinigų, ir nors nežino sesers adreso Meknese, neabejojo kaip nors rasiąs jos namus. Jis kyštelėjo ranką į kišenę, tikrindamas, ar nepametė pinigų; banknotai tarp pirštų jaudino. Jis nusipirks tikrus batus ir naujas kelnes. Pirmą sykį pagalvojo, ką už

* Maisto prekių parduotuvė.

tuos pinigus pirkti. Bet kur gauti batus? Gal Meknese, *incha'Allah*. Jis labai norėjo miego; akys pačios merkėsi. Įsitaisęs netoli durų, jis palaukė, kol Machmūdas vėl įėjo su buteliais ir taurėmis, tada, jam išeinant, spruko paskui. Galerijoje buvo tamsu, bet kiemą apšvietė mėnuo. Iki pat užpakalinės galerijos jį lydėjo griausmingas juokas ir laibos aukštos *oud* gaidos, bet ten stojo visiška tyla, tik čirpė nesuskaitomi svirpliai. Jis atsargiai susirado kambarį, kuriame prieš tai nakvojo, įėjo ir tamsoje ilgai meldėsi. Tuomet atsigulė ir akimirksniu užmigo.

Jis toli nukeliavo ir nenorėjo grįžti, bet jam į veidą kažkas pašvietė. Jis atsimerkė. Prie jo stovėjo pabaisa. Jis pašoko, šaukdamas „Oi!“, bet neišlaikė pusiausvyros ir vėl nugriuvo ant čiužinio, o griūdamas suprato, kad prie jo stovi tik Mula Ali su žibintu. Bet, apšviestas iš apačios, jo veidas atrodė kaip riebaus balto velnio, o akys – dvi juodos apskritos skylės. Amaras nusijuokė iš savo paikumo ir tarė:

– *Khalatini!** Išgąsdinot mane.

Mula Ali nekreipė dėmesio, tik aukščiau pakėlė žibintą ir sukuždėjo:

– Eikš.

Kaip nekantriai jis ištarė tą vieną žodį, Amaras suvokė, tik atsistojęs ant kojų; tuomet palengvėjimas, atlėgus pirmajai baimei, vėl virto nerimu, racionalesniu, bet vis tiek labai nejaukiu. „Jis girtas“, – sakė jis sau, jiems einant galerija, šešėliams mirgant ant apgriuvusios sienos. Tuomet išgirdo kitų balsus, jie atrodė kaip pamišėliai. Kai kas kuždėjo, kiti paklaikusiai kvatojosi, nes jų juokas skambėjo kaip juokas, bet buvo kas kita, dar kiti kalbėjosi, bet visai apie nieką.

– Taip, labai malonu.

– Maniau, ji sakė, kad jei taip, tai eisim.

– O tau patinka cigaretės?

– O, taip, aš rūkau. Mėgstu rūkyti.

– Ten būtų geriau, jeigu žinotum, ką reikia.

– Mes grįžome, ir, ir buvo labai karšta.

Kažkas negerai buvo ir ritmams bei intonacijoms, ir jam pasirodė, kad jei tų žmonių paklaustum, ką jie pasakė, nė vienas ne-

* Išsigandau. (Arab.)

atsakytų, nes jie kalbėjo tiesiog tai, kas užėjo ant liežuvio. Tuomet kažkas – matyt, daktaras – ėmė groti *oud*, ir tie garseliai, sudarydami atpažįstamą melodiją, jo girdėtai scenai paslaptingai suteikė kažkokio sveiko proto.

Kai jie priėjo didžiojo kambario slenkstį, Amaras pamatė, kad visi svečiai stovi.

– Mano draugai ruošiasi eiti, – paaiškino Mula Ali. (Kur, vidury nakties, ant asilų? – pagalvojo Amaras, bet tik akimirką.) – O tuomet aš užsiminiau, kad moki groti fleita, ir visi norėtų tavęs pasiklausyti.

– Mat kaip! – labai sutrikęs, aiktelėjo Amaras.

– Tik vieną dainą, – paragino Mula Ali aksominiu balsu, žnybdamas jam į ranką. Amaras pažvelgė į jį: jis tikrai atrodė labai keistas, net šioje šviesoje jo akys atrodė lyg didžiulės juodos skylės. Jis apsidairė į kitus kambaryje: jie irgi atrodė baisiai keisti. Jis vėl susimąstė, gal čia nuo alkoholio ar galbūt nuo hašišo, bet jis buvo matęs daugybę žmonių, apkvaitusių nuo vieno ir nuo kito, ir jie elgėsi visai kitaip. Jam toptelėjo, kad Mula Ali jo visai nepabudino. Tuomet jis toliau guli jaukioje mažojo kambarėlio tamsoje; čia tik toks sapnas, kur viskas – žmonės, namai, medžiai, dangus ir žemė – nuo pat pradžių pasmerkti pražūti milžiniškame verpete. Pasmerkti, bet jei sapnuotojas nepasisaugos, gali nesuprasti, kas nutiks, nes sūkurys įsisuka tik po kurio laiko, neskuba rodytis. Galiausiai turbūt viskas ims skrieti, susilies į viena, ir visus, tyliai klykiančius ir kuo subtiliausiai kramsnojančius kits kitą, susiurbs tuštuma. Tuo tarpu jis nusprendė apsimesti esąs nemiegantis Amaras.

– Neturiu *lirah*, – pasakė jis, neabejodamas, kad Mula Ali ją tuojau išsitrauks, ir anas tikrai paėmė ją nuo pufo sau už nugaros.

– Bet aš groju labai prastai. Tik truputį, – spyrėsi jis. Mula Ali skubiai paglostė jam ranką.

– *Baraka'llahoufik. Baraka'llahoufik**, – murmėjo jis. Ar čia tikrai Mula Ali ir ar tikrai kuris nors iš jų toks, koks buvo anksčiau? Ar Amaras miegodamas persimainė, kad dabar viskas taip pasikeitę?

– *Aš* pagrosiu, – pasakė Mula Ali. Jis pakėlė nendrinę dūdelę prie lūpų. Visi tuojau nutilo; beprasmiai žodžiai, įtemptas tuščias

* Telaimina Dievas. (Arab.)

juokas, skubiai kuždami skiemenys, kurie vieninteliai atrodė prasmingi iš visų jų skleidžiamų garsų, viskas akimirksniu nuščiuvo, ir buvo girdėti tik silpnas, prikimęs dūdelės balselis. Mula Ali apšildamas sugrojo kelias frazes, o tada, vienas išėjęs į galeriją, ėmė groti, neypatingai įgudusiai, mažumėlę pakeistą dainą „Tanja Alia". Amaras stebėjo svečius: jie žvelgė tiesiai priešais save, lyg ne klausytųsi, o įsivaizduotų, kaip atrodytų, jei iš tikrųjų klausytųsi. „*Yah latif!* – pagalvojo jis. – Jie visi užkerėti." Štai kas jiems yra; bent dabar Amaras nesugebėjo sugalvoti įtikimesnės hipotezės. Prieš akimirką jie sukinėjosi ir trankėsi į kits kitą. Dabar sustingo, vis dar susispietę, ir klausėsi muzikos, kuri, nors ir tyli, užliejo naktį. Kai Mula Ali nutilo, net prieš jam pasirodant tarpduryje, jie vėl ėmė išsiblaškę judėti, laikydamiesi krūvoje, lyg neįstengtų nė pagalvoti, kad galima atsistoti toliau negu per ištiestą ranką nuo kitų dviejų.

– Štai, – tarė Mula Ali, duodamas jam dūdelę. – Dabar turi groti tu. Eikš, – jis nuvedė jį ant pagalvėlių, kur jie sykiu sėdėjo per vakarienę. – Nagi, įsitaisyk ir rodyk, kaip *tu* groji „Tanja Alia".

Kuo greičiau paklus, galvojo Amaras, tuo greičiau galės grįžti miegoti. Jis atsigulė ant pagalvėlių, užsikėlė koją ant kojos ir ėmė groti. Po kelių frazių Mula Ali įsitempęs šyptelėjo ir tarė: „Gerai. Gražu", o tada nuėjo į kitą kambario galą. Svečiai patraukė prie galerijos durų.

– Klausykitės iš čia, – išgirdo jis, kol atsikvėpė prieš naują frazę, murmant Mulą Ali. O po akimirkos išgirdo jį sukuždant dar kažką, kažką labai įdomaus, tai yra jei tik jam nepasigirdo. Tai, ką manėsi išgirdęs tarp nendrinės dūdelės garsų, pasklidusių aplink jį, buvo žodžiai: „Nepamirškit, tai Šamsis. Pažįstu jo eiseną. Nepamirškit."

Kaskart atsimerkęs išvysdavo Mulos Ali šešėlį, stovintį greta durų ir klausantį. Jam buvo malonu, kad šis nori išgirsti, kaip jis groja, nors mieliau būtų grojęs jam vienam, o ne visiems.

Šamsis. Kas tas Šamsis, pagalvojo Amaras, nuleisdamas ilgą, lėtai žemėjančią kadenciją, virpančią, mirgančią, mėginančią kilti, o galiausiai nurimstančią. Šamsis, žinoma, buvo berniukas, kuriam Mula Ali padavė visas laikraščių iškarpas tą pirmąją popietę prieš šimtą metų. Bet Šamsis ir ar tikrai prieš kelias minutes išgirdo tariant jo vardą jo visai nedomino; jis susikaupęs stengėsi išgauti kuo

dailesnes gaidų frazes. Kartais Alachas jam padėdavo; kartais ne. Šįvakar jam regėjosi, kad galima tokios pagalbos tikėtis. Kai pats virsdavo muzika, kai išnykdavo ir virsdavo tik vienu tašku ant ilgos gijos, verpiamos amžinybėje judančios muzikos, tą akimirką muzika virsdavo tiltu iš jo širdies į kitų žmonių širdis, o kai grįždavo, jis suprasdavo, kad Alachas vieną akimirką pakylėjo jį iš šio pasaulio ir kad tą akimirką jis turėjo *h'dia*, dovaną.

Jis grojo, kol vienas pats iškeliavo. Alachas jam nepadėjo, bet nesvarbu. Jo širdies vienatvė, ilgesys to, kas jį suprastų, jei jis prašnektų, liejosi trapiomis garso gijomis, kurias jis išgavo kvapu ir pirštais. Nieko nemąstydamas, jis grojo, ir pamažu žmogus, kuriam jis grojo, buvo nebe tas, kuris stovėjo prie durų, o tas, kurį jis pajuto šalia bokšte ankstyvą vakarą, toks, kuris, gyvendamas pasaulyje, įkvėpė jam vilties. Jis akimirką nutilo, ir galvoje, neatsiejamą minties apie kitą būtybę išlaisvintos laimės dalį, išgirdo antrąją muziką – lyg dainą nuo tolimo saulėto kranto, be galo gražią ir neapsakomai švelnią, tokios tylios muzikos nuotrupą, kad galbūt tik prisiminė muziką, girdėtą nebent sapne. Jis gulėjo, klausydamasis jos, ir nejudėjo, nedrįso nė atsikvėpti, kad jos nenubaidytų, galbūt amžiams. Ji ne iš Alacho, ji čia, o jis nė nežinojo, kad šiame pasaulyje esama tokio grožio. O kai galiausiai turėjo atsikvėpti, ir ana muzika nutilo, kaip jis ir žinojo, savaime, lyg visą laiką apie jį būtų galvojęs, jam mintyse iškilo nazarietis, gudri šypsenėlė lūpose, toks, koks buvo tą pirmąjį vakarą viešbučio kambaryje.

Tuojau Mula Ali pasakys: „Grok toliau“ arba „Ačiū“, o Amaras norėjo galvoti apie nazarietį. Jis buvo draugas; galbūt pamažu jie net įstengtų suprasti kits kito širdį. O Amaras jį paliko, paspruko iš Sidi Bu Šta nė neatsisveikinęs. Jis atsimerkė ir pažvelgė į kambario galą. Tamsi figūra nejudėdama tebebuvo ten. Jis staiga atsisėdo ir įsižiūrėjo į ją. Tai buvo švarkas, pakabintas ant vinies šešėliuose už durų.

34 skyrius

Lirah nusirito nuo pagalvių, kur jis ją numetė. Vos pašokęs nuo čiužinio, jis puolė prie durų ir ėmė dairytis po tuščią galeriją. Puikiai suprato, kas nutiko, ir bėgdamas mintyse viską pasitikrino, kiekvieną akimirką. Ir suprato, kas bus toliau, nebent jam neįtikėtinai pasisektų. Kaip tik tos sėkmės ieškodamas, jis dabar lėkė per tvankųjį prieškambarį ir mėnesienos apšviestais laiptais į bokšto kambarį, tuščią, tik naktis skverbėsi pro pravirus langus. Jį domino tik viena bokšto pusė, ta, pro kurią buvo matyti stogas; laimei, vienas langas toje pusėje buvo atviras, tad jam neteko rizikuoti ir triukšmauti, kad jį atidarytų. Jis pažvelgė žemyn, pasitikrino, ar toli viršutinis kraigas, mėnesienoje tai nebuvo lengva, nes kai jis sėdėjo ant palangės, atrodė toliau, negu pasirodė po akimirkos, kai ant jo nušoko. Sandalus buvo susikišęs į kišenę, ir basos kojos nusileido beveik be garso.

Ant stogo nebuvo kur pasislėpti, kad iš apačios arba iš bokšto ant jo nekristų prožektoriaus žibintas; tai jis greitai suprato. Tačiau jam rūpėjo, ar pats bokštas, kurio iš lauko nebuvo matęs, plokščiu stogu, ar su kupolu, ir dabar pamatė ir padėkojo, kad plokščiu. Reikėjo kažkaip vėl užlipti ant palangės, o nuo ten – ant viršaus, pakeliui uždarant langą, kad kuo geriau sumėtytų pėdas. Pirmiausia jie, žinoma, ieškos Mulos Ali, storo, nerangaus pusamžio žmogaus, ir sunku būtų tikėtis, kad jis išlips pro langą ir ant bokšto stogo. Tiesą sakant, lipdamas galvojo Amaras, to neįstengtų nė vienas jo pažįstamas bendraamžis. Paskutinę atkarpą reikėjo lipti tikintis, kad smulki betono puošmena, už kurios jis įsitvėrė pirštais virš galvos, nenulūš, jam pakibus ant jos visu svoriu. Pakeliui jis užstūmė langą, tik iki galo jo neuždarė, nes rankena buvo viduje. Bet jei staiga nepapūs stiprus vakarų vėjo gūsis, langas neatsidarys.

Pasiekęs viršų, jis pilvu nušliaužė į vidurį, apsivertė ant nugaros ir gulėjo, žvelgdamas į apskritą mėnulį beveik tiesiai virš galvos. Jei šitaip gulės, jie jo nepastebės jokiu iš apačios nukreiptu spinduliu. Svarstė, kiek policijos atvedė Šamsis, kiek už tai gavo pinigų ir ar Šamsis, stovėdamas krūmuose su prancūzais ir klausydamasis dūdelės muzikos, išgirdo, kad pasikeitė jos garsai, kai Mula Ali ją perdavė Amarui. Tikriausiai ne, kitaip namą būtų puolę tą pat aki-

mirką; policija būtų supratusi, kad šią akimirką Mula Ali sprunka. Jis puikiai įsivaizdavo Šamsį, persigandusį stovintį ten, su kokia menka nuoskauda prieš Mulą Ali širdyje, tad visas draugiškumas, kurį jam juto prieš keletą dienų, išblėsęs, ir jis prancūzams kuždėjo: „Čia groja Mula Ali! Pasigėręs jis visada groja šitą dainą." Ir šitaip sugaišino prancūzus dar kelias minutes, kol jie susiruoš, tas brangias minutes, per kurias išsigelbėjo (nes nebuvo nieko girdėti, o kad jį pagavo tyloje, buvo neįtikėtina), jam suteikė Amaras, lyg asilas drybsąs ir grojąs, tikėdamasis Mulos Ali pasigėrėjimo. Jis nusišypsojo ir pasuko galvą, mėgindamas įžiūrėti triušį mėnulyje, svarstydamas, kodėl nejaučia neapykantos jį apmovusiam Mulai Ali – tik susižavėjimą psichologiniu tikslumu, su kuriuo tas planas buvo sumanytas ir įgyvendintas, ir dar netikėtai. Štai kur tikras gudruolis fasietis. O tuomet jam truputį pagailo Mulos Ali, nes anksčiau ar vėliau jį tikrai pagaus, o tai bus visai nemalonu. Net jei dabar neramumai aprims, prancūzai nenusiramins, kol jį pribaigs. Mintis būti dieną naktį persekiojamam, neturėti nė akimirkos ramybės, jam atrodė ypač siaubinga. O Šamsis! Jis už nieką pasaulyje nenorėtų būti Šamsio vietoje. „Nepamirškit!" – sakė Mula Ali išeidamas, jei sprukdami netyčia vieni įkliūtų, kiti ne. Tas, kas liks laisvėje arba sugebės perduoti žinią kitiems, pasirūpins, kad Šamsiui būtų galas. Nes geriausiai *Istiqlal* sugeba naikinti savo atskalūnus. Ir jie galiausiai jį suras; jis tuo nė akimirką neabejojo. Prancūzai jį dangstys tik dėl akių; jie bent jau turi padorumo skundikus vien niekinti, net jei ir tik dėl to, kad skundikų tokia daugybė (o, be to, daug paprasčiau leisti seniesiems būti pašalintiems ir vietoj jų įgyti naujų, kurių tapatybė dar nėra įtartina). Šamsis tikriausiai nesulauks Maulūdo šventės.

Mėnuo švietė taip ryškiai, kad žvaigždžių nebuvo matyti. Šiltas vėjas nešė silpną naktį išsiskleidžiančių vasaros gėlių kvapą. Ar kas nors girdėti be svirplių? Jam pasirodė: apačioje kažkas krebžda, kitoje namo pusėje. Netrukus jis tuo įsitikino; aukštyn kilo kažkoks čežėjimas, o paskui aiškiai pasigirdo balsas. Dar po akimirkos balsų padaugėjo: jie įėjo į namą. Jis nusišypsojo, įsivaizdavęs, kaip prancūzų veidai persikreips iš pykčio, kai pamatys, kad grobis paspruko. Jie lakstys lyg įniršusios skruzdės, naršys galerijas ir

kambarius, bėgios laiptais aukštyn ir žemyn, šūkaus nurodymus ir keiksis, draskys čiužinius ir pagalves, daužys stalus – bet kruopščiai susirinks popierius. Kokia jiems iš to nauda, pagalvojo jis; Mula Ali tikrai pasisaugos nepalikti jiems nieko, kas pridarytų bėdos partijos nariams. Jei aš būčiau partijoje, niūriai pagalvojo, jis niekada šitaip su manim nebūtų pasielgęs.

Jie šūkavo kits kitą šiurkščia, bjauria kalba, trankė durimis ir trypė. Dabar jie aptiko Machmūdą ir kitus tarnus ir bliovė ant jų, įsivaizduodami, kad arabiškai:

– Pro kurias duris jis išėjo? – staugė vienas, o tada kitas pamėgdžiojo negirdimą atsakymą:

– „Nežinau, monsieur!“ Gal *commissariat* sužinosi.

Jis gulėjo sustingęs, klausydamasis kiekvieno garso, svarstydamas, ar jau toli Mula Ali ir kiti. Jis nelinkėjo jiems nei pasprukti, nei įkliūti. Marokui tas pats, ir nesvarbu, kiek esama kitų mulų ali ir ar jiems pasiseks. Pagyvenę su krikščionimis, jie pagedo. Jie nebe musulmonai; koks skirtumas, ką jie daro, jei daro ne dėl Alacho, o dėl savęs? Jų valdžia ir įstatymai bus tik voratinklis, suregztas vienai nakčiai. Tėvas jam sakė, kad *politique* pasaulis – vienas melas, o jis, užsispyręs kvailys, apsimetęs, kad pritaria, slapta manė, kad senis, kaip visi seniai, neišmano kasdienybės tiesų. Prisiminęs tėvą, jis kone pravirko; sugniaužė kumščius ir įtempė veidą.

Šūksniai ir beldimas priartėjo. Jis girdėjo, kaip vyrai lipa laiptais į bokštą; net girdėjo, kaip jie patenkinti aikčioja. Staiga pamanęs, kad dabar jie jį suras, jis pamiršo atsargumą ir apsivertė ant šono, priglaudė ausį prie betoninio stogo paviršiaus. Jie kažką kalbėjo apie „*machine*“. Šitaip jie džiūgavo, aptikę rašomąją mašinėlę. Dabar jis žvelgė į šoną, iš kurio jie pasirodys. Stora ranka, mėnesienoje balta, prislinks, čiuopdama kraštą, tuomet įsikibs į jį, paskui pasirodys kita ranka, o tada galva ir akys.

Staiga jie ėmė daužyti langus. Vieną po kito skubiai džerškino stiklus. Į žemę žyrančios šukės skambėjo trapia muzika. Jis svarstė, ar Mula Ali dar girdi, o jei taip, ką galvoja, klausydamasis tokių garsų. Ar mano, kad Amarą pagavo, ir dabar jis priešinasi? Svarbiausia, ar mano, kad Amaras papasakos jiems tas nuotrupas, kurias žino? Bet tuomet atsiduso: Mula Ali tikrai jau nubėgo tiek, kad nieko nebe-

girdi. Toks tykus skimbčiojimas nakties vėjyje nutils, nė nepasiekęs alyvmedžių giraitės.

Tik dabar jis pastebėjo ir patvirtino keistą dalyką: nors buvo vos trys ar keturi metrai virš policijos, suprato, kad jam iš esmės tas pats, ar jį suras, ar ne. Akimirką jį net apėmė beprotybė trinktelti į stogą ir sušukti: „Aš čia, kalės vaikai!" Jie mėgintų užlipti pas jį, o jis tik gulėtų ir žiūrėtų. O kai pagaliau jį pagautų, primuštų ir nutemptų į kankinimų kambarį policijos nuovadoje, kur prie *qalaoui* prijungtų elektrodus, ir skausmas būtų baisesnis, negu jis yra patyręs ar gali įsivaizduoti, jis tylėtų kaip kapas. Iš to nebūtų jokios naudos, tik paskutinįsyk jis pajustų malonumą, kad prisidėjo prie kovos. Galbūt jei turėtų ką slėpti, neįstengtų atsispirti pagundai pasirodyti. Bet jis nieko nežinojo: tai būtų tik paikas žaidimas. Ir jam toptelėjo, kad niekam nesvarbu, ar Amaras yra, ar ne, kad jei tai rūpėtų kam nors, išskyrus jo šeimą, tai ne dėl to, kad jis yra jis, bet dėl to, kad, aklai skriedamas gyvenimo orbita, netyčia pasigavo kažkokį trupinį informacijos.

Jis įsiklausė: jie vėl leidosi laiptais, grįžo galerijomis, per visą namą, ir išėjo. Džipus buvo pasistatę kažkur toli laukuose, nes jis nežinia kiek laukė, kol išgirdo tyliai paukštelint uždaromas dureles ir užvedamus variklius. Kai jie nuvažiavo, jis apsivertė ir kelissyk sukūkčiojo, pats nežinodamas, ar iš palengvėjimo, ar iš vienatvės. Gulėdamas ant šalto betono stogo, jautėsi visų apleistas, aiškiai suvokė savo silpnumą ir menkumą. Nieko jo dovana nereiškia; jie nė nebežinojo, ar turi tą dovaną, ar kada nors turėjo. Pasaulis visai ne toks, kaip jis manė. Jis priartėjo, bet priartėdamas sumažėjo. Lyg milžiniškas didžiulio galvosūkio gabalas būtų staiga atsistojęs į vietą ir uždengęs tolimus, gražius kraštus, regėtus ligi šiol, jis nujautė, kad kai viską supras, prieš jį bus tik išspręstas galvosūkis, juoda tikrumo siena. Jis žinos, bet niekas neturės prasmės, nes žinojimas ir yra prasmė; už jo nebėra ką sužinoti.

Po ilgo laiko jis prišliaužė prie krašto ir, apsiavęs sandalus, kad į šukes nesusipjaustytų kojų, kuriose atsispindėjo mėnulio šviesa, nusileido į bokštą. Tyliai sliūkinti per namą nė nebuvo baisu: tik be galo liūdna, nes dabar namas galutinai atiteko praeičiai, ir daugiau jo nebebus. Jis nuėjo tiesiai prie išlaužtų lauko durų ir išėjo pro jas.

Nebuvo girdėti visiškai nieko. Naktis prisirpo: žolėje nebesmuikavo svirpliai, krūmuose nekrebždėjo paukščiai. Dar po kelių minučių, nors ji dar toli, ateis aušra. Net nepriėjęs alyvmedžių giraitės, jis už nugaros išgirdo gailią pirmojo gaidžio giesmę.

35 skyrius

Ir štai jis Naujamiestyje, jau įdienojo. Saulė svilina šaligatvius, dengiančius lygumos žemę, o apgailėtini medeliai, turėję teikti pavėsį, lėtai vysta kaitroje. Jis laikėsi nuošalių tykių gatvelių, kur vaikščiojo nedaug žmonių. Artinosi sena prancūzė, apsirengusi juodai, iš turgaus pakeliui namo nešina pilnu krepšiu maisto. Ji įtariai pažvelgė į jį ir lėtai perėjo per gatvę, kad netektų jo susitikti. Lauke prie namų nežaidė nė vienas vaikas, nevažinėjo mašinos, negrojo radijas; tikriausiai dar nėra elektros. Miestas atrodė beveik ištuštėjęs, bet jis žinojo, kad pro užuolaidas į tuščias gatves dairosi tūkstančiai akių , lydi visus, kas jomis vaikšto. Visur vien blogi ženklai: kai prancūzai išsigandę, kas žino, ką jie darys.

Už parkelio geležine scena prasidėjo gatvė, vedanti į viešbutį, kur buvo apsistojęs su nazariečiais. Jis nežinojo, kaip susitikti su tuo vyru (jam nė netoptelėjo, kad anas dar gali būti negrįžęs iš Sidi Bu Šta ar kad gali būti jau išvykęs); tik žinojo, kad reikia jį pamatyti, su juo susitaikyti, paklausyti, kaip jis sunkiai, bet švariai šneka arabiškai, sako tai, kas, jis žinojo, kažkaip paguos jį nelaimėje.

Jis ne žengė per parką, o apėjo jį: dažnai takeliais vaikščiodavo policininkai. Ilgo prospekto jam iš dešinės gale stovėjo kelios mašinos, bet žmonių gatvėje nebuvo; atrodė, kad saulėkaitoje raibuliuoja nusidriekusi akmenuota dykuma. Nepriėjus viešbučio, pro šalį lėtai pravažiavo aprūdijusios skardos nuolaužų prikrautas sunkvežimis. Šviesiaplaukis prancūzas prie vairo smalsiai nužvelgė jį ir nusižiovavo. Pilkas viešbučio fasadas atrodė užkaltas ir seniai ištuštėjęs. Šeši jo langai uždarytomis langinėmis priminė miegančias akis. Jis garsiai tarė: „*Bismil'lah rahman er rahim*", ir paskambino į duris.

Jas atidariusi moteris buvo jį mačiusi tada, kai jis atėjo su dviem turistais ir padėjo jiems įsinešti bagažą, bet dabar, regis, jo nepažino. Lyg akmeniniu veidu prancūziškai paklausė, ko jis norįs. Už kelių žingsnių jai už nugaros stovėjo stambus raudonveidis vyras ir grėsmingai jai per petį žvelgė į jį. Kai ji suprato, kad Amaras prancūziškai nemoka, jau ketino užtrenkti duris; staiga jos veidas persimainė, ir nors netapo draugiškas, jis suprato, kad ji jį prisiminė. Ji kažką pasakė vyrui ir spigiai šūktelėjo: „Fatima!" Pasirodė musulmonė mergina, iš paskos vilkdama šluotą, ir paklausė jo:

– Ko nori?

Prancūzė jo atsakymą, regis, jau žinojo, nes nieko nepasakiusi nuėjo prie raktų, eilėmis kabančių ant sienos. Ji apžiūrėjo juos, persimetė keliais žodžiais su vyru ir kažką pasakė merginai, ši Amarui išvertė:

– Palauk.

Tada uždarė duris.

Jis nuėjo ir atsisėdo ant šaligatvio krašto. Jam virpėjo keliai.

Ilgai netrukus išgirdo, kaip už nugaros atsiveria durys. Jis skubiai atsistojo, bet ilgai ėjus saulėkaitoje ir seniai valgius, jam susisuko galva. Tarpduryje jis išvydo savo draugą, iškėlusį ranką pasisveikinti; tuomet saulę staiga uždengė debesis, ir gatvė paniro tamsiame jo šešėlyje. Jis atsirėmė į nudžiūvusį medelį, kad nepargriūtų. Iš tolo girdėjo prancūzę plūstantis – nežinia, ant jo ar turisto. Bet tuomet prie jo pripuolė nazarietis, nuvedė jį į vėsų viešbučio šešėlį, ir nors jam buvo labai silpna ir bloga, jis nudžiugo. Niekas nesvarbu, kol jį globoja šitas vyras, jam nenutiks nieko baisaus.

Vyras pasodino jį į kėdę ir netrukus apvyniojo jam galvą šaltu drėgnu rankšluosčiu.

– *Rhir egless*, – pasakė jis. – Tik sėdėk ramiai.

Amaras sėdėjo, sunkiai alsuodamas. Kambaryje tvyrojo malonus gėlių kvapas, taip visada kvepėjo moteris. Kai jis pagaliau atsimerkė ir mažumėlę išsitiesė, manė ją pamatysiąs, bet jos kambaryje nebuvo. Vyras sėdėjo netoliese ant lovos ir rūkė. Išvydęs, kad Amaras atsimerkė, jis nusišypsojo.

– Kaip jautiesi? – paklausė.

Amarui nespėjus atsakyti, į duris pabeldė. Tai buvo mergina, vardu Fatima, nešina padėklu. Padėjo jį ant stalo ir išėjo. Vyras įpylė jam kavos su pienu ir padavė lėkštę su dviem bandelėmis ir sviestu. Valgydamas ir gerdamas Amaras dairėsi po kambarį uždarytomis langinėmis, todėl gana tamsų, o žmogus vaikštinėjo pirmyn atgal, kol galiausiai sustojo greta jo. Tuomet Amaras jam viską papasakojo. Vyras klausėsi, bet atrodė neramus ir išsiblaškęs, ir dusyk dirstelėjo į laikrodį. Amaras pasakojo iki galo.

– Ir ačiū Alachui, kad jūs čia, – karštai pridūrė jis. – Dabar viskas gerai.

Žmogus smalsiai pažvelgė į jį ir paklausė:

– O tu? Kuo galiu tau padėti?

– Niekuo, – nusišypsojo Amaras. – Dabar aš patenkintas.

Žmogus atsistojo ir priėjo prie lango, lyg būtų ketinęs jį praverti, tada persigalvojo ir priėjo prie kito. Langinėje buvo plyšelis, jis pro jį pažvelgė.

– Tau pasisekė, kad Naujamiestyje tavęs nepamatė policija, – staiga pasakė jis. – Bet koks gatvėje užtiktas musulmonas keliauja į kalėjimą. Buvo didelių neramumų.

– Didesnių negu pirma?

– Didesnių, – jis priėjo prie durų. – Minutėlę, – pasakė jis. – Tuojau grįšiu.

Jis išėjo. Amaras kurį laiką ramiai sėdėjo. Tada priėjo prie lovos ir įdėmiai apžiūrėjo pagalvių apvalkalus. Net ir prieblandoje buvo matyti raudonų dažų dėmės, jais kekšės ir nazarietės dažosi lūpas, o nuo lovos sunkiu neregimu debesiu pakilo gėlių kvapas. Jis grįžo ir atsisėdo.

Vyras atidarė duris ir įėjo. Tik dabar Amaras pamatė prie durų sukrautus lagaminus.

– Na, džiaugiuosi, kad atėjai, – pasakė vyras.

– Ir aš.

– Jei nebūtum dabar atėjęs, daugiau nebūtume pasimatę. Mes važiuojam į Kasablanką.

Viskas gerai, vyras dar čia, su juo, o Amaras niekaip negalėjo patikėti, kad vos jį suradęs, taip greitai praras. Jei Alachas panorėjo

vėl juos suvesti, juk ne tam, kad penkias minutes pasišnekėtų ir vėl išsiskirtų. Lauke, tykioje gatvėje, trinktelėjo mašinos durelės.

– Štai ir taksi, – susinervinęs pasakė vyras, nė nebežiūrėdamas pro langinę. – Amarai, nesmagu vėl prašyti, bet gal dar sykį padėtum mums išsinešti lagaminus? Jau paskutinį kartą.

Amaras pašoko. Ko tik vyras paprašys, jis su džiaugsmu paklus; tuo jis neabejojo.

Kol jis po vieną nešiojo laiptais lagaminus, prancūzė ir storulis, rūsčiai tylėdami, spoksojo į jį pro langelį iš savo kambario. Kai į mašiną sukrovė visą bagažą, o Amaras, vėl apsvaigęs nuo triūso, stovėjo su vyru ant šaligatvio, tarpduryje pasirodė moteris, gražesnė, negu Amaras kada buvo ją regėjęs, ir priėjo prie jų. Ji nusišypsojo Amarui ir ėmė vaizduoti, kad išsigandusi dairosi į gatvę, o tada parodė į jį. Išsišiepęs jai, jis parodė nebijąs.

– Ar galiu tave kur nors pavėžėti? – paklausė vyras. – Mes važiuosim Mekneso keliu. Tau turbūt iš to jokios naudos...

– Ir dar kokia! – atsakė Amaras.

– Tikrai? – nustebo vyras. – *Mezzianei.* Sėsk į priekį.

Amaras atsisėdo greta vairuotojo, žydo iš Malacho.

Moteris jau sėdėjo gale, o vyras atsisėdo greta jos. Privažiavus *Avenue de France* galą, vyras paklausė:

– Nori čia išlipti?

– Ne! – atsakė Amaras.

Jie važiavo toliau, pro degalinę, ilgu keliu į greitkelį. Pro šalį lėkė aukšti eukaliptai, vienas po kito, ir kiekviename ta pačia gaida dūzgė vabzdžiai. Vyras ir moteris tylėjo. Veidrodėlyje priešais save, kiek aukščiau nei jo akys, Amaras matė, kaip vyro pirštai glosto moters ranką, sustingusią jai ant kelių.

Artėjant prie greitkelio, vyras pasilenkė ir liepė vairuotojui sustoti. Amaras sustingo. Pro langus nedvelkiant vėjeliui, mašinoje pasidarė tvanku. Vyras palietė jam petį.

– *El hassil, b'slemah, Amar,* – pasakė jis, ištiesęs ranką Amarui prieš veidą. Amaras lėtai pakėlė ranką, suėmė ją ir apsigręžęs pažvelgė į vyrą. Galvoje jam skambėjo: „*Incha'Allah rahman er rahim.*"

– Noriu į Meknesą, – tyliai pratarė jis.

– Ne, ne, ne! – suriko vyras, smagiai kvatodamas ir kratydamas Amarui ranką. – Ne, Amarai, nieko nebus. Net iš čia tau toli grįžti, supranti.

– Kur grįžti? – ramiai paklausė Amaras, neatitraukdamas nuo vyro akių ir nepaleisdamas jo rankos, kurią vyras, mėgindamas išsilaisvinti, stipriai trūkčiojo. Jo veidas persimainė: jis susigėdo, susierzino, net pyktelėjo.

– Sudie, Amarai, – tvirtai pasakė jis. – Negaliu nuvežti tavęs į Meknesą. Nėra kada.

Jei jis būtų pasakęs: „Nesivešiu tavęs sykiu", Amaras būtų supratęs.

Varikliui tylint, virš galvos labai garsiai skardeno viena netylanti šiurkšti cikadų gaida.

– Ten mano motina, – sumurmėjo Amaras, pats nesuprasdamas, ką šneka.

Moteris, kuri, regis, nieko nesuprato, nusišypsojo, pakėlė rankas, vaizduodama, kad taikosi šautuvu, ir suriko:

– Bum! Bam!

Ji pasimuistė ir pasiėmė įsivaizduojamą automatą.

– Tratatatata! – skubiai tarškėjo ji. Baigusi pirštu parodė į Amarą. Vyras kumštelėjo ją, vairuotojui už nugaros kilsteldamas antakį. Tuomet kažką jam pasakė, šis persisvėrė per Amarą ir atidarė jam dureles, laukdamas, kol šis išlips.

Amaras paleido vyro ranką ir, nuleidęs galvą, išlipo ant kelio. Pamatė, kaip sandalai mažumėlę nugrimzta karštame lipniame asfalte, ir išgirdo užtrenkiamas dureles.

– *B'slemah*! – šūktelėjo vyras, bet Amaras neįstengė pakelti akių.

– *B'slemah!* – pakartojo moteris. Jis vis tiek neįstengė pakelti galvos. Variklis užsivedė.

– Amarai! – sušuko vyras.

Mašina netvirtai pajudėjo, tuomet įsibėgėjo. Jis suprato, kad jie žiūri pro galinį langą ir moja jam, bet jis stovėjo ir matė tik savo kojas sandaluose ir juodą asfaltą aplink jas. Vairuotojas pasuko į greitkelį, perjungė pavarą.

Amaras bėgo paskui mašiną. Ji dar važiavo priešais jį, vis toliau ir greičiau. Jis niekaip jos nepavys, bet neturėjo ką daugiau veikti,

kaip tik bėgti. Bėgant sandalai šlepsėjo ant kietos greitkelio dangos, tad jis nusispyrė juos ir toliau bėgo tyliai, laisvas. Akimirką jį apėmė džiugus jausmas, kad skrenda keliu paskui mašiną. Ji tikrai sustos. Jis matė dvi galvas lango keturkampyje, ir jam regėjosi, kad jie žiūri atgal.

Mašina pasiekė kelio vingį; ji dingo iš akių. Jis bėgo toliau. Kai pribėgo vingį, kelias buvo tuščias.

Taprobane, Weligama
1955 kovo 16 d.

Paul Bowles
Voro namai

Iš anglų kalbos vertė
Gabrielė Gailiūtė

Redaktorė
Asta Bučienė

Dailininkas
Zigmantas Butautis

Maketavo
Sigrida Juozapaitytė

2011-08-16
Tiražas 1 500 egz. Užsakymo nr. 6063

Išleido UAB „Baltų lankų“ leidyba
Kęstučio g. 10, LT-08116 Vilnius
leidykla@baltoslankos.lt
www.baltoslankos.lt

Spausdino UAB „INDIGO print“
Piliakalnio g. 1, LT-46223 Kaunas
www.indigoprint.lt

Trečias žymaus kompozitoriaus ir keliautojo, vienintelio tikruoju Amerikos literatūros egzistencialistu vadinamo Paulo Bowleso romanas *Voro namai* jau išverstas ir į lietuvių kalbą. Pirmųjų dviejų autoriaus romanų *Dangaus prieglobstis* ir *Na ir tegul* gerbėjai šįkart ir vėl leisis į slėpiningas keliones po Maroko miesto Feso gatveles, bandys įsijausti į vietinių gyvenimus ir jų sielas. *Voro namuose* Bowlesas autentiškai vaizduoja, kaip jaučiasi svetimas žmogus musulmonų mieste, nagrinėja kultūrų skirtumus, kurie beveik neįveikiami. *Voro namai* itin aktualūs dabartinės politinės situacijos Maroke ir visuose Viduriniuosiuose Rytuose kontekste. Šis sodriai ir išraiškingai parašytas romanas, ko gera, yra subtiliai gražiausias Bowleso kūrinys.

Paulas Bowlesas (Polas Baulzas, 1910–1999) augo su Edgaro Allano Poe eilėmis, kurias jam skaitė motina. Vėliau jo pasaulį užpildė Thomo Stearnso Elioto poezija, Sergejaus Prokofjevo, Duke'o Ellingtono, grigališkųjų choralų ir bliuzo muzika. Priskiriamas prie vyresnės rašytojų kartos, Bowlesas darė didžiulę įtaką rašytojams bitnikams: Allenui Ginsbergui, Williamui S. Burroughsui, Jackui Kerouacui ir kt. Jo kūryboje plėtojamos dekadentiškos temos turėjo poveikį bitnikų literatūrai. Didžiąją gyvenimo dalį (nuo 1947-ųjų iki mirties) praleidęs Šiaurės Afrikoje, Bowlesas tapo įtakingu literatūros guru to meto bohemiškam Amerikos jaunimui.

Juoda avis - genetiniu požiūriu nuo normos nutolusi ir iš bandos išsiskirianti avis, nenaudinga dėl vilnos spalvos, nepasiduodančios jokiems dažams. Laikoma komerciškai nepatrauklia ir nepageidautina. „Baltų lankų" serija „Juoda avis" skiriama autoriams nepritapėliams, tabu laužytojams, ieškantiems savitų, bet nebūtinai priimtinų, raiškos formų.

JUODA AVIS IEŠKO VIENMINTĖS
(Hansas Horstas Skupy)

Viršelio fotografija © Zigmantas Butautis